

กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม

โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

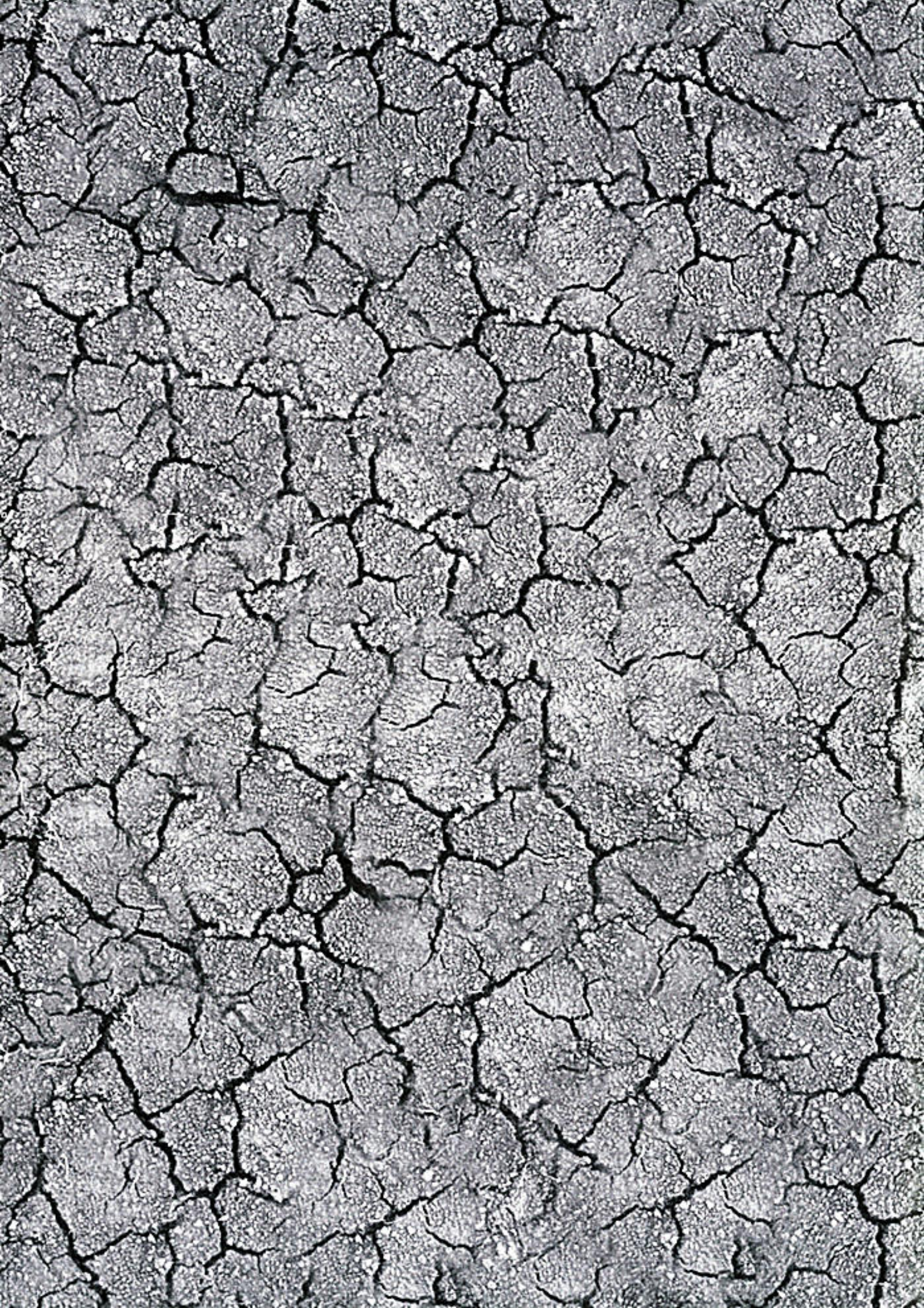

ใบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี, กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร
พิมพ์ครั้งที่ 1 พุทธศักราช 2553: ISBN 978-974-417-280-8
จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ที่ปรึกษา

นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต	อธิบดีกรมศิลปากร
นายเขมชาติ เทพไชย	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายบวรเวท รุ่งรุจี	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายขจร มุกมีค่า	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี
นางจรรยา มาณะวิท	ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
ดร.อำพัน กิจงาม	ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
รศ.สุรพล นาถะพินธุ	ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ

ผู้เขียน/เรียบเรียง

นางสาวสุกัญญา เบาเนิด

ตรวจต้นฉบับ

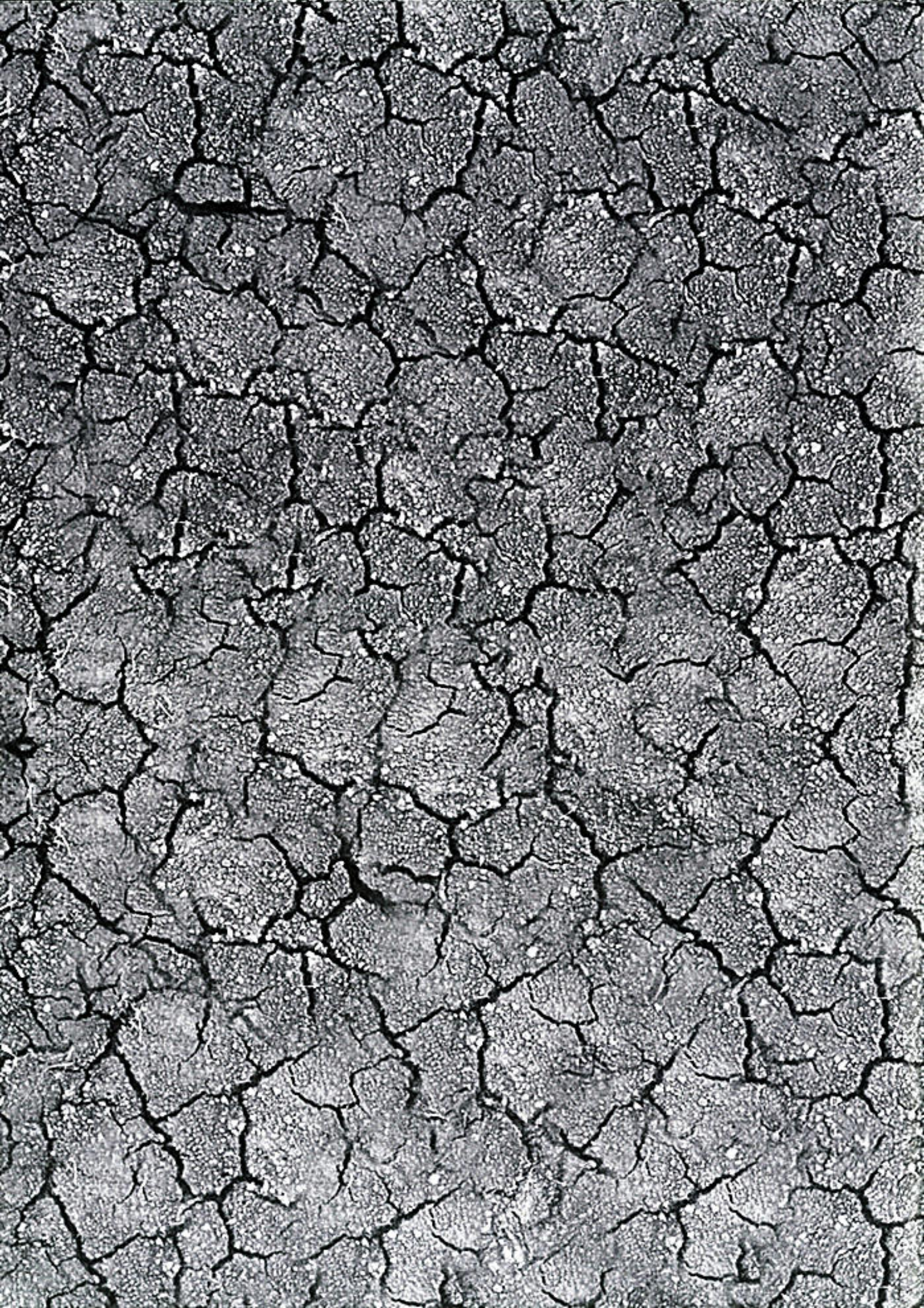
นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์

คณะทำงาน

นางสาวสุกัญญา เบาเนิด	นายกิตติพงษ์ สนเล็ก	นายจักรินรัฐ นิยมค้า
นางสาวเวียงคำ ชวนอุดม	นายวรวิทย์ ปฐพี	นางสาวดวงใจ อินทา
นายธีรกุล เวชกามา	นางสาวสิริพัฒน์ บุญใหญ่	นายอุจริต์ อาจาระศิริกุล
นางสาวชนาธิป ไชยานุกิจ	นางสาวสุดารัตน์ ชื่นสำราญ	นางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ
นายพิทักษ์ พิพัฒนามงคล	นายสิทธิชัย พูดดี	นางคันฉาย มีระหงษ์
นางสาวนิชยา สาระรัตน์		

ตรวจศิลปกรรม นายธนากร กำทรัพย์

พิมพ์ที่ หจก.ศิริธรรมออฟเซ็ท โทร. 045-254864, 045-317491-5
114-116 ถ.ชยางกูร ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี 34000

คำนำ

พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อันกว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดยโสธรนั้น จากอดีตสู่ปัจจุบันได้เก็บงำเรื่องราวผ่านกาลเวลามาหลากยุคหลายสมัย แต่ที่ผ่านมาภาพสะท้อนที่เด่นชัดของท้องทุ่งแห่งนี้เห็นจะเป็นเพียงเรื่องความแร้นแค้นในวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาหลายทศวรรษ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐและเอกชน ต่างระดมความคิดและหาแนวทางแก้ไข เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ให้ดีขึ้น นี่คือเรื่องราวเพียงบางส่วนที่เคยเกิดขึ้น ณ ท้องทุ่งแห่งนี้

แต่หากย้อนกลับไปในอดีตเมื่อหลายพันปีก่อน วิถีชีวิตของผู้คนที่ดำรงอยู่ในบริเวณนี้จะเป็นอย่างไร นั่นคือคำถามที่เกิดขึ้นเสมอสำหรับนักวิชาการทั้งหลายที่สนใจในเรื่องราวของทุ่งกุลาร้องไห้ แม้ที่ผ่านมาจะได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้ให้ความสนใจเข้ามาศึกษาในพื้นที่แถบนี้อย่างต่อเนื่อง มีการค้นพบหลักฐานที่สำคัญมากมาย แต่ก็ไม่อาจให้ภาพที่กระจ่างชัดได้ในมิติของอดีตอันยาวไกล จนกระทั่งในปี 2551 - 2552 กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดตรวจและขุดกู้โบราณวัตถุที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดและพบว่า แหล่งโบราณคดีดังกล่าวให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพที่มีความหลากหลายและเป็นแบบแผนเฉพาะของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของภูมิภาคนี้

จากความสำคัญดังกล่าว กรมศิลปากรจึงได้มีการศึกษาในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้โครงการวิจัย เรื่อง "การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้" ซึ่งใช้ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปีงบประมาณ 2544-2546 โดยกิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การสำรวจแหล่งโบราณคดีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด การขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่เป็นตัวแทนในการศึกษาวิจัย การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ และนำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมเป็นข้อสรุปเกี่ยวกับผลการดำเนินงานทางโบราณคดีคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ฉบับนี้ เพื่อต้องการการนำเสนอภาพรวมและข้อมูลของการดำเนินงานที่ผ่านมาให้กับสาธารณชนที่สนใจได้ทราบว่า อดีตของคนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ดำรงอยู่ได้อย่างไรในพื้นที่ จนสามารถสรรค์สร้างรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบเฉพาะได้ ซึ่งอาจเป็นความรู้หนึ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ให้เป็นผืนแผ่นดินแห่งความสุขของทุกผู้ทุกคนต่อไป

(นายเกรียงไกร สัมปัยชลิต)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

		หน้า
คำนำ		ก
สารบัญ		ข
1	บทนำ	1
	1.1 ความเป็นมา	1
	1.2 ความสำคัญของปัญหา	2
	1.3 วัตถุประสงค์	5
	1.4 ระยะเวลาดำเนินงาน	5
	1.5 ขอบเขตการศึกษา	5
	1.6 วิธีการดำเนินงาน	6
	1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
2	สภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมา ตำนานท้องถิ่น	9
	2.1 สภาพภูมิศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้	11
	2.2 พื้นที่และอาณาเขต	12
	2.3 สภาพภูมิประเทศและธรณีวิทยา	16
	2.4 สภาพระบายน้ำ	16
	2.5 สภาพดิน	16
	2.6 สภาพอากาศ	18
	2.7 ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้	19
	2.8 ประวัติทุ่งกุลาร้องไห้	21
	2.9 ชนชาวกุลา	23
	2.10 กลุ่มชนที่อยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	25
	2.11 วัฒนธรรมทุ่งกุลา	27
	2.12 ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้	28
3	การสำรวจทางโบราณคดี	31
	3.1 ขั้นตอนและวิธีการสำรวจ	33
	3.2 แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้	38

หน้า

3.3 พัฒนาการชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และอายุสมัย 45

3.4 หลักฐานพิธีกรรมการฝังศพ 50

3.5 เครื่องปั้นดินเผาแบบทุ่งกุลา 55

4 การขุดค้นทางโบราณคดี 91

4.1 แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 94

4.1.1 ที่ตั้ง 94

4.1.2 เส้นทางเข้าถึงแหล่ง 95

4.1.3 ลักษณะทางกายภาพ 95

4.1.4 โบราณสถานสำคัญ 96

4.1.5 ประวัติการศึกษา 98

4.1.6 การขุดค้นทางโบราณคดี 98

4.1.7 ชั้นหลักฐานทางโบราณคดี 103

4.2 แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 107

4.2.1 ที่ตั้ง 107

4.2.2 เส้นทางเข้าถึงแหล่ง 107

4.2.3 ลักษณะทางกายภาพ 108

4.2.4 ประวัติการศึกษา 108

4.2.5 การขุดค้นทางโบราณคดี 110

4.2.6 ชั้นหลักฐานทางโบราณคดี 111

4.3 การกำหนดอายุและลำดับชั้นทางวัฒนธรรม 113

4.4 ลำดับอายุสมัยของวัฒนธรรมทุ่งกุลา 118

5 หลักฐานพิธีกรรรมการฝังศพ 123

5.1 ทรรศนะเกี่ยวกับความตาย 125

5.2 พิธีกรรมความตายความสำคัญเชิงการหน้าที่ 126

5.3 พิธีกรรมความตายในประเทศไทยว่าด้วยหลักฐานทางโบราณคดี 128

5.4 รูปแบบการจัดการเกี่ยวกับพิธีกรรมศพ 130

5.5 หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมการฝังศพแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว 131

5.6 หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมการฝังศพแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง 151

หน้า

5.7 สรุปพิธีกรรมการฝังศพแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและบ้านโพนทอง 158

5.8 ภาชนะฝังศพฐานคติความเชื่อของกลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกุลา 160

6 หลักฐานเศษภาชนะดินเผา 165

6.1 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผา 167

6.1.1 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา 167

6.1.2 การเรียกชื่อส่วนต่างๆของภาชนะดินเผา 167

6.1.3 การจำแนกรูปแบบของภาชนะดินเผา 168

6.2 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว 178

6.3 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโพนทอง 185

6.4 สรุปผลการศึกษา 192

7 หลักฐานโบราณวัตถุประเภทต่างๆ 197

7.1 การวิเคราะห์โบราณวัตถุจำแนกตามประเภทแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว 199

7.1.1 ประเภทดินเผา 200

7.1.2 ประเภทโลหะ 214

7.1.3 ประเภทกระดูก 216

7.1.4 ประเภทหิน 217

7.1.5 สรุปผลการศึกษา 219

7.2 การวิเคราะห์โบราณวัตถุจำแนกตามประเภทแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง 221

7.2.1 ประเภทดินเผา 222

7.2.2 ประเภทหิน 228

7.2.3 ประเภทโลหะ 230

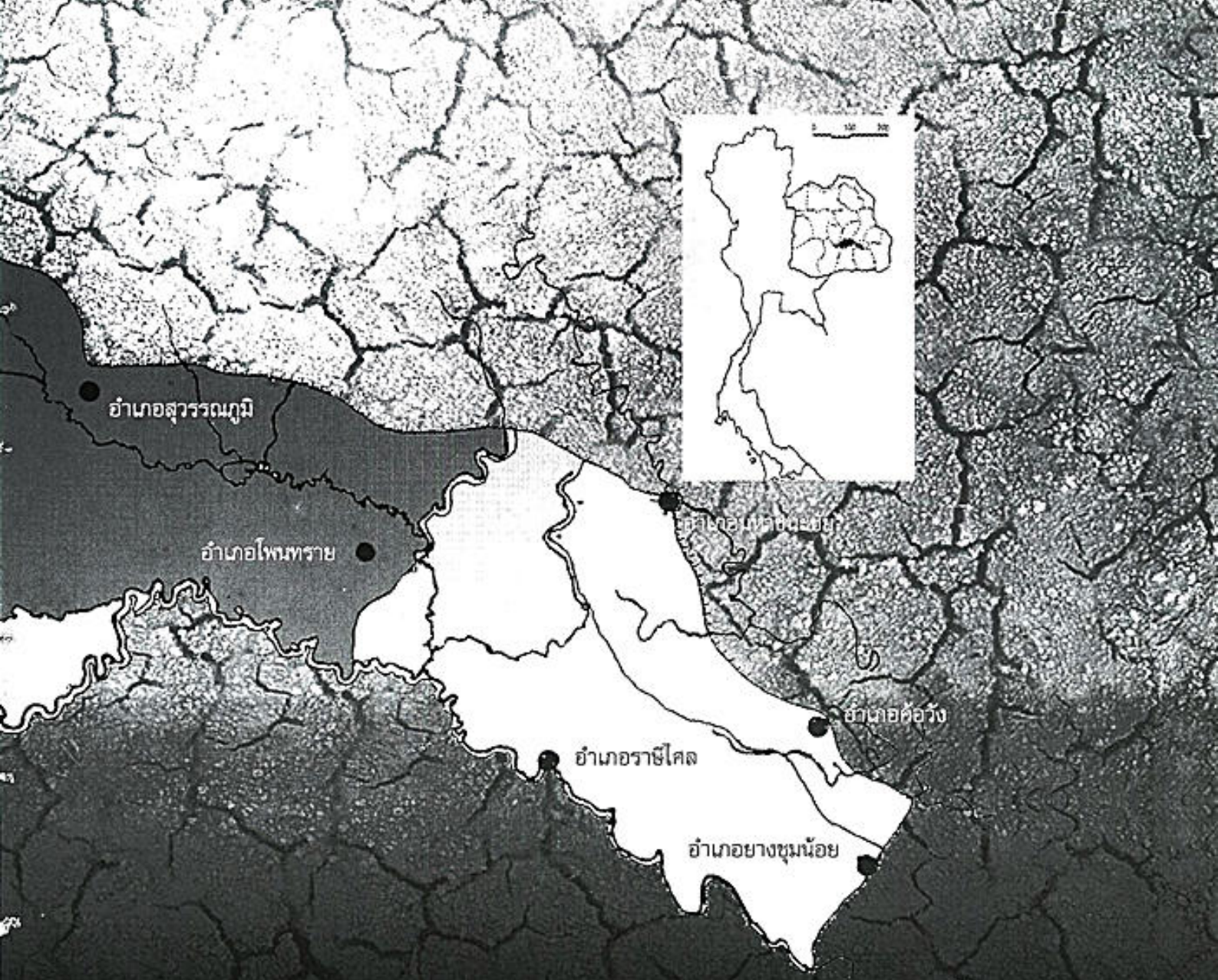
7.2.4 ประเภทแก้ว 232

7.2.5 สรุปผลการศึกษา 232

7.3 การวิเคราะห์กระดูกสัตว์ 234

บรรณานุกรม 235

อำเภอเกษตรวิสัย
อำเภอสตึก

อำเภอสุวรรณภูมิ
อำเภอโพนทราย
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด
อำเภอเกษตรวิสัย
อำเภอจังหาร
อำเภอเชียงขวัญ
อำเภอหนองพอก
อำเภอพนมไพร
อำเภอโพธิ์ชัย
อำเภอเสลภูมิ
อำเภอโพนทอง
อำเภอธวัชบุรี
อำเภอเมยวดี
อำเภอโพธิ์ทอง
อำเภอปทุมรัตต์
อำเภอเมืองสรวง
อำเภอโพนทอง
อำเภอเมืองสรวง
อำเภอเมืองสรวง
อำเภอเมืองสรว

1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา

สืบเนื่องจากในราวปี พ.ศ. 2539 ได้มีการขุดเปิดหน้าดินบริเวณหลังวัดปทุมคงคาซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณหลังวัดปทุมคงคา ซึ่งมีสภาพเป็นเนินดินสูง จากการขุดดินออกไปในครั้งนี้ทำให้พบหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆมากมาย เช่น ภาชนะดินเผา กระดูกมนุษย์ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับต่างๆ ซึ่งโบราณวัตถุส่วนหนึ่งได้ถูกนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ต่อมาในปีพ.ศ.2540-2542 กลุ่มงานวิชาการโบราณคดี สำนักโบราณคดี (สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเดิม) ได้จัดทำ**โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้** และในงบประมาณดังกล่าวจึงได้ดำเนินการขุดตรวจสอบชั้นดินทางวัฒนธรรมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ดำเนินการขุดโดย กลุ่มวิชาการโบราณคดี สำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานีเดิม) โดยเลือกพื้นที่บริเวณผนังดินบริเวณหลังวัดปทุมคงคา ซึ่งเป็นผนังดินที่ยังคงเหลืออยู่มีความสูงประมาณ 4 เมตร หลุมขุดค้นมีขนาด 2x4 เมตรขนานไปกับผนังดินในแนวเหนือใต้ ซึ่งจุดประสงค์ของการดำเนินการครั้งนั้นเพียงเพื่อศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรมและกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และนอกจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมแล้วยังมีการเก็บกู้โบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกที่ปรากฏตามพื้นและผนังดินอีกด้วย

จากการศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวพบว่ามีสภาพเป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบขนาดประมาณ 800 x 1,000 เมตร เป็นแหล่งโบราณคดีสำคัญที่ตั้งอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ และสามารถกำหนดอายุสมัยจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมอยู่ในราว 3,200 - 1,300 ปีมาแล้ว ซึ่งจัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ดังหลักฐานโบราณสถานกู่บ้านเมืองบัว สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่เด่นชัดที่สุดที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ คือ หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมการฝังศพ ที่มีความหลากหลาย

ต่อมาในปลายปีงบประมาณ 2543 สำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี เดิม) ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเรื่องดังกล่าวอันจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในแหล่งโบราณคดีแห่งเดิม และต้องการขยายขอบเขตการศึกษาครอบคลุมพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมดเพื่อให้ได้มาซึ่งฐานข้อมูลทางโบราณคดีที่สำคัญอันจะเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าวิจัยในอนาคต จึงได้จัดทำโครงการวิจัย เรื่อง **"การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้"** (THE RESEARCH OF BURIAL

TRADITION IN LATE PREHISTORIC PERIOD OF THUNG KULA- RONGHAI CULTURE)[1] โดยเสนอผ่านสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ใช้ระยะเวลาดำเนินงานโครงการวิจัย 3 ปี ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2544-2546 ซึ่งโครงการวิจัยก็ได้ผ่านการตรวจสอบและสนับสนุนในหลักการจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

1.2 ความสำคัญของปัญหา

มนุษย์และอดีตมีความผูกพันกันอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากมนุษย์สามารถคิดค้นและสืบทอดองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละห้วงแห่งมิติของเวลาได้อย่างไม่สิ้นสุด จึงทำให้สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา เกิดความเปลี่ยนแปลง ผันแปร ไม่หยุดนิ่ง และในทุกๆช่วงเวลามักจะพบความโดดเด่นเฉพาะของวิวัฒนาการเสมอ ที่เรียกว่า "วัฒนธรรม"

สิ่งที่แสดงออกถึงความมีวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาดังกล่าว สะท้อนสื่อออกมาได้ในหลายลักษณะ รูปแบบ และวิธีการ ซึ่งในการศึกษาอดีตของมนุษย์ในปัจจุบันที่สามารถสืบทราบถึงเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ได้เก่าแก่มากที่สุด เป็นการศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์แปลความผ่านวัตถุสิ่งของที่สัมพันธ์กับมนุษย์ ซึ่งเรียกรวมๆว่า "หลักฐานทางโบราณคดี"

หลักฐานทางโบราณคดี สามารถที่จะวิเคราะห์ แปลความ และสังเคราะห์ เป็นเรื่องราวในแง่มุมต่างๆที่เกี่ยวกับมนุษย์ได้มากมาย หลากหลาย รวมถึงพฤติกรรมในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตาย สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายนั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวสร้างภาพพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดระเบียบทางสังคม ความคิดความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย เป็นต้น

จากการศึกษา วิจัยทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผ่านมา พบว่าภูมิภาคนี้เป็นเขตสะสมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ จึงเป็นที่มาของแนวความคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นอธิบายความเป็นมา และพัฒนาการของการดำรงชีพของมนุษย์ในอดีตที่กระจายตัวอยู่ในภูมิภาคนี้ และเป็นการยอมรับกันในแวดวงวิชาการว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ได้มีการแบ่งเขตการสะสมทางวัฒนธรรมตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ เป็น 2 เขตใหญ่ ๆ คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช โดยมีเทือกเขาภูพานเป็นตัวกั้นกลาง จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ทั้ง 2 เขต พบว่า รูปแบบทางวัฒนธรรมมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือในช่วงระยะประมาณ 2,500 ปี หรือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ได้ปรากฏการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร (sedimentary settlement) ในแถบแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช โดยเฉพาะบริเวณที่ลุ่มต่ำมีน้ำท่วมถึง (flood plain) และบริเวณที่มีน้ำไหล (low terrace) ของทั้งสองแอ่ง สภาพของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำนั้น เนื่องมาจากมีความจำเป็นต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค และบริเวณที่ราบลุ่ม จะมีความเหมาะสมแก่การเพาะปลูก ชุมชนเหล่านี้ก็มีพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจจะขึ้นอยู่กับสถานที่ ระยะเวลา

[1] เขียนโครงการโดย นางสาวสุกัญญา เขาเณิด นักโบราณคดี 4 ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2542

และปัจจัยอื่นๆ หลักฐานทางโบราณคดีที่นักวิชาการนำมาพิจารณาถึงความแตกต่างของกลุ่มวัฒนธรรมทั้ง 2 บริเวณ คือ ลักษณะของเครื่องปั้นดินเผา และประเพณีการฝังศพ โดยมีการจัดแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียงบริเวณลุ่มแม่น้ำสงคราม กลุ่มโนนชัยบริเวณลุ่มแม่น้ำชี กลุ่มทุ่งสำริดบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน กลุ่มทุ่งกุลาบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนล่างและแม่น้ำมูลตอนกลาง หรือบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ และกลุ่มปากมูลบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง

อนึ่ง "วัฒนธรรมทุ่งกุลา" คือชื่อเรียกกลุ่มวัฒนธรรมสมัยโบราณในช่วงยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยปรากฏลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมศพและเครื่องปั้นดินเผาแพร่กระจายอย่างหนาแน่นในบริเวณดังกล่าว

พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีสภาพภูมิประเทศแบบแอ่งกระทะ (broad depression) มีเนื้อที่ทั้งหมด 2.1 ล้านไร่ ความยาวของทุ่งตามแนวตะวันออก-ตะวันตกประมาณ 150 กิโลเมตร ความกว้างจากแนวทิศเหนือ-ใต้ ประมาณ 50 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ในเขต จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดยโสธร และจังหวัดศรีสะเกษ ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ปรากฏชุมชนโบราณที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรอยู่ตามที่ราบน้ำท่วมถึงของลุ่มแม่น้ำชีตอนล่าง แม่น้ำมูลตอนกลาง และลำน้ำลาขาอีกหลายสาย ชุมชนโบราณดังกล่าว จัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งพบอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณนี้

การศึกษาประเพณีการฝังศพในประเทศไทย ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว เชื่อว่ามนุษย์มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังการตาย พิธีกรรมในช่วงยุคแรกๆ ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม ได้แก่ การจัดวางท่าทางของศพในท่านอนหงายเหยียดยาว หรือท่าทางอื่นๆ และมีการมัดศพ กลบด้วยดินหรือก้อนหินวางทับเพื่อป้องกันจากสัตว์ พิธีกรรมในยุคแรกๆ นี้มีการอุทิศสิ่งของเครื่องใช้ให้แก่ศพ เช่น ภาชนะดินเผาใส่อาหารมีการกำหนดทิศทางให้ศพหันศีรษะไปตามทิศต่างๆ อย่างมีแบบแผน ในสมัยต่อมามีการขุดหลุมฝังศพ อุทิศสิ่งของให้ศพมากขึ้นและมีความหลากหลาย เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องราง เครื่องประดับ อาวุธ เป็นต้น เมื่อเข้าสู่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรือ ยุคโลหะ ประเพณีการฝังศพมีความหลากหลายและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และต่างจากช่วงยุคแรกๆ กล่าวคือ พบประเพณีการฝังศพในภาชนะดินเผา หรือ การฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary Burial) ซึ่งอาจจะนำศพไปฝัง ณ ที่ใดในระยะเวลาหนึ่ง และนำมาบรรจุในภาชนะดินเผาเพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมอีกครั้ง หรืออาจนำกระดูกทั้งโครงบรรจุในภาชนะดินเผา

วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ แตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ เนื่องจากประเพณีการฝังศพที่มีการนำกระดูกคนตายใส่ลงไปในภาชนะดินเผาแล้วฝังอีกครั้งหนึ่งซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียกว่าการฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary Burial) นอกจากความพิเศษ และความเป็นลักษณะเฉพาะในเรื่องประเพณีการฝังศพแล้วยังมีลักษณะของภาชนะดินเผาที่แตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่น คือ ภาชนะเนื้อดินสีขาวนวล และภาชนะดินเผาที่เรียกว่าแบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware) โดยการตกแต่งผิวด้านนอกด้วยลายเชือกทาบ จากนั้นทำให้เรียบ แล้วเขียนด้วยสีแดงเป็นแถบ สำหรับชื่อของภาชนะแบบร้อยเอ็ด ได้ถูกตั้งขึ้นเพื่อเรียกภาชนะดินเผาที่ขุดค้นพบที่ แหล่งโบราณคดีโนนเดื่อ ดอนตาพัน และบ่อพันขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด และได้กำหนดอายุไว้ประมาณ 1895 ± 53 ปีมาแล้ว และ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2520 กรมศิลปากรได้ส่งโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี เป็นผู้

ดำเนินการต่อเนื่องมาจากโครงการบ้านเชียงโดยขยายพื้นที่ทำงานไปทั่วทั้งภาค ทำให้เห็นการแพร่กระจายของภาชนะประเภทนี้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่เขตทุ่งกุลาร้องไห้ จากลักษณะเฉพาะดังกล่าวจึงเป็นชื่อที่มาของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

การประกอบพิธีกรรมการฝังศพในภาชนะดินเผา (Burial Jar) ลักษณะดังกล่าว นอกจากจะพบแพร่กระจายในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้แล้ว ยังปรากฏในชุมชนโบราณทั้งในเอเชียภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น อินเดีย จีน ลาว เวียดนาม และภาคพื้นหมู่เกาะ อันได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และแถบภาคตะวันออกไกล เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ปัจจุบันยังสรุปไม่ได้ว่าประเพณีการฝังศพในลักษณะนี้เริ่มขึ้นเมื่อใด หรือแม้แต่การแลกรับในทางวัฒนธรรมประเพณี เริ่มต้นที่กลุ่มชนใดในภูมิภาคนี้

ในแนวทางปฏิบัติและการได้มาซึ่งข้อมูลทางวิชาการเพื่อตอบข้อสมมติฐานต่างๆนั้น ในการศึกษาเรื่องประเพณีการฝังศพจำเป็นต้องค้นหา และกำหนดแหล่งข้อมูล ในแหล่งโบราณคดีสำคัญ (key site) เพื่อดำเนินงานตามระเบียบ วิธีวิจัยทางโบราณคดี ในทุกขั้นตอน และถูกต้องตามหลักวิชาการ จากการดำเนินงานระหว่างปี 2541-2542 ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ดำเนินการขุดตรวจแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหลักฐานเกี่ยวกับการฝังศพที่ไม่เคยปรากฏในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ มาก่อน และคาดว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จะสามารถอธิบายถึงประเพณีการฝังศพ และลำดับชั้นทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ได้เป็นอย่างดี หลักฐานทางโบราณคดีได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในเรื่องประเพณีการฝังศพ ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนี้

ปัญหาการศึกษามีอยู่ว่าหลักฐานที่ได้ทั้งหมดนี้ได้จากการเก็บกู้โบราณวัตถุในพื้นที่ที่ถูกไถเกรดดิน ทำให้ชั้นดินตอนบนถูกทำลาย ดังนั้นการแปลความทางโบราณคดีจึงขาดตอนไป อีกประการหนึ่งการขุดตรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวที่ผ่านมา เป็นโครงการที่ดำเนินการอย่างเร่งด่วน งบประมาณที่ได้รับจำกัดอยู่แต่เพียงการขุดกู้โบราณวัตถุบางส่วนเท่านั้น เพื่อให้การศึกษาในเรื่องนี้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ ในพื้นที่ที่มีการเก็บกู้โบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผาบรรจุโครงกระดูกมนุษย์นั้น ยังมีหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ใต้ดินอีกเป็นจำนวนมาก ตลอดจนหลุมขุดตรวจทางโบราณคดีมีขนาดเล็ก จึงขาดหลักฐานและข้อมูลที่สนับสนุนในการศึกษาและอธิบาย เรื่องประเพณีการฝังศพในทางภาพรวมเกี่ยวกับรูปแบบ พิธีกรรม ส่วนการศึกษารายละเอียดในห้องปฏิบัติการ การวิเคราะห์ทางด้านวิทยาศาสตร์ และการศึกษาหลักฐานทางด้านมานุษยวิทยากายภาพ เพื่อจะได้ทราบถึง เชื้อชาติ เพศ อายุ โรคภัย ไข้เจ็บต่าง ๆ ก็มีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งในส่วนนี้ยังขาดงบประมาณสนับสนุนและศึกษาอย่างจริงจังนอกจากนั้นแล้วการสำรวจแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในกลุ่มวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ก็จะสามารถอธิบายการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้อีกด้วย

จากการประเมินศักยภาพของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวพบว่าสามารถเป็นแหล่งโบราณคดีสำคัญ (key site) ที่จะอธิบายและตอบปัญหาทางวิชาการที่ยังคลุมเครือเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ในเรื่อง รูปแบบ พิธีกรรม ความเชื่อ อายุสมัย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ตลอดจนความสัมพันธ์ของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ กับบริเวณใกล้เคียง และพื้นที่ห่างไกลออกไป

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด

2.เพื่อทำการขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

3. เพื่อศึกษาประเพณีการฝังศพในแหล่งโบราณคดีสำคัญ (key site) ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่อยู่ในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

4. เพื่อเป็นการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

5. เพื่อจัดทำข้อมูลโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

1.4 ระยะเวลาในการดำเนินงาน

เดือนตุลาคม 2543 - เดือนกันยายน 2546 (ระหว่างปีงบประมาณ 2544-2546)

1.5 ขอบเขตการศึกษา

1. การดำเนินงานในปีงบประมาณ 2544 สำรวจพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งหมด ได้แก่

1) จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ทั้งหมดอยู่ใน 4 อำเภอ คือ อ.เกษตรวิสัย อ.สุวรรณภูมิ อ.ปทุมรัตต์ และ อ.โพนทราย ครอบคลุมทั้งหมด 36 ตำบล 422 หมู่บ้าน

2) จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขต 2 อำเภอ คือ อ.ท่าตูม และอ.ขุมพลบุรี ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 17 ตำบล 267 หมู่บ้าน

3) จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่ทั้งหมดอยู่ใน บางส่วนของ อ.พยัคฆภูมิพิสัย ครอบคลุม 5 ตำบล 100 หมู่บ้าน

4) จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ทั้งหมดอยู่ใน 1 อำเภอ คือ อ.ราษีไศล ครอบคลุม 14 ตำบล 171 หมู่บ้าน

5) จังหวัดยโสธร พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในบางส่วนของ อ.มหาชนะชัยและ อ.ค้อวัง ครอบคลุม 7 ตำบล 68 หมู่บ้าน

2. การดำเนินงานในปีงบประมาณ 2545 ดำเนินการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพ

1) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เลือกบริเวณที่พบการฝังศพหนาแน่น ขนาดกว้าง 5 เมตร ยาว 10 เมตร จำนวน 2 หลุม ขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 20 เมตร จำนวน 1 หลุม

[1] ข้อมูลจาก : สถานีพัฒนาที่ดินร้อยเอ็ด หมายเหตุ สำรวจตามบัญชีรายชื่อที่มีอยู่เดิม และสำรวจแหล่งโบราณคดีแห่งใหม่

2) แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 12 เมตร จำนวน 1 หลุม เพื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบ

3. การดำเนินงานในปีงบประมาณ 2546 วิเคราะห์และประมวลหลักฐานต่างๆที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี รวมทั้งค้นคว้าวิจัยทางด้านข้อมูลเอกสารต่างๆ เพื่อนำมาสรุปผลการการวิจัยและจัดทำรายงานขั้นสุดท้าย ดังนี้

1) ทำการค้นคว้าจากตำราต่างๆ เกี่ยวกับความเชื่อ บ่อเกิดแห่งประเพณี พิธีกรรมของมนุษยชาติ ตลอดจนปัจจัยต่างๆที่ส่งอิทธิพลต่อความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีการปลงศพ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภาคพื้นแผ่นดินและหมู่เกาะ

2) ทำการค้นคว้าข้อมูล และหลักฐานที่กล่าวถึงประเพณีที่มีลักษณะเดียวกับประเพณีการฝังศพในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ กับหลักฐานในประเทศและต่างประเทศ เพื่อทำการเปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ รวมทั้งการแพร่กระจายวัฒนธรรม

3) ทำการอธิบายพัฒนาการทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานของแหล่งโบราณคดีที่แพร่กระจาย อยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยนำข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม และการขุดค้นศึกษาเรื่องลำดับชั้นทางวัฒนธรรม มาอธิบายประกอบร่วมกัน

4) อธิบายถึงลักษณะประเพณีการฝังศพ ที่ได้หลักฐานจากการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และแหล่งโบราณคดีใกล้เคียง ทั้งในด้านรูปแบบ พิธีกรรม และอธิบายถึงรายละเอียดด้านมานุษยวิทยากายภาพ ที่จะบอกถึงเชื้อชาติ เพศ อายุ โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

1.6 วิธีการดำเนินงาน

1. สำรวจและเก็บข้อมูลด้านเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องและนำมาวิเคราะห์ก่อนที่นำไปอ้างอิง

2. สำรวจภาคสนามแหล่งโบราณคดี ในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการออกแบบสอบถาม และกำหนดแบบฟอร์มในการสำรวจภาคสนามเพื่อการปฏิบัติงานในทิศทางเดียวกัน ดังนี้ 1)ที่ตั้ง 2)สภาพภูมิศาสตร์ 3)เส้นทางเข้าถึงแหล่งโบราณคดี 4)ประวัติการศึกษาที่ผ่านมา 5)แหล่งโบราณคดีใกล้เคียง 6)สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน ได้แก่ อาชีพ การเลี้ยงสัตว์ 7)แหล่งน้ำที่ใช้อุปโภค บริโภค 8)ประวัติความเป็นมาของการตั้งชุมชน และ ตำนานพื้นบ้าน ดิน 9) โบราณวัตถุ ได้แก่ พบจากการเก็บรักษาของชาวบ้าน พบจากการบอกเล่า และพบจากการสำรวจ 10) สรุป/วิเคราะห์ 11) ข้อเสนอแนะ 12) อ้างอิง

3. ทำการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยเลือกพื้นที่ที่พบหลักฐานการฝังศพเป็นการขุดค้นเพื่อให้ได้ความรู้สมบูรณ์ (total excavation)เป็นการขุดค้นในพื้นที่กว้าง จะทำให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ

4. ทำการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นๆ ที่ร่วมวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ อาจจะเป็นการเลือกขุดค้นเฉพาะที่สำคัญ (selective excavation) ได้แก่ การขุดค้นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของบริเวณที่เป็นแหล่งโบราณคดี เพื่อค้นหาหลักฐานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนั้น

หมายเหตุ การขุดค้นทางโบราณคดีจะดำเนินไปตามระเบียบวิธี และระบบการขุดค้นทางโบราณคดี และเก็บข้อมูลหลักฐานที่พบทุกชนิด ทุกประเภท พร้อมตัวอย่างโบราณวัตถุเพื่อการกำหนดอายุ วิเคราะห์โบราณวัตถุ แปลความและเขียนรายงาน

5. ทำการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ การจำแนกประเภท วิเคราะห์รูปแบบ วัสดุ เทคโนโลยีการผลิต ประโยชน์ใช้สอย และคุณภาพของโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจและขุดค้น โบราณวัตถุประเภทโครงกระดูกมนุษย์ทำการศึกษาวิเคราะห์ทางด้านมานุษยวิทยากายภาพ และส่งตัวอย่างวิเคราะห์ในทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ 1) การตรวจวิเคราะห์หาอายุ ด้วยวิธี คาร์บอน- 14 2) การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาด้วยวิธี X-ray Diffraction -X-ray Fluorescence 3) การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทโลหะ 4)การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทอินทรียวัตถุ ต่าง ๆ ฯลฯ

6. การอนุรักษ์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี ได้แก่ การอนุรักษ์ให้อยู่ในลักษณะติดที่ยังไม่เคลื่อนย้าย (in situ) และเมื่อนำออกจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี และทำการอนุรักษ์ในห้องปฏิบัติการ เช่น การประกอบชิ้นส่วนและการซ่อมแซมภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก

7. ดำเนินการศึกษาแบบอธิบายและบรรยาย โดยใช้การวิเคราะห์และจัดรูปแบบ และหลักฐานที่ได้จากการดำเนินงานทั้งหมด รวมทั้งศึกษาข้อมูลเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลทางวิชาการ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย อันเป็นรากฐานของประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในปัจจุบัน ตลอดจนจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม อายุสมัยของแหล่งโบราณคดีของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

2. ได้ฐานข้อมูลทางโบราณคดี จากการเก็บข้อมูลอย่างมีระบบ เพื่อเป็นตัวแทนในการเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และในระดับประเทศ

3.ได้ข้อมูลและผลการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีในภูมิภาคนี้ รวมทั้งแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้เป็นแหล่งศึกษาแก่บุคคลทั่วไป

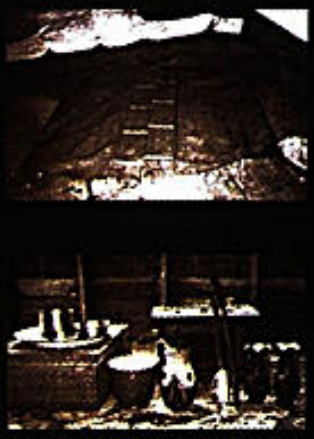

2

สภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมา ตำนานท้องถิ่น

2

สภาพทั่วไป ประวัติความเป็นมา ตำนานท้องถิ่น

2.1 สภาพภูมิศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้

สภาพภูมิศาสตร์ของทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มปรากฏตั้งแต่ยุค Jurassic ตอนปลาย ถึงต้นยุค Cretaceous ราว 135 ล้านปีมาแล้วเกิดยุคน้ำแข็งและแผ่นดินไหว เกิดการสูญพันธุ์ครั้งใหญ่ของสัตว์เลื้อยคลาน และมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือน้ำทะเลได้ทะลักเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนของแอ่งโคราชเริ่มจมลงทำให้เกิดชั้นเกลือและยิปซัมในชุดหินโคราชที่อยู่ต่ำลงไปประมาณ 550 - 600 ฟุต

ต่อมาตอนปลายยุค Cretaceous ต่อกับยุค Tertiary ราว 68-70 ล้านปีมาแล้ว เปลือกโลกเริ่มหนุนตัวแทรกขึ้นมาของหินแกรนิต ทำให้แอ่งโคราชเริ่มยกตัวขึ้นในระยะนี้ และแรงดันภายในโลกทำให้เกิดรอยเลื่อน (Fault) ขึ้นทางตะวันตก และด้านใต้ของภาคเกิดเป็นเทือกเขา ทางด้านตะวันตกของภูมิภาคคือ แนวเทือกเขาดงพญาเย็น และเทือกเขาเพชรบูรณ์ สำหรับเทือกเขาด้านใต้คือเทือกเขาพนมดงรักกับเทือกเขาสันกำแพงขึ้น พร้อมๆกันนั้นได้เกิดแรงบีบอัดตัวภายในโลก ทำให้เปลือกโลกโก่งตัว (Fold) เป็นเทือกเขาภูพาน และเทือกเขาภูพานแบ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็น 2 แอ่ง คือแอ่งโคราช (Korat basin) และแอ่งสกลนคร (Skol nakhon basin) แนวของชั้นหินจะทำมุม 5-10 องศา สู่กลางแอ่ง [1] สำหรับทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งอยู่ในแอ่งโคราช

ในยุค Quaternary หรือประมาณ 2-3 ล้านปีมาแล้ว ลักษณะของทุ่งกุลาร้องไห้ นั้นน่าจะเป็นแอ่งน้ำเก่าและไม่ต่างจากหนองหาน จังหวัดสกลนครในปัจจุบันนัก เนื่องจากการสลายตัวของชุดหินโคราช โดยเฉพาะหินทรายได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วทำให้แอ่งน้ำใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดการตื้นเขินซึ่งเข้าใจว่าต่อเนื่องกับทุ่งกุลาร้องไห้ แต่การตื้นเขินเกิดขึ้นมานานแล้ว ทำให้เกิดปฏิกิริยาเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาดำเนินไปมาก ลักษณะที่เห็นซึ่งต่างจากทุ่งกุลาร้องไห้ไปบ้าง แอ่งน้ำที่เป็นทุ่งกุลาร้องไห้อาจเป็นทะเลน้ำจืดขนาดใหญ่ ซึ่งปรากฏหลักฐานการทับถมของซากดึกดำบรรพ์ได้แก่ซากหอย ที่จับตัวกันแน่นเป็นแผ่นหนาตั้งแต่ 10 - 30 เซนติเมตร ซึ่งเป็นที่มาของ "โพนขี้นก" [2]

สำหรับในอำเภอสุวรรณภูมิมีโพนขี้นกอยู่หลายแห่งรวมไปถึงในอำเภอเกษตรวิสัยด้วย บริเวณที่พบซากหอยโบราณที่กล่าวถึงนี้ ชาวบ้านเรียกว่าโพนขี้นกน้อย อยู่ในเขตบ้านดอนพิมาน ต.สระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ตามผิวดินปรากฏซากหอยที่จับตัวกันแน่น หรือ "ฟอสซิล" นี้ แบ่งออกหลาย

---

[1] วัฒนา วุจิรกุล, ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่กิจพ์อักษรการพิมพ์ 2525,หน้า 50-70.

[2] ประเสริฐ วิทยารัฐ ,ทุ่งกุลาร้องไห้อนุสาส์นภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ,2520,หน้า 1-4.

ประเภทตามลักษณะการเกิด นักโบราณชีววิทยาได้จัดประเภทของฟอสซิลหอยที่โพนขึ้นกอยู่ประเภท ซากแร่แทรก (Mineralization หรือ Permineralization) เกิดจากสารละลายแทรกเข้าไปตกตะกอนบรรจุอยู่ตามรูพรุนของซาก ซึ่งทำให้ซากไม่เปลี่ยนรูปร่าง หรือ สารของซากไม่เปลี่ยนแปลง เหตุนี้จะทำให้

ขึ้นกอินทรีย์ หรือซากฟอสซิลหอย โรงเรียนบ้านโพนครกน้อย ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
(ที่มา : แผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งน้ำ โบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้ 2548)

ซากดูหนักขึ้นเหมือนหิน จากการวิเคราะห์ของ นายภราเดช ศรีสุข อาสาสมัครประจำศูนย์วิจัยไดโนเสาร์ภูกุ้มข้าว วัดสักกะวัน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซากหอยเหล่านี้ที่มีอายุประมาณ 2 ล้านปี ตรงกับยุค Quaternary น่าจะเป็นหอยน้ำจืดประเภทที่มีฝาเดียว (Gastropod) จำพวก หอยขม (Genus Viviparus) และประเภทสองฝา (Bivalve) จำพวก หอยกาบ (family Cardiidae) [3]

2.2 พื้นที่และอาณาเขต

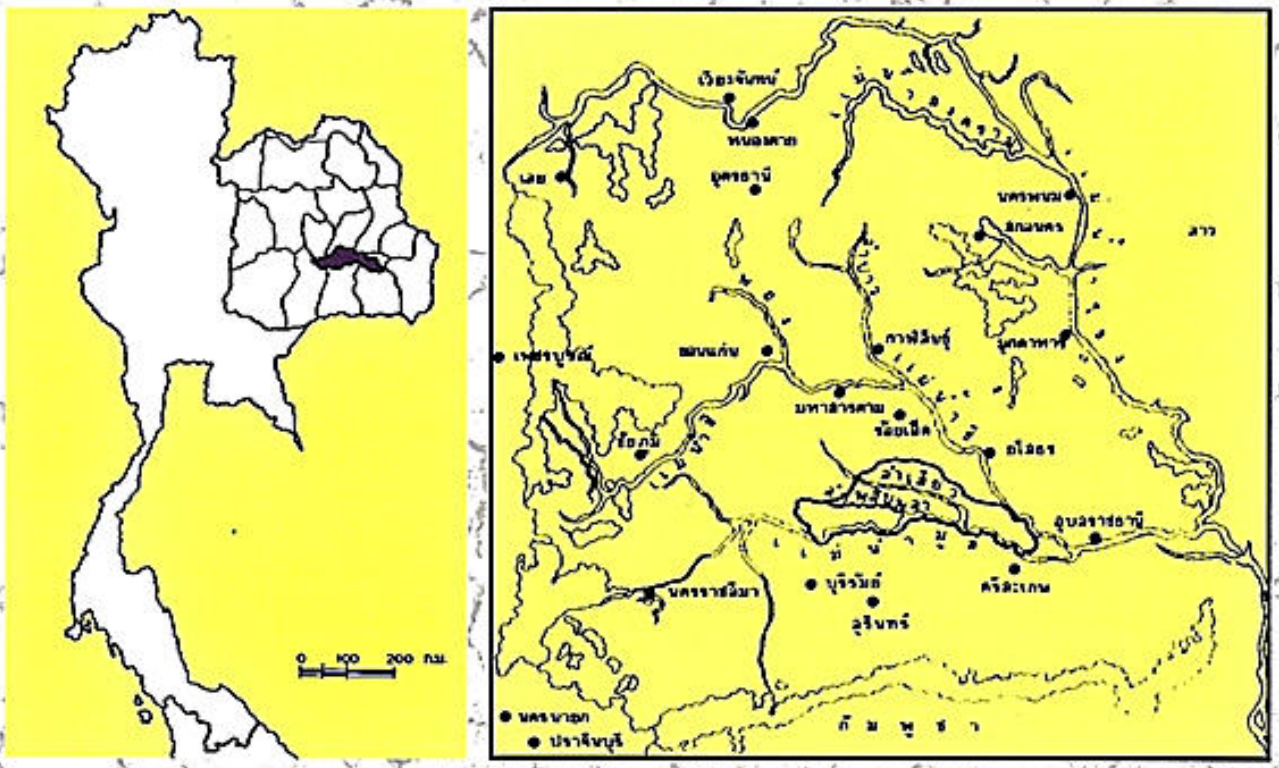
ทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของ "แอ่งโคราช" ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ ศรีสะเกษ และยโสธร รวมเนื้อที่ประมาณ 2.1 ล้านไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบแอ่งกระทะระหว่างลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลางและแม่น้ำชีตอนปลาย มีความยาวของทุ่งวัดจากแนว

[3] สุกัญญา เบาเนิด , "สัมฤทธิ์อีสานกับซากฟอสซิลเกี่ยวข้องกันอย่างไร" วารสารเมืองโบราณปีที่26 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2543,หน้า 105-106.

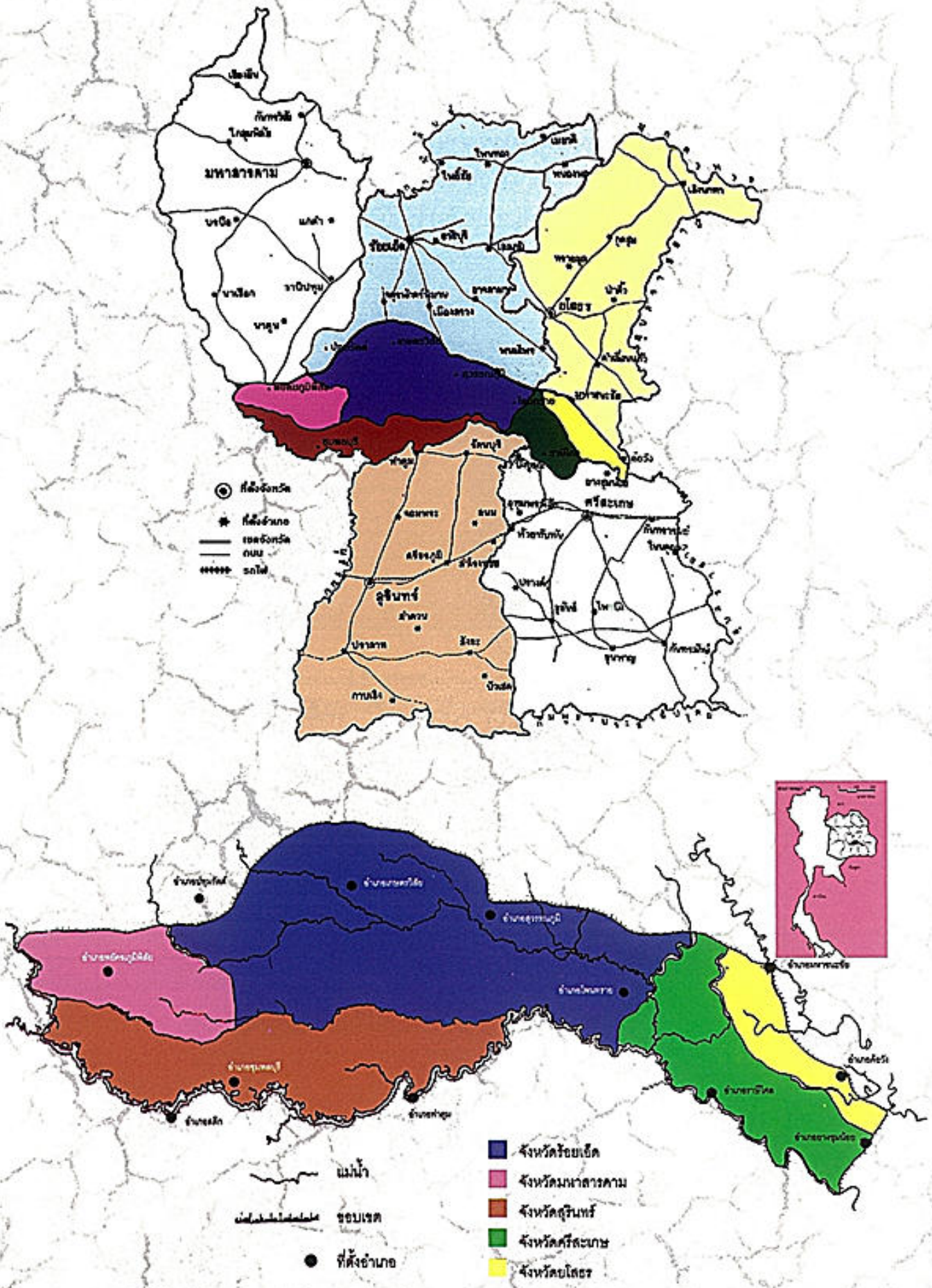
ตะวันออก-ตะวันตกประมาณ 150 กิโลเมตร ความกว้างที่สุดวัดจากด้านทิศเหนือ -ด้านทิศใต้ ประมาณ 50 กิโลเมตร มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 5 จังหวัด 10 อำเภอ 79 ตำบล 1,048 หมู่บ้าน ดังนี้

1. จังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ทั้งหมด 986,807 ไร่ ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของ อำเภอเกษตรวิสัย 390,600 ไร่ จำนวน 7 ตำบล อำเภอสุวรรณภูมิ 247,000 ไร่ จำนวน 7 ตำบล อำเภอปทุมรัตต์ 162,207 ไร่ จำนวน 3 ตำบล และ อำเภอโพนทราย 186,600 ไร่ จำนวน 4 ตำบล

2. จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งหมด 193,890 ไร่ ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จำนวน 5 ตำบล

แผนที่ประเทศไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

แผนที่แสดงทุ่งกุลาร้องไห้แบ่งตามเขตจังหวัด

3. จังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อที่ทั้งหมด 575,933 ไร่ ได้แก่ พื้นที่ทั้งหมดของ อำเภอท่าตูม 175,593 จำนวน 2 ตำบล อำเภอขุมพลบุรี 400,400 ไร่ จำนวน 7 ตำบล

4. จังหวัดยโสธร ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของอำเภอมหาชนะชัย จำนวน 3 ตำบล และ อำเภอค้อวัง 3 ตำบล มีเนื้อที่ 64,000 ไร่

5. จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ พื้นที่ทั้งหมดของ อำเภอราษีไศล จำนวน 10 ตำบล มีเนื้อที่ทั้งหมด 287,000 ไร่

แนวเขตรอบพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มีดังนี้

ทิศใต้	มีแม่น้ำมูลเป็นเส้นแนวเขตตลอดความยาวของพื้นที่
ทิศเหนือ	เส้นแนวเขตผ่านอำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอโพนทราย
ทิศตะวันตก	มีลำพังชูเป็นเส้นแบ่งแนวเขต
ทิศตะวันออก	เส้นแนวเขตผ่านอำเภอราษีไศลและอำเภอมหาชนะชัย

สภาพทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

2.3 สภาพภูมิประเทศและธรณีวิทยา

สภาพภูมิประเทศเป็นแบบ Broad depression คือรอบขายทุ่งจะเป็นที่สูงและค่อยๆลาดลงมาจดพื้นที่ตอนกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบยกเว้นทางด้านทิศเหนือในเขตอำเภอเกษตรวิสัย และอำเภอปทุมรัตต์ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างเรียบ ถึงลูกคลื่นลอนลาด [4] ซึ่งเป็นจุดสูงสุดมีระดับความสูงประมาณ 144 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง และระดับต่ำสุดจะอยู่ที่อำเภอสุวรรณภูมิ ประมาณ 122 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

2.4 สภาพการระบายน้ำ

ลำน้ำที่ไหลผ่านบริเวณทุ่งคือลำเสียวน้อย ลำเสียวใหญ่ และลำเตาทั้งสามสายจะไหลมารวมตัวกันเป็นลำเสียวใหญ่โดยจะไหลเลียบทางด้านทิศเหนือของทุ่ง และมีห้วยก้ากวากสมทบแล้วไหลตัดทุ่งไปรวมกับแม่น้ำมูลทางด้านตะวันตกของอำเภอราษีไศล ถัดมาก็มีลำพลับพลาไหลตัดทุ่งจากอำเภอพยัคฆภูมิพิสัยไปลงแม่น้ำมูลทางเหนือของอำเภอรัตนบุรี ส่วนแม่น้ำมูลจะไหลผ่านทางตอนใต้ของทุ่ง เนื่องจากลำน้ำต่างๆจะระบายลงสู่แม่น้ำมูลทั้งหมด ทำให้ในเดือนกันยายน-ตุลาคม ลำน้ำมูลเอ่อล้นฝั่งน้ำจะไหลทะลักเข้าไปในทุ่ง ดังนั้นในระยะเวลาดังกล่าว ทุ่งกุลาร้องไห้จะมีน้ำท่วม โดยทั่วไป มีระดับประมาณ 0.5-1.00 เมตร น้ำจะขังอยู่ในระยะเวลานานพอสมควร ทั้งนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับระดับของแม่น้ำมูลช่วงที่เป็นฤดูแล้งทั่วบริเวณทุ่งน้ำจะแห้งหมด อาจจะมีน้ำขังอยู่บ้างตามหนองน้ำ หนองน้ำส่วนใหญ่จะเหือดแห้งหมด รวมทั้งลำเสียวใหญ่และลำพลับพลาจะไม่มีน้ำอยู่เลย เท่าที่มีรายงานพบว่า สระสี่เหลี่ยมกลางทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอสุวรรณภูมิเท่านั้นที่จะมีน้ำขังอยู่ตลอดปี [5]

2.5 สภาพดิน

ลักษณะทั่วไปของดินในทุ่งกุลาร้องไห้ ถ้าดูผิวเผินจะพบว่าเป็นดินตะกอนซิลท์ ซึ่งเป็นตะกอนขนาดกลางระหว่างดินเหนียวและทราย แนวโน้มค่อนข้างมาทางทรายมากกว่า ตะกอนเหล่านี้เกิดจากการสลายตัวของหินชุดโคราช ดินที่ปรากฏอยู่ในชั้นบนสุดนั้นเป็นตะกอนใหม่ๆ ประมาณยุคควอเตอร์นารีดินเหล่านี้มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกัน คือมีความอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่ปานกลางไปกระทั่งน้อยขาดอินทรียวัตถุ เมื่อถึงฤดูแล้งการจับตัวของดินมีน้อย ส่วนที่แห้งเมื่อถูกลมพัดปลิวเป็นฝุ่นได้ง่าย การพัฒนาตามแนวชั้นดินยังไม่ค่อยชัดเจน ดินชั้นบนค่อนข้างบาง ส่วนดินชั้นล่างมีแนวของการจับตัวของแร่ธาตุบางอย่างในลักษณะของสีน้ำตาลปนเหลือง ซึ่งเป็นแนวโน้มของการเกิดแลเตอไรเซชั่น (Latteritzation) ปรากฏอยู่ทั่วไปในเขตภาคอีสาน

สำหรับแหล่งโบราณคดีที่พบในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มักจะตั้งอยู่บริเวณชุดดินที่แตกต่างกันไป สามารถจัดแบ่งตามลักษณะดินได้ดังนี้ [6]

---

[4] กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, แผนแม่บทโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้, มีนาคม 2522 หน้า 9-10 และข้อมูลจากสถานีพัฒนาที่ดินร้อยเอ็ด

[5] รัตนา รุจิรกุล, เรื่องเดียวกัน, 2525 หน้า 48-50.

[6] เฉลียว แจ้งไพร, "ศักยภาพของทรัพยากรดินและสู่ทางในการพัฒนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ดินเค็มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน ,2531.

1. ดินที่เกิดจากตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถม

ดินที่พบในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ที่เกิดจากตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถมทั้งในอดีตและปัจจุบัน (recent alluvium) คือ เป็นทั้งตะกอนใหม่และตะกอนเก่าที่มาทับถมเกิดเป็นชั้นดินขึ้นแยกได้ตามลักษณะดังนี้

1.1 ดินที่เกิดในที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood plain) แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

- สันดินริมฝั่งแม่น้ำ (nature river levee) ดินชั้นบนเป็นดินร่วน หรือ ดินปนซิลท์ ส่วนชั้นล่างมีลักษณะเนื้อดินไม่แน่นอน มีปฏิกิริยาเป็นกรดเล็กน้อยถึงเป็นกลาง ค่า pH อยู่ระหว่าง 6.5-7.0 สภาพการระบายน้ำดี ชุดดินที่พบมากในบริเวณพื้นที่นี้ ได้แก่ ชุดดินท่าม่วงและชุดดินสรรพยา เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงค่อนข้างสูง พบเป็นบริเวณแคบๆขนานไปกับแม่น้ำมูลและลำน้ำสาขา

- ดินที่เกิดในบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง (river basin) เป็นดินที่พบในที่ราบลุ่มอยู่ถัดไปจากดินพวกที่เกิดตามสันริมฝั่งน้ำ ดินที่พบในสภาพพื้นที่นี้มีลักษณะเนื้อดินเป็นดินเหนียวการระบายน้ำเลว ความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงค่อนข้างสูง ในฤดูฝนมีน้ำขังหรือท่วมอยู่เป็นระยะเวลาประมาณ 5-6 เดือน มีปฏิกิริยาเป็นกรดเล็กน้อยถึงเป็นกลาง ค่าของ pH อยู่ระหว่าง 6.5-7.0 อาจจะสูงกว่านี้เล็กน้อยในดินชั้นล่าง ชุดดินที่พบในพื้นราบน้ำท่วมถึงส่วนใหญ่ ได้แก่ ดินชุดพิมาย และดินชุดราชบุรี

1.2 ดินที่เกิดในที่ราบต่ำของลานตะพักลำน้ำ (low land soils) พบในบริเวณที่ราบเรียบมีสภาพพื้นที่สูงขึ้นมาจากพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง สังเกตได้ง่าย คือ ใช้ทำนาอยู่ทั่วไปในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เกิดขึ้นสลับกับที่ดอนที่ใช้ในการทำไร่หรือยังคงสภาพเป็นป่าบางส่วน ดินที่พบในบริเวณพื้นที่นี้แบ่งออกได้เป็น 4 ชนิดใหญ่ๆ

- ดินร่วนปนทรายที่มีเนื้อดินลึก ชุดดินที่พบมากได้แก่ชุดดินร้อยเอ็ด และดินชุดท่าตูม เป็นดินที่ปฏิกิริยาเป็นกรดแก่ถึงกรดปานกลาง มีค่าของ pH อยู่ระหว่าง 5.0-6.0 มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ การระบายน้ำเลวหรือค่อนข้างเลวในฤดูฝนจะมีน้ำขังอยู่ระหว่าง 4-5 เดือน

- ดินร่วนปนทรายที่มีเนื้อดินตื้น ดินจำพวกนี้พบชั้นกรวดลูกรังหรือชั้นศิลาแลงอยู่ตื้นกว่า 50 เซนติเมตร จากผิวดินบนหรือบางแห่งโผล่ขึ้นมาที่ผิวดินบน ชั้นลูกรังมีความหนาไม่แน่นอน เป็นดินที่มีปฏิกิริยาเป็นกรดจัด เป็นกรดปานกลางค่า pH 4.5-5.5 เป็นส่วนใหญ่มีความสมบูรณ์ต่ำ การระบายน้ำเลวหรือค่อนข้างเลว ชุดดินที่พบมาก ได้แก่ ดินชุดอ้นและชุดดินเพ็ญ

- ดินที่เป็นทรายจัด มีลักษณะเนื้อดินเป็นทรายร่วนหรือเป็นทรายในดินตอนบนหนากว่า 80 เซนติเมตร ชุดดินที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ชุดดินอุบล มีปฏิกิริยาของดินไม่แน่นอนความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำมาก ความสามารถในการอุ้มน้ำต่ำ

- ดินเค็ม ได้แก่ชุดดินอุดรและดินชุดกุลาร้องไห้ ดินทั้งสองชุดนี้ สังเกตเห็นง่ายในฤดูแล้งจะมีคราบเกลือขาวๆอยู่ที่ผิวดินบน มีเนื้อดินร่วนปนทราย ดินร่วน หรือทรายร่วนตอนบน มีปฏิกิริยาเป็นกรดเล็กน้อยถึงเป็นด่าง ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ สภาพการระบายน้ำเลว

1.3 ดินที่เกิดในที่ดอน (upland soil) ที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่และยังคงสภาพเป็นป่าอยู่บางส่วนเป็นสภาพของพื้นที่ที่เรียกว่า ตะพักลำน้ำขั้นกลาง (middle terraces) มีลักษณะพื้นที่ทั่วๆไป

ลุ่มๆดอนๆ เป็นลูกคลื่น สังเกตเห็นได้ง่ายคืออยู่สูงกว่าพื้นที่ ดินที่ใช้ประโยชน์ในการทำนา ดินที่พบในพื้นที่ที่กล่าวนี้พอจะแยกออกได้เป็นพวกๆตามลักษณะเนื้อดิน ความลึกของดิน และศักยภาพในการใช้ประโยชน์ดังนี้

- ดินที่มีเนื้อดินลึก ได้แก่ ชุดโคราช และสตึก เป็นดินที่มีเนื้อละเอียดปานกลาง คือดินชั้นบนเป็นดินร่วนปนทราย ส่วนดินชั้นล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย มีปฏิกิริยาเป็นกรดแก่ถึงกรดปานกลาง ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ

- ดินที่เป็นทรายจัด ได้แก่ ชุดน้ำพองและชุดยางตลาด มีเนื้อดินตอนบนหนากว่า 80 เซนติเมตร เป็นทรายร่วนหรือเป็นทราย มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถในการอุ้มน้ำต่ำมาก

- ดินตื้นมีเศษหินและลูกรังปน ได้แก่ ชุดดินโพนพิสัย และชุดดินสกลนคร จะพบชั้นกรวดลูกรังหรือแผ่นศิลาแลงอยู่ตื้นกว่า 50 เซนติเมตร บางแห่งจะพบกรวดลูกรัง หรือแผ่นศิลาแลงอยู่บนผิวดินบน ลักษณะเนื้อดินบนมักเป็นดินร่วนปนทราย

2.6 สภาพอากาศ

อากาศในทุ่งกุลาร้องไห้โดยทั่วไปเป็นแบบสะวันนา คือมีระยะที่ฝนตกชุกและฝนแล้ง สลับกัน เมื่อพิจารณาจากสถานีวัดน้ำฝนตามบริเวณรอบๆของเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าระยะที่ฝนตกชุกอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม เดือนกันยายนเป็นเดือนที่มีฝนมากที่สุด โดยเฉลี่ยแล้วจำนวนวันที่มีฝนตกมีถึง 20 วัน ส่วนเดือนธันวาคม-มกราคมเป็นเดือนที่แล้งจัดที่สุด คือแทบจะไม่มีฝนตกเลย แต่ในช่วงนี้ความชื้นในดินคงมีอยู่บ้างประกอบกับตามแหล่งน้ำ น้ำยังไม่ระเหยไปหมดความแห้งแล้งจึงไม่ปรากฏจนกระทั่ง เดือนมีนาคม - เมษายน ในระยะเวลานี้ความชื้นในดินหมดไปแล้วประกอบกับความร้อนในอากาศก็มีมาก เนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้เป็นทุ่งกว้างและปราศจากพืชใหญ่ๆปกคลุมอยู่ อิทธิพลของทุ่งนี้อาจมีต่อจุลอากาศของบริเวณทุ่งได้ เข้าใจว่าวันที่ร้อนจัดอาจเกิดการนำความร้อน ซึ่งเป็นเหตุให้มีฝนตกในบริเวณทุ่งและบริเวณรอบๆทุ่ง ตอนต้นฤดูฝนจะสังเกตความหมุนเวียนของลมตามบริเวณริมทุ่งตอนกลางวันค่อนข้างแรง เช่นที่อำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอท่าตูม ลมพัดค่อนข้างแรงลักษณะคล้ายลมบก - ลมทะเล ความชื้นสัมพัทธ์โดยรอบมีเกินร้อยละ 60 ทุกๆ เดือน ตลอดทั้งปีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี (พ.ศ.2494-2508) วัดได้ที่ร้อยเอ็ด 1,359 มิลลิเมตร สุรินทร์ 1,294.8 มิลลิเมตร และอุบลราชธานี 1,538.8 มิลลิเมตรจะเห็นว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยแล้วตกประมาณ 1,300 มิลลิเมตร ส่วนอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีในบริเวณใกล้เคียงคือ 27 องศาเซลเซียส เมื่อพิจารณาในส่วนทางภูมิอากาศโดยรอบๆแล้วจะพบว่าไม่มีที่ใดมีลักษณะภูมิอากาศเป็นอุปสรรคต่อการเพาะปลูก[7]

[7] ดู่เรื่องการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ใน อภิศักดิ์ โสมอินทร์ "ทุ่งกุลาร้องไห้" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1.กรุงเทพฯ พิมพ์ที่บริษัทลองเพรส แมเนจเม้น จำกัด 2542. หน้า 273-277.

2.7 ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้

มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อหลายพันปีมาแล้วดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้เคยเป็นทะเลมาก่อน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด ในสมัยนั้นมีเมืองสำคัญอยู่เมืองหนึ่ง "จำปานาคบุรี" อยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลหลวง ดังตำนานคำกลอนอีสานกล่าวว่า

ทุ่งกุลาเดิมเค้ามันเป็นทะเลใหญ่ หัวเมืองไกลเทียวค้าเฮือข่วมท่องเที่ยว
ทะเลสาบคดเคี้ยวฟองแก่งแฮงกระแส หมู่ชาวเฮือขาวแพซ่อยขนสินค้า
ปัจจิมพุ้นจำปานาคเรศ เขตเวนตกก้ำพี้เมืองบ้านน่านนคร

เจ้านครจำปานาคบุรีมีธิดาอยู่คนหนึ่งชื่อว่า "พระนางแสนสี"และมีหลานสาวคนหนึ่งชื่อว่า "นางคำแพง" ทั้งสองนางเป็นหญิงสาวรุ่นราวคราวเดียวกัน และมีรูปร่างหน้าตาสวยงามมาก เจ้านครได้จัดให้มีคนดูแลรักษาอย่างดี ผู้ดูแลรักษาชื่อว่า "จ่าแอ่น" เมื่อนางทั้งสองจะไปที่ใดจ่าแอ่นก็จะติดตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง ในเมืองจำปานาคบุรีนี้มีนาคอยู่ฝูงหนึ่ง เป็นนาคที่มีฤทธิ์มากถ้าชาวเมืองได้รับความเดือดร้อน นาคฝูงนี้จะให้ความช่วยเหลือทุกอย่างจึงมีชื่อเมืองว่า "นาคบุรี"

ในสมัยเดียวกันนั้นมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า "บูรพานคร" ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของทะเลมีโอรสชื่อ "ท้าวฮาดคำโปง" และมีหลานชายชื่อว่า "ท้าวอุทร" ทั้งสองได้ออกไปเรียนวิชาศิลปศาสตร์สำนักเดียวกัน เมื่อเรียนจบแล้วอาจารย์อยากจะให้ลูกศิษย์ทดลองวิชาดูว่าจะมีความสามารถเพียงใด จึงเรียกศิษย์ทั้งสองมาแล้วสั่งว่า "ให้เจ้าทั้งสองไปสู้กับฝูงนาคที่เมืองจำปานาคบุรี" และกำชับว่า "นาคฝูงนี้มีฤทธิ์มาก หากว่าเจ้าทั้งสองชนะฝูงนี้ก็หมายความว่าวิชาที่เจ้าได้ร่ำเรียนมาเป็นผลสำเร็จ"

ศิษย์ทั้งสองก็ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของอาจารย์ จึงพากันกราบลาอาจารย์ออกจากสำนักไปยังจำปานาคบุรีนคร เมื่อไปถึงท้าวทั้งสองยังไม่ได้ลองวิชาแต่อย่างไร แต่ได้ทราบว่าเจ้าเมืองจำปานาคบุรีนครมีธิดาและหลานสาวสวยงามมาก จึงเป็นเหตุให้ชายหนุ่มทั้งสองหันมาสนใจสาวงามมากกว่าการที่ได้สู้รบทดลองวิชากับฝูงนาค จึงได้พยายามติดต่อกับนางทั้งสองแต่มองไม่เห็นทางที่จะสำเร็จได้ เพราะนางทั้งสองมีผู้ดูแลรักษาอย่างเข้มงวดจึงหาโอกาสติดต่อได้ยาก แต่หนุ่มทั้งสองก็มิได้ละความพยายาม ได้สืบทราบมาว่าทุกๆเจ็ดวันนางทั้งสองจะพาบ่าวไพร่และผู้ดูแลรักษาออกไปเล่นน้ำทะเลสักครั้งหนึ่งจึงคิดว่าจะใช้วิชาที่ได้ร่ำเรียนมาเข้าช่วย

อยู่มาวันหนึ่ง นางทั้งสองพร้อมด้วยบริวารและจ่าแอ่นผู้ดูแลรักษาได้พายเรือลงไปเล่นน้ำทะเล ท้าวทั้งสองเห็นเป็นโอกาสดี จึงเสกผ้าเช็ดหน้าให้กลายเป็นหงษ์ทองลอยไปข้างหน้าเรือของนางทั้งสอง เมื่อนางทั้งสองเห็นหงษ์ทองลอยน้ำมาก็อยากได้ไว้ชม จึงอ้อนวอนจ่าแอ่นให้พายเรือติดตามเอาหงษ์ทองมาให้แต่ยิ่งตามไปไกลเท่าไหร่หงษ์ทองก็ยิ่งลอยออกไปทุกที ครั้นขะลอฝีพายลงหงษ์ทองก็ลอยช้าลงด้วย ทำท่าจะให้จับตัวได้ เมื่อยิ่งตามไปเรือของนางทั้งสองก็ตกไปอยู่กลางทะเลใหญ่ ท้าวฮาดคำโปงและท้าวอุทรเห็นเป็นโอกาสดี จึงแล่นสำเภาของตนซึ่งจอดคอยท่าอยู่แล้วออกสกัดหน้าเรือของนางทั้งสองแล้วเอานางทั้งสองพร้อมด้วยบริวารขึ้นเรือสำเภาของตนแล้วแล่นออกไปในทะเลใหญ่ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

ป้าวสำน้อยท้าวอาดคำโปง
คิดอยากไปเที่ยวก้ำจำปานครเรศ
หลายเวลาขวบได้เฮือแล่นตามลม
สำเภามาจวนค่อนจำปาเมืองใหญ่
เสกเป็นหงษ์ทองเอ้ลงท่าลีลา
ตอนนั้นคำแพงสร้อยแสนสีน้องพี่
เห็นหงษ์ทองอยากได้เอิ้นใส่ทาสา
ทั่วมาอยากกรายใกล้ไหวดีล่อหลอก
บังคับสาวให้ขึ้นเฮือแล่นหนีไป

ท้าวอุทรกะลงสู่สำเภาลอยน้ำ
อยากเห็นเนตรยอดฟ้าสาวหล้าชาวไกล
หมายชิมเอานางต่างเมืองมาซ้อน
เขาจอดเฮืออยู่ใกล้มันต์ร่ายใส่เสน่ห์
ใช่เป็นสาส์นหงษ์มาล่อเอานางน้อย
ลงวารีอาบล้างนางน้อยค่อยละมัย
ให้จำแอ่นนั่นมาไล่หงษ์บ่พอได้
ออกมาหวิดเขตน้ำกรายก้ำบ่อนสิคืน

.....

เมื่อเจ้าเมืองจำปานาคบุรีนคร ได้ทราบข่าวว่านางทั้งสองได้หายไปด้วยเหตุดังกล่าวแล้วจึงได้ขอความช่วยเหลือจากฝูงนาคให้มาช่วย นาคทั้งหลายที่อาศัยอยู่ถิ่นนั้นจึงพร้อมใจกันดันพื้นบาดาลทำให้น้ำทะเลแห้งเหือดลงทันที ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

.....

ลูกบ่ฟังความห้ามเสียใจเครียดใหญ่
จั้งฮู้ว่าผู้ร้ายมาแย่งชิงนาง
ขอให้นาคนำดั้นดันดินปั้นไป
ทะเลแห้งแต่ครั้งนาคก่นนำสาว

เจ้าเมืองคิดสงสัยว่าลูกสาวตายคึกน้ำ
อุกพระทัยคั่งแค้นพอม้วยละแม่งตาย
หลูต่นเต้คิงบางพรากไกลเมืองบ้าน
นาคนำไล่พวกนี้จนน้ำบ่ขัง
ตามประวัติเรื่องราวกล่าวกลอนมาไว้

เรือสำเภาของท้าวอาดคำโปงและท้าวอุทรแล่นต่อไปไม่ได้ ท้าวทั้งสองจึงนำเอาจำแอ่นไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่งต่อมาได้ชื่อว่า "ดงจำแอ่น" นำนางแสนสีไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่งต่อมาได้ชื่อว่า "ดงแสนสี" และเป็นที่ตั้งหมู่บ้านแสนสีเดี๋ยวนี้ ส่วนนางคำแพงที่เป็นหลานได้นำไปซ่อนไว้ดงแห่งหนึ่งต่อมาได้ชื่อว่า "ดงป่าหลาน" ต่อมาเป็นที่ตั้งอำเภอป่าหลาน ปัจจุบันนี้คือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

เมื่อน้ำทะเลได้แห้งเหือดหมดแล้ว พวก หอย ปู กุ้ง ปลา ที่อาศัยอยู่ในทะเลใหญ่ได้ตายหมด แล้วส่งกลิ่นเหม็นฟุ้งขึ้นไปถึงนาสิกของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นฟ้า พระอินทร์ทนไม่ไหวจึงส่งให้นกอินทรีผัวเมียลงมากินหอย ปู กุ้ง ปลา ในทะเลแห้ง นกอินทรีได้กินอยู่ประมาณครึ่งเดือน หอย ปู กุ้ง ปลา ก็หมดได้ถ่ายมูลไว้เป็นกองใหญ่มาก ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า "โพนขี้นก" ปรากฏอยู่ที่กลางทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตตำบลหินกอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

กล่าวเถิงท่งครั้งนั่นลมปั่นมาตี
ปูปลาห้อยตายข่อนกองกันเป็นเถ้า
เปลือกหอยตายกองขึ้นเป็นขี้นกอินทรี
กินหอยปลาแล้วขี่บินหนีไปบ่อนไหม่
ทุ่งมันกว้างต่อกว้างสุดขั่วแสงตา
ว่าให้กินปลาข่อนอย่าให้มันเน่าเหม็น
เมิดปูห้อยปลาแล้วเทียวขี้ใส่จนเป็นโพน

เหลียวเบิ่งน้ำบ่มีหาดดินหินก้อน
ลางบ่อนแข่นเส้าเจ้าฮาวเส้าท่อโพน
นกมันมีฤทธิ์เชนลงแต่เทิงฟ้า
ขี้กองน้อยกองใหญ่มันกะมีจั่งเว้า
พระอินทร์ใช่ลงมาคาบกินให้มันล่อน
เดี๋ยวนี้เหม็นอูดเอ้าไปสู่เมืองสวรรค์
จักว่าโดนปานโดหั่นเล่ามาเท่าสู่มื้อ

จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานาคบุรี ได้ทราบว่าท้าวฮาดคำโปงและท้าวอุทรได้นำนางแสนสีและนางคำแพงไปตกอยู่ในทะเลแห้ง (ท้องทุ่งอันกว้างใหญ่) และท้าวทั้งสองได้เกิดขัดใจกันและได้ชิงดีชิงเด่นกันเพราะเกิดรักนางแสนสีร่วมกัน เมื่อตกลงกันไม่ได้เลยเกิดฆ่ากันตาย ท้าวฮาดคำโปงเป็นฝ่ายปราชัยและสิ้นชีพไปอย่างน่าอนาถ จึงกลายเป็นผีเฝ้าทุ่งเพราะมีความรักความห่วงใยในนางที่ตนรักมาก และเป็นผีเฝ้าทุ่งที่น่ากลัวมากที่สุด เวลากลางคืนจะมีแสงวิ่งไปวิ่งมาในท้องทุ่งเพื่อติดตามหานางที่ตนรัก ซึ่งชาวบ้านแถบทุ่งกุลาร้องไห้เรียกว่า "ผีโป่งหรือผีทุ่งศรีภูมิ"

เมื่อเจ้าเมืองจำปานาคบุรีทราบรายละเอียดเช่นนี้ จึงให้เกิดความสงสารและอภัยโทษ แล้วจัดเสนาข้าราชการไปติดตามเอานางทั้งสองพร้อมท้าวอุทรกลับมายังจำปานาคบุรีนคร พร้อมทั้งประทานไพร่พลให้ท้าวอุทรไปสร้างดงเท้าสารขึ้นเป็นเมืองเท้าสาร (ต่อมาคือ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) พร้อมทั้งยกนางแสนสีให้เป็นมเหสีท้าวอุทรด้วย

ทะเลกว้างใหญ่ได้กลายสภาพมาเป็นท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาลจนมองสุดลูกหูลูกตา มองเห็นขอบทุ่งจดขอบฟ้าประหนึ่งว่ามองดูทะเล

ตำนานเรื่องทุ่งกุลาร้องไห้นี้นับว่าเป็นตำนานที่มีความใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุดเพราะไปตรงกับข้อสันนิษฐานทางภูมิศาสตร์ ซึ่งกล่าวว่า บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดิน 2 แอ่ง เป็นที่ต่ำมีบ่อ หนองบึง หรือมีน้ำท่วมถึง ในฤดูฝนแอ่งแผ่นดินตอนล่างมีอาณาเขตกว้างขวาง คือแอ่งโคราช มีแม่น้ำมูลและสาขาใหญ่น้อย คือ ลำชี ลำน้ำพอง ลำปาว ไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขงทางด้านตะวันออก แต่แม่น้ำเหล่านี้โดยเฉพาะแม่น้ำมูลไหลลงสู่แม่น้ำโขงไม่สะดวกเพราะพื้นดินตรงกลางเป็นแอ่งดังกล่าว ทำให้บริเวณนี้มีน้ำขังตลอดฤดูน้ำ เกิดน้ำท่วมล้นฝั่งแทบทุกปี บริเวณทุ่งราบที่กว้างขวางเป็นแอ่งนี้ ได้แก่ ทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ มหาสารคาม ศรีสะเกษ ยโสธร พอถึงหน้าแล้งน้ำจะแห้งระเหยไปจนกลายเป็นทุ่งโล่ง ดินกร่อยทำการเพาะปลูกไม่ได้มีแต่ป่าละเมาะขึ้นประปราย หญ้าที่ขึ้นก็ใช้เลี้ยงสัตว์ไม่ได้ พอถึงหน้าน้ำก็มีน้ำท่วมเต็มบริเวณถึงกับมีการจับปลากันได้ มีผู้สันนิษฐานว่าเมื่อหลายพันปีมาแล้วบริเวณนี้เคยเป็นทะเลมาก่อน

2.8 ประวัติทุ่งกุลาร้องไห้

เมื่อทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาลได้กลายสภาพมาเป็นท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ทำให้มองเห็นดินจดขอบฟ้ามาแล้วเป็นเวลานานเท่าไรไม่มีใครสามารถจะบอกได้ แต่คนเฒ่าคนแก่ได้เล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อหลายร้อยปีมาแล้วได้มีการไปมาค้าขายติดต่อกับพ่อค้าต่างบ้านต่างเมืองทั้งที่ใกล้เคียงและห่างไกลกัน มีพ่อค้าหาบสินค้าเที่ยวขายไปตามหมู่บ้านแถบทุ่งกว้างนี้เป็นประจำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง

บรรดาพ่อค้าที่มาค้าขายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้นี้ได้มีพ่อค้าพม่าเผ่าหนึ่งมีชื่อว่า "เผ่ากุลา" ได้นำสินค้ามาเร่ขายและมากันเป็นหมู่ ๆ ละ 20-30 คน สินค้าที่นำมาขาย ได้แก่ สีย้อมผ้า เข็ม แพรพรรณ ยาสมุนไพร เครื่องถม ซึ่งสานด้วยไม้ไผ่ทารักลงสี ลวดลายสวยงามเป็นกล่องคล้ายกระติบข้าวเหนียว ชาวบ้านนิยมซื้อไว้ใส่บุหรี่และหมากพลู เวลาเดินทางไปไหนมาไหน พวกพ่อค้าจะนำสินค้าใส่ถึงใบใหญ่ที่เรียกว่า

"ถงกระเทียว" มาขาย จะหาบเร่ร่อนรอนแรมไปเรื่อย ๆ เป็นแรมเดือนแรมปีขายหมดที่ใดจะซื้อสินค้าหาบขายไปเรื่อย ๆ

ครั้งหนึ่งได้มีกุลาพวกหนึ่งเที่ยวเร่ขายสินค้าจากอุบลราชธานี ศรีสะเกษ เรื่อยมาจนถึงสุรินทร์ พอมาถึงท่าตูม พวกกุลาได้พากันซื้อครั่งเป็นจำนวนมาก เพื่อจะนำไปทำสีย้อมผ้ามาขายอีกต่อหนึ่ง พวกกุลาต่างพากันหาบครั่งข้ามแม่น้ำมูล พอมาได้สักหน่อยหนึ่งก็ถึงท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ หมายใจว่าจะเดินตัดทุ่งไปสู่เมืองป่าหลาน (อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย) มหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี ขึ้นเหนือไปเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นเส้นทางที่พ่อค้าพวกนี้ยังไม่เคยเดินผ่านทุ่งนี้มาก่อน ทำให้ไม่ทราบระยะทางที่แท้จริง เพราะมองเห็นเมืองป่าหลานอยู่หลัดๆ หาทราบไม่ว่า "ใกล้ตาแค่ไกลตีน" (สำนวนภาษาอีสาน คือ มองเห็นเป็นใกล้แต่ต้องเดินไกล) ขณะที่เดินข้ามทุ่งรู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้ามากและเป็นฤดูแล้งด้วยน้ำจะดื่มก็ไม่มี ต้นไม้จะอาศัยร่มเงาแม้แต่เพียงต้นเดียวก็ไม่มี ทั้งแดดก็ร้อนจัดต่างก็พากันอิดโรยไปตาม ๆ กัน ครั่งที่หาบมาจะทิ้งก็เสียดาย จึงพากันโอดครวญและคิดว่าคงจะเอาชีวิตมาตายในทุ่งนี้เป็นแน่แท้จึงพากันร้องไห้ไปตาม ๆ กันดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า...

ตกกลางทุ่งแล้วล้าเดินฝ่าเทิงหัว เห็นแต่ทุ่งเป็นทิวมือกุมควันกุ้ม
เหลียวไปไสฟ้าหุ่มงุมลงคือสักสุม มือกลางเวนจุ้มกุ้มคงไม้กะบ่มี
คักละนอบาดนี่หลงท่งคนเดียว ถิ่มฮอดถงกะเทียวย่ามของสินค้า
เหลียวทางหลังทางหน้ากุลายั้งบ่อยู่ ลมออกหูจ้าวจ้าวไคค้าวย่าวไหล
จนปัญญาแล้วไห้เทิงจ่มระงมหา คึดฮอดภรรยาลูกเมียอยู่ทางบ้าน
ลมอัสสวาสกั้นเนื้อสะเม็นเย็นหนาว อ้าปากหาวไหยแฮงแข้งลาขาล้า
เพื่อไปนำกองหญ้าเวลาค่ายค่ำ ยากนำปากและท้องเวรข่องจ่องเถิงป่า
หญ้าแฝกอึ้งตึงกุลาฮ่ำโมไห ตายย้อยความโลโภล่องเดินเทียวค้า
ใจคะนึงไปหน้าโศกาไห้ฮ่ำ คึดผู้เดียวอ้ำส้ำทางบ้านบ่เห็น
ในหนังสือกล่าวไว้บอกว่ากุลา หรือแม่นไปทางได้แต่นานมาไว้
ท่งกุลาอ้องไห้ที่หลังท้ายหมู่ อยู่ไดนมาแต่พันพันร้อยกว่าปี

พวกกุลาต่างพากันร้องไห้แล้วได้พากันพักพอหายเหนื่อยจึงเดินทางต่อไปอีก แต่ครั่งที่หาบมาหนักมากพวกกุลาจึงพากันเทครั่งทิ้งบ้างเล็กน้อยนี้ต่อมากลายเป็นหมู่บ้านครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อพวกกุลาเดินมาต่อไปอีกรู้สึกอิดโรยมาก ครั้นไปถึงกลางทุ่งจึงตัดสินใจเทครั่งทิ้งทั้งหมดคงเหลือไว้แต่อาหารเท่านั้น บริเวณที่กุลาเทครั่งทิ้งทั้งหมดนี้ต่อมาได้ชื่อว่า บ้านครั่งใหญ่ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพวกกุลาเดินทางมาพ้นทุ่งแล้ว เข้าสู่หมู่บ้านมีคนมามุงดูจะขอซื้อสินค้าเป็นจำนวนมากแต่พวกกุลาไม่มีสินค้าจะขายให้แก่ชาวบ้าน พวกกุลาพากันเสียใจและเสียดายสินค้าที่ตนได้เททิ้งที่กลางทุ่ง พวกกุลาจึงพากันร้องไห้อีกเป็นครั้งที่สองทำให้เกิดเป็นชื่อเรียกทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ว่า "ทุ่งกุลาร้องไห้" มาตราบเท่าทุกวันนี้ [8]

[8] ประไพพรรณ ภูลอย,ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้, (เอกสารอัดสำเนา โรงเรียนกาฬสินธุ์พิทยาลรรพ์, ม.ป.ป.)

2.9 ชนชาวกุลา

กุลา หรือ พระราชพงศาวดาร เรียกว่าต้องสู้ หรือ ตองสู้ได้เข้ามาค้าขายในภาคอีสาน บางคนได้ภรรยาเป็นชาวอีสาน ตั้งหลักแหล่งรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ดังเช่น กุลาบ้านไนนใหญ่ ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี กุลา หรือ กุหล่า ในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน หมายถึง ชนชาติต้องซู่ และ ไทยใหญ่ คำว่า กุลาไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นภาษาอีสานหรือ พายัพ แต่ภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกคนต่างถิ่นว่ากุลา เช่น ฝรั่งเรียกว่า กุลาขาว เรียกแขกว่ากุลาดำ (ต้องซู่ เป็นชาวกะเหรี่ยงเผ่าปะโอ อาศัยอยู่บนภูเขา ส่วนไทยใหญ่ คือยาน หรือเงี้ยว เอกสารทางราชการมักเรียกชาวกุลาว่า ต้องซู่

ชาวกุลาเป็นพ่อค้าเร่ (Iternant Peddlers) รองจากชาวจีน ชาวกุลาได้เร่ขายสินค้า เช่น ง้าว (ดาบปลายกุด) เครื่องเงิน เครื่องเขิน ขันทองเหลือง เชี่ยนหมาก ผ้าแพร สีย้อมผ้า และฆ้อง เร่ร่อนไปตามหมู่บ้าน และเนื่องจากการเดินทางในสมัยก่อนมีผู้ร้ายชุกชุม จึงมักไปเป็นกลุ่มๆละ 10-20 คน นำสินค้าเดินทางเร่ขายจากเมืองนั้นไปเมืองนี้รอนแรมไปตามหมู่บ้าน ค่ำไหนนอนนั่น ส่วนมากจะอาศัยนอนตามศาลาวัด เมื่อสินค้าที่นำมาขายหมดก็จะขึ้นไปซื้อสินค้านำลงมาขายใหม่ แต่จะไปโดยไม่ให้เสียเที่ยว เพราะเขาจะต้องซื้อสินค้าจากภาคอีสานขึ้นไปขายด้วย เมื่อขายหมดก็จะซื้อสินค้าจากเหนือลงมาขายอีก กลับไปแต่ละครั้งก็ชวนญาติพี่น้อง พวกพ้องที่สนิทสนมนำสินค้าตามมาค้าขายด้วย

Junko Kooisumi (จุนโกะ โคอิซูมิ) เขียนไว้ในบทความเรื่อง "ทำไมกุลาถึงร้องไห้" (Why The Kula Wept) กล่าวถึงการเข้ามาของชนเผ่ากุลา ในปี พ.ศ. 2381 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ใจความว่า "ชาวต้องซู่" (กุลา)จะมาเป็นกลุ่มจากมะละแหม่ง (เมาะลำเลิง-เมืองมอล-เมียน ที่ว่าราชการของมณฑลตะนาวศรี) ผ่าน จังหวัดตาก หรือเมืองระแหง นำสินค้ามาขายระหว่างทางและซื้อช้างซื้อวัวไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน ช้าง งาช้าง เขาสัตว์ ไหม วัว และควาย เป็นสินค้าที่นิยมในการซื้อขายของกุลา (ต้องซู่) ในแถบนครราชสีมาและลาวเหนือ และเหตุที่การค้าของชาวกุลาเฟื่องฟูเพราะได้รับอภิสิทธิ์ด้านการค้า ตามสนธิสัญญาบาวริ่ง พ.ศ. 2398 เนื่องจากชาวกุลาถือเป็นคนบังคับของอังกฤษ รัฐบาลไทยให้ความสะดวกในการค้าขายตามพันธะสัญญาบาวริ่ง [9]

นอกจากเอกสารที่บันทึกถึงชาวกุลาที่พบเก่าที่สุดในปีพ.ศ. 2381 (รัชกาลที่ 3) ข้อความบันทึกของทางราชการที่กักตัวชาวกุลา หรือ ตองสู้ที่เดินทางมาค้าขายในภาคเหนือเช่น เชียงใหม่ ตาก สวรรคโลก และกำแพงเพชร ส่วนในภาคอีสานนั้นปรากฏเอกสารเก่าที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 4 บันทึกเรื่องราวของชาวกุลาในภาคอีสานนั่นคือ บันทึกเรื่องราวขัดแย้งระหว่าง ต้องสู้ กับเจ้าเมืองร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิและขอนแก่น กรณีโคประมาณ 600 ตัวที่ต้องสู้ซื้อในเมืองเหล่านี้ บันทึกว่ามีต้องสู้ซื้อโคในร้อยเอ็ด 66 ตัว ในสุวรรณภูมิ 178 ตัว และขอนแก่น 333 ตัว และเจ้าเมืองเหล่านี้ยึดโคทั้งหมดไว้ พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้เจ้าเมืองเหล่านี้ชดใช้ราคาโคให้แก่ชาวต้องสู้ ซึ่งขณะนั้นรออยู่ที่กรุงเทพฯโดยให้

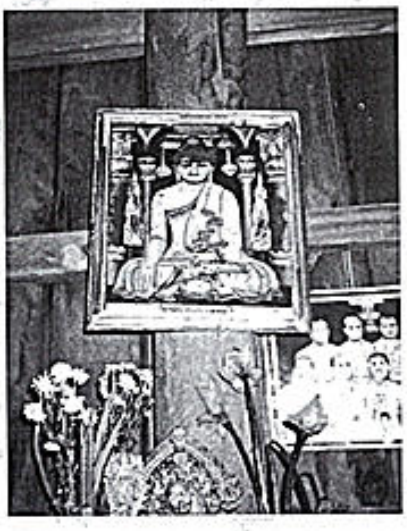
[9] คนึงนิตย์ จันทบุตร, กุลา (บ้านไนนใหญ่) ชาติพันธุ์ ,สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1, (กรุงเทพฯ พิมพ์ที่บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้น จำกัด 2542) หน้า 263.

บ้านกุลาเมืองไครายภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1 หน้า 259)

ชาวกุลาและข้าวของเครื่องใช้บ้านโนนใหญ่ ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1 หน้า 266-268)

ขายคืนแก่เจ้าของเดิมหรือขายให้ใครก็ได้เพื่อนำเงินชดใช้ให้ต้องสู้ แต่เจ้าเมืองเหล่านั้นดำเนินการช้ามาก ทางกรุงเทพฯจึงต้องจ่ายเงินค่าไคให้ต้องสู้ไปก่อน 2,763.5 บาท แล้วสั่งให้เจ้าเมืองใช้เงินคืนทางกรุงเทพฯ โดยไม่ชักช้าเจ้าหน้าที่กรุงเทพฯเองก็สงสัยอยู่ว่าพม่า-อังกฤษ (ขณะนั้นตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษแล้ว) มีความในใจอะไรซ่อนอยู่เบื้องหลังการค้าของต้องสู้และสั่งให้เจ้าเมืองในภาคอีสานมิให้ขายโค กระบือ แก่ชาวต่างชาติ[10]

2.10 กลุ่มชนที่อยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ [11]

พื้นที่เขตทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นเขตที่มีชุมชนโบราณตั้งอยู่ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จำนวนมาก หลายยุคหลายสมัย ดังหลักฐานทางโบราณคดี ไม่ว่าจะเป็นสมัยทวาราวดี เจนละ ลพบุรี (ขอม) อยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ มีวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกันสืบมาโดยตลอดกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่เขต ทุ่งกุลาร้องไห้มีหลายกลุ่ม ได้สรุปไว้ว่ามี 3 กลุ่ม ใหญ่ๆ คือ

1. **กลุ่มไทย ลาว** เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด เข้ามาเมื่อประมาณปี พ.ศ.2256 เจ้าสร้อย-ศรีสมุทรพุทธางกูร กษัตริย์แห่งนครจำปาสัก ได้มอบหมายให้อาจารย์แก้ว (เจ้าแก้วบูรม) พร้อมไพร่พลเขตลาวตอนใต้ 3,000 คน มาตั้งเมืองท่ง (อำเภอสุวรรณภูมิปัจจุบัน) ซึ่งอาณาเขตคลุมพื้นที่แม่น้ำชี แม่น้ำมูล ตอนต้น-ตอนกลาง ต่อมาแยกเมืองร้อยเอ็ดออกจากเมืองสุวรรณภูมิ เมื่อปี พ.ศ.2318 โดยแบ่งเขตแดนกันไว้ดังนี้

เขตเมืองสุวรรณภูมิ ตั้งแต่น้ำชีตกมูล ขึ้นไปตามลำน้ำชีถึงห้วยดางเดียว ทุ่งลากไถ บ้านค้อเหล็ก บ้านแก่งหินทราย ถ้ำเต่า เหวฮวก ดงสวนอ้อย บึงกุย ศาลาอีเก้ง ภูเม็ง หนองมุ่งคุ้ม กุ่มปัก ศาลาหัก มูลแดง บรรจบปากน้ำชีตกมูล

เขตเมืองร้อยเอ็ด ตั้งแต่ปากยังตกชีไปภูดอกซ้อน หินทอดยอดยัง ดู่สามต้น อ้นสามขวย สนามหมากหญ้า ผ้าขาวพันนา ฝายพระยานาค ภูเม็ง หนองกองแก้ว ศาลาอีเก้ง บึงกุย

ทุ่งกุลาร้องไห้ อยู่ในเขตของเมืองสุวรรณภูมิและเมืองบริวารที่ขยายตัวออกไป เช่น เกษตรวิสัย ปทุมรัตต์ พยัคฆภูมิพิสัย เป็นต้น

กลุ่มคนที่อพยพตามอาจารย์แก้วมาที่เมืองสุวรรณภูมิและร้อยเอ็ด ส่วนใหญ่มาจากเมืองมั่น (สาระวัน) เมืองคำทองใหญ่ (แก้งอาเหิม) ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงตอนใต้ มาผสมผสานอยู่ร่วมกับคนพื้นถิ่นเดิม และขยายตัวออกไปเมืองขอนแก่น มหาสารคาม ตามลำดับ กลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มี 3 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

กลุ่มไทยลาว เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด เข้ามาอยู่ทางด้านซ้ายของแม่น้ำมูลและหนาแน่นในเขต อำเภอสุวรรณภูมิ เกษตรวิสัย และพยัคฆภูมิพิสัย ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จะเรียกว่าบ้านในบริเวณหมู่บ้านจะมีศาลปู่ตา กลุ่มคนพวกนี้ ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม มีการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของกลุ่มไทยลาว

2. **กลุ่มเขมร** เป็นกลุ่มที่อาศัยหนาแน่นเขตทุ่งกุลาร้องไห้ บริเวณลุ่มน้ำพลับพลา กับลุ่มน้ำมูล

---

[10] บุญจิตต์ ชูทรงเดช, "กุลา ขบวนการค้า" เรื่องเดิม,หน้า 257-258.

[11] สังคม ค้อยากุล, "กลุ่มชนในทุ่งกุลาร้องไห้" ใน รวมบทความทางวิชาการการประชุมจัดทำแผนแม่บทโบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้, (สำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี ,สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร,2546),หน้า 135-137

ในท้องที่อำเภอท่าตูม ชุมพลบุรี บางหมู่บ้านในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ เกษตรวิสัย และอำเภอโพนทราย กลุ่มนี้ใช้ภาษาเขมรในการติดต่อระหว่างกลุ่มของตน และใช้ภาษาไทยลาว ในการติดต่อกับพวกไทยลาวได้ และเรียกบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนของตนว่า "บ้าน" เช่นเดียวกับ กลุ่มไทย ลาว จะมี "โดนตา" (คล้ายกับปู่ตาของไทยลาว) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

3. **กลุ่มกวย หรือกุย หรือส่วย** กลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอราษีไศล ค้อวัง บางหมู่บ้านในเขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอโพนทราย มีภาษาพูดเป็นของตนเอง และพูดภาษาไทยลาวได้ แต่สำเนียงออกไปทางกวย บริเวณที่อยู่อาศัยเรียกว่าบ้าน เช่นเดียวกับ กลุ่มไทยลาว ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ ทำนาและเลี้ยงสัตว์ เช่น ช้าง เป็นต้น

การอยู่รวมกันของกลุ่มไทย ลาว เขมร และกวย ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มไทยลาวมีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 80 รองลงไปเป็นกลุ่มเขมร ร้อยละ 12.5 และกลุ่มกวย ร้อยละ 7.5 ตามลำดับ การผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรมมีการปฏิบัติเช่นเดียวกับกลุ่มไทยลาว เช่น การปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของตนยังคงมีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่นการเลี้ยงโดนตาของเขมร การทำบุญข้าวสากของชาวไทยลาว เป็นต้น

การอพยพของกลุ่มคนเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 รัฐให้กรมพัฒนาที่ดินเข้าสำรวจที่ดินทุ่งกุลาเพื่อพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ คณะรัฐมนตรี. รับมติเมื่อ 24 ก.ย.2519 และอนุมัติโครงการจัดตั้งศูนย์พัฒนาทุ่งกุลาเมื่อ 17 มีนาคม 2519 และตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการ เมื่อ 15 มีนาคม 2521 โดยดำเนินการเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 พ.ศ. 2524-2529 (6 ปี) เป้าหมายคือเร่งรัดพัฒนาปฏิรูปที่ดิน ป้องกันความเสียหายจากภัยธรรมชาติ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน แหล่งน้ำ และปูพื้นฐานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น การปรับปรุงที่นา การประมง การจัดหาอาชีพเสริม และการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนา

ระยะที่ 2 ปี พ.ศ. 2530-2534 (5 ปี) เป้าหมายเร่งรัดผลผลิตต่อพื้นที่ตามแผนระยะที่หนึ่ง เสริมคุณภาพชีวิตทุกด้าน จัดให้องค์กรในระดับตำบลมีส่วนร่วม ตัดสินในก่อสร้างระบบชลประทาน

ระยะที่ 3 เริ่มจากปี 2535 เป็นต้นมา เป้าหมายพัฒนาพื้นที่นาให้ได้ผลผลิตให้มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่องจากระยะที่ 1-2

ผลจากการปฏิรูปที่ดินโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบกับเทคโนโลยีทางด้านเกษตร เครื่องมือเครื่องจักรดีขึ้นการคมนาคมสะดวก ทำให้บุกเบิกที่ดินทำการเกษตรได้ผลดียิ่งขึ้น ทำให้กลุ่มคนต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มไทย ลาว จากอำเภอต่างๆ เข้าไปจับจองที่ดินและซื้อสิทธิกันมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นทุ่งรวงทองในปัจจุบันและอนาคต

2.11 วัฒนธรรมทุ่งกุลา

การจัดกลุ่มทางวัฒนธรรมต่างๆนั้น ได้มีการนำหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญสองประการมาพิจารณา คือลักษณะของภาชนะดินเผา และประเพณีการฝังศพ โดยทั้งนี้กลุ่มวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีการมีการจัดแบ่งกลุ่มต่างๆ ได้แก่ 1) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำสงคราม หรือ กลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง 2) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน 3) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน หรือ กลุ่มพิมาย 4) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนล่างและแม่น้ำมูลตอนกลางหรือกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ 5-4) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง

จากการศึกษาทางโบราณคดีได้ค้นพบหลักฐานสำคัญแสดงถึงร่อยรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ 4,000 - 1,500 ปีมาแล้ว หลักฐานที่เด่นชัดคือโคกเนินที่เป็นชุมชนโบราณหลายร้อยแห่ง ในช่วงระยะเวลาก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณต่างๆมีวิถีชีวิตอยู่ในสังคมเกษตรกรรมระดับหมู่บ้าน มีการเพาะปลูกข้าวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังรู้จักการทอผ้า ทำเครื่องปั้นดินเผา เลี้ยงสัตว์ มีการทำเกลือสินเธาว์ ถลุงโลหะ และมีแบบแผนพิธีกรรมศพอย่างชัดเจน ร่องรอยหลักฐานของคนโบราณดังกล่าวได้ถูกขนานนามและรู้จักกันในชื่อ "วัฒนธรรมทุ่งกุลา" นอกจากนี้ชุมชนโบราณหลายๆแห่งยังมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมรในราวพุทธศตวรรษที่ 15-18

สิ่งที่บ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมทุ่งกุลาที่มีความแตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ในช่วงระยะเวลาเวลาเดียวกัน คือ พิธีกรรมศพที่มีความพิเศษโดยการนำศพ และ กระดูกคนตายใส่ลงไปในภาชนะดินเผาปรากฏมากมายหลายรูปแบบ ดังเช่น ภาชนะบรรจุกระดูก ทรงไข่ ทรงกลม และทรงกระบอก ซึ่งล้วนแล้วแต่จะมีฝาปิดเป็นทรงอ่าง ทรงชามขนาดใหญ่ (คล้ายกระทะ) และฝาปิดเป็นแผ่นดินเผาทรงกลมมีหูหรือด้ามจับ และพบว่ามีการฝังรวมกันเป็นกลุ่มทั้งการวางภาชนะในแนวนอนและตั้งฉากกับพื้น สำหรับการฝังโดยวางภาชนะในแนวนอนนั้น จะพบการวางภาชนะเรียงต่อกันเป็นเถา (ส่วนปากภาชนะจะต่อกับส่วนก้นของภาชนะดินเผาอีกใบหนึ่ง) และแบบพิเศษที่นำภาชนะทรงยาวขนาดใหญ่ 2 ใบมีลักษณะส่วนปากประกบกันมองดูคล้ายกับ "แคปซูล" มากไปกว่านั้น "ภาชนะฝังศพ" ยังเป็นรูปแบบพิธีกรรมที่ถูกพัฒนาขึ้นเองในท้องถิ่นตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม และแพร่หลายในยุคสมัยต่อมาจนกระทั่งเกิดการผสมผสานพิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางศาสนาเมื่อได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเจนละในราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 14

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาแบบทุ่งกุลามีมีลักษณะเฉพาะทั้งในด้านเนื้อดิน การตกแต่ง รูปทรง รวมทั้งหน้าที่การใช้งาน ที่สามารถแบ่งออกเป็นแบบที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้พิธีกรรมศพ เครื่องปั้นดินเผาในชีวิตประจำวันนั้นได้แก่ ภาชนะดินเผาที่มีรูปทรงหลากหลาย เนื้อดินสีขาว มีความบาง ผาด้วยอุณหภูมิสูง ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำสีแดง บริเวณขอบปากเขียนเป็นเส้นตรงที่ขอบปาก นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษในด้านการตกแต่ง คือ ผิวภาชนะตกแต่งด้วยลายเชือกทาบทำให้เรียบแล้วเขียนสีเป็นแถบ หรือ เรียกว่า ภาชนะแบบร้อยเอ็ด ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ "ภาชนะใส่กระดูก" นั้นทำขึ้นเฉพาะมีขนาดใหญ่หลากหลายรูปทรง ส่วน "ภาชนะอุทิศ" ก็มีรูปแบบและการตกแต่งแตกต่างกันไปตามยุคสมัย

2.12 ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

การสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ได้เริ่มมีการดำเนินงานตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ซึ่งปรากฏอยู่ในการดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ได้แก่ โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2529-2531 โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2535 สำหรับการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในปี พ.ศ. 2544 ในโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ 2544 - 2546 เป็นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด จากนั้นจึงคัดเลือกแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งฝังศพในการขุดค้นศึกษาในหัวข้อวิจัยเรื่องประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

สำหรับการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่ผ่านมา พบว่าเริ่มมีการดำเนินงานครั้งแรกในราวปี พ.ศ. 2524 ในแหล่งโบราณคดีบ้านยะวึก ตำบลยะวึก และแหล่งโบราณคดีโนนยางบ้านเขวาโค้ง ตำบลชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดย ภาคมานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นการขุดตรวจโดย ดร.พรชัย สุจิตต์ จากนั้นมีการขุดค้นอย่างเป็นระบบอีกครั้งในแหล่งโบราณคดีโนนยางช่วงปลายปี พ.ศ. 2532 - 2533 โดย ศาสตราจารย์อิจิ นิตต้า นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่น ร่วมกับกรมศิลปากรเพื่อทำการศึกษาการเข้ามาอยู่อาศัยของคนโบราณ นอกจากนั้นแล้วแหล่งโบราณทั้งสองแห่งได้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการฝังศพในภาชนะดินเผา และในช่วงเวลาเดียวกันในช่วงปี พ.ศ. 2531 ได้มีการขุดค้นในแหล่งโนนเดื่อ ตอนตาพัน บ่อพันขัน (เมืองโบราณจำปาขัน) อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โดย ศาสตราจารย์ชาร์ล ไฮแอม แห่งมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ โดยค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัย การถลุงโลหะ และการทำเกลือสินเธาว์

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 - 2542 กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (กลุ่มงานวิชาการโบราณคดี สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 อุบลราชธานีเดิม) ได้จัดทำโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และในงบประมาณดังกล่าวจึงได้ดำเนินการขุดตรวจสอบชั้นดินทางวัฒนธรรมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัวอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจุดประสงค์ของการดำเนินการครั้งนั้นเพื่อต้องการศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรม และกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และนอกจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีการเก็บกู้โบราณวัตถุที่สำคัญได้แก่ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก แต่ทั้งนี้ข้อมูลจากการขุดค้นในครั้งนี้ได้นำไปสู่การต่อยอดเพื่อดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่างปี พ.ศ. 2544 - 2546 ซึ่งได้คัดเลือกแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวให้เป็นแหล่งโบราณคดีหลักในการศึกษาเรื่องประเพณีการฝังศพ เพราะมีความชัดเจนในเรื่องหลักฐานมากที่สุด อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการรักษา และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวไม่ให้ถูกทำลายไปมากกว่านี้ จากนั้นได้ทำการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอ

เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบ โดยดำเนินการขุดค้นในปี พ.ศ. 2545 นอกจากนั้นแล้วระหว่างปี พ.ศ.2545 - 2548 ได้มีการขุดค้นศึกษาเพื่อการบูรณะโบราณสถานในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อีกหลายแห่งในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น กู่โพนวิท กู่โพนระฆัง บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย กู่คันธนาม บ้านกู่คันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย ธาตุบ่อพันขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ และโบราณสถานดอนขุมเงิน ตำบลเด่นราษฎร์ กิ่งอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด

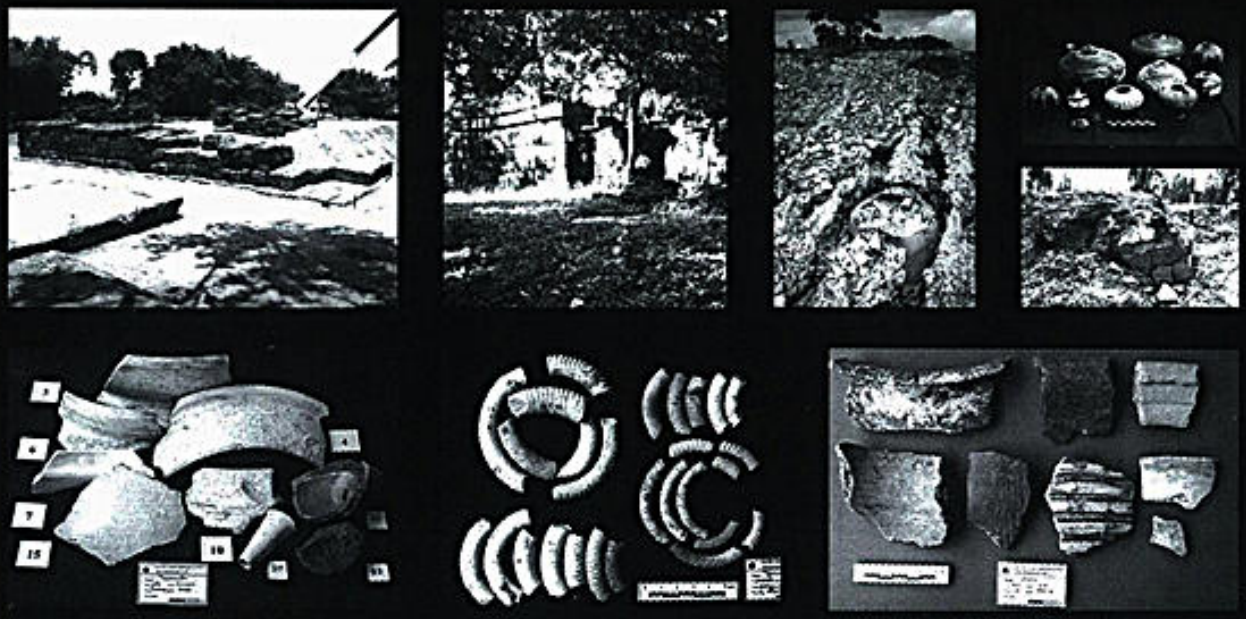

3

การสำรวจทางโบราณคดี

3

การสำรวจทางโบราณคดี

การสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ได้เริ่มมีการดำเนินงานตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ซึ่งปรากฏอยู่ในการดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ได้แก่ โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2529-2531 โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2535 สำหรับการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในปี พ.ศ. 2544 ในโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักในปีแรกของการดำเนินงาน ได้กำหนดมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายเพื่อสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด จากนั้นจึงคัดเลือกแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งฝังศพในการขุดค้นศึกษาต่อไป

3.1 ขั้นตอนและวิธีการสำรวจ

1. การเตรียมงาน (ปฏิบัติงานเดือนตุลาคม-เดือนธันวาคม 2543) ได้รับงบประมาณดำเนินการในเดือนพฤศจิกายน 2543 จากนั้นจัดเตรียมความพร้อมต่างๆ เช่น

1) จัดเตรียมเอกสารต่างๆ เพื่อการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่มีดำเนินการที่ผ่านมา จากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะรายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีต่างๆ เช่น

- ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ จำนวน 92 แห่ง จากโครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดย ดร. ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน พ.ศ. 2524
- รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีจาก โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2529-2531
- รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีจากโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล โดยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2535
- รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดี และการขุดค้นขุดตรวจจากกลุ่มโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี และสำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา

รายชื่อแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จากการดำเนินงานของกรมศิลปากร ในระหว่างปีพ.ศ. 2529-2543

จังหวัดร้อยเอ็ด	จังหวัดมหาสารคาม	จังหวัดสุรินทร์	จังหวัดศรีสะเกษ	จังหวัดยโสธร
1. บ.โพนแท่น ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย 2. บ.โพนทอน ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย 3. บ.โพนอาด ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย 4. บ.สระหงส์ ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย 5. บ.ไทรทอง ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย 6. บ.ดอนแคน ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ 7. บ.แจ้มอารมณ์ ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย 8. บ.สระแก บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย 9. บ.สันโฮง ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ 10. บ.สองชั้น ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ 11. บ.กู่ ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ 12. บ.หนองอ่าง ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย 13. บ.ขี้เหล็ก ต.โนนสรรค์ อ.ปทุมรัตต์ 14. บ.โนนลำ ต.บัวแดง อ.ปทุมรัตต์ 15. บ.ภูดิน ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ 16. บ.สันโฮง ต.โพนสูง อ.ปทุมรัตต์ 17. บ.สระบัว ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์	1. เมืองเสือ ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 2. เมืองแสง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 3. โนนเมือง(เมืองลิง) ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 4. โนนตะคร้อ บ.เมืองแสง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 5. โนนน้ำอ้อมใหญ่ บ.โนนจาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 6. บ.เมืองเจีย ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 7. บ.เมืองเตา ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย 8. บ.คงลาว(ดงเค็ง) ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 9. บ.ผักสั้ง ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิ-พิสัย 10. บ.หนองห้าง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย 11. บ.น้ำอ้อมน้อย ต.เมืองเตา อ.พยัคฆภูมิพิสัย	1. บ.ยางบ่ออี ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี 2. โนนอ้าง บ.ยางบ่ออี ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี 3. บ.โนนสวรรค์ ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี 4. บ.ทัพค่าย ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี 5. บ.ตู่ ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี 6. บ.ตึกชุม ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี 7. โนนยาง บ.เขว้าโค้ง ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี 8. บ.กระเบื้อง ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี 9. บ.บ่อแก ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี 10. บ.ปราสาท ต.ท่าตูม อ.ท่าตูม 11. บ.ขี้ตุ่น ต.โพนครก อ.ท่าตูม 12. โนนแท่น บ.หนองอารี ต.โพนครก อ.ท่าตูม 13. บ.โนนใหญ่ ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี 14. บ.ยะวึก ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี	1. เมืองคงโคก ต.เมืองคง อ.ราษีไศล 2. บ.บึงหมอก ต.สัมปอย อ.ราษีไศล 3. โนนก้านเหลือง บ.บึงหมอกน้อย ต.สัมปอย อ.ราษีไศล 4. โนนหนองหม้า บ.บึงหมอกน้อย อ.ราษีไศล	1. บ.โพนเมือง ต.ฟ้าห่วน อ.ค้อวัง 2. บ.แข้ ต.ฟ้าห่วน อ.ค้อวัง 3. บ.หัวเมือง อ.มหาชนะชัย 4. บ.บึงแก ต.บึงแก อ.มหาชนะชัย 5. บ.น้ำอ้อม ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง 6. บ.บากเรือ ต.กุดกุง อ.มหาชนะชัย 7. บ.มะมาย ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง 8. โพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง 9. โนนน้อย บ.ดงยาง ต.บากเรือ อ.มหาชนะชัย
รวม 29 แห่ง	รวม 11 แห่ง	รวม 14 แห่ง	รวม 4 แห่ง	รวม 9 แห่ง

2) ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ขออนุเคราะห์รายชื่อหมู่บ้าน ตำบล ที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ จากสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ ยโสธร และ ศรีสะเกษ

- ติดต่อประสานงานโดยแจ้งให้หน่วยงานในส่วนปกครองรับทราบเรื่องการเข้าพื้นที่ในการสำรวจแหล่งโบราณคดี ทั้ง 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ และเข้าร่วมประชุมชี้แจงและแจ้งให้

ทราบในวาระการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำเดือน ณ ที่ว่าการ อำเภอต่างๆ

3) จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการสำรวจแหล่งโบราณคดี ดังเช่น

- แผนที่ของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 พิมพ์ครั้งที่ 2-RTSD มาตราส่วน 1: 50,000 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ (โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ)

- เครื่องกำหนดตำแหน่งและนำร่องบนพื้นพิภพ GPS (Global positioning System) เข็มทิศ กล้องถ่ายภาพ สมุดบันทึก เครื่องเขียน เทปวัดระยะ มาตราส่วน (bar scale) ปากกาเคมี ถุงพลาสติก เครื่องมือแต่งกระดูก จอบ เสียม มีด แปรง ถังน้ำ ฯลฯ

- อุปกรณ์การอยู่ปฏิบัติงานสนาม เช่น กระติกน้ำ ที่นอน มุ้ง เครื่องครัว ยารักษาโรค ฯลฯ

- ยานพาหนะสำหรับการสำรวจจำนวน 2 คัน คือ รถยนต์ของสำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี และ พาหนะจ้างเหมาบริการ

2. การสำรวจภาคสนาม (การปฏิบัติงานเดือนมกราคม - เดือนกรกฎาคม 2544) ออกสำรวจภาคสนามในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด จำนวน 5 จังหวัด (11 อำเภอ / 79 ตำบล/ 1,028 หมู่บ้าน) ได้แก่ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ มหาสารคาม ศรีสะเกษ และ ยโสธร ดังนี้

1) จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ทั้งหมด อยู่ใน 4 อำเภอ คือ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิอำเภอ ปทุมรัตต์ และอำเภอโพนทราย ครอบคลุมทั้งหมด 36 ตำบล (จำนวน 422 หมู่บ้าน)

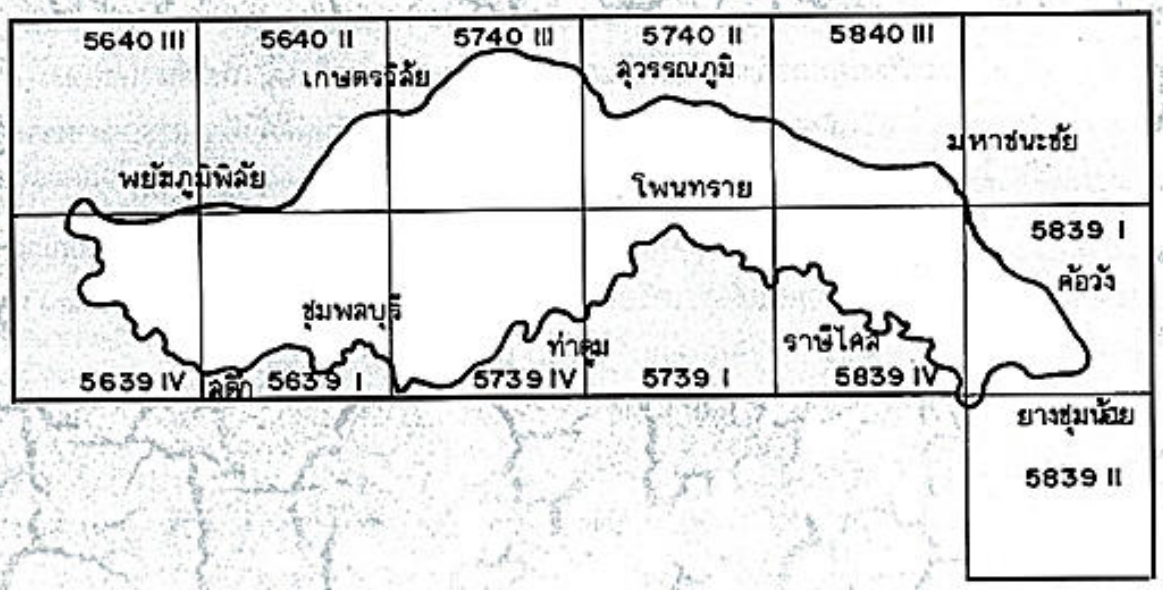
2) จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขต 2 อำเภอ คือ อำเภอท่าตูม และอำเภอชุมพลบุรี ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 17 ตำบล (จำนวน 267 หมู่บ้าน)

3) จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในบางส่วนของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ครอบคลุม 5 ตำบล (จำนวน 100 หมู่บ้าน)

4) จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ทั้งหมดอยู่ใน 1 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอราษีไศล กิ่งอำเภอศิลาลาด ครอบคลุม 14 ตำบล 171 หมู่บ้าน

5) จังหวัดยโสธร พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในบางส่วนของ อำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง ครอบคลุม 7 ตำบล 68 หมู่บ้าน

ทั้งนี้จะทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตามบัญชีรายชื่อที่มีอยู่เดิม ข้อมูลจากโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการศึกษาผ่านมา โดยจัดคณะสำรวจออกเป็น 2 ชุด โดยจะทำการจัดเตรียมรายชื่อหมู่บ้านทั้งหมดในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ และจะทำการสำรวจพื้นที่ซึ่งจะกำหนดตามแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 พิมพ์ครั้งที่ 2-RTSD มาตราส่วน 1: 50,000 เริ่มจากในเขตอำเภอเกษตรวิสัย อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อำเภอราษีไศล กิ่งอำเภอศิลาลาด จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอมหาชนะชัย อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

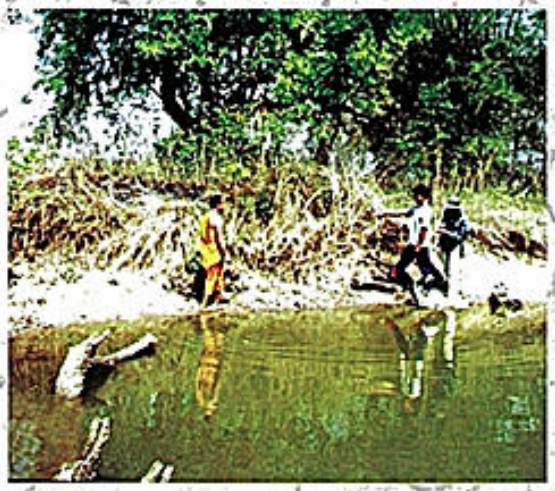

แผนที่แสดงพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตามระวางแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 พิมพ์ครั้งที่ 2-RTSD
มาตราส่วน 1 : 50,000

ในการสำรวจแหล่งโบราณคดีครั้งจะจัดคณะสำรวจออกเป็น 2 ชุด โดยจะเดินทางเข้าไปเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งเป็นแต่ละตำบล และประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ได้รับทราบการการเข้าพื้นที่ในแต่ละครั้งซึ่งคณะสำรวจจะประกอบด้วย

รายชื่อ	ตำแหน่ง
1. นางสาวสุกัญญา เบาเนิด	นักโบราณคดี
2. นายกิตติพงษ์ สนเล็ก	นักโบราณคดี
3. นายจักรินรัฐ นิยมค้า	นักโบราณคดี
4. นายอดิศักดิ์ สุทธิรัตน์	นายช่างสำรวจ
5. นายวรวิทย์ ปฐพี	ช่างศิลปกรรม
6. นางสาวดวงใจ อินทา	นักวิชาการวัฒนธรรม
7. นายธีรกุล เวชกามา	พนักงานดูแลโบราณสถาน
8. นางสาวสิริพัฒน์ บุญใหญ่	นักศึกษาคณะโบราณคดี ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. นางสาวเวียงคำ ชวนอุดม	นักศึกษาระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ในการสำรวจภาคสนามเพื่อให้การปฏิบัติงานในทิศทางเดียวกัน จะเก็บข้อมูลต่างๆ ดังนี้ ที่ตั้ง สภาพภูมิศาสตร์ เส้นทางเข้าถึงแหล่งโบราณคดี ประวัติการศึกษาที่ผ่านมา แหล่งโบราณคดีใกล้เคียง สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน ประวัติการก่อตั้งชุมชน โบราณวัตถุ ได้แก่ พบจากการเก็บรักษาของชาวบ้าน พบจากการบอกเล่าและพบจากการสำรวจ สำหรับการวิเคราะห์โบราณวัตถุที่พบเช่นเศษภาชนะดินเผา จะแยกเป็นส่วนต่างๆ เนื้อดิน การตกแต่ง และขนาด จากนั้นทำการคัดเลือกบางส่วนเก็บเป็นตัวอย่างไว้ศึกษาต่อไป

บรรยากาศการสำรวจ และคณะสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

3.2 แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ผลการดำเนินงานสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง "การศึกษาวิจัยประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้" ซึ่งทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้โดยอ้างอิงตามข้อมูลเดิมที่มีการดำเนินงานมาแล้วจำนวน 67 แหล่ง และข้อมูลจากโครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีกจำนวน 92 แหล่ง และเมื่อดำเนินการสำรวจในครั้งนี้แล้วพบแหล่งโบราณคดีจำนวนทั้งสิ้น 408 แหล่ง

ตาราง แสดงจำนวนแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

จังหวัด / อำเภอ		จำนวนแหล่งโบราณคดี แห่ง	รวม
ร้อยเอ็ด	อำเภอเกษตรวิสัย	88	190
	อำเภอสุวรรณภูมิ	40	
	อำเภอปทุมรัตต์	32	
	อำเภอโพนทราย	30	
มหาสารคาม	อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย	82	82
สุรินทร์	อำเภอชุมพลบุรี	65	85
	อำเภอท่าตูม	20	
ศรีสะเกษ	อำเภอราษีไศล	26	31
	อำเภอยางชุมน้อย	1	
	กิ่งอำเภอศิลาลาด	4	
ยโสธร	อำเภอค้อวัง	17	20
	อำเภอมหาชนะชัย	3	
รวมทั้งสิ้น 408 แห่ง			

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลักษณะแหล่งประเภท	จังหวัด					
	ร้อยเอ็ด	ยโสธร	มหาสารคาม	สุรินทร์	ศรีสะเกษ	รวม
ชุมชนโบราณ	147	10	48	54	15	274
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	32	5	19	29	16	101
แหล่งตัดหิน	1	-	-	-	-	1
ถลุงโลหะ	3	1	-	-	-	4
ศาสนสถาน	6	4	1	1	-	12
แนวคันดินโบราณ	1	-	-	-	-	1
แหล่งเกลือ	-	-	14	1	-	15
รวมทั้งหมด	190	20	82	85	31	408

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

ลักษณะแหล่ง	จังหวัดร้อยเอ็ด				
	อ.เกษตรวิสัย	อ.สุวรรณภูมิ	อ.ปทุมรัตต์	อ.โพนทราย	รวม
ชุมชนโบราณ	69	26	28	24	147
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	16	9	3	4	32
แหล่งตัดหิน	1	-	-	-	1
ถลุงโลหะ	-	2	-	-	3
ศาสนสถาน	2	2	1	1	6
แนวคันดินโบราณ	-	1	-	-	-
แหล่งเกลือ	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมด	88	40	32	30	190

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีจังหวัดยโสธร

ลักษณะแหล่ง	จังหวัดยโสธร		
	อำเภอค้อวัง	อำเภอมหาชนะชัย	รวม
ชุมชนโบราณ	7	3	10
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	5	-	5
แหล่งตัดหิน	-	-	-
ถลุงโลหะ	1	-	1
ศาสนสถาน	4	-	4
แนวคันดินโบราณ	-	-	-
แหล่งเกลือ	-	-	-
รวมทั้งหมด	17	3	20

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีจังหวัดศรีสะเกษ

ลักษณะแหล่ง	จังหวัดศรีสะเกษ			
	อ.ราษีไศล	อ.ยางชุมน้อย	กิ่ง อ.ศิลาลาด	รวม
ชุมชนโบราณ	11	-	4	15
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	15	1	-	16
แหล่งตัดหิน	-	-	-	-
ถลุงโลหะ	-	-	-	-
ศาสนสถาน	-	-	-	-
แนวคันดินโบราณ	-	-	-	-
แหล่งเกลือ	-	-	-	-
รวมทั้งหมด	**26**	**1**	**4**	**31**

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีจังหวัดสุรินทร์

ลักษณะแหล่ง	จังหวัดสุรินทร์		
	อำเภอชุมพลบุรี	อำเภอท่าตูม	รวม
ชุมชนโบราณ	36	18	54
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	27	2	29
แหล่งตัดหิน	-	-	-
ถลุงโลหะ	1	-	1
ศาสนสถาน	-	-	-
แนวคันดินโบราณ	-	-	-
แหล่งเกลือ	1	-	1
รวมทั้งหมด	**65**	**20**	**85**

ตารางแสดงการจำแนกตามลักษณะของแหล่งโบราณคดีจังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะแหล่ง	จังหวัดมหาสารคาม
	อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
ชุมชนโบราณ	48
ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	19
แหล่งตัดหิน	-
ถลุงโลหะ	-
ศาสนสถาน	1
แนวคันดินโบราณ	14
แหล่งเกลือ	-
รวมทั้งหมด	**82**

สำหรับการสำรวจแหล่งโบราณคดีจะดำเนินการภายในขอบเขตของทุ่งกุลาร้องไห้ อ้างอิงจากแผ่นที่ของกรมพัฒนาที่ดินเพื่อใช้เป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในครั้งนี้ โดยเก็บข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏหลักฐานการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ทุกประเภทอีกด้วย และยังมีความเป็นไปได้อีกว่ายังมีแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จำนวนมากที่แพร่กระจายอยู่นอกเหนือจากพื้นที่เป้าหมายหลัก ซึ่งน่าจะต้องมีการศึกษาต่อไปในอนาคต เมื่อนำข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำรวจพบทั้งหมดมาประมวลตามลักษณะทางกายภาพของแหล่ง สามารถจำแนกประเภทของแหล่งโบราณคดีต่างๆ ดังนี้

1. ชุมชนโบราณที่ปรากฏร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบลักษณะทั่วไปเป็นเนินดินรูปทรงกลมหรือรูปรี มีคูน้ำคันดิน 1 - 2 ชั้น เส้นผ่าศูนย์กลางเนินดินประมาณ 80 - 1,000 เมตร

2. ชุมชนโบราณที่ไม่ปรากฏร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบลักษณะทั่วไปเป็นเนินดินรูปทรงกลมหรือ รูปรี และบางแหล่งไม่มีรูปร่างที่แน่นอน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 100 - 1,000 เมตร

3. แหล่งโลหะกรรม ลักษณะทั่วไปไม่ชัดเจนจะปรากฏการทับถมของขี้แร่ (Slag) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการถลุงโลหะ ของชุมชนโบราณอยู่ใกล้เคียง

4. แหล่งเกลือ ลักษณะทั่วไปจะเป็นเนินดินขนาดเล็กๆ อยู่เป็นกลุ่มหลายเนิน โดยเกิดจากกิจกรรมการทำเกลือสินเธาว์ตั้งแต่สมัยโบราณ และยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รูปร่างของเนินดินเป็นทรงกลม ทรงรี และแบบที่ไม่มีรูปร่างแน่นอน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 20 - 60 เมตร

5. แหล่งโบราณสถาน ได้แก่แหล่งที่ปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างชัดเจน เช่น ปราสาทบาราย แหล่งตัดหิน ธาตุ สิม (อุโบสถ) เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีที่จัดเป็นชุมชนโบราณมักจะพบหลักฐานการอยู่อาศัยและพบกิจกรรมอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น การฝังศพ การถลุงโลหะ และการทำเกลือ

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในทุ่งกุลาร้องไห้ จะเป็นที่น่าสังเกตว่าจะพบการกระจุกของแหล่งโบราณคดีค่อนข้างหนาแน่นและจะเลือกพื้นที่ที่ใกล้กับลำน้ำซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) ได้แก่ลำน้ำมูล และ ลำสาขาต่างๆ เช่น ลำเสียวใหญ่ ลำเสียวน้อย ลำเตา ลำพลับพลา ลำพังชู ห้วยหว้า ห้วยก้ากวาก ห้วยน้ำเค็ม และห้วยพระบาง สำหรับบริเวณที่ห่างจากลำน้ำออกไปก็ปรากฏแหล่งโบราณคดีกระจัดกระจายอยู่เช่นกัน ซึ่งจะมีลักษณะพื้นที่เป็นลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ (Low Terrace) และพื้นที่ลานตะพักลำน้ำระดับกลาง (Middle Terrace)

สภาพทั่วไปของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้
ที่มีลักษณะเป็นเนินดินสูงจากพื้นที่โดยรอบอย่างชัดเจน

ขี้แร่ จากกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการถลุงโลหะซึ่งค้นพบที่
แหล่งโบราณคดีในป่าตอง บ.เมืกดำ ต.เมืกดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย
จ.มหาสารคาม และแหล่งโบราณคดีอื่นอีกหลายแห่งในพื้นที่
ทุ่งกุลาร้องไห้

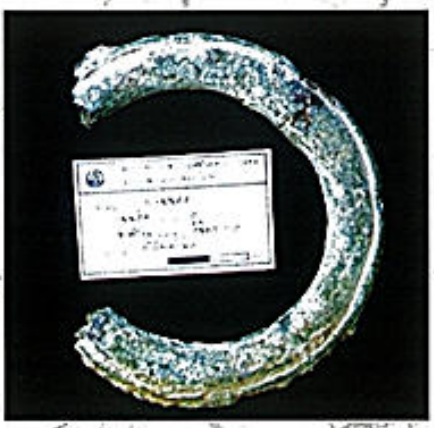

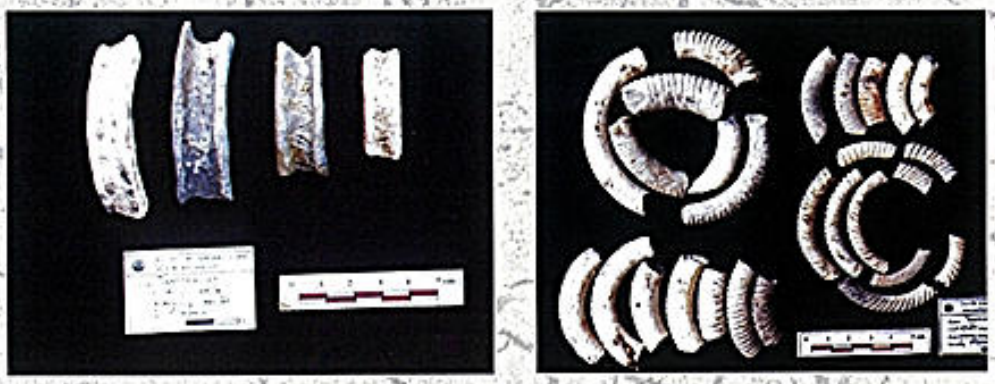
เครื่องประดับสำริด สำรวจพบที่แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ แหล่งโบราณคดีในณสูง บ้านค้อ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

เครื่องประดับสำริด แหล่งโบราณคดีบ้านจาน
ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

เครื่องประดับสำริด แหล่งโบราณคดีบ้านค้อ
ต.ดู่ อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ

เครื่องประดับดินเผา แหล่งโบราณคดีในนกกขามแดก บ.บางเสิง ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

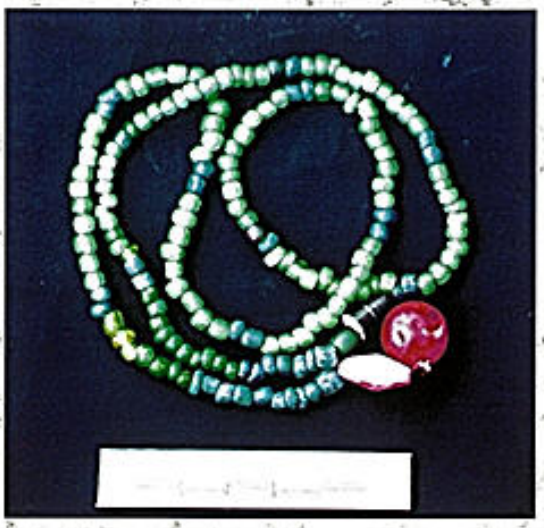
เครื่องประดับดินเผา แหล่งโบราณคดีโพนบก บ.โพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร

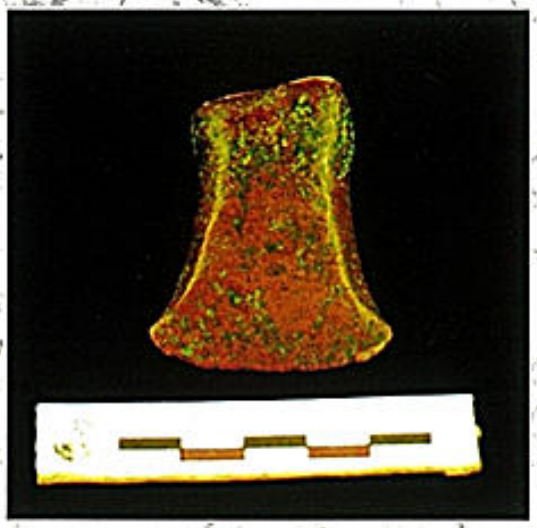
ลูกปัดหินอาเกตจากแหล่งโบราณคดีโพนบก
บ.โพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร

ลูกปัดแก้วแหล่งโบราณคดีบ้านสองชั้น
ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

ลูกปัดแก้วและหิน จากแหล่งโบราณคดีบ้านจาน
ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

ขวานสำริด จากแหล่งโบราณคดีโนนใหญ่ บ.สายสนอง
ต.สระขุด อ.ขุมพลบุรี จ.สุรินทร์

ขวานหินขัดแหล่งโบราณคดีโนนกเยี้ยง บ.ท่าสมอ
ต.ทุ่งศรีเมือง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

เครื่องมือเหล็ก แหล่งโบราณคดี บ.ปลาค้าว
ต.จำปาขัด อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

เครื่องมือเหล็กจากแหล่งโบราณคดีโพนบก
บ.โพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร

3.3 พัฒนาการชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และอายุสมัย

พัฒนาการของชุมชนโบราณในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้น่าจะเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายอายุประมาณ 4,000- 3,500 ปีมาแล้ว โดยการกำหนดอายุจากแหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นศึกษาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีโนนยาง ตำบลชุมพลบุรี อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีดอนตาพันบ่อพันขันโนนเดื่อ (เมืองโบราณจำปาขัน) อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวชุมชนโบราณต่างๆที่พบจะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบสังคมเกษตรกรรมระดับหมู่บ้าน (Village Farming Society) มีการเพาะปลูกข้าวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังรู้จักการทอผ้า ทำเครื่องปั้นดินเผา เลี้ยงสัตว์ มีการทำเกลือสินเธาว์ และการถลุงโลหะ และมีแบบแผนประเพณีการฝังศพอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการฝังศพในภาชนะดินเผา (burial jar) และปรากฏว่าชุมชนโบราณบางแห่งมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ยุคต้นอิทธิพลวัฒนธรรมเจนละดังปรากฏ หลักฐานจารึกฐานประติมากรรม ณ โบราณสถานดอนขุมเงิน -เมืองโบราณจำปาขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จากการวิเคราะห์รูปอักษรและข้อความโดยนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ กรมศิลปากร พบว่าเป็นอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤษ กล่าวถึง "พระเจ้าจิตรเสน หรือ พระเจ้ามเหนทรวรมัน" อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งเหมือนกับกลุ่มจารึกพระเจ้าจิตรเสนซึ่งพบบริเวณปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ อบ.1 และ อบ.2 จารึกวัดสุปัฏนาราม อบ.4 จารึกถ้ำภูหมาไน อบ.9 เป็นต้น [1]

ชุมชนโบราณในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้มีพัฒนาการสู่ยุคประวัติศาสตร์

แผนผังและภาพแสดงโบราณสถานดอนขุมเงินหลังการขุดแต่ง
(ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 10 ร้อยเอ็ด)

[1] จารึก วีระประจักษ์ , แหล่งโบราณคดีดอนขุมเงิน , นิตยสารศิลปากร ปีที่ 51 ฉบับที่ 2 มี.ค.-เม.ย.2550, หน้า 37-38

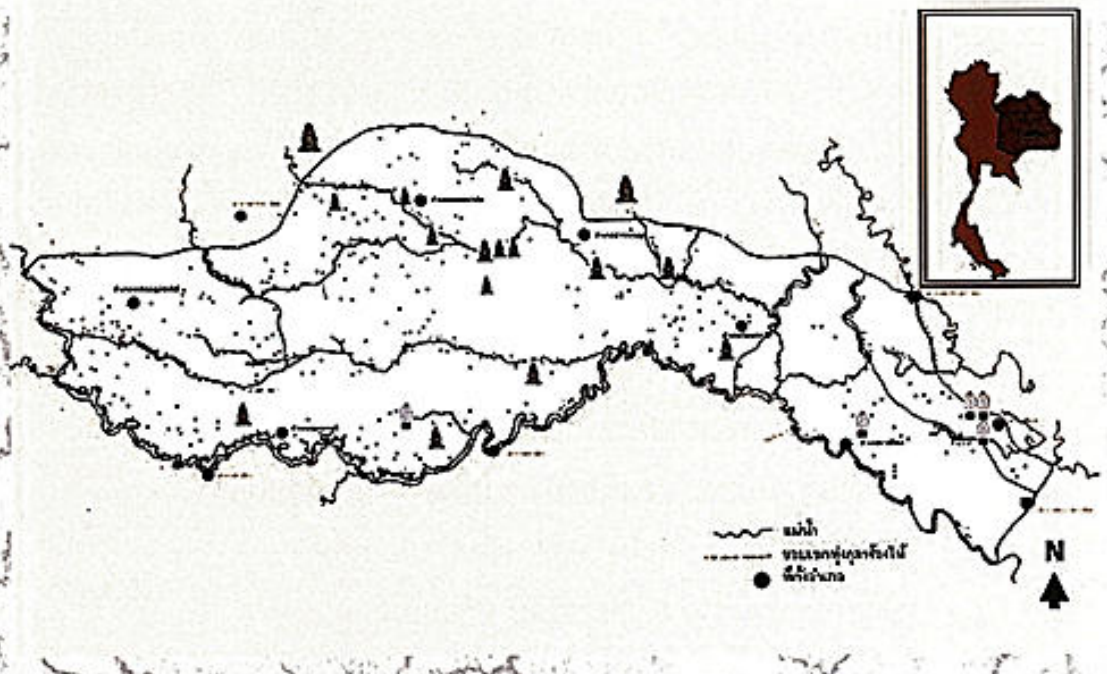
จารึกฐานประติมากรรม ณ โบราณสถานดอนขุมเงิน เมืองโบราณจำปาขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤษ กล่าวถึง "พระเจ้าจิตรเสน หรือ พระเจ้าเหนทรวรมัน" อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12

เช่นเดียวกับชุมชนโบราณของวัฒนธรรมอื่นที่อยู่ในระยะเวลาเดียวกันที่ได้มีพัฒนาการเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ เช่น กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีในแถบภาคกลาง กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีแถบลุ่มแม่น้ำชี บริเวณเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีแถบเมืองโบราณจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มวัฒนธรรมเจนละในแถบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง (อุบลราชธานี - ยโสธร แขวงจำปาสักของสาธารณรัฐประชาชนลาว) และกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีแถบชายฝั่งทะเลในภาคตะวันออกของประเทศ

สำหรับเมืองโบราณจำปาขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดเพียงแห่งเดียวที่ทำให้ทราบถึงการพัฒนาการเข้าสู่ยุคต้นประวัติศาสตร์ในช่วงแรกๆ ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ กล่าวคือ ชุมชนโบราณแห่งนี้มีหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และต่อเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ดังเช่น ธาตุบ่อพันขันซึ่งเป็นปราสาทก่ออิฐรุ่นเก่าแบบสมโบร์ไพรกุก และรอบๆ ชุมชนโบราณแห่งนี้ได้ปรากฏแหล่งเกลือสินเธาว์และพบแหล่งถลุงโลหะแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง คือ แหล่งโบราณคดีโนนหนองพระเจ้า บ้านปลาค้าว ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้ชุมชนโบราณแห่งนี้มีพัฒนาการเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ก่อนบริเวณอื่นๆ ประกอบกับที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้พบว่าตั้งอยู่ใกล้ลำน้ำเสียว ซึ่งเป็นลำสาขาของแม่น้ำมูล และตั้งอยู่ค่อนไปชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นจุดที่ตั้งรับอิทธิพลวัฒนธรรมจากภายนอกได้ง่ายกว่าชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ตอนในของทุ่งกุลาร้องไห้

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 เป็นระยะเวลาที่อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครแพร่เข้ามาในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างชัดเจน ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ก็ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรอย่างแพร่หลายเช่นเดียวกัน ดังเครื่องถ้วยเขมรจากแหล่งเตาในเขตอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และปรากฏโบราณสถานซึ่งพบทั่วไปในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งโบราณสถานขอมที่พบเหล่านี้ยังความสัมพันธ์กับสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ หรือบาราย ที่พบอยู่หลายแห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อีกเช่นกัน นอกจากนี้ในบริเวณชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ทางด้านทิศใต้ และทิศตะวันออกก็ปรากฏร่องรอยหลักฐานอิทธิพลทวารวดีได้แก่กลุ่มใบเสมา อยู่บ้างซึ่งไม่แพร่หลายมากนัก สำหรับโบราณสถานขอมและกลุ่มใบเสมาที่พบในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้มีดังนี้

1. กู่กระโดน ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
2. กู่เมืองบัว บ.เมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
3. สระกู่ บ.ขี้เหล็ก ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
4. กู่พัฒนา ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
5. บ.สำโรง ต.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
6. บ.แคน ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
7. กู่โพนโคกม้า บ.โพนครก ต.โพนครก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
8. กู่คันธนาม อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด
9. ธาตุบ่อพันขัน ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
10. กู่พระโกนา ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
11. กู่คูอาราม บ.ดงเมืองเก่า ต.เมืองทุ่ง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
12. กู่หินกอง บ.หินกอง ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
13. กลุ่มปราสาท กู่กาสิงห์ กู่โพนวิจ กู่โพนระฆัง บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
14. กู่โพนดวน ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
15. กลุ่มใบเสมาบ.โพรขลา ต.โพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
16. กลุ่มใบเสมาเมืองไค้งโคก บ.หลุบไมก ต.เมืองคง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ
17. กลุ่มใบเสมาวัดบ้านค้อวัง ต.ค้อวัง จ.ยโสธร
18. กลุ่มใบเสมาบ.ผิผ่วน ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร
19. กลุ่มใบเสมาวัดบ้านเปาะ บ.เปาะ อ.ค้อวัง จ.ยโสธร

แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถานขอมและกลุ่มใบเสมาในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

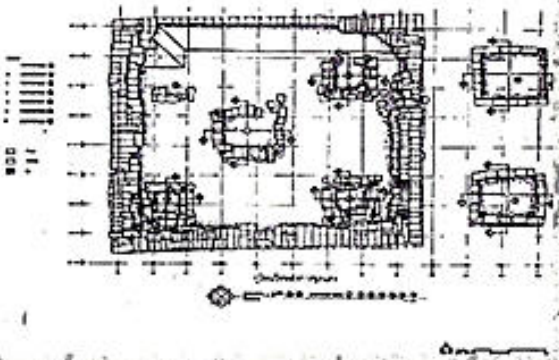

ปราสาท กู่กาสิงห์ บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16

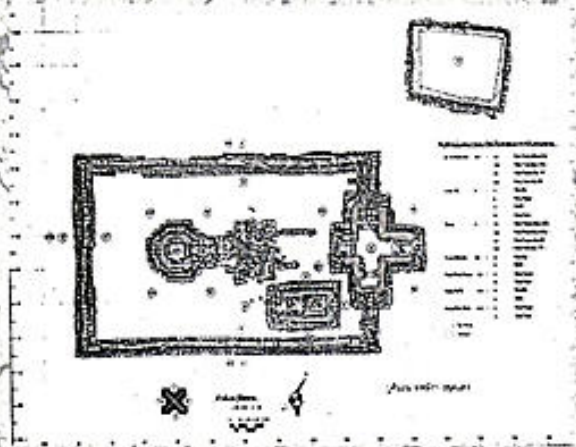

กู่โพนระฆัง (อโรคยาศาล) บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์
อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18

กู่โพนวัท บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16

กู่คันธนาม (อโรคยาศาล) บ.กู่คันธนาม ต.ยางคำ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18

กู่กระโดน ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

ธาตุบ่อพันขัน ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ
จ.ร้อยเอ็ด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-15

กู่พระโกนา ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

กลุ่มใบเสมาวัดบ้านเปาะ บ.เปาะ อ.ค้อวัง จ.ยโสธร

แหล่งโบราณคดีที่พบในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้นั้นส่วนมากได้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาทางโบราณคดีด้านต่างๆ เช่น การตั้งถิ่นฐาน พัฒนาการทางวัฒนธรรม รูปแบบภาชนะดินเผา ประเพณีการฝังศพ และสิ่งที่จำเป็นต้องดำเนินการศึกษาต่อไปก็คือ การศึกษาการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ นอกเหนือขอบเขตพื้นที่เป้าหมายของการดำเนินการสำรวจในครั้งนี้ เช่น บริเวณทางด้านใต้ของแม่น้ำมูล ลุ่มแม่น้ำชี เป็นต้น เพราะจะทำให้ทราบข้อมูลเพิ่มเติมที่ สามารถเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน และบริเวณห่างไกลออกไป

3.4 หลักฐานพิธีกรรมการฝังศพ

หลักฐานประเพณีการฝังศพที่พบในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ปรากฏอย่างชัดเจนและมีแบบแผนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งการสำรวจครั้งนี้ได้เน้นการเก็บข้อมูลเรื่องการฝังศพค่อนข้างมาก โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการศึกษาตามวัตถุประสงค์ในโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้นั่นเอง เพราะแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งฝังศพที่พบจากการสำรวจครั้งนี้ จะได้นำมาพิจารณาคัดเลือกเพื่อจะทำการขุดค้นศึกษาในลำดับต่อไป

จากการศึกษาที่ผ่านมาได้มีการขุดตรวจและขุดกู้โบราณวัตถุ ณ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ในปีงบประมาณ 2541-2542 ได้พบหลักฐานที่เกี่ยวกับประเพณีการฝังศพที่หลากหลายดังนี้

1. ประเพณีการฝังศพครั้งแรก (primary burial) มีการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศใต้ มีการอุทิศสิ่งของให้ผู้ตาย พบขวานหินขัด 1 ชิ้นร่วมอยู่ด้วย

2. ประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial) ได้แก่

1. การบรรจุกระดูกในภาชนะที่มีฝาปิดวางเป็นกลุ่มมีทั้งภาชนะขนาดใหญ่ และภาชนะขนาดเล็กวางต่อเป็นเถา (แบบปากต่อก้น) ในแนวนอนขนานกับพื้น ส่วนใหญ่หันไปทางทิศเหนือ

2. การบรรจุกระดูกในภาชนะมีฝาปิดวางตั้งฉากกับพื้น พบทั้งภาชนะดินเผาที่มีขนาดใหญ่และขนาดเล็ก น่าจะเป็นการขุดหลุมฝัง

3. การนำกระดูกมากกว่า 1 โครงนำมาฝังร่วมกัน (ไม่บรรจุในภาชนะ) มีสิ่งของอุทิศให้ คือ ภาชนะทรงชามขนาดใหญ่ (คล้ายกระทะ หรือ ถาด) ทรงอ่างและทรงชามก้นลึก วางภาชนะในลักษณะตะแคงและครอบบนโครงกระดูกโดยเฉพาะบริเวณศีรษะ และส่วนท้ายของหลุมศพ หันศีรษะไปทางด้านทิศใต้

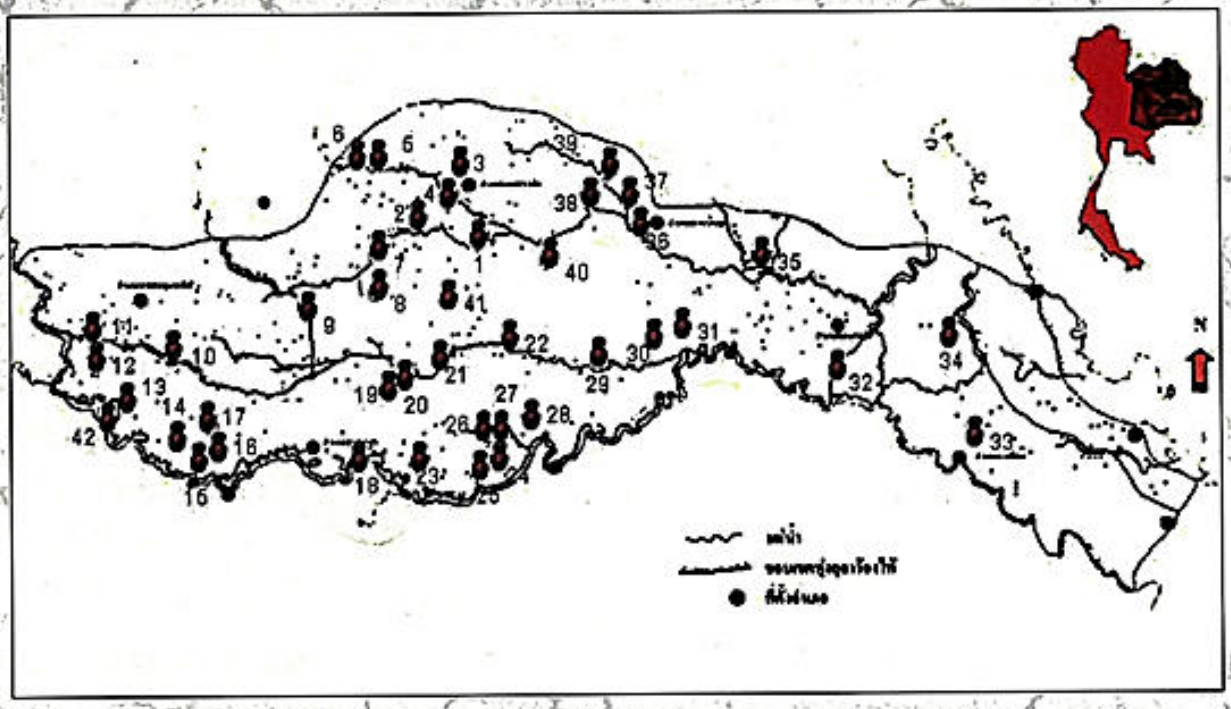
ดังที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในเรื่องประเพณีการฝังศพค่อนข้างมาก แต่ปัญหาการศึกษามีอยู่ว่าหลักฐานที่ได้ทั้งหมดนี้ได้จากการเก็บกู้โบราณวัตถุ ในพื้นที่ที่ถูกไถเกรดดินทำให้ชั้นดินตอนบนถูกทำลาย ดังนั้นการแปลความทางโบราณคดีจึงขาดตอนไป อีกประการหนึ่งการขุดตรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวที่ผ่านมา เป็นโครงการที่ดำเนินการอย่างเร่งด่วนงบประมาณที่ได้รับจำกัดอยู่แต่เพียงการขุดกู้โบราณวัตถุบางส่วนเท่านั้น

นอกจากนั้นแล้วก่อนที่จะดำเนินการสำรวจครั้งนี้ได้พบข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพที่พิเศษที่มีความแตกต่างออกไปจากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว คือ แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (เดิมชื่อบ้านโพนเงิน) ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และแหล่งโบราณคดีบ้านโนนสวรรค์พัฒนา ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอขุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ที่มีการบรรจุศพลงในภาชนะขนาดใหญ่ลำตัวยาวก้นมนโดยนำส่วนปากประกบกัน ฝังโดยการวางภาชนะอยู่ในแนวนอน ทำให้มองดูคล้ายกับ "แคปซูล" และมักจะฝังร่วมกันเป็นกลุ่ม

จากการดำเนินการขุดกู้ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก (Burial jar) ที่มีลักษณะคล้ายกับแคปซูล ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนสวรรค์พัฒนา ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอขุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ดำเนินการโดยกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา (ฝ่ายวิชาการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9 นครราชสีมาเดิม) พบว่าภาชนะดินเผาเหล่านี้ได้บรรจุกระดูกมนุษย์ มีเครื่องประดับสำริด แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ากระดูกมีสภาพผุพังเหลือเพียงบางส่วน

ดังนั้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีครั้งนี้ จึงได้เน้นการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก (Burial jar) ซึ่งปรากฏในขุมชนโบราณต่างๆ หลายร้อยแหล่งที่พบหลักฐานอย่างชัดเจน และพบหลักฐานการฝังศพแบบแคปซูลเพิ่มเติมอีกหลายสิบแหล่ง ซึ่งจะพบทั้งจากหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นที่ในแหล่งโบราณคดี และข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ซึ่งจะพบว่าแหล่งที่พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกจะพบกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และมักจะพบร่วมกับแหล่งที่อยู่อาศัยที่เป็นชุมชนโบราณที่ปรากฏร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบ และเนินดินที่ไม่มีร่องรอยคูน้ำคันดิน

1. บ.เมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
2. บ.โพนเงิน ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
3. บ.หนองแวง ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
4. โนนกระต้อง บ.เกษตรวิสัย ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
5. บ.หัวดอนยาด ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
6. โนนโพนงาม บ.หนองกุง ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
7. โรงเรียนทุ่งกุลาประชานุสรณ์ บ.หนองอ้าง ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
8. บ.โพนเงิน ต.ทุ่งหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
9. บ.เมืองเดา ต.เมืองเดา อ.พยัคภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
10. บ.เมืองเสือ ต.ปะหลาน อ.พยัคภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
11. บ.หารชี ต.ปะหลาน อ.พยัคภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
12. โนนใหญ่ บ.สายสนอง ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
13. โนนสวนบ้านเก่า บ.ขาด ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
14. บ.ยะวึก ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
15. บ.กระเบื้องใหญ่ ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
16. บ.กระเบื้องน้อย ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
17. โนนจตุ บ.กระเบื้องใหญ่ ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
18. โนนยาง บ.เขวาโค้ง ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
19. บ.ทิพย์นวด ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
20. โพนท่อน บ.ทิพย์นวด ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
21. บ.โนนสวรรค์พัฒนา ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
22. บ.โพนแท่น ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
23. บ.โนนสวรรค์พัฒนา ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
24. บ.สะเดา ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
25. บ.พรหมเทพ ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
26. บ.ลาโรช ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
27. โนนมะยางเดิม บ.ลาโรช ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
28. บ.โสมม ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
29. โนนข่อย/โนนสังข์ บ.ตาหยวก ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
30. บ.สังข์ใหญ่ ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
31. บ.จาน ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
32. บ.ด่าน ต.ด่าน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ
33. เมืองโค้งโคก บ.หลุบโมก ต.เมืองคง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ
34. โนนลูง บ.ขาดโง ต.โจดม่วง กิ่งอ.ศิลาลาด จ.ศรีสะเกษ
35. เมืองโบราณจำปาขัน ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
36. บ.สุวรรณภูมิ ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
37. โนนลูง บ.ค้อ ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
38. บ.ลองชั้น ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
39. โนนกกชามแดง บ.ยางเลิง ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
40. บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
41. บ.เมืองไผ่ ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์
42. บ.ดงครั่งน้อย ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

แผนที่แสดงการกระจายตัวของภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกที่ค้นพบบนพื้นผิวดินในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

สำหรับหลักฐานการฝังศพแบบ "แคปซูล" จากการสำรวจครั้งนี้พบแหล่งโบราณคดีเพิ่มเติมหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีโพนทอน และแหล่งโบราณคดีบ้านทิพย์นวด ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีบ้านโพนแท่น ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านซีกวีก ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ใหญ่ ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านแสนสี และบ้านแสนสีน้อย ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งได้ให้ข้อมูลตามสมมติฐานที่ว่าการฝังศพแบบแคปซูลน่าจะเป็นการฝังศพครั้งแรก (Primary burial) เช่น จากการสัมภาษณ์ข้อมูลที่แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ใหญ่ ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และแหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะให้ข้อมูลตรงกันว่ามีการบรรจุศพลงไปทั้งร่างลงไปในภาชนะดินเผาแล้วฝัง

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือประมาณ 2,500 ปีมาแล้ว ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือได้พบพิธีกรรมการฝังศพแบบดั้งเดิม (primary burial) คือการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาวมีการมัดศพ อุทิศเครื่องมือเครื่องใช้ให้ศพ มีทิศทางการหันศีรษะไปทางด้านทิศใต้ น่าจะจัดอยู่ในสมัยแรกๆ แต่จากนั้นเมื่อเข้าสู่สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ หรือ สมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ (Protohistory) พบพิธีกรรมการฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial) กล่าวคือ เมื่อมีคนตายจะนำศพไปฝังครั้งหนึ่งในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้เนื้อหนังเน่าเปื่อยย่อยสลายไป จากนั้นอาจจะมีการขุดกระดูกขึ้นมาทำความสะอาด แล้วนำไปบรรจุภาชนะดินเผาเพื่อประกอบพิธีกรรมอีกครั้ง การเกิดพิธีกรรมการฝังศพครั้งที่สองนั้นเนื่องมาจาก เมื่อมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นจำนวนมากในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ และชุมชนโบราณในกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ในภาคอีสานตอนล่าง ชุมชนโบราณเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กับการถลุงเหล็กและมีความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องกับโบราณสถานวัตถุทางพุทธศาสนาและ ศาสนาฮินดู ที่ร่วมสมัยเดียวกันกับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของประเทศ และ อิทธิพลวัฒนธรรมสมัยก่อนเมืองพระนครในประเทศสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา[2] จากหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว แสดงให้เห็นถึงประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 ที่ปรากฏสองแบบ คือ การรวบรวมกระดูกมาฝังร่วมกันหลายโครง และอุทิศสิ่งของเช่นภาชนะดินเผา และการบรรจุกระดูกในภาชนะดินเผา (burial jar) นั้นมีหลายแบบ ได้แก่ ภาชนะดินเผา 1 ใบ และไม่มีภาชนะปิดครอบ (single jar burial) หรือให้ภาชนะ 2 ใบ โดยคว่ำปากภาชนะเปล่าปิดครอบปากภาชนะที่บรรจุกระดูก (double jar burial) หรือบางครั้งใช้ภาชนะดินเผาวางเรียงกันในแนวนอนหลายใบ (multiple jar burial)

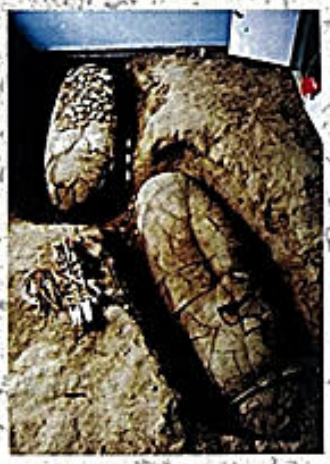
จากการดำเนินงานสำรวจทางโบราณคดีที่กล่าวมาปรากฏหลักฐานภาชนะบรรจุกระดูก (burial jar) นอกจากจะพบแพร่กระจายในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ยังปรากฏในชุมชนโบราณอื่นในประเทศไทย เช่น ที่โนนเมืองเก่า เมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนโบราณเมืองนครจำปาศรี ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ชุมชนโบราณบ้าน

[2] ศรีศักร วัลลิโภดม.แอ่งอารยธรรมอีสาน.(ศิลปะวัฒนธรรมฉบับพิเศษ)กรุงเทพฯมีนาคม.2533.

กระเบื้องนอก อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนโบราณบ้านเมืองเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น และพบหลักฐานในแหล่งโบราณคดีในประเทศอื่นทั้งในเอเชียภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น อินเดีย จีน ลาว เวียดนาม และภาคพื้นหมู่เกาะ อันได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และแถบภาคตะวันออกไกล เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ปัจจุบันยังสรุปไม่ได้ว่าประเพณีการฝังศพในลักษณะนี้เริ่มขึ้นเมื่อใด หรือแม้แต่การแลกรับในทางวัฒนธรรมประเพณี เริ่มต้นที่กลุ่มชนใดในภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันต่อไป

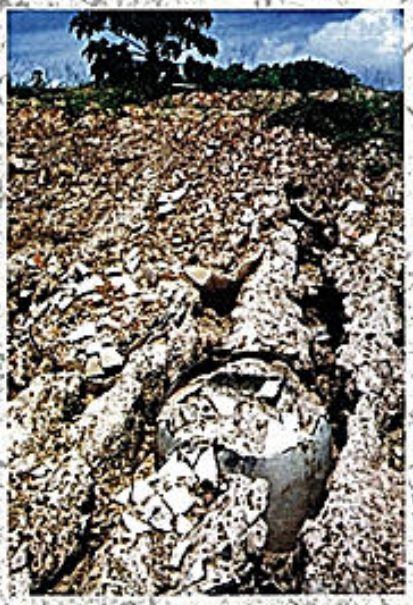
ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก สำรวจพบที่แหล่งโบราณคดีโนนกระต้อง ต.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก สำรวจพบที่แหล่งโบราณคดี
บ้านโพนเงิน ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก สำรวจพบที่แหล่งโบราณคดี
บ้านโพนแท่น ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก สำรวจพบที่แหล่งโบราณคดี
โนนกกขามแดก บ.ยางเลิง ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

3.5 เครื่องปั้นดินเผาแบบทุ่งกุลา

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ หลักฐานที่ค้นพบส่วนใหญ่จะเป็นเศษภาชนะดินเผาที่กระจายอยู่บนผิวดิน ซึ่งอาจจะปรากฏขึ้นโดยการทำกิจกรรมต่างๆ ของผู้คน เช่น การขุดดิน การขุดสระน้ำ ก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน และการกระทำของธรรมชาติ เช่น น้ำเซาะ และการชะล้างหน้าดิน

การศึกษาวิจัยในวัฒนธรรมหนึ่งๆ สิ่งที่จะนำมาพิจารณานอกเหนือจากประเพณีการฝังศพแล้ว ภาชนะดินเผาก็เป็นอีกหนึ่งหลักฐานสำคัญ ที่จะชี้วัดความแตกต่างของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เครื่องปั้นดินเผาแบบทุ่งกุลามีลักษณะเฉพาะทั้งแบบที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้พิธีกรรมศพ เครื่องปั้นดินเผาในชีวิตประจำวันนั้น ได้แก่ ภาชนะดินเผาที่มีรูปทรงหลากหลาย เนื้อดินสีขาว มีความบาง นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษในด้านการตกแต่ง คือผิวภาชนะตกแต่งด้วยลายเขือกทาบทำให้เรียบแล้วเขียนสีเป็นแถบ หรือ เรียกว่า ภาชนะแบบร้อยเอ็ด ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ "ภาชนะใส่กระดูก" นั้นทำขึ้นเฉพาะมีขนาดใหญ่หลากหลายรูปทรง ส่วน "ภาชนะอุทิศ" ก็มีรูปแบบและการตกแต่งแตกต่างกันไปตามยุคสมัย

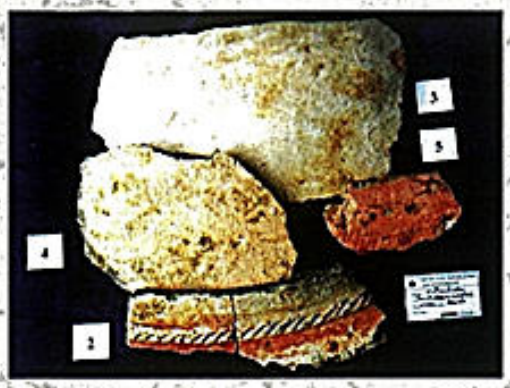
ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลา (Thung Kula Ware) รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เสนอว่าเป็นรูปแบบของภาชนะดินเผาพิเศษอีกแบบหนึ่งที่ต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน คือช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย มีอายุประมาณ 2,500 ปีมาแล้ว ซึ่งจะพบแพร่หลายมากในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ ยโสธร อุบลราชธานี มีลักษณะเด่นที่เนื้อดินสีขาว (เกาลินนิค เคลย์) ภาชนะมีลักษณะ เนื้อบาง ตกแต่งด้วยลายเขือกทาบ ทาน้ำดินสีแดง และเขียนเป็นเส้นตรงสั้นๆ ที่ขอบปากภาชนะ 4-5 เส้น

นอกจากนี้ยังมีภาชนะรูปแบบพิเศษอีกแบบหนึ่งที่พบอยู่ทั่วไปในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เช่นเดียวกันคือ ภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด ผู้ที่ให้ชื่อคือ ศาสตราจารย์ชาร์ล ไฮแอม แห่งมหาวิทยาลัยโอทาโก นิวซีแลนด์ ได้ขุดพบครั้งแรกที่แหล่งโบราณคดีโนนเตื่อ ดอนตาพัน บ่อพันขัน ในอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อปี พ.ศ. 2520 ซึ่งมีลักษณะการตกแต่งผิวภายนอกเป็นลายเชือกทาบและทำให้เรียบแล้วทาด้วยน้ำดินเป็นแถบ น้ำดินที่ใช้ทำมีสีแดง สีน้ำตาล และสีดำ ดังนั้น จึงเห็นควรว่าน่าจะจัดภาชนะแบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware) เป็นแบบย่อยแบบหนึ่งในภาชนะแบบทุ่งกุลา (Thung kula Ware) จากหลักฐานเกี่ยวกับภาชนะดินเผาที่สำรวจพบในครั้งนี้ พบว่าภาชนะแบบทุ่งกุลามีความหลากหลาย และมีรูปแบบเฉพาะทั้งในด้านรูปทรง การตกแต่ง หน้าที่การใช้งานมากยิ่งขึ้นดังนี้

1. เนื้อดินหรือวัตถุดิบมาปั้นภาชนะดินเผาที่พบอยู่ในแถบนี้คือ เมื่อเผาสุกแล้วเนื้อดินจะมีสีขาว (เกาลิน นิคเคลย์) เป็นแบบเนื้อดินธรรมดา (earthenware) เนื้อดินผสมดินเชื้อ (grog) และพบการผสมแกลบข้าวด้วย นอกจากเนื้อดินขาวแล้ว ยังพบเนื้อดินสีส้มแต่พบในปริมาณที่น้อยกว่า สำหรับลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือการปั้นภาชนะให้มีลักษณะบางมาก (มีความหนาประมาณ 0.3-0.5 เซนติเมตร) ซึ่งจะเป็นภาชนะขนาดเล็ก สำหรับภาชนะที่มีเนื้อหนามาก มักจะเป็นภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก (burial jar) ซึ่งส่วนใหญ่จะเผาไม่สุก (มีความหนาประมาณ 1.5 - 3 เซนติเมตร)

ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลา ที่มีลักษณะเนื้อดินสีขาวนวลเนื้อบาง ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ลายจักสานและทาน้ำดินสีแดง

ชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก ที่มีเนื้อหนาเป็นพิเศษ

2. การตกแต่งผิวภาชนะ

1) ลายเชือกทาบ โดยการทาบด้วยเชือกเส้นเล็กๆ อย่างเป็นระเบียบ และทาบด้วยเชือกขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการตกแต่งแบบพื้นฐานที่พบในทุกๆ กลุ่มวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้

2) การเขียนสีพบค่อนข้างแพร่หลาย และมีแบบเฉพาะของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ คือ การเขียนสีเป็นเส้นสั้นๆ ด้วยสีขาว สีแดง สีดำ บริเวณขอบปากภาชนะเป็น ลายเฉียง (1) ลายก้างปลา (2)ลายเขียนเป็นจุดเล็กต่อเนื่องบริเวณไหล่ภาชนะ (3) ลายสามเหลี่ยมซ้อนกัน (4) ลายแบบร้อยเอ็ด (Roi'et ware) มีลักษณะการตกแต่งผิวภายนอกเป็นลายเชือกทาบและทำให้เรียบแล้วเขียนสีเป็นแถบ น้ำดินที่ใช้ทำมีสีแดง สีน้ำตาล และสีดำ (5)ลายตาราง (6) และการเขียนสีแดงบริเวณรอบภาชนะส่วนคอ และขอบปาก

ภาพลายเส้นแสดงการตกแต่งผิวภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลา

ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลา ที่มีลักษณะพิเศษที่รู้จักกันทั่วไปอีกแบบหนึ่ง เรียกว่า แบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware)

3) ทาน้ำสีแดง ลักษณะนี้จะพบมากกว่าการตกแต่งในลักษณะอื่นๆ ซึ่งจะทาน้ำดินสีแดงทับลงบนภาชนะที่มีผิวเรียบ ลายเชือกทาบ และลายจักสาน และลายขุดเป็นร่อง เป็นต้น

4) ลายปั้นแปะมีลักษณะเป็นเส้นเกลียว ตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะ

5) การตกแต่งผิวแบบอื่นๆ ได้แก่ ขูดขีด ซึ่งพบค่อนข้างน้อย ไม่แพร่หลาย

3. รูปทรงของภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก

1) รูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก มีลักษณะปากผายเล็กน้อย ลำตัวป่อง ก้นมน บางครั้ง พบก้นแหลม ฝาปิดเป็นภาชนะทรงหม้อปากกว้าง ก้นกลม (ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอ เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด)

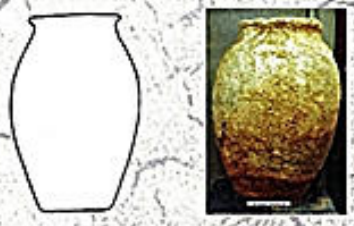
ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก

2) รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย ลำตัวป่อง ก้นกลม ฝาปิด เป็นภาชนะทรงชาม (ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และพบแพร่หลายในแหล่งโบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้)

ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย ลำตัวป่อง ก้นกลม ฝาปิด เป็นภาชนะทรงชาม

3) รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย คล้ายไหทรงสูง ก้นตัดเรียบ (ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีโนนจตุ บ้านกระเบื้อง ตำบลกระเบื้อง อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีโนนสวนบ้านเก่า บ้านชาด ตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเสือ ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม)

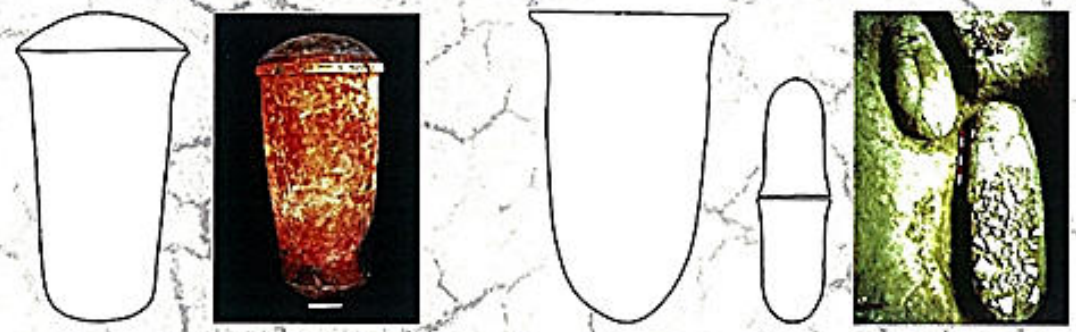
ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย คล้ายไหทรงสูง ก้นตัดเรียบ

4) รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย ลำตัวสอบ ก้นมน (ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีบ้านสองชั้น ตำบลหินกอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด)

ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก รูปทรงภาชนะมีลักษณะปากผายเล็กน้อย ลำตัวสอบ ก้นมน

5. รูปทรงภาชนะขนาดใหญ่ มีลักษณะปากกว้าง ลำตัวยาวสอบ ก้นแหลม หรือก้นมน มีลักษณะพิเศษ โดยการนำภาชนะแบบเดียวกัน โดยนำส่วนปากประกบกัน "คล้ายแคปซูล" (ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีบ้านโพนเงิน ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านโพนแท่น ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านในนสวรรค์พัฒนา ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอขุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีบ้านทิพย์นวด และแหล่งโบราณคดีโพนทอน ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอขุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ภาชนะทรงดังกล่าว ปรากฏฝาปิดมีรูปทรงของพาน ขนาดใหญ่ (คล้ายถาดหรือกระทะ)

ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก รูปทรงภาชนะขนาดใหญ่ มีลักษณะปากกว้างลำตัวยาวสอบ ก้นแหลม หรือก้นมน มีลักษณะพิเศษ โดยการนำภาชนะแบบเดียวกัน โดยนำส่วนปากประกบกันคล้าย "แคปซูล"

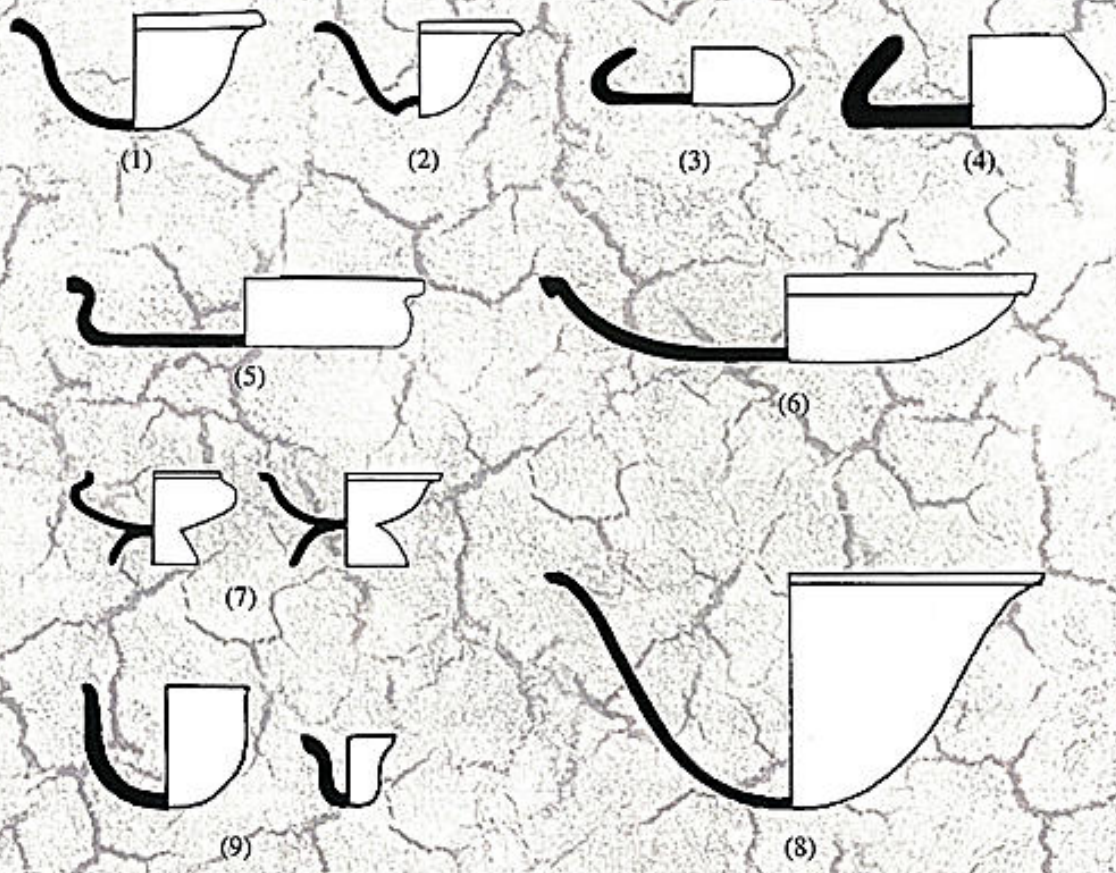
6) รูปทรงภาชนะขนาดใหญ่คล้ายโอ่ง ทรงกลมมน และ ทรงรูปไข่ ปรากฏฝาปิดเป็นภาชนะทรงอ่าง (ข้อมูล แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านหัวดอนชาด ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านแจ่มอารมย์ ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีบ้านโพนหิน ตำบลทุ่งทอง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีโนนกกขามแตก บ้านยางเลิง ตำบลดอกไม้ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

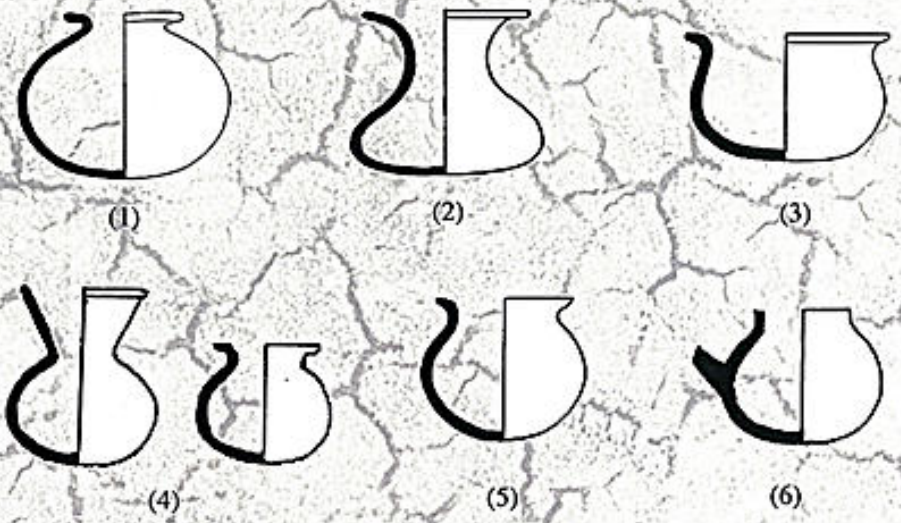

ภาพลายเส้น และรูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก รูปทรงภาชนะขนาดใหญ่ คล้ายโอ่ง ทรงกลมมน และทรงรูปไข่ ปรากฏฝาปิดเป็นภาชนะทรงอ่าง

4. ภาชนะดินเผาที่ใช้งานทั่วไปซึ่งมักจะพบแพร่หลายในแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ได้แก่

1) ภาชนะทรงชาม ซึ่งพบทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่หลากหลายรูปทรง ได้แก่ ชามก้นลึก (ก้นมน/ก้นบุ๋ม)ปากผาย (1) (2) ชามปากแคบก้นตื้น (3) (4) และทรงชามขนาดใหญ่คล้ายถาด หรือกระทะ (5) (6) ภาชนะมีเชิง (7) ภาชนะทรงชามอ่าง (8) และภาชนะขนาดเล็กคล้ายขันหรือจอกน้ำ (9)

2) ภาชนะทรงหม้อ ได้แก่ หม้อปากแคบ ลำตัวป่อง ก้นกลม (1) หม้อปากกว้างคอสูง (2) หม้อปากกว้าง ก้นกลม (3) และหม้อขนาดเล็ก หรือ คนโท (4) หม้อลำตัวสอบก้นกลม (5) และหม้อน้ำมีพวย (6)

สำหรับการกำหนดอายุสมัยของภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลา สามารถเปรียบเทียบกับภาชนะที่พบในแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีการขุดค้นศึกษามาแล้วได้แก่ แหล่งโบราณคดีโนนเดื่อ บ่อพันขัน ดอนตาพัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีการกำหนดอายุประมาณ 2,500-1,000 ปีมาแล้ว แหล่งโบราณคดีโนนยาง บ้านเขวาโค้ง ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ กำหนดอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว และแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีการกำหนดอายุประมาณ 2,600 -1,800 ปีมาแล้ว ซึ่งจัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

เครื่องเคลือบเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตา อ.บ้านกรวด จ.บุรีรัมย์

ในแหล่งโบราณคดีต่างๆ บางแหล่งปรากฏหลักฐานที่สัมพันธ์ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมรโดยปรากฏเครื่องถ้วยเขมร เช่น ไหทรงสูง คนโท ไหเท้าช้าง กระปุก ตลับ ฯลฯ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาในเขตอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 18

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
1	โพนเสียว	บ.สงแคน ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1728380N/354423E	15-37-47N/103-38-30E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
2	โพนหนองเรือ	บ.สงแคน ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1728677N/353635E	15-37-59N/103-38-04E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
3	บ้านต่องต้อน	ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1726293N/353883E	15-36-41N/103-38-13E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
4	โพนวัด (กุดพระเจ้า)	บ.ต่องต้อน ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1724587N/354218E	15-35-46N/103-38-24E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
5	โพนนางทุม	บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1723116N/358369E	15-34-56N/103-40-42E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
6	บ.กู่กาสิงห์	ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1722541N/357675E	15-34-40N/103-40-20E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
7	โพนขาม	บ.เมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1721800N/351600E	15-34-14N/103-36-58E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
8	โพนหนามแดง	บ.เมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1722336N/349455E	15-34-32N/103-35-45E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
9	โพนหว้างาม	บ.สำราญ ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1727473N/345652E	15-37-18-N/103-33-36E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
10	บ.หัวดงกำแพง	ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1726853N/351429E	15-36-59N/103-36-50E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
11	โพนงูเหลือม	บ.กู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1722700N/355000E	15-34-45N/103-38-52E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
12	โนนกระต้อง	บ.เกษตรวิสัย ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1731100N/348700E	15-39-16N/103-35-18E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
13	บ.โพนเงิน	ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1725000N/342100E	15-35-07N/103-31-40E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
14	บ.เมืองบัว	ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1725600N/350000E	15-36-19N/103-36-03E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
15	บ.โพนทอน	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1717800N/349300E	15-31-54N/103-34-57E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
16	บ.แสนสี	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1714400N/350200E	15-30-16N/103-36-11E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
17	ดอนผีเม็น	บ.ฮ่องทราย ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1723065N/341465E	15-34-54N/103-31-16E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
18	บ.สระทงส์	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1718000N/341400E	15-32-09N/103-31-16E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
19	บ.โนนตูม	ตำบลทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1710400N/336900E	15-27-56N/103-28-44E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
20	บ. ซีกวิก	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1708900N/338200E	15-27-07N/103-29-27E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
21	บ เขวาตะคลอง	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1709500N/332800E	15-27-30N/103-26-30E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
22	บ.หนองอ่าง	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1721447N/336661E	15-34-00N/103-28-36E	5640 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
23	โนนหมีใหญ่	บ.แจ่มอารมณ์ ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1710368N/340452E	15-28-10N/103-37-52E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
24	บ.โพนแท่น	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1710700N/353300E	15-28-10N/103-37-52E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
25	บ แจ่มอารมณ์	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1707673N/340950E	15-26-33N/103-31-03E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
26	โนนพระเจ้าใหญ่	บ.โพนฮาด ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1717500N/348000E	15-31-54N/103-34-57E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
27	วัดบูรพาราม	บ.นกเหาะ ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1713092N/343435E	15-29-30N/103-32-25E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
28	บ.โพนเงินน้อย	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1707311N/344339E	15-26-22N/103-32-57E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
29	บ.โพนทัน	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1709364N/345700E	15-27-29N/103-33-41E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
30	บ.โพนผุ	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1709912N/346094E	15-25-47N/103-33-54E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
31	บ.ในนสบาย (สนาย)	ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1711473N/346023E	15-28-37N/103-33-53E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
32	ดอนกระดูก(ดอนกุลา)	บ.ดงครั่งใหญ่ ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1721277N/345832E	15-33-56N/103-33-44E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
33	โพนสัน	บ.ดงครั่งใหญ่ ต.ดงครั่งใหญ่ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1719860N/346528E	15-33-11N/103-34-07E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
34	ในณกุหา	บ.ดอนกลาง ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1725358N/346187E	15-36-09N/103-33-54E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
35	บ.สำราญ	ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1725735N/345063E	15-36-21N/103-33-17E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
36	บ.ดงครั่งน้อย	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1714996N/345579E	15-30-32N/103-33-36E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
37	โนนหนามแท่ง	บ.ขิงแดง ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1712318N/348757E	15-29-06N/103-35-24E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
38	บ.ขิงแดง	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1711537N/348153E	15-28-40N/103-35-03E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
39	บ.แสนสีน้อย	ต.ดงครั่งน้อย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1713408N/349570E	15-29-41N/103-35-51E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
40	บ.ไทรทอง	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1723100N/338892E	15-34-54N/103-29-50E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
41	ร.ร.ทุ่งกุลาประชานุสรณ์	บ.หนองอ่าง ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1723100N/337650E	15-34-52N/103-29-09E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
42	สวนเกษตร	บ.ดอกรักน้อย ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1719377N/337454E	15-32-53N/103-29-03E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
43	บ.ตลาดม่วง	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1719776N/341901E	15-33-07N/103-31-32E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
44	เนินหนองผักลาบ	บ.หนองพระบาง ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1722694N/342057E	15-34-42N/103-31-36E	5740 III	ชุมชนโบราณ / ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
45	บ.ฮ่องทราย	ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1722401N/340312E	15-34-32N/103-30-38E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
46	ดอนหิน	บ.ฮ่องทราย ต.กำแพง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1721849N/339725E	15-34-14N/103-30-18E	5740 III	แหล่งตัดหิน	ประวัติศาสตร์
47	บ.เขวาหรดี	ต.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1708640N/329818E	15-27-02N/103-24-49E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
48	ไพนวัด	บ.เขวาหรดี ต.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1708559N/328890E	15-26-59N/103-24-18E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
49	บ.ไพนหิน	ต.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1716558N/336757E	15-31-21N/103-28-40E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
50	บ.หนองแวงยาว	ต.ทุ่งทอง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1715825N/339062E	15-30-58N/103-29-57E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
51	บ.ยางจ้อง	ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1732776N/340748E	15-40-10N/103-30-50E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
52	โนนตาเปี	บ.หนองแวงน้อย ม.5 ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1731345N/340598E	15-39-23N/103-30-45 E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
53	บ.น้ำอ้อม	ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1729316N/342277E	15-38-18N/103-31-42E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
54	ไพนลอมคอม	บ.น้ำอ้อม ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1728269N/342957E	15-37-43N/103-32-05E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
55	ไพนน้ำอ้อมน้อย	บ.น้ำอ้อม ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1728167N/340853E	15-37-40N/103-30-55E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
56	ดอนพยอม	บ.โนนจาน ต.น้ำอ้อม อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1727668N/339438E	15-37-23N/103-33-07E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
57	บ.หัวดอนขาด	ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733234N/337598E	15-40-24N/103-29-04E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
58	โนนวัดเก่าโนนหนองสิม	บ้านจานใต้ ต.โพนสูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1729055N/328241E	15-38-05N/103-23-51E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
59	โนนท่ากระเบื้อง	บ.หนองเปลือย ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733271N/336239E	15-40-25N/103-28-19E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
60	โนนหนองแปน	บ.หนองแปน ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1734409N/332689E	15-41-01N/103-26-19E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
61	โนนไพนงาม	บ.หนองกุง ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733831N/334332E	15-40-42N/103-27-14E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
62	โนนดอนพลับ	บ.ฝาง ต.บ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1736161N/330705E	15-41-57N/103-25-12E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
63	วัดโนนจำปาบุบผาราม	บ.โนนจำปา ตำบลบ้านฝาง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1738599N/333540E	15-43-17N/103-26-47E	5640 II	ถลุงโลหะ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
64	บ.เขวาใหญ่	ต.โนนลาว่าง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733620N/340141E	15-40-37N/103-30-30E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
65	โนนหนองเบ็ญ	บ.เขวาใหญ่ ต.โนนลาว่าง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733071N/340372E	15-40-19N/ 103-30-37E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
66	บ.สิงห์โคล	ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1736139N/344129E	15-42-00N/103-32-43E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
67	ดอนโนนจาน	บ.สิงห์โคล ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1732474N/344892E	15-40-01N/103-33-09E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
68	วัดป่าเหล่าหลวง	ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1737132N/345547E	15-42-32N/103-33-30E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
69	บ.ดงน้อย	ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1737521N/347489E	15-42-45N/103-34-35E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
70	บ.คุยผง	ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1737081N/348237E	15-42-31N/103-35-01E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
71	โนนหนองนา	บ.หนองสังข์ ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1741155N/345422E	15-44-43N/103-33-25E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
72	หนองสระพัง	บ.โนนละอาด ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1740020N/342892E	15-44-06N/103-32-00E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
73	ดอนปู่ตา	บ.ขี้เหล็กซ้าย ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1734277N/356157E	15-41-02N/103-39-27E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
74	บ.จานทุ่ง	ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1736320N/357770E	15-42-08N/103-40-21E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
75	บ.โนนสังข์	ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1736489N/358359E	15-42-14N/103-40-40E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
76	บ.สิงห์โคล	ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1741029N/355746E	15-44-41N/103-39-12E	5740 III	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
77	บ.ดอนกลอย	ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1742035N/355317E	15-45-14N/103-38-57E	5740 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
78	โนนกกค้อ	บ.หนองตาด ม.4 ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1738210N/359704E	15-43-10N/103-41-26E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
79	บ.ดงมัน	ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1739265N/359046E	15-43-45N/103-41-03E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
80	บ้านหนองแวง	ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733300N/348000E	15-40-33N/103-34-53E	5741 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
81	บ.ดอนแดง	ต.สิงห์โคก อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1734902N/354373E	15-41-22N/103-38-27E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
82	บ.หนองผึ้ง	ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1741387N/350878E	15-44-52N/103-36-28E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
83	โนนค้อ	บ.หนองสระพัง ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัยจ.ร้อยเอ็ด	1737809N/353899E	15-42-56N/103-38-11E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
84	หนองหมู	บ.ป่าม่วง ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1739214N/355465E	15-43-42N/103-39-03E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
85	สิมปู่ตาบ้านเหนือ	บ้านเหนือ ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1739069N/354703E	15-43-37N/103-38-37E	5740 III	ศาสนสถาน/ ถลุงโลหะ	ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์
86	บ.อีเม้ง	ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1743439N/357824E	15-46-00N/103-40-21E	5740 IV	ชุมชนโบราณ / ถลุงโลหะ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
87	โนนหนองแคน	บ.หนองโดน ต.หนองแวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1742651N/353618E	15-45-34N/103-38-00E	5740 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
88	โนนหนองสะแบง	บ้านสะแบง ต.เกษตรวิสัย อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด	1733400N/354100E	15-40-34N/103-38-18E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.รัตนโกสินทร์
89	บ.โนนสวรรค์	ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1720632N/333499E	15-33-33N/103-26-50E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
90	โนนค้างคาว	บ.โนนสวรรค์ ม.1 ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1720472N/334360E	15-33-28N/103-27-19E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
91	ริมลำเตา	บ.เสิงแก ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1718720N/331421E	15-32-30N/103-25-40E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
92	บ.หัวข้าง	ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1718522N/330107E	15-32-23N/103-24-56E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
93	บ.สวายโดด	ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1720511N/328866E	15-33-28N/103-24-14E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
94	โนนบ้านเก่า	บ้านน้ำคำ ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1725438N/334492E	15-36-09N/103-27-22E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
95	วัดอัตตัมยตาราม	บ.โนนใหม่ ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1722903N/334347E	15-34-47N/103-27-17E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
96	บ.บักตู้	ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1724289N/335884E	15-35-32N/103-28-09E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
97	โนนสระไข่ผำ	บ.สะแบง ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1717877N/325843E	15-32-01N/103-22-33E	5640 II	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
98	บ.ภูดิน	ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1719732N/321754E	15-33-01N/103-20-16E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
99	โนนฮ่อง	บ.โนนท่อน ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1719564N/322712E	15-32-55N/103-20-48E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
100	โนนทุ่งเรียน	บ้านมะเขือ ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1722508N/326287E	15-32-55N/103-20-48E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
101	โนนแถม	บ.เขวาทุ่ง ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1718555N/327466E	15-32-24N/103-23-28E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
102	โนนสะเดา	บ.เขวาทุ่ง ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1719789N/327020E	15-33-04N/103-23-12E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
103	โนนสูง	บ.เขวาทุ่ง ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1719217N/326564E	15-32-45N/103-22-57E	5640 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
104	โนนกอกกัน	บ.เขวาทุ่ง ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1719284N/325899E	15-32-47N/103-22-35E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
105	โนนวัดเก่า	บ.เขวาโคก ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1720755N/327225E	15-33-35N/103-23-19E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
106	บ.บัวขาว	ต.สระบัว อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1721752N/329173E	15-34-08N/103-24-24E	5640 II	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์
107	บ.ช่าน้อย	ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1733583N/330588E	15-40-33N/103-25-09E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
108	บ.โพธิ์ศรีสวัสดิ์	ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1732398N/331616E	15-39-55N/103-25-43E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
109	หนองไห่	บ.โพธิ์ศรีสวัสดิ์ ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1731657N/330779E	15-39-31N/103-25-16E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
110	บ.ท่าม่วง	ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1733075N/332254E	15-40-17N/103-26-05E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
111	บ.โพนลูง	ต.โนนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1730767N/334205E	15-39-03N/103-27-11E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
112	โพนสิม	บ.โพนลูง ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1731743N/333182E	15-39-34N/103-26-36E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
113	บ.พิลา	ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1731217N/336091E	15-39-17N/103-28-13E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
114	บ.นาแค	ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1732754N/337471E	15-40-08N/103-29-00E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
115	บ.โพนทอง	ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1729900N/337500E	15-38-35N/103-29-03E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
116	บ้านขี้เหล็ก	ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1728400N/337200E	15-37-48N/103-28-52E	5640 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
117	สระกู่	บ.ขี้เหล็ก ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1729877N/335565E	15-38-34N/103-27-57E	5640 II	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
118	โนนหนองสระพัง	บ.จานใต้ ต.โพนลูง อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1729275N/330677E	15-38-13N/103-25-13E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
119	โพนวัด	บ.โพนทอง ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1729051N/338906E	15-38-08N/103-29-49E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.รัตนโกสินทร์
120	โนนโพนทัน	บ.ขี้เหล็ก ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	1728893N/335272E	15-38-02N/103-27-47E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
121	โนนลัมโฮง	บ.โคกเลื่อน ต.หนองบัว อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1725665N/295499E	15-36-06N/103-05-33E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
122	บ.หัวคู	ต.หนองบัว อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1723558N/296832E	15-34-58N/103-06-18E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
123	โนนพิโจด	บ.หนองบัวกาเวียน ต.หนองบัว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1723425N/298012E	15-34-54N/103-06-58E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
124	บ.หนองบัวกาเวียน	บ.หนองบัวกาเวียน ต.หนองบัว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1722494N/299289E	15-34-24N/103-07-41E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
125	โนนหนองบัวกาเวียน	บ.หนองบัวกาเวียน ต.หนองบัว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1722684N/298729E	15-34-30N/103-07-22E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
126	โนนหนองตากแดด	บ.หนองนาใน ต.หนองบัว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1724723N/301665E	15-35-38N/103-07-00E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
127	โนนหนองสระ	บ.หนองนาใน ต.หนองบัว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1724685N/301998E	15-35-36N/103-07-11E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
128	โนนหนองสามขา	บ.หนองดินลอ ตำบลเม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713560N/295769E	15-29-33N/103-05-45E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
129	โนนจาน	บ.หนองดินลอ ตำบลเม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713630N/294784E	15-29-05N/103-05-12E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
130	โนนบ้านแดง	บ.หัวนาเจริญ ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1715596N/295074E	15-30-39N/103-05-21E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
131	โนนขวาว	บ.โคกจันทร์หอม ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1720206N/295299E	15-33-09N/103-05-27E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
132	โนนสูง	บ.โคกจันทร์หอม ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1720137N/295543E	15-33-07N/103-05-36E	5640 III	ชุมชนโบราณ / แหล่งเกลือ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
133	บ.สำโรง	ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1722300N/293710E	15-34-10N/103-04-35E	5640 III	ชุมชนโบราณ / ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
134	โนนชุกงู	บ.เม็กดำ ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718216N/296779E	15-32-04N/103-06-18E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
135	โนนป่าตอง(มีขี้เหล็ก)	บ.เม็กดำ ม.1 ต.เม็กดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718785N/297101E	15-32-24N/103-06-28E	5640 III	ชุมชนโบราณ / ถลุงโลหะ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
136	โนนข่อย	บ.หารฮี ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712722N/301041E	15-29-25N/103-08-42E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
137	โนนหนองสังข์	บ.หารฮี ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712473N/299383E	15-28-58N/103-07-47E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
138	โนนละเหาะ	บ.หารฮี ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713199N/299489E	15-29-22N/103-07-50E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
139	บ.หารฮี	ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712400N/300000E	15-28-55N/103-08-10E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
140	โนนลงคราม	บ.เหล่า ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1714039N/297961E	15-29-49N/103-06-59E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
141	บ.โนนเมือง (เมืองลิง)	ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1717200N/302000E	15-31-30N/103-09-15E	5640 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
142	บ.หนองบัวทอง	(บ.หนองห้างเดิม) ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1716000N/303000E	15-30-55N/103-09-45E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
143	โนนศิลาหาด	บ.หนองบัวทอง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1715189N/302094E	15-30-27N/103-09-17E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
144	บ.โนนเตาไห,สะแบง	บ.มะเขือ ต.เมืองดำ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1714251N/299466E	15-29-56N/103-07-49E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
145	หนองหัวล้าน	บ.หนองเม็ก ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713697N/302058E	15-29-39N/103-09-16E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
146	โนนอีโม	บ.หนองเม็ก ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712858N/302026E	15-29-12N/103-09-15E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
147	โนนหนองมะเขือ	บ.หนองเม็ก ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712598N/302165E	15-29-03N/103-09-20E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
148	บ.บุลาน	ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1708965N/311324E	15-27-07N/103-14-28E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
149	หนองแวง	บ.ดงเค็ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713886N/303467E	15-29-45N/103-10-03E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
150	โนนลูง	บ.เมืองเก่า ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1716500N/306000E	15-31-12N/103-11-29E	5640 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
151	บ.เมืองเสือ	ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1709500N/310000E	15-27-23N2103-13-45E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
152	บ.เมืองแล้ง	ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1713100N/304300E	15-29-22N/103-10-33E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
153	บ.เมืองเจีย	ต.ปะหลาน อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1716400N/309400E	15-31-09N/103-13-23E	5640 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
154	โนนหลับ	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712421N/305344E	15-28-58N/103-11-07E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
155	โนนแจงแวง	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711744N/305137E	15-28-36N/103-11-00E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
156	โนนขาม	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711449N/304621E	15-28-27N/103-10-43E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
157	โนนยูง	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1710950N/304613E	15-28-10N/103-10-43E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
158	โนนไผ่	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1710721N/305129E	15-28-03N/103-11-00E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
159	โนนหนองคร้อ	บ.น้อยโนนเจริญ ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713692N/304293E	15-29-39N/103-10-31E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
160	บ.ขี้เหล็ก	ต.เวียงสะอาด อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713600N/311200E	15-29-46N/103-14-24E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
161	โนนออขาด	บ.เมืองแล้ง ต.ปะหลาน อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711694N/303440E	15-28-34N/103-10-03E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
162	โนนหนองคัน	บ.หนองแคน ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713099N/306181E	15-29-18N/103-11-35E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
163	โนนตาเดี่ยง	บ.หนองแคน ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711496N/306677E	15-28-29N/103-11-52E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
164	โนนส้มโฮง	บ.หนองแคน ต.เมืองเสือ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711969N/307353E	15-28-45N/103-12-15E	5636 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
165	บ.หนองสระ	ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718818N/313426E	15-32-29N/103-15-36E	5640 II	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
166	โนนหนองสระ	บ.หนองสระ ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718830N/313261E	15-32-29N/103-15-31E	5640 II	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
167	หนองบัวทอง	บ.หนองสระ ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718288N/313308E	15-32-12N/103-15-32E	5640 II	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
168	โนนสังข์	บ.หนองบัวทอง ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1717694N/314002E	15-31-52N/103-15-56E	5640 II	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
169	โนนขนวน	บ.หนองบัวทอง ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1718237N/314359E	15-32-10N/103-16-08E	5640 II	แหล่งเกลือ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
170	โนนม่วง	บ.โนนแคนใต้ ต.เวียงสะอาด อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1706583N/314665E	15-25-51N/103-16-21E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
171	โนนหญ้าคา	บ.โนนแคน ต.เวียงสะอาด อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1706059N/315489E	15-25-34N/103-16-49E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
172	โนนหญ้าคา	บ.หนองไผ่ ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712038N/313648E	15-28-48N/103-15-46E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
173	โนนขี้นกเอี้ยง	บ.ยางเจริญ ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1712416N/315975E	15-29-01N/103-17-04E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
174	โนนจอมพะลาน	บ.จอมพะลาน ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1716374N/313807E	15-31-09N/103-15-50E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
175	โนนหนองก่าม	บ.หนองลุมพุก ต.เวียงชัย อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1714300N/314700E	15-30-03N/103-13-23E	5640 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
176	โนนพิมาน	บ.โนนเหลี่ยม ต.ราษฎร์พัฒนา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม1	717622N/317074E	15-31-51N/103-17-39E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
177	โนนหนองเป้า	บ.โนนเหลี่ยม ต.ราษฎร์พัฒนา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1717076N/316713E	15-31-33N/103-17-27E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
178	โนนดู่	บ.นาม่วง ต.ราษฎร์พัฒนา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1717093N/318025E	15-31-29N/103-18-12E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
179	โนนหนองละเวาะ	บ.ทัพป่าจิก ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711740N/321537E	15-28-40N/103-20-11E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
180	โนนมะระ	บ.ดงเย็น ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1708888N/319863E	15-27-07N/103-19-15E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
181	โนนหินกอง(โนนผีดุ)	บ.ดงเย็น ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1709323N/318842E	15-27-21N/103-18-41E	5639 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
182	โนนสังข์น้อย(ใหญ่)	บ.ดงเย็น ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1709509N/318016E	15-27-23N/103-18-14E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
183	บ้านค่ายนุ่น	ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1709100N/321100E	15-27-14N/103-19-56E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
184	โนนหนองอาเย็น	บ.ดงเย็น ต.ราษฎร์เจริญ อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1710000N/317800E	15-27-43N/103-18-05E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
185	วัดป่าโนนบ่งสุทธาวาส	บ.อีเม้ง ต.ราษฎร์พัฒนา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1716494N/318587E	15-31-10N/103-18-31E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
186	โนนกกไพธิ์	บ.สองห้อง ต.หนองบัวแก้ว อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1721200N/315600E	15-33-46N/103-16-49E	5640 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
187	บ.เมืองเตา	ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1715300N/327400E	15-30-37N/103-23-26E	5640 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
188	โนนหนองคอน	บ.โคกสาย ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1713373N/323603E	15-29-30N/103-21-20E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
189	โนนน้อย	บ.โนนยูง ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1706966N/322185E	15-27-06N/103-20-30E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
190	วัดป่าโนนยูง	บ.โนนยูง ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1709017N/322732E	15-27-08N/103-20-52E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
191	โนนน้ำอ้อมใหญ่	บ.โนนจาน ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1706819N/325439E	15-25-57N/103-22-23E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
192	บ.น้ำอ้อม	ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1705700N/324400E	15-25-24N/103-21-46E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
193	โนนป่าตาล	บ.น้ำอ้อม ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1704929N/324280E	15-24-55N/103-21-45E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
194	บ.กางกี	ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1711200N/327450E	15-28-29N/103-23-16E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
195	โนนโพนโล้น	บ.กางกี ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1710973N/326121E	15-28-12N/103-22-45E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
196	บ.โนนบ่อ	ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1708350N/327800E	15-26-52N/103-23-39E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
197	โนนหว้า	บ.โนนปอ ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1708800N/328200E	15-27-07N/103-23-52E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
198	โนนกกข่อย	บ.ยานาง ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1707859N/326365E	15-26-31N/103-22-54E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
199	โนนหนองผักสั้ง	บ.ผักสั้ง ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1710940N/324130E	15-28-11N/103-21-38E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
200	บ.ผักสั้ง	ต.เมืองเตา อ.พยัคฆฯ จ.มหาสารคาม	1709900N/324900E	15-27-40N/103-22-00E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
201	โนนตาเห็น	บ.โนนอุดม ต.หนองบัว อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1728159N/293882E	15-37-27N/103-04-38E	5640 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
202	โนนลาวเอ้	บ.สาวเอ้ ต.เวียงสะอาด อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม	1711500N/314700E	15-28-32N/103-16-22E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
203	โนนใหญ่	บ.สายสนอง ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1706100N/298900E	15-25-32N/103-07-32E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
204	โนนกกตู่	บ.ม่วงน้อย ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี ต.สุรินทร์	1711594N/299088E	15-28-30N/103-07-37E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
205	บ.สำโรง	ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1709423N/300585E	15-27-19N/103-08-28E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
206	โนนสมิ	บ.ตั้งใจ ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707008N/300947E	15-26-01N/103-08-41E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
207	บ.ตั้งใจ	ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707063N/300394E	15-26-03N/103-08-22E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
208	โนนบ่อเกลือ	บ.โพธิ์ห้วย ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1710182N/305486E	15-27-45N/103-11-12E	5639 IV	แหล่งเกลือ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
209	บ.ภะทะ	ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707100N/313700E	15-26-06N/103-15-46E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
210	โนนพิมาน	บ.แคนบน ต.สระขุด อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1709219N/302610E	15-27-13N/103-09-36E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
211	โนนยางร้าง	บ.ยางบ่ออี ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1708521N/308768E	15-26-52N/103-13-03E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
212	โนนสูง	บ.ยางบ่ออี ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707314N/311234E	15-26-14N/103-14-26E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
213	บ.เมืองบัว	ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1701500N/305600E	15-23-05N/103-11-19E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
214	ดงทัพจีน	บ.โคกเพชร ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1699757N/306208E	15-22-07N/103-11-40E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
215	โนนเบ็ดขาด	บ.โนนลังข์ ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1703734N/308439E	15-24-16N/103-12-53E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
216	หนองน้ำอ้อมใหญ่	บ.ยางน้ำอ้อม ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1700400N/310000E	15-22-26N/103-13-47E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
217	โนนยาง	บ.โนนโจด ต.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1704124N/319800E	15-24-27N/103-19-15E	5639 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
218	โนนยาง	บ.ไพธิ์ห้วย ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1710027N/304492E	15-27-40N/103-10-39E	5639 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
219	โนนพิมาน	บ.ไพธิ์ห้วย ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707418N/305210E	15-26-12N/103-11-04E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
220	โนนตาเขียน	บ.ไพธิ์ห้วย ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1705880N/303957E	15-25-25N/103-10-22E	5639IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
221	โนนอาคำ	บ.งิ้ว ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1695644N/314576E	15-19-55N/103-16-21E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
222	บ.ขี้ตุ่น	ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698001N/312829E	15-21-11N/103-15-22E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
223	โนนมะกอก	บ.ขี้ตุ่น ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697546N/313220E	15-20-57N/103-15-35E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
224	โนนจานน้อย	บ.โนนจาน ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698500N/308200E	15-21-27N/103-12-48E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
225	โนนสวนบ้านเก่า	บ.ชาด ตำบลเมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1702700N/304900E	15-23-43N/103-10-55E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
226	หนองน้ำอ้อม	บ.แสนสุข ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1701500N/312800E	15-23-04N/103-15-19E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
227	บ.ยะวึก	ต.ยะวึก อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697900N/311800E	15-21-07N/103-14-46E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
228	บ.ทิพย์เนตร	ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1705141N/316138E	15-25-00N/103-17-12E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
229	บ.หัวนาคำ	ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698919N/318603E	15-21-38N/103-18-36E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
230	ไพนล้าน	บ.หัวนาคำ ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698138N/318616E	15-21-13N/103-18-37E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
231	บ.กระเบื้องใหญ่	ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696500N/316100E	15-20-20N/103-17-14E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
232	ไนนส้มโอง	บ.กระเบื้องน้อย ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696974N/316734E	15-20-34N/103-17-34E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
233	บ.กระเบื้องน้อย	ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697200N/317300E	15-20-38N/103-18-04E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
234	ไนนจตุ	บ.กระเบื้องหญ่ ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697700N/315400E	15-21-03N/103-16-49E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
235	บ.น้ำอ้อม(บ.หนองหิมานไต้	ต.กระเบื้อง อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1699500N/315200E	15-21-57N/103-16-46E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
236	บ้านเมืองไผ่	ตำบลเมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1703100N/303600E	15-23-55N/103-10-09E	5639 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
237	บ.ศรีณรงค์	ต.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1703400N/320700E	15-24-06N/103-19-46E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
238	บ.สำไรง	ต.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1699400N/322000E	15-21-53N/103-20-29E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
239	บ.ขี้เหล็ก	ต.ไพนครก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1705500N/366900E	15-25-29N/103-45-32E	5739 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
240	ไนนกุดช้าง	บ.ยางชุมใต้ ต.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697466N/324354E	15-20-52N/103-21-49E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
241	โนนโคกม้า	ต.โพนครก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1704100N/364800E	15-24-43N/103-44-24E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
242	บ.ปอหมัน	ตำบลทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1708900N/352200E	15-27-16N/103-37-21E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
243	โนนจาน	บ.ปอหมัน ต.ทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1708500N/351400E	15-27-00N/103-36-53E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
244	บ.ตานบ	ต.ทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1708557N/354903E	15-27-00N/103-38-51E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
245	บ.น้ำอ้อม	ตำบลทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1706500N/355300E	15-25-55N/103-39-07E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
246	บ.โพนม่วง	ต.ไพรขลา อ.ขุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1709000N/347000E	15-27-18N/103-34-26E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
247	โนนสังแก	บ.โพนม่วง ต.ไพรขลา อ.ขุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1709300N/346400E	15-27-25N/103-34-05E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
248	บ.ตาเสือ	ต.ทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1707300N/361500E	15-26-29N/103-42-18E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
249	โนนจาน	บ.ตาเสือ ต.ทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1706818N/361491E	15-26-05N/103-42-33E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
250	โนนบ้านร้าง	บ.โนนระเวียง ต.ทุ่งกุลา อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1707940N/356855E	15-26-40N/103-39-57E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
251	โพนเขวา	บ.โพนเขวา ต.โพนครก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1700557N/361100E	15-22-42N/103-42-21E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
252	โนนตาโก๊ะ	บ.เหล่า ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1693300N/352100E	15-18-45N/103-37-19E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
253	บ.สะเดา	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1695100N/350490E	15-19-45N/103-36-21E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
254	บ.พรหมเทพ	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1695700N/350490E	15-20-07N/103-36-24E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
255	บ.โนนตูม	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1697060N/350100E	15-20-49N/103-36-12E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
256	โนนโคกนา	บ.โพนเขวา ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1698360N/349790E	15-21-32N/103-36-02E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
257	บ.ลาไรย	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1697590N/351120E	15-21-07N/103-36-46E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
258	บ.ยางกระจับ	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1698450N/354490E	15-21-35N/103-38-38E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
259	บ.โสมน	ต.พรหมเทพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1700150N/355200E	15-22-31N/103-39-02E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
260	วังฟ้าผ่า	บ.ชุนไชยทอง ต.หนองเรือ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1693288N/341364E	15-18-40N/103-31-21E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
261	โนนกอก	บ.ตลุง ต.หนองเรือ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1692900N/344400E	15-18-30N/103-33-02E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
262	บ.ขี้ตุ่น	ต.โพนครก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	1701000N/363000E	15-23-00N/103-43-26E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
263	โนนสำโรง	บ.ตงยาง ต.หนองเรือ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1693500N/344700E	15-18-52N/103-33-12E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
264	บ.ยางขามเฒ่า	ต.หนองเรือ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1693000N/348300E	15-18-35N/103-35-13E	5739 IV	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
265	โนนดีสุข	บ.ยางขามเฒ่า ต.หนองเรือ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1693700N/347550E	15-18-56N/103-34-48E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
266	โนนคอกควาย	บ.โนนตาล ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1699500N/344000E	15-22-07N/103-32-47E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
267	บ้านโนนตาล	ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1700200N/344900E	15-22-30N/103-33-17E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
268	บ.โพนงาม	ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698530N/342400E	15-21-36N/103-31-53E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
269	บ.โพนทัน	ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1698300N/346200E	15-21-28N/103-34-03E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
270	บ.ไพรขลา	ต.ไพรขลา อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696600N/344300E	15-20-34N/103-33-00E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
271	โนนหนองไผ่	บ.ตูมาหนองไผ่ ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697700N/339400E	15-21-06N/103-30-12E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
272	โนนมะยางเดิม	บ.สาโรย ต.พรหมเทพ อำเภอท่าตูม จ.สุรินทร์	1698150N/352230E	15-21-25N/103-37-23E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
273	บ.แคน	ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1694650N/340250E	15-19-29N/103-30-42E	5739 IV	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
274	บ.โนนสวรรค์พัฒนา	ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1695414N/340685E	15-20-18N/103-31-13E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
275	บ.บ่อแก	ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696161N/338892E	15-20-18N/103-29-57E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
276	โพนหอน	บ.ทิพย์นวด ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1706100N/339200E	15-25-42N/103-30-02E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
277	บ.ทิพย์นวด	ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1705621N/338221E	15-25-26N/103-29-32E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
278	บ.โนนไร่	ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1708508N/331615E	15-26-53N/103-25-50E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
279	บ.สวนหม่อน	ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1706810N/331022E	15-26-28N/103-27-23E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
280	บ.หนองบัว	ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1707705N/334377E	15-26-28N/103-27-23E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
281	บ.ตึกชุม	ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1699000N/331500E	15-21-39N/103-25-44E	5639 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
282	บ.ตู่	ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	169700N/329510E	15-20-43N/103-25-44E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
283	บ.กระเบื้องใต้	ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696200N/336310E	15-20-18N/103-28-30E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
284	โนนอาเสียม	บ.กระเบื้องใต้ ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696560N/336752E	15-20-26N/103-28-45E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
285	โนนยาง	บ.เขวาโค้ง ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1697095N/333073E	15-20-42N/103-26-42E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
286	บ.เขวาโค้ง	ต.มาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696820N/334510E	15-20-38N/103-27-29E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
287	บ.ทัพค่าย	ตำบลชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์	1696850N/326650E	15-20-36N/103-23-05E	5639 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
288	โนนบ้านร้าง	บ.แข้ ต.ฟ้าหว่น อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1690900N/434400E	15-17-42N/104-23-20E	5839 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
289	คูเตาเหล็ก	บ.แข้ ต.ฟ้าหว่น อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1691799N/433957E	15-18-06N/104-23-05E	5839 I	ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
290	โรงเรียนบ้านแข้โพนเมือง	บ.โพนเมือง ต.ฟ้าหว่น อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1692450N/435620E	15-18-32N/104-24-01E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
291	โนนหัวดง	บ.ฟ้าห่วน ต.ฟ้าหว่น อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1697794N/436525E	15-21-22N/104-24-31E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
292	ดอนธาตุ	บ.ผิผ่วน ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1699644N/427100E	15-22-21N/104-19-51E	5839 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์วัฒนโกสินทร์
293	โนนแจนร้าง	บ.เปาะ ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1699643N/426547E	15-22-11N/104-18-56E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนโกสินทร์
294	วัดบ้านเปาะ	บ.เปาะ ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1698000N/428800E	15-21-33N/103-20-12E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
295	สระหนองตาพัน	บ.เหล่าน้อย ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1696937N/426206E	15-20-53N/104-18-45E	5839 I	ป่าช้าเก่า	ประวัติศาสตร์วัฒนโกสินทร์
296	ดอนนานวล	บ.ด่านน้อย ต.สร้างปี่ อ.ราศีไศล จ.ศรีสะเกษ	1696086N/429736E	15-20-29N/104-20-43E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
297	โนนไผ่	บ.มะมาย ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1696602N/429812E	15-20-42N/104-20-46E	5839 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
298	บ.ผิผ่วน (ใบเลมา)	ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1700263N/427909E	15-22-41N/104-19-42E	5839 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
299	วัด บ.ค้อวัง	ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1699170N/430300E	15-22-10N/104-21-01E	5839 I	ชุมชนโบราณ/ ถลุงโลหะ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
300	ดงน้อย	บ.ผิผ่วน ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1699642N/428885E	15-22-21N/104-20-15E	5839 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
301	บ.น้ำอ้อม	บ.น้ำอ้อม ต.ค้อวัง อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1702300N/424400E	15-23-52N/104-17-00E	5839 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
302	โนนบึงแปบ	บ.บากใหญ่ ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1703000N/423510E	15-24-00N/104-17-15E	5839 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
303	โพนบก	บ.โพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1701800N/421500E	15-23-35N/104-16-07E	5839 I	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
304	โนนหมากกู่	บ.บากใหญ่ ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1702544N/419678E	15-24-01N/104-15-09E	5839 I	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนปวศ. - ประวัติศาสตร์
305	บ.บากใหญ่	บ.บากใหญ่ ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร	1702605N/420805E	15-24-01N/104-14-43E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
306	บ.บ่อบึง	ต.ลงยาง อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร	1704286N/418652E	15-24-55N/104-14-31E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
307	โนนหลักเส	บ้านคูเมือง อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร	1716722N/412212E	15-31-35N/104-10-53E	5840 III	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
308	โนนธาตุ	บ.ลำโรง ต.คู่เมือง อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร	1713933N/410630E	15-30-04N/104-10-07E	5840 III	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
309	บ.ด่าน	ต.ด่าน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1706721N/394102E	15-26-12N/104-00-47E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
310	บ.โนนสูง	ต.หนองแค อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1704280N/405915E	15-24-49N/104-07-23E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
311	โนนตาพัง	บ.แต้ ต.กุง กิ่ง.อ.ศิลาลาด จ.ศรีสะเกษ	1712408N/405016E	15-29-14N/104-06-52E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
312	โนนสะแบง	บ.โจดจิก ต.โจดม่วง กิ่ง.อ.ศิลาลาด จ.ศรีสะเกษ	1712600N/406197E	15-29-20N/104-07-32E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
313	โนนสูง	บ.ชาดโง ต.โจดม่วง กิ่ง.อ.ศิลาลาด จ.ศรีสะเกษ	17104504N/408500E	15-28-17N/104-08-49E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
314	บ.กระเดา	ต.ดู่ อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1706500N/412400E	15-26-08N/104-11-01E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
315	ดอนปูตา	บ.ลงยาง ต.กุง กิ่ง อำเภอศิลาลาด จ.ศรีสะเกษ	1711000N/400350E	15-28-32N/104-04-16E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
331	โพนเสียว	บ.ดูสระน้อย ต.ไผ่ อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1697300N/422800E	15-21-25N/104-16-45E	5839 I	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์
332	โนนตำแย	บ.ยาง ต.เมืองแคน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1693813N/413797E	15-19-10N/104-11-49E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ.-ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
333	โนนบ้านใน	บ.แคนน้อย ต.เมือง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1696300N/418500E	15-20-36N/104-14-23E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ.- ประวัติศาสตร์
334	โนนหนองแฝก	บ.แสง ต.เมืองแคน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1696600N/417400E	15-20-46N/104-13-50E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันเดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
335	บ.เมืองแคน	ต.เมืองแคน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1697900N/416300E	15-21-28N/104-13-11E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันเดิน	ก่อนปวศ.-ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
336	บ.บึงหมอกใหญ่	ต.เมืองแคน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1692300N/416500E	15-18-25N/104-13-20E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันเดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
337	โนนก้านเหลือง	บ.บึงหมอกน้อย ต.เมืองแคน อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1691680N/416750E	15-18-02N/104-13-20E	5839 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันเดิน	ก่อนประวัติศาสตร์
338	โนนไข่นุ่น	บ.บึงหมอกน้อย ต.โพนทอง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ	1690900N/416700E	15-17-47N/104-13-20E	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
339	โนนส้มโอง	บ.โพนทราย ต.โพนทอง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1716539N/394253E	15-21-27N/104-00-50E	5840 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
340	โนนหมาจอก	บ.โพนทราย ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1713840N/393255E	15-29-59N/104-00-17E	5840 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
341	โนนหนองอู	บ.โพนทราย ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1715897N/391299E	15-31-05N/104-00-17E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
342	โนนหมายาว	บ.โพนทราย ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1715492N/392164E	15-30-52N/103-59-40E	5740 II	ชุมชนโบราณ/ ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
343	บ.กู่คัณฑนาม	ต.ยางคำ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1709754N/391972E	15-27-46N/103-59-35E	5739 I	ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์ตอนปลาย
344	บ.ยางคำ	ต.ยางคำ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1708902N/389852E	15-27-21N/103-58-23E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
345	โนนเก่าน้อย	บ.ทรายเงิน ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1713121N/395567E	15-29-36N/104-01-35	5839 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
346	ดอนกอก	บ.โพนทราย ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1713811N/395549E	15-29-58N/104-01-34E	5840 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
347	โนนโพนทอง	บ.โพนทอง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1711500N/382100E	15-28-47N/103-53-51E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
348	โนนหนองบัวลอย	บ.ดอนสำราญ ต.สามขา อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1710439N/384913E	15-28-07N/103-55-38E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
349	โนนหนองส่องแมว	บ.สามขา ต.สามขา อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1709530N/385006E	15-27-37N/103-55-41E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
350	โนนต้อน	บ.หนองบัวดอนต้อน ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1712896N/390335E	15-29-28N/103-58-39E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
351	โนนโพนคาม	บ.หนองบัวดอนต้อน ต.โพนทราย อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1712022N/388484E	15-28-59N/103-57-37E	5739 I	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
352	โนนหนองหิน	บ.หนองพลับใหม่ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย	1713553N/385022E	15-29-48N/103-55-41E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
353	โนนหนองน้ำสร้าง	บ.หนองพลับใหม่ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย	1713134N/384842E	15-29-34N/103-55-35E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
354	โนนไมง	บ.หนองพลับใหม่ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย	1713560N/386069E	15-29-49N/103-56-16E	5739 I	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
355	โนนหนองเอี่ยน	บ.หนองพลับใหม่ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย	1711821N/385517E	15-28-52N/103-55-58E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
356	โนนวัดพลับพลาชัย	บ.หนองพลับใหม่ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย	1712300N/384350E	15-29-11N/103-55-18E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
357	โนนศรีไว	บ.ดงหมากไฟ ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1715334N/385684E	15-30-46N/103-56-03E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
358	ดอนไร่	บ.หัวดง ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1716776N/388246E	15-31-34N/103-57-29E	5740 II	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
359	โนนขี้เหล็ก	บ.หัวดง ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1714885N/388416E	15-30-32N/103-57-35E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
360	โนนหนองสังข์	บ.ปลาคูณ ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1711700N/381000E	15-28-50N/103-53-25E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
361	บ.ลว่าง	ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1717450N/384350E	15-32-00N/103-55-17E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
362	โพนจาน	บ.โนนเจริญ ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1717002N/377245E	15-31-40N/103-51-19E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
363	โพนขายเต่น	บ.โพนดวน ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1716819N/377239E	15-31-33N/103-51-19E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
364	โนนสาวเอ้	บ.โนนเจริญ ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1717384N/377250E	15-31-52N/103-51-19E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
365	โนนหนองใหญ่	บ.โพนดวน ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1716652N/376512E	15-31-33N/103-50-54E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
366	โนนยี้เหล็ก	บ.โพนดวน ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1714000N/383760E	15-30-02N/103-54-55E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
367	โนนเงิน	บ.โนนเจริญ ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1717652N/378324E	15-32-00N/103-51-55E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
368	ดอนตาพัน	บ.ลว่าง ต.ศรีสว่าง อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด	1719200N/385300E	15-32-56N/103-55-47E	5740 II	ชุมชนโบราณ/แหล่งเกลือ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
369	บ.หญ้าหน่อง	ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1722100N/386310E	15-34-32N/103-56-23E	5740 II	ศาลนลฐาน	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
370	เมืองโบราณจำปาขัน	ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1720700N/384500E	15-33-46N/103-55-22E	5740 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
371	โนนสูง	บ.ปลาค้าว ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1726504N/386491E	15-36-50N/103-56-28E	5740 II	ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
372	โนนหนองพระเจ้า	บ.ปลาค้าว ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1725760N/386917E	15-36-26N/103-56-43E	5740 II	ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
373	บ.ปลาค้าว	ต.จำปาขัน อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1726467N/387017E	15-36-49N/103-56-46E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
374	โนนนกเอี้ยง	บ.ท่าสมอ ต.ทุ่งศรีเมือง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1720305N/382914E	15-33-32N/103-54-24E	5740 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
375	โนนเจ้าปู่อ่างคำ	บ.ผือโป๊ด ต.ทุ่งศรีเมือง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1719620N/380012E	15-33-14N/103-52-57E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

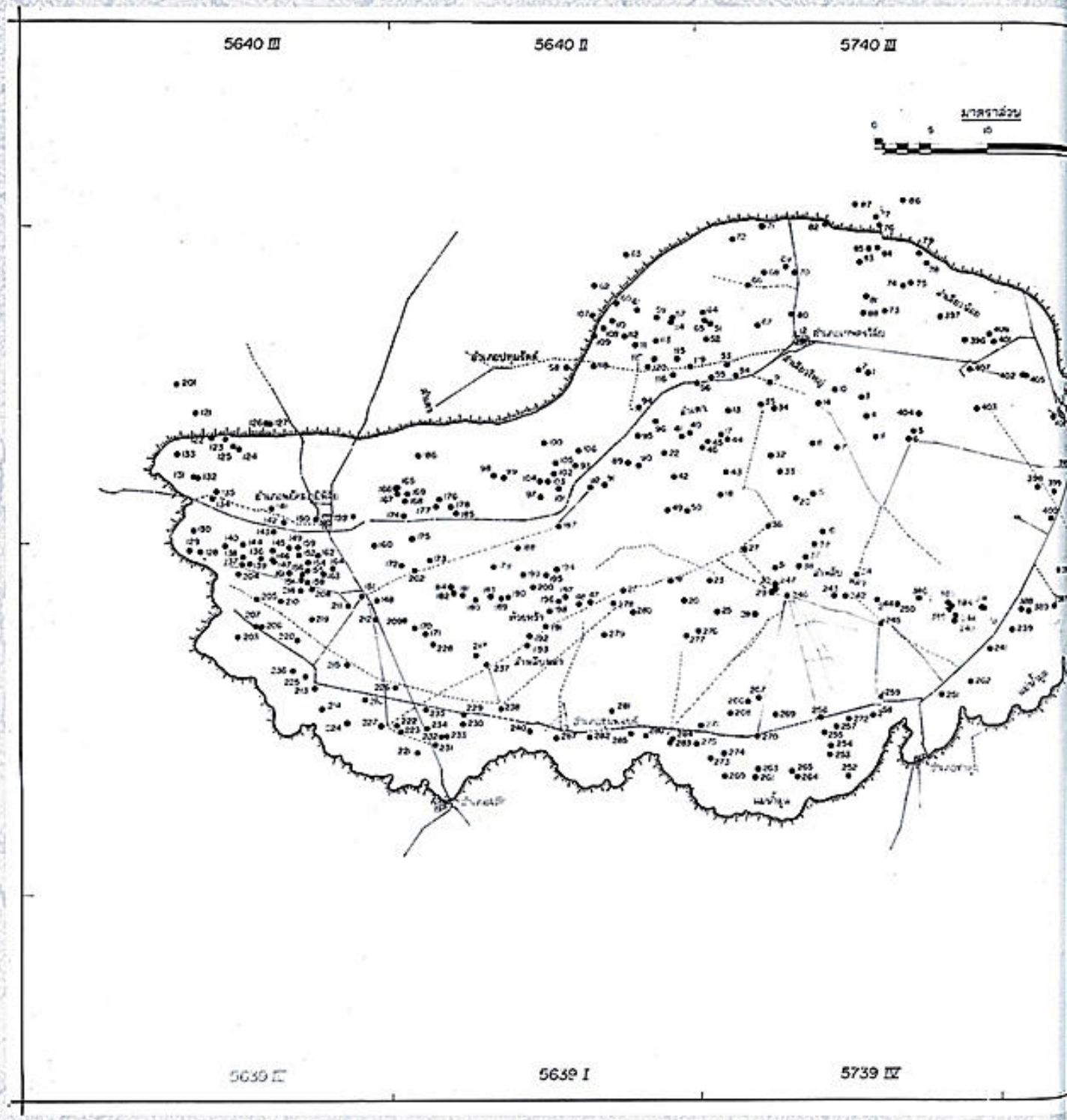
ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
376	หนองคูใน	บ.ยางเครือ ต.เมืองทุ่ง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1726500N/378600E	15-36-53N/103-52-01E	5740 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
377	ในนป่อม	บ.หนองพันมูล ต.เมืองทุ่ง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1729200N/378100E	15-38-20N/103-51-43E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
378	ในนวัดเก่า	บ.หนองสิม ต.เมืองทุ่ง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1729100N/379000E	15-38-16N/103-52-11E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
379	บ.ดงเมืองเก่า	ต.เมืองทุ่ง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1730800N/378400E	15-39-13N/103-51-53E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
380	ในนบ้านเก่า	บ.ลงใหม่ ตำบลทุ่งศรีเมือง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1720635N/376384E	15-33-42N/103-50-49E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
381	ในนขี้ทูด	บ.ตาหยวก ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1707900N/36400E	15-26-44N/103-44-09E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
382	ในนข่อย (ในนสังข์)	บ.ตาหยวก ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1708519N/361948E	15-27-00N/103-42-48E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
383	บ.ตาหยวก	ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1708000N/363800E	15-26-47N/103-43-50E	5739 IV	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
384	ในนกลาง	บ.ร้านหญ้า ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1708105N/361221E	15-26-47N/103-42-23E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
385	บ.ร้านหญ้า	ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1707850N/361000E	15-26-43N/103-42-15E	5739 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
386	บ.ในนเตื่อ	ต.ทุ่งหลวง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1708350N/358700E	15-26-58N/103-40-57E	5740 IV	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
387	บ.ดอนแคน	ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1707651N/370711E	15-26-37N/103-47-41E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
388	บ.สาหร่าย	ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1707300N/367700E	15-26-27N/103-45-59E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
389	บ.ขวาว	ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1707200N/368400E	15-26-24N/103-46-22E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
390	บ.สังข์ใหญ่	ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1710830N/371245E	15-28-17N/103-47-59E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

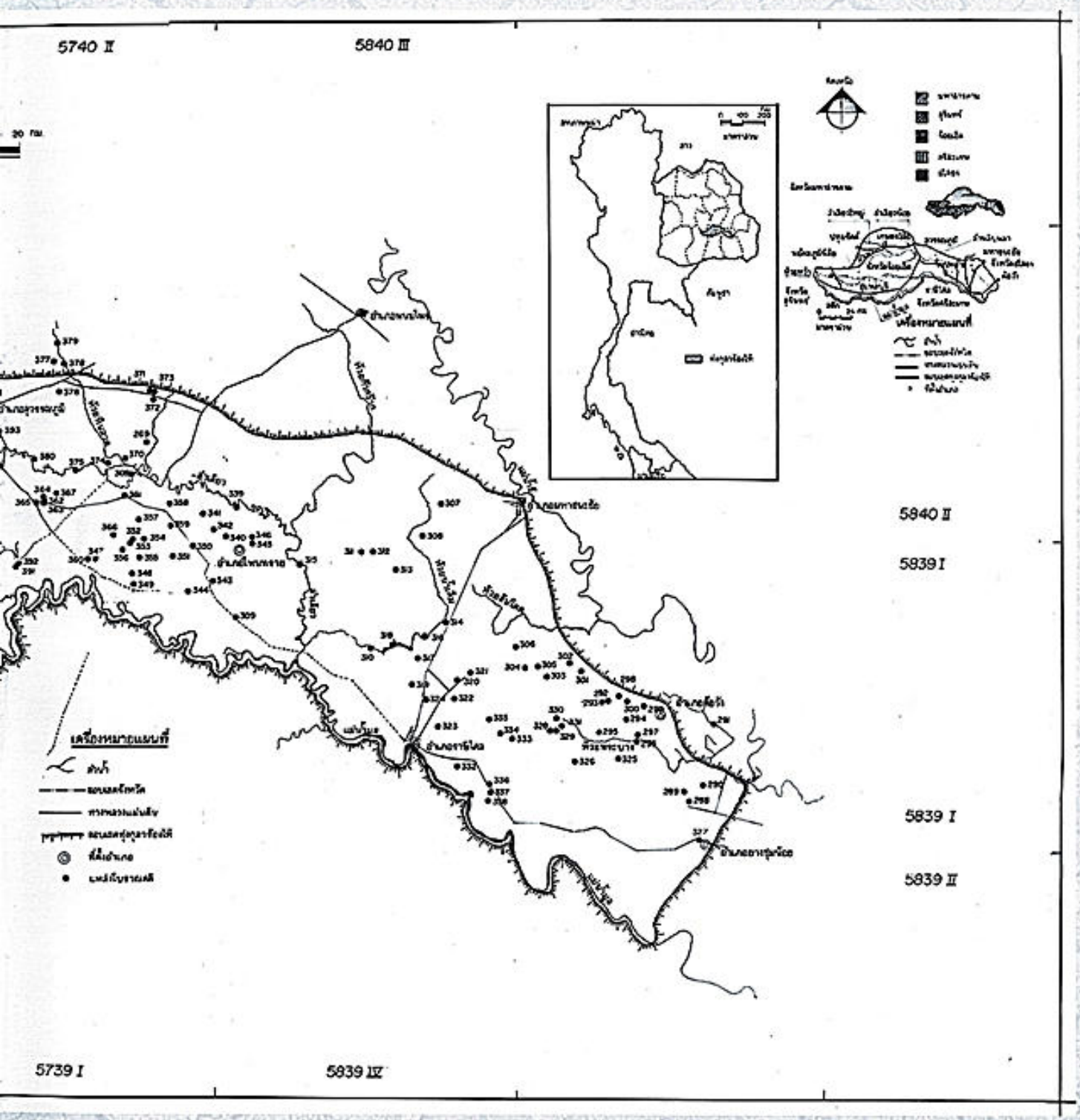
ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

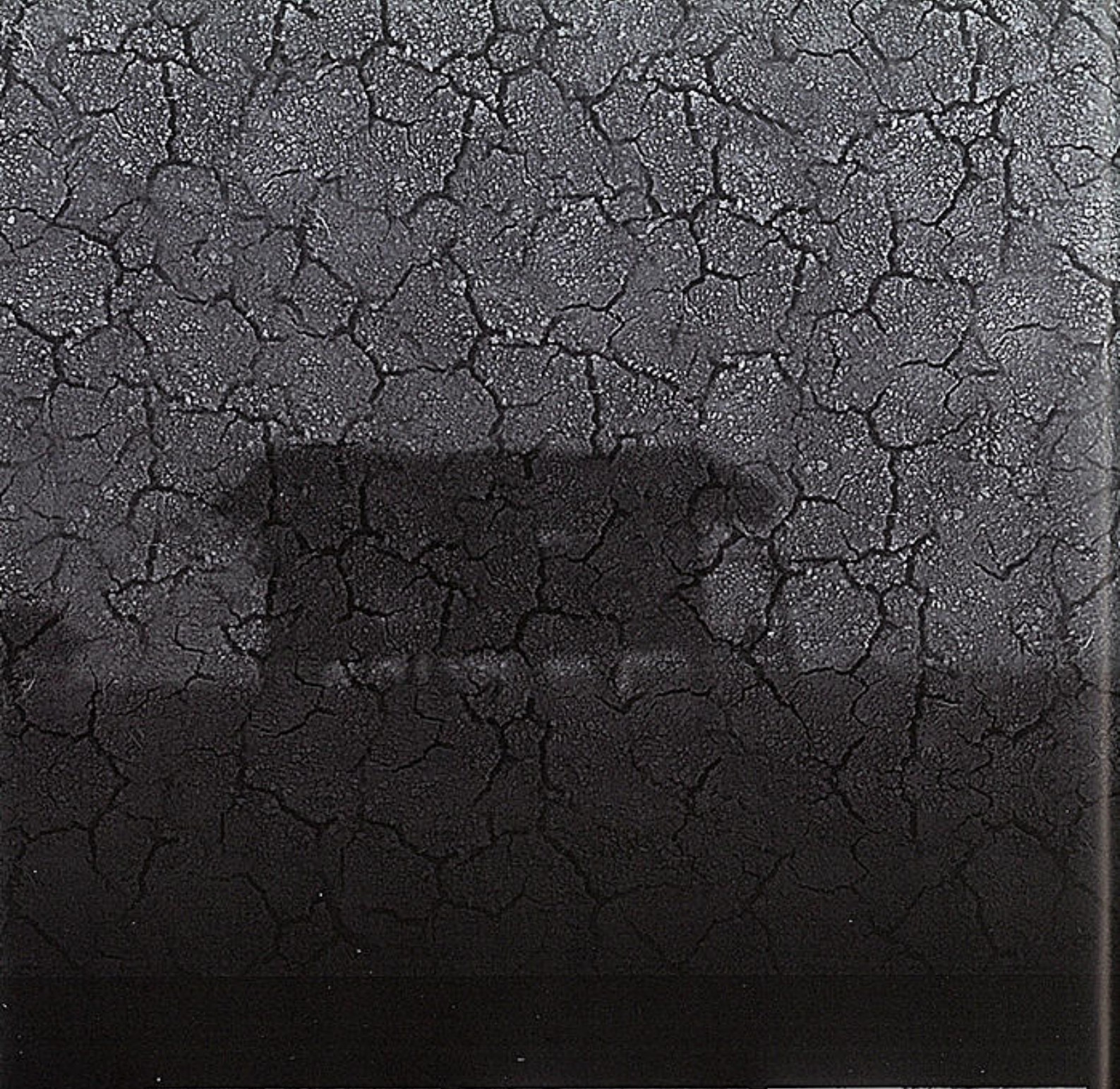
ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
391	โนนอีหลง	บ.จาน ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1711100N/374600E	15-28-30N/103-49-51E	5739 I	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
392	บ.จาน	ต.ทุ่งกุลา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1711400N/374800E	15-28-45N/103-49-55E	5739 I	ชุมชนโบราณ/ถลุงโลหะ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
393	บ.สนาม	ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1723151N/373275E	15-35-05N/103-49-02E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
394	บ.โพนสูง	ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1725859N/373000E	15-36-30N/103-48-54E	5740 II	ชุมชนโบราณ/ศาสนสถาน	ประวัติศาสตร์
395	บ.กู่	ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1720193N/373351E	15-33-27N/103-49-06E	5740 II	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
396	บ.ส้มโอง	ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1731000N/363000E	15-39-16N/103-43-17E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
397	บ.โพนดวน	ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1733675N/360775E	15-40-43N/103-42-02E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
398	โพนขี้นกใหญ่	บ.ดอนพิมาน ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1718208N/369370E	15-32-17N/103-46-55E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
399	โนนขี้นกน้อย	บ.ดอนพิมาน ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1717878N/370839E	15-32-06N/103-47-44E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
400	โนนโพนครก	บ.โพนครกน้อย ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1715350N/371210E	15-30-44N/103-47-55E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
401	โนนดอนบ้านขาม	บ.ยางเลิง ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1730948N/365562E	15-39-11N/103-44-45E	5740 III	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
402	โนนสูง	บ.ค้อ ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1727907N/368171E	15-37-32N/103-46-13E	5740 II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
403	บ.หินกอง	ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1725000N/364000E	15-36-02N/103-43-52E	5740 III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
404	โนนคูขาด	บ.โนนผอุง ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1724672N/358902E	15-35-50N/103-40-30E	5740 III	แนวคันดินโบราณ	ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเขมร
405	บ.ค้อ	ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1727850N/368400E	15-37-33N/103-46-21E	5740II	ชุมชนโบราณ	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร

ตารางแสดงรายชื่อและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ลำดับ	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	ตำแหน่ง			ลักษณะแหล่ง	อายุสมัย
			UTM	LAT / LON	ระวาง		
406	โนนขามกกแตก	บ.ยางเลิง ต.ดอกไม้ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1731753N/364978E	15-39-41N/103-44-23E	5740II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
407	บ.สองชั้น	ต.หินกอง อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1728500N/363500E	15-37-55N/103-43-34E	5740III	ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดิน	ก่อนปวศ. - ปวศ.วัฒนธรรมเขมร
408	บ.สุวรรณภูมิ	ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	1725229N/369775E	15-36-05N/103-47-07E	5740II	ชุมชนโบราณ	ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

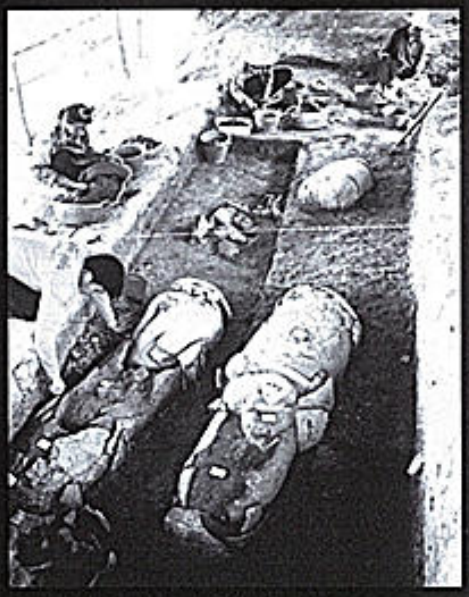

5640 III
5640 II
5740 III
มาตราส่วน
5639 IV
5639 I
5739 IV

5740 II
5840 III
5840 II
5839 I
5839 II
5739 I
5839 IV
เครื่องหมายแผนที่

4

การขุดค้นทางโบราณคดี

4

การขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่ผ่านมา พบว่าเริ่มมีการดำเนินงานครั้งแรกในราวปีพ.ศ. 2524 แหล่งโบราณคดีบ้านยะวึก ตำบลยะวึก และแหล่งโบราณคดีโนนยาง บ้านเขวาโค้ง ตำบลชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยภาคมานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นการขุดตรวจโดย ดร.พรชัย สุจิตต์ จากนั้นมีการขุดค้นอย่างเป็นระบบอีกครั้งในแหล่งโบราณคดีโนนยางช่วงปลายปี พ.ศ. 2532-2533 โดย ศาสตราจารย์อิจิ นิตต้า นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่น ร่วมกับกรมศิลปากร เพื่อทำการศึกษาการเข้ามาอยู่อาศัยของคนโบราณ นอกจากนั้นแล้วแหล่งโบราณสองแห่งได้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการฝังศพในภาชนะดินเผา และในช่วงเวลาเดียวกันในช่วงปี พ.ศ. 2531 ได้มีการขุดค้นในแหล่งโนนเดื่อ ดอนตาพัน บ่อพันขัน (เมืองโบราณจำปาขัน) อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โดย ศาสตราจารย์ชาร์ล ไฮแอม แห่งมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ โดยค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัย การถลุงโลหะ และการทำเกลือสินเธาว์

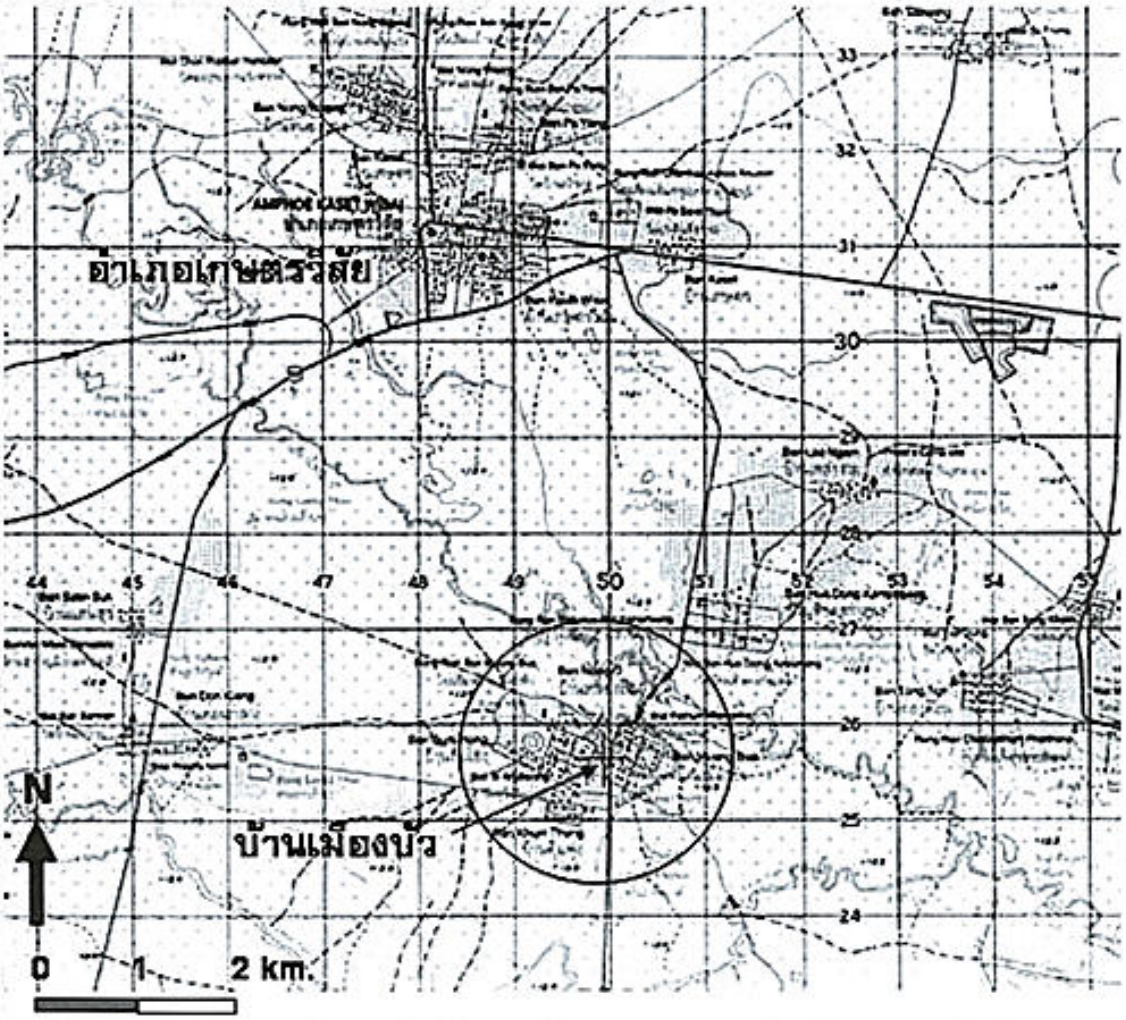
ต่อมาในปี พ.ศ. 2540-2542 กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (กลุ่มงานวิชาการโบราณคดี สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 อุบลราชธานีเดิม) ได้จัดทำโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และในงบประมาณดังกล่าวจึงได้ดำเนินการขุดตรวจสอบชั้นดินทางวัฒนธรรมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจุดประสงค์ของการดำเนินการครั้งนั้นเพื่อต้องการศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรม และกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและนอกจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีการเก็บกู้โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกแต่ทั้งนี้ข้อมูลจากการขุดค้นในครั้งนี้ได้นำไปสู่การต่อยอดเพื่อดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่างปีพ.ศ. 2544-2546 ซึ่งได้คัดเลือกแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวให้เป็นแหล่งโบราณคดีหลักในการศึกษาเรื่องประเพณีการฝังศพ เพราะมีความชัดเจนในเรื่องหลักฐานมากที่สุด อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการรักษา และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวไม่ให้ถูกทำลายไปมากกว่านี้ และขุดค้นในแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบ โดยดำเนินการขุดค้นในปี พ.ศ. 2545

4.1 แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

4.1.1 ที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของ หมู่ 6 ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บริเวณรุ้งที่ 15 องศา 36 ลิปดา 19 ฟิลิปดา เหนือ แวงที่ 103 องศา 36 ลิปดา 03 ฟิลิปดา ตะวันออก หรือ พิกัดกริดที่ 48PUC500256 กรมแผนที่ทหาร พิมพ์ครั้งที่ 2 -RTSD ลำดับชุด L 7017 ระวาง 5740 III มาตราส่วน 1: 50,000

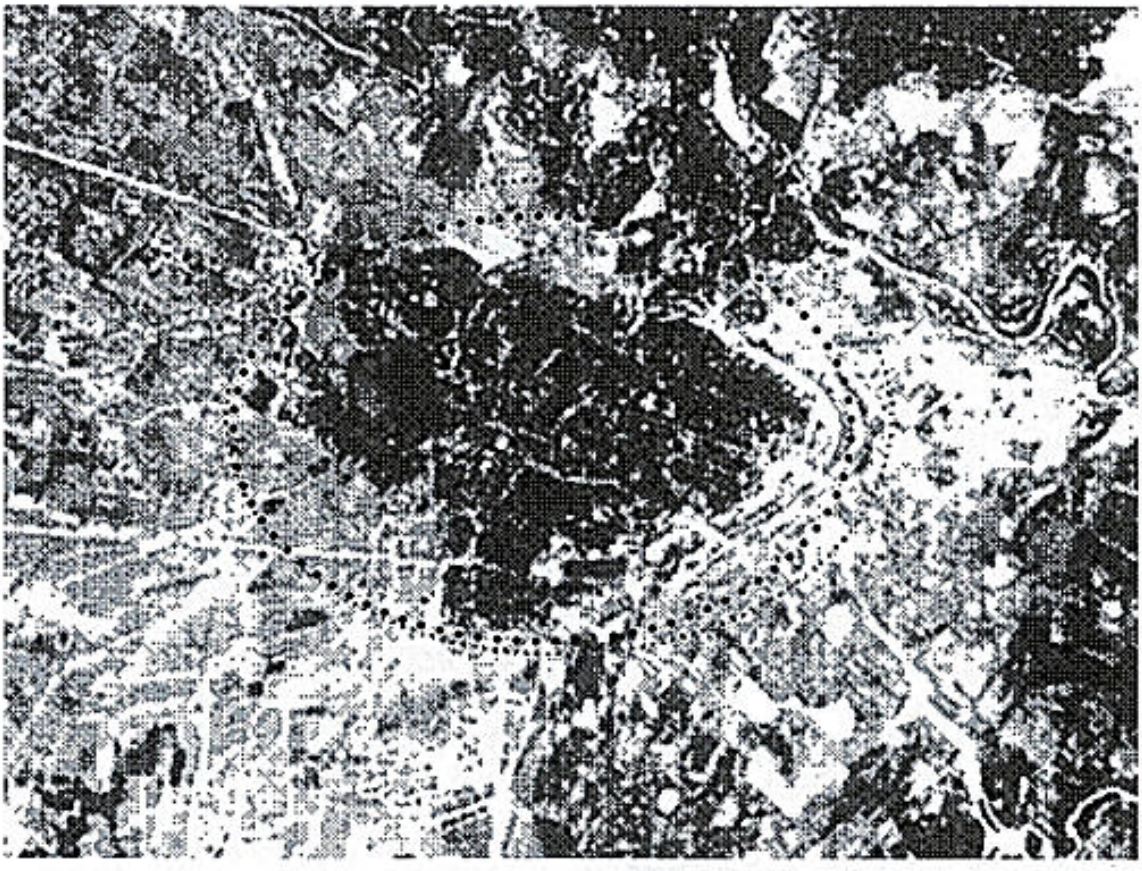
แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

4.1.2 เส้นทางการเข้าถึงแหล่ง

ออกเดินทางจากจังหวัดร้อยเอ็ดตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 (ร้อยเอ็ด-จตุรพักตร์พิมาน-เกษตรวิสัย) เป็นระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตร เมื่อเดินทางถึง อำเภอเกษตรวิสัย แล้วเลี้ยวซ้ายไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 (อำเภอเกษตรวิสัย-สุวรรณภูมิ) เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวขวา (ไปทางทิศใต้ของอำเภอเกษตรวิสัย) ไปตามทาง ร.พ.ช. (เกษตรวิสัย-สาหร่าย) ประมาณ 6 กิโลเมตร ก็จะถึงแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำแหน่งที่ตั้งของหลุมขุดค้นทางโบราณคดีจะอยู่ด้านหลังวัดปทุมคงคาซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน

4.1.3 ลักษณะทางกายภาพ

แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวมีลักษณะเป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบรูปร่างค่อนข้างรี กว้างยาวประมาณ 800 x 1000 เมตรภายในเป็นเนินดินใหญ่ สูงประมาณ 7 - 10 เมตรจากพื้นที่โดยรอบ ปัจจุบันเนินดินทางทิศตะวันตก (บริเวณหลังวัดปทุมคงคา) ถูกไถเกรดปรับให้เสมอกัน ส่วนคูน้ำคันดินปัจจุบันปรากฏชัดเจนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนคูน้ำด้านทิศใต้ ทิศเหนือ ถูกขุดลอกรูปร่างจึงเปลี่ยนไปจากเดิม สำหรับด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ - ทิศตะวันตกเฉียงเหนือไม่ปรากฏคูน้ำคันดินที่ชัดเจน มีแต่เพียงหนองน้ำ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นร่องรอยของคูน้ำคันดินเดิม

ภาพถ่ายทางอากาศแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : ทิวา ศุภจรรยา และคณะ. โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ. 2524

หนองน้ำต่างๆ ที่ปรากฏภายในหมู่บ้านหรือชุมชนโบราณปัจจุบันมีชื่อเรียกต่างๆ เช่น "เลิงซึก" เป็นคูน้ำโบราณที่มีคันดินอยู่ด้านนอก "เลิงซึก" ทอดยาวจากด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีสภาพตื้นเขินมากเต็มไปด้วยวัชพืช ดอกบัว ต่อมามีการขุดลอกในปี พ.ศ.2544 ชาวบ้านได้ใช้เลิงซึกเป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคหาปลาและเลี้ยงสัตว์ ต่อจาก "เลิงซึก" มี "หนองสรวง" และ "หนองยาง" เป็นหนองน้ำที่มีขนาดใกล้เคียงกันเป็นคูน้ำโบราณต่อจากเลิงซึก ส่วนคูน้ำคันดินทางด้านตะวันตกของเมืองโบราณไม่ชัดเจน แต่ก็มีหนองน้ำอยู่เป็นช่วงๆซึ่งอาจจะเป็นแนวคูน้ำโบราณ คือ "หนองบึงคา" ส่วน "กุดป่อง" เป็นหนองน้ำด้านทิศเหนือที่มีการขุดลอกในปัจจุบัน เป็นแนวคูน้ำโบราณเช่นเดียวกัน และทอดยาวไปต่อกับเลิงซึก ส่วนทางด้านทิศเหนือมีแนวคลองทอดยาวไปเชื่อมบรรจบกับลำเสียวใหญ่ คลองนี้ทำหน้าที่ชักน้ำเข้ามาสู่คูน้ำโบราณ

นอกจากหนองน้ำที่เป็นแนวคูน้ำโบราณแล้วยังมี "หนองส้มโฮง" ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองเป็นหนองน้ำโบราณขนาดใหญ่ ปัจจุบันได้รับการพัฒนาตามโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อสาธารณะประโยชน์ ของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่วนหนองสา เป็นหนองน้ำอยู่ภายในเมืองโบราณด้านทิศใต้ติดกับกู่เมืองบัว

ชุมชนโบราณบ้านเมืองบัว เป็นหนึ่งในจำนวนชุมชนโบราณอีกหลายแห่งที่ตั้งอยู่แถบลุ่มน้ำเสียวใหญ่และลำเตา ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำมูล ลำเสียวใหญ่ ไหลผ่านทางด้านทิศเหนือห่างออกไปประมาณ 500 เมตร ส่วนลำเตานั้นไหลผ่านทางด้านทิศใต้ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร ดังนั้นชุมชนโบราณบ้านเมืองบัวจึงตั้งอยู่ในบริเวณที่มีลำน้ำสองสายไหลมาบรรจบกันได้แก่ลำเสียว และลำเตา ซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมอย่างมากที่คนโบราณเลือกใช้ตั้งถิ่นฐานตลอดมา จุดที่ลำน้ำสองสายมาบรรจบกันนั้นอยู่ห่างจากเมืองโบราณไปทางทิศตะวันออกประมาณ 3 กิโลเมตร

4.1.4 โบราณสถานสำคัญ

กู่เมืองบัว ตั้งอยู่ในดงปู่ตาหรือชาวบ้านเรียกว่า ดอนกู่ มีลักษณะเป็นเนินดินติดกับคูน้ำด้านทิศใต้ ตัวโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกมีแนวคูน้ำล้อมรอบ บริเวณปราสาทพบทับหลังรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัน ศิลปะขอมแบบบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 ตกอยู่ 1 ชิ้น จากการสอบถามชาวบ้านทราบว่าเคยมีการขุดบริเวณด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน พบประติมากรรมรูปบุรุษและสตรี ที่เคยประดิษฐานอยู่บนฐานประติมากรรมที่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของปราสาทประธาน ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่ามีความเกี่ยวพันกับตำนานพื้นบ้านเรื่อง "สังข์ศิลป์ชัย" และพบเทวรูปมีศีรษะเป็นช้าง ลำตัวเป็นมนุษย์ ซึ่งน่าจะหมายถึงรูปพระคเณศอยู่ร่วมกัน จากข้อมูลดังกล่าวอาจจะเป็นไปได้ว่า รูปบุรุษและรูปสตรีที่สูญหายตามคำบอกเล่าคงจะเป็นรูปพระศิวะและนางอุมาซึ่งเป็นต้นวงศ์ (บิดา-มารดา) ของพระคเณศและมักจะพบร่วมกันเสมอ ดังนั้นกู่เมืองบัวคงจะสร้างขึ้นในลัทธิไศวนิกาย ศิลปะขอมแบบบาปวนตามรูปแบบทับหลังที่ปรากฏ โดยอาจมีการดัดแปลงในพุทธศตวรรษที่ 18 ทั้งนี้เนื่องจากใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการก่อสร้างอาคารทั้งหลังดังที่พบโบราณที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

กู่เมืองบัว บ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

สิม(อุโบสถ)วัดปทุมคงคา เป็นสิม(อุโบสถ)ทึบ คือก่อผนังทึบทั้ง 4 ด้าน ยกเว้นช่องประตูและหน้าต่าง ก่ออิฐถือปูนแบบที่มีเสารับปีกนกมีมุขหน้า แปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุขหน้ายื่นออกมาคลุมบันได ความยาวของสิมขนาด 3 ห้อง มีเสารับปีกนกโดยรอบ สิม(อุโบสถ)หลังนี้หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น เว้นช่องระบายอากาศระหว่างหลังคาชั้นบนและชั้นล่าง สีหน้าหรือหน้าบันฉาบปูนเรียบไม่มีลวดลายตกแต่ง ช่องหน้าต่างข้างละ 2 ช่อง ประตูทางเข้ามีเพียงประตูเดียว ฐานแอวขัน(ฐานปัทม์)มีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนที่ใดก็คือ มุมของฐานนั้นช่างจะก่ออิฐนูนออกมาย่อเหลี่ยมทั้ง 4 มุม ในส่วนนี้น่าจะได้รับอิทธิพลของช่างญวนแต่รูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวมเป็นแบบไท-อีสาน สิม (อุโบสถ)หลังนี้น่าจะสร้าง พ.ศ. 2440 - 2460 ชาวบ้านเมืองบัวร่วมกันจ้างช่างญวนมาจากเวียดนามในยุคแรกสร้างด้วยอิฐฉาบชี(ปูนหมัก) ซึ่งเป็นส่วนผสมระหว่าง ยางไม้ กระดูกสัตว์ เปลือกหอย (ซากฟอสซิล) เผาแล้วบดละเอียด นอกจากนั้นยังมีฟางบด แกลบ และมะขามเปียก ในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการบูรณะซ่อมแซมโดยนำซีเมนต์มาฉาบผนังส่วนที่ชำรุด และเปลี่ยนหลังคาจากแป้นเกล็ดมาเป็นสังกะสี

สิม (อุโบสถ) วัดปทุมคงคา บ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

4.1.5 ประวัติการศึกษา

สืบเนื่องจากในราวปี พ.ศ. 2539 ได้มีการขุดเปิดหน้าดินบริเวณหลังวัดปทุมคงคาซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณหลังวัดปทุมคงคา ซึ่งมีสภาพเป็นเนินดินสูง จากการขุดดินออกไปในครั้งนี้ทำให้พบหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆมากมาย เช่น ภาชนะดินเผา กระดูกมนุษย์ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับต่างๆ ซึ่งโบราณวัตถุ ส่วนหนึ่งได้ถูกนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540-2542 กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (กลุ่มงานวิชาการโบราณคดี สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 อุบลราชธานีเดิม) ได้จัดทำโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และในงบประมาณดังกล่าวจึงได้ดำเนินการขุดตรวจสอบชั้นดินทางวัฒนธรรมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และดำเนินการขุดค้น โดยเลือกพื้นที่บริเวณผนังดินหลังวัดปทุมคงคาซึ่งเป็นที่ดินของนางสาย ออมอด ซึ่งเป็นผนังดินยาวประมาณ 40 เมตร มีความสูงประมาณ 4 เมตร กำหนดหลุมขุดค้นมีขนาด 2 x 4 เมตร (MB'98 - 99 PK.PT1) ขนานไปกับผนังดินในแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งจุดประสงค์ของการดำเนินการครั้งนั้นเพื่อต้องการศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรมและกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และนอกจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีการเก็บกู้โบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกที่ปรากฏตามพื้นและผนังดินอีกด้วย และสามารถกำหนดอายุสมัยจากการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรม อยู่ในราว 3,200-1,300 ปีมาแล้ว ซึ่งจัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ดังหลักฐานที่กู่บ้านเมืองบัว สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่เด่นชัดที่สุดที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ คือ หลักฐานเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพที่มีความหลากหลายและชัดเจนที่สุด

4.1.6 การขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดี ปีพ.ศ. 2545-2546 พื้นที่ปฏิบัติงานด้านโบราณคดีเป็นพื้นที่บริเวณเดียวกับที่มีการดำเนินงานในปี งบประมาณ 2541-2542 ซึ่งเป็นที่ดินของนางสุรีรัตน์ บุญคุ้ม เป็นบริเวณพื้นที่ว่างกลางหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากหลุมขุดตรวจในปีงบประมาณ 2541-2542 (MB'98-99 PK.TP 1) มาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 35 เมตรสภาพพื้นที่บริเวณนี้โดยเฉพาะผิวหน้าดินได้ถูกไถเกรดออกไปประมาณ 1-2 เมตร

การวางผังหลุม

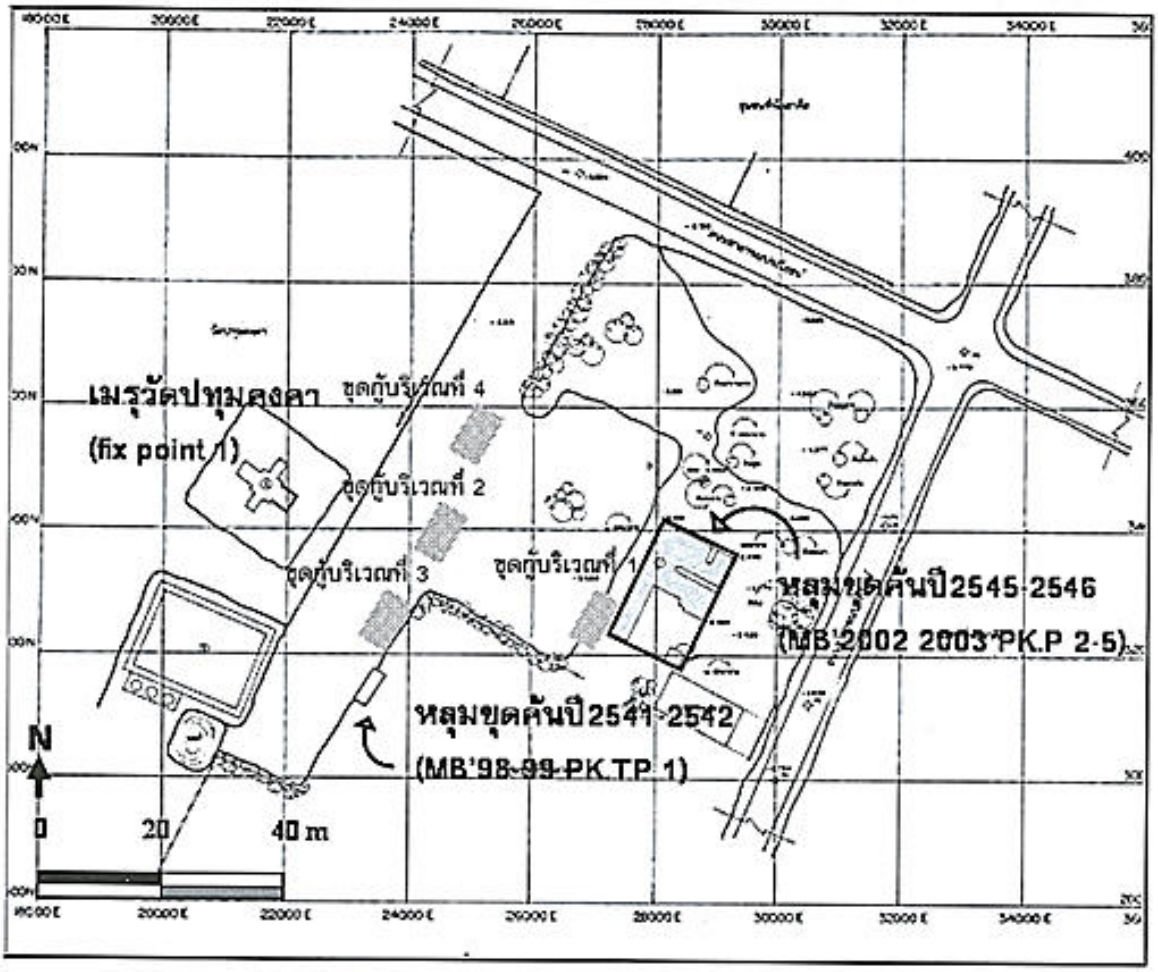
กำหนดให้ฐานด้านหลังของเมรุเผาศพวัดปทุมคงคาที่มุมด้านทิศเหนือเป็นจุดกำหนดตายตัวที่ 1 (fix point) ส่วนบริเวณที่เลือกเป็นพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดให้เป็นจุดกำหนดตายตัวที่ 2 ซึ่งอยู่ห่างจากจุดกำหนดตายตัวที่ 1 ทำมุมกับทางทิศเหนือ 98 องศา ระยะห่าง 61 เมตร

จากจุดกำหนดตายตัวที่ 2 กำหนดให้เป็นจุดตัดแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ และทิศตะวันออก-ตะวันตก กำหนดชื่อเรียกหลุมขุดค้นต่อจากการดำเนินงานในปีงบประมาณ 2541-2542 กำหนดขนาดหลุมดังนี้

- หลุมขุดค้นที่ 2 มีขนาด 5x10 เมตร (MB'2002-2003 PK.PIT 2)
- หลุมขุดค้นที่ 3 มีขนาด 3x15 เมตร (MB'2002-2003 PK.PIT 3)
- หลุมขุดค้นที่ 4 มีขนาด กว้าง 5x10 เมตร (MB'2002-2003 PK.PIT 4)
- หลุมขุดค้นที่ 5 มีขนาด กว้าง 3x5 เมตร (MB'2002-2003 PK.PIT 5)

จากจุดตัดของแนวแกนทิศแบ่งพื้นที่เป็นส่วน (section) ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 5 หลุมขุดค้น มีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 2.5 เมตร และกำหนดชื่อเรียกดังนี้

- หลุมขุดค้นที่ 2 N1E1 N2E1. . . .
- หลุมขุดค้นที่ 3 S1W1 S2W1. . . .
- หลุมขุดค้นที่ 4 S1E1 S2E1. . . .
- หลุมขุดค้นที่ 5 N1W1 N2W1. . . .

แสดงผังบริเวณแสดงตำแหน่งหลุมขุดตรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว
ในปี พ.ศ. 2542 และหลุมขุดค้นในปี พ.ศ. 2545-2546

หมายเหตุ การขุดกู้โบราณวัตถุบนพื้นผิวดินดำเนินงานในปี พ.ศ. 2542

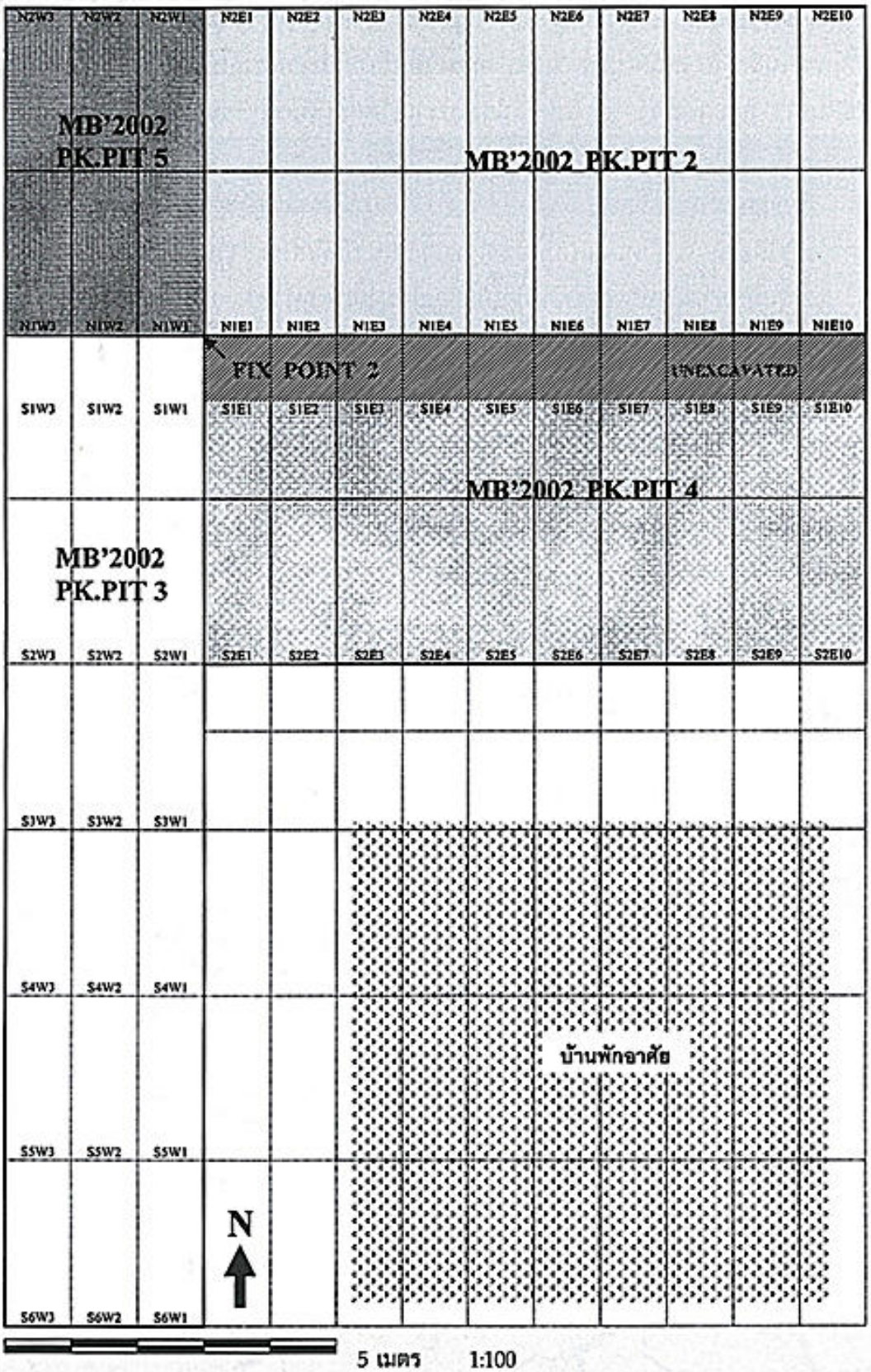
จากนั้นกำหนดจุดระดับสมมติ (datum point) ได้อ้างอิงกับจุดกำหนดระดับสมมติเดิมของการดำเนินงานในปีงบประมาณ 2541-2542 โดยกำหนดไว้ที่เก็บข้าวของนางสาย ออมอด กำหนดให้เป็นจุดกำหนดระดับสมมติที่ 1 (DP 1) และใช้กล้องระดับถ่ายระดับลงมาที่หัวหมุดปากหลุมมีระดับต่างจากจุดกำหนดระดับสมมติที่ 1 (DP 1) 230 cm.dt. เริ่มขุดค้นในระดับแรกของพื้นที่ขุดค้นที่ระดับสมมติ 21 ;250-260 cm.dt. เป็นต้นไป

สภาพบริเวณที่ดำเนินการขุดค้นและขุดกู้โบราณวัตถุ ในปี 2541-2542

สภาพบริเวณที่ดำเนินการขุดค้น ในปี พ.ศ. 2545-2546

หมายเหตุ หลุมขุดค้นที่ 1 คือ MB'98-99 PK.TP 1 (มาตราส่วน 1 : 100)

บริเวณพื้นที่ปฏิบัติงานขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ในปี พ.ศ. 2545-2546

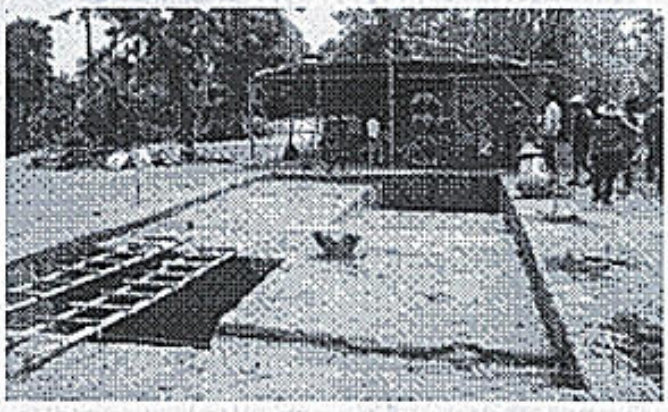
การขุดตรวจและการขุดค้นในครั้งนี้ใช้วิธีการขุด แบบขุดลอกไปตามชั้นดินสมมุติ ชั้นดินแต่ละชั้นหนาเฉลี่ย 10 เซนติเมตร และทำการแยกเก็บหลักฐานทางโบราณคดีอย่างละเอียด ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์ หิน โลหะ และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ เช่น กำไลดินเผา ลูกปัด เครื่องประดับ เครื่องใช้ ขวานหิน เป็นต้น

การขุดตรวจทางโบราณคดี จะทำการบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ทุกประเภทเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน จึงกำหนดแบบฟอร์มต่าง ๆ เช่น บันทึกประจำวัน แบบบันทึกหลักฐานประเภท (Feature) แบบบันทึกภาพถ่าย แบบบันทึกบัญชีถุงโบราณวัตถุทั่วไป และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ แบบบันทึกชั้นดิน อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการบันทึกหลักฐานทางโบราณคดี ในแต่ละชั้นดินสมมุติ คือ Munsell Soil pH.Kit สำหรับทดสอบความเป็นกรดด่างของดิน

การขุดตรวจจะมีการขุดตรวจแต่ละชั้นดินสมมุติ 10 เซนติเมตร เมื่อพบกลุ่มหลักฐาน featureให้เว้นและทำการตรวจสอบหาร่องรอยแล้วจึงทำการเก็บโบราณวัตถุ จากการถ่ายภาพ ทำแผนผัง (three dimension) ทำภาพลายเส้นและเก็บหลักฐานจากนั้นทำการขุดในลำดับต่อไป

การขุดค้นกระทำลงไปจนถึงระดับชั้นดินที่สร้างตัว และเกิดจากกระบวนการทางธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยไม่มีกระบวนการทางวัฒนธรรมของมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในการเกิดและการสร้างตัวของชั้นดินนี้เป็นชั้นดินที่ไม่มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องและที่แสดงถึงวัฒนธรรมหรือกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์อยู่เลย

หลุมขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวในช่วงเริ่มต้นของการทำงาน

ในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด คณะทำงานขุดค้นประกอบด้วย

รายชื่อ	ตำแหน่ง
1. นางสาวสุกัญญา เบาเนิด	นักโบราณคดี
2. นายกิตติพงษ์ ลนเล็ก	นักโบราณคดี
3. นางสาวเวียงคำ ชวนอุดม	นักศึกษาระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. นายอุจริต์ อาจาระศิริกุล	นักโบราณคดี
5. นางชนาธิป ไชยานุกิจ	นักโบราณคดี
6. นางสาวสิริพัฒน์ บุญใหญ่	นักโบราณคดี
7. นางสาวสุดารัตน์ ชื่นสำราญ	นักโบราณคดี
8. นางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ	นักศึกษาคณะโบราณคดี ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. นายพิทักษ์ พิพัฒนามงคล	นักศึกษาคณะโบราณคดี ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. นายสิทธิชัย พูดดี	นักศึกษาคณะโบราณคดี ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยศิลปากร
11. นางคันฉาย มีระหงษ์	ช่างศิลปกรรม
12. นายอดิศักดิ์ สุทธิรัตน์	นายช่างสำรวจ
13. นางสาวนิตยา สาระรัตน์	ช่างศิลปกรรม

4.1.7 ชั้นหลักฐานทางโบราณคดี

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับชั้นหลักฐานทางโบราณคดีสามารถแบ่งได้ 5 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 ระดับ 0-60 เซนติเมตร จากผิวดิน มีความหนาเฉลี่ย 50 - 80 เซนติเมตร เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย เป็นชั้นที่ถูกไถเกรดลงมาปรากฏเศษภาชนะดินเผาค่อนข้างหนาแน่น

ชั้นที่ 2 ระดับ 20-100 เซนติเมตร จากผิวดิน มีความหนาเฉลี่ยประมาณ 25- 50 เซนติเมตร ดินมีสีคล้ำกว่าชั้นดินที่ 1 อย่างเห็นได้ชัด เนื้อดินจัดเป็นดินร่วนปนทรายในชั้นนี้ไม่ปรากฏการทับถมของเศษภาชนะดินเผา

จากการวิเคราะห์พบว่าชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องในลักษณะประวัติของการทับถม และสามารถอธิบายถึงสภาพพื้นที่เดิมของบริเวณหลุมขุดค้นแห่งนี้ได้อย่างชัดเจน

กล่าวคือพื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมนั้นมีความลาดเอียง และจากการสอบถามชาวบ้านทราบว่าเมื่อ 10 ปีก่อน มีการปรับพื้นที่บริเวณนี้ให้ได้ระดับราบเสมอกัน จึงมีการไถเกรดดินบริเวณใกล้เคียงที่มีระดับสูงกว่าลงมา จึงทำให้ชั้นหลักฐานสลับกัน โดยเฉพาะชั้นที่ 2 ซึ่งควรจะเป็นชั้นผิวหน้าดินที่สุด ก็ถูกไถเกรดลงมาก่อนจะอยู่ด้านล่าง และตามมาด้วยชั้นที่ 1 ที่ทับถมอยู่ด้านบน

ชั้นที่ 3 ระดับ 50- 280 เซนติเมตร จากผิวดิน มีความหนาเฉลี่ยประมาณ 150 - 200 เซนติเมตร ลักษณะดินมีความแตกต่างจากชั้นที่ 2 อย่างชัดเจน คือสีดินเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล ชั้นนี้เป็นชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการฝังศพทั้งชั้น จะพบว่ามีการฝังศพไปจนถึงชั้นผิวหน้าของชั้นที่ 4 ด้วย นอกจากนั้นแล้วโบราณวัตถุที่พบส่วนมากจะเป็นภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกและโครงกระดูกมนุษย์ และหนาแน่นไปด้วยการทับถมของเศษภาชนะดินเผาชิ้นใหญ่และเนื้อหนา และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ ได้แก่ กำไลดินเผา ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ซึ่งหมายถึงสิ่งของอุทิศเนื่องในพิธีกรรมการฝังศพ ในชั้นนี้พบการรบกวนเนื่องจากกิจกรรมการฝังศพในแต่ละครั้งดังหลักฐานการฝังทับซ้อนของภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก

นอกจากนี้ เศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นนี้มีลักษณะเดียวกับที่พบในชั้นดินที่ 1 ซึ่งเป็นไปได้ว่า ชั้นที่ 1 น่าจะเป็นผิวหน้าของชั้นที่ 3 และเศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นที่ 1 นั้นน่าจะเป็นชิ้นส่วนของภาชนะบรรจุกระดูกที่ถูกทำลายโดยการไถเกรดดิน ลักษณะของเศษภาชนะดินเผาจะมีเนื้อดินสีนวลตกแต่งลายเชือกทาบ และทาน้ำดินสีแดงและเศษชิ้นส่วนของภาชนะขนาดเล็ก (หม้ออุทิศ) ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงและการเขียนสี

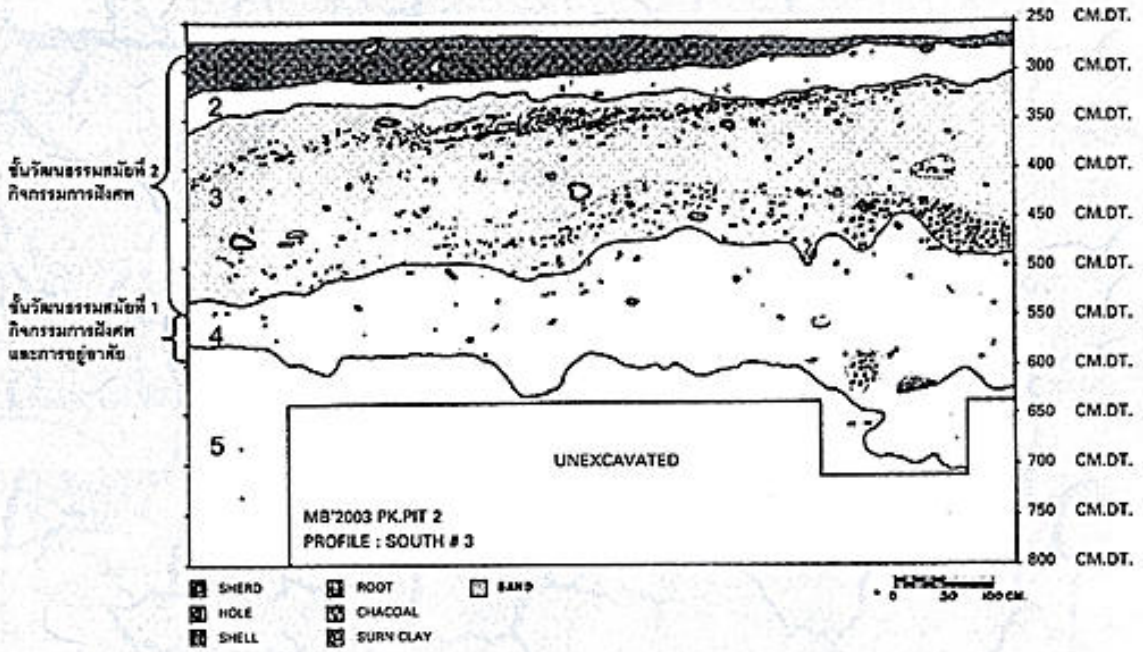
ชั้นที่ 4 ระดับ 230 - 400 เซนติเมตร จากผิวดินหนาเฉลี่ยประมาณ 100 - 180 เซนติเมตร สีดินมีสีเทา ในชั้นนี้จัดเป็นชั้นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการฝังศพและชั้นที่อยู่อาศัย พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกที่แตกต่างจากชั้นที่ 3 นอกจากปรากฏภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกแล้วยังพบเศษภาชนะดินเผาที่ทับถมอย่างหนาแน่นอีกด้วย ซึ่งลักษณะของเศษภาชนะดินเผาในชั้นนี้จะมีลักษณะเนื้อดินสีดำ เนื้อค่อนข้างบาง ทาน้ำดินสีแดงหนา ขัดมัน และตกแต่งด้วยลายปั้นแปะ เศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นนี้ไม่หนาแน่นถ้าเปรียบเทียบกับชั้นที่ 2

ชั้นที่ 5 ระดับ 400 เซนติเมตร จากผิวดินเป็นต้นไป เป็นชั้นดินธรรมชาติ เนื้อดินมีสีน้ำตาลอ่อน เป็นดินทรายร่วน (Loamy Sand) เนื้อดินมีความสากมาก ปั้นเป็นก้อนได้แต่แตกง่าย ไม่พบวัตถุใดๆ ดังนั้นในชั้นนี้ก็คือชั้นดินธรรมชาติที่มีมาก่อนการอยู่อาศัยของมนุษย์และในระดับต่ำกว่านี้อีกประมาณ 1 เมตร ไม่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมใดๆของมนุษย์เลย

จากชั้นหลักฐานทางโบราณคดีทั้ง 5 ชั้นนี้สามารถแบ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมได้ 2 สมัยด้วยกัน โดยทำการวิเคราะห์จาก รูปแบบภาชนะดินเผา เช่น รูปทรง เนื้อดิน การตกแต่ง รวมทั้งแบบแผนพิธีกรรมการฝังศพที่แตกต่าง สิ่งของอุทิศที่พบร่วมกัน ดังนี้คือ

สมัยที่ 1 ประกอบด้วย ชั้นหลักฐานทางโบราณคดีชั้นที่ 4

สมัยที่ 2 ประกอบด้วย ชั้นหลักฐานทางโบราณคดีชั้นที่ 1, 2, 3

ชั้นที่ 1 ลักษณะเนื้อดินจะเป็นดินร่วนปนทรายละเอียด (Fine Sandy Loam) เกาะตัวกันแน่นแข็ง ขณะแห้งสามารถปั้นเป็นก้อนหรือรูปทรงต่างๆ ได้บ้าง แต่ไม่ลื่นมือเท่าใดนัก วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10 yr 6/3 pale brown ขณะเปียก 10 yr 4/3 dark brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่างได้ 5.5 กรดปานกลาง

ชั้นที่ 2 ลักษณะเนื้อดินมีสีคล้ำกว่าชั้นที่ 1 อย่างเห็นชัด วัดค่าสีดินขณะแห้ง 10 yr 5/2 grayish brown และขณะเปียก 10 yr 3/2 very dark brown วัดค่าความเป็นกรด (pH) ได้ 5.5 กรดปานกลาง ลักษณะของเนื้อดินชัดเป็นดินร่วนปนทรายละเอียด (Sandy Loam)

ชั้นที่ 3 ลักษณะเนื้อดินเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล เนื้อดินจัดเป็นดินร่วนปนทราย (Sandy Loam) สามารถปั้นเป็นก้อนหรือรูปทรงต่างๆ ได้และค่อนข้างจะอยู่ตัว แต่ก็สามารถสลายตัวง่าย เมื่อถูลงบนฝ่ามือหรือใช้นิ้วบิบให้แตก มีรอยเปื้อนติดบนฝ่ามืออย่างชัดเจน วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10 yr 5/4 yellowish brown ขณะเปียกได้ 10 yr 3/4 dark yellowish brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ได้ 5.5 กรดปานกลาง

ชั้นที่ 4 ลักษณะเนื้อดินมีสีเทา เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายละเอียด (Fine Sandy Loam) เนื้อดินอ่อนนุ่ม สามารถบิบให้เป็นก้อนแน่นๆ ในขณะแห้งได้แต่ไม่ลื่นมือและสามารถปั้นเป็นรูปต่างๆ ได้ในขณะเปียก แต่ก็บิบให้แตกด้วยนิ้วมือได้ วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 yr 5/2 grayish brown และขณะเปียกได้ 10 yr 2/2 very dark brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ได้ 6.0 กรดอ่อน

ชั้นที 5 เนื้อดินมีสีน้ำตาลอ่อน เนื้อดินเป็นดินทรายอ่อน (Loamy Sand) เนื้อดินมีความสากมือมากสามารถปั้นเป็นก้อนได้ในขณะแห้งแต่ก็สามารถบิบให้แตกด้วยนิ้วมือ เช่นกัน ถ้าดูบนฝ่ามือจะมีรอยเปื้อนติดบนฝ่ามือเล็กน้อย วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10 yr 7/3 very pale brown ขณะเปียกวัดได้ 10 yr 6/3 pale brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ได้ 6.5 กรดอ่อน

ตัวอย่างแผนผังแสดงชั้นหลักฐานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว หลุม MB'2002 PIT 2 ผนังหลุมด้านทิศใต้

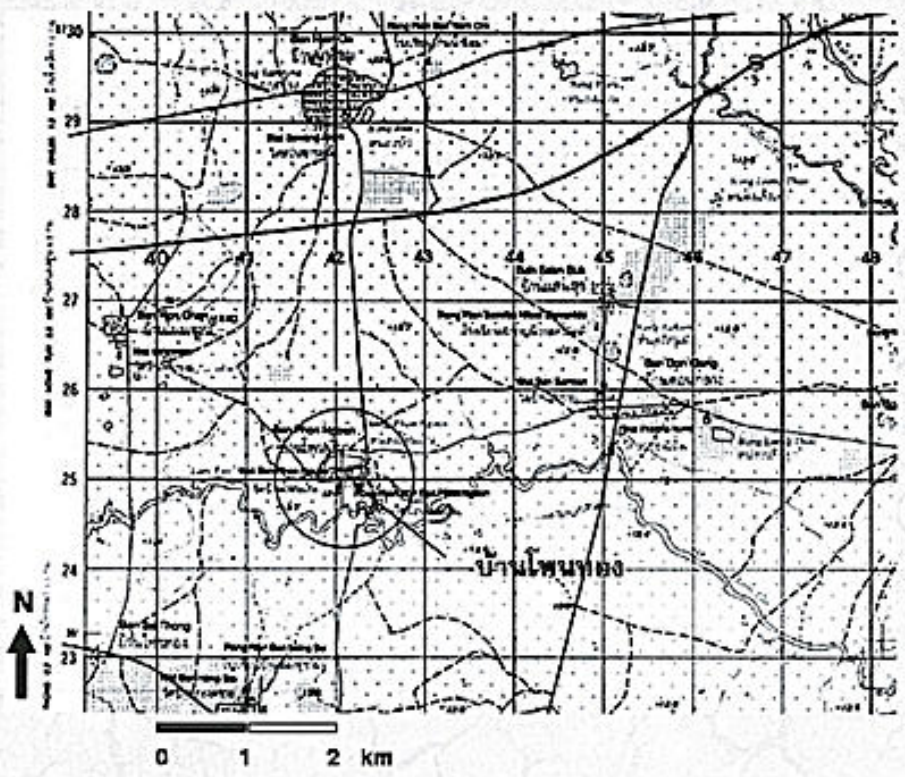

บรรยากาศของการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ปี พ.ศ. 2545

4.2 แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง

ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

4.2.1 ที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของ หมู่ 13 ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยตั้งอยู่บริเวณเส้นรุ้งที่ 15 องศา 35 ลิปดา 07 ฟิลิปดา เหนือ และเส้นแวงที่ 103 องศา 31 ลิปดา 40 ฟิลิปดา ตะวันออก หรือพิกัดกริดที่ 48 PUC 421250 (1725000N/342100E) กรมแผนที่ทหาร พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD ลำดับชุด L7017 ระวาง 5740 III มาตราส่วน 1: 50,000

แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

4.2.2 เส้นทางเข้าถึงแหล่ง

ออกเดินทางจากจังหวัดร้อยเอ็ดตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 (ร้อยเอ็ด-จตุรพักตร์พิมาน-เกษตรวิสัย) เป็นระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตร เมื่อเดินทางถึงอำเภอเกษตรวิสัยแล้วเดินทางมาทางด้านทิศตะวันตก ตามทางหลวงหมายเลข 2061 (อำเภอเกษตรวิสัย-อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย) ประมาณ 6 กิโลเมตร จากนั้นเลี้ยวซ้ายเดินทางไปอีกประมาณ 2.5 กิโลเมตร ก็จะถึงบ้านโพนทอง แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวมาทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 6.5 กิโลเมตร

4.2.3 ลักษณะทางกายภาพ

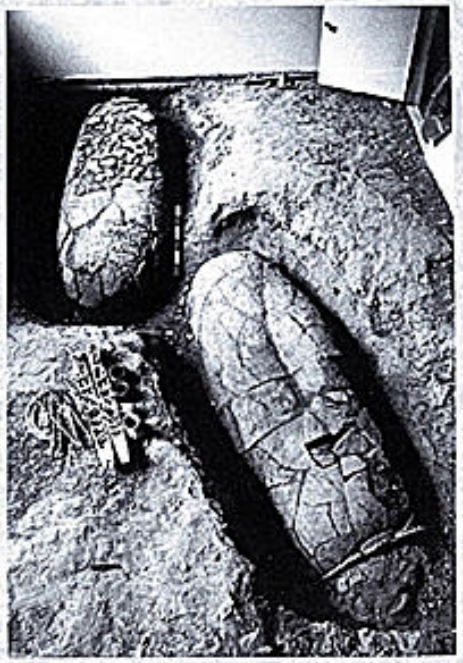
แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีลักษณะรูปร่างเป็นรูปวงรี มีความยาวจากด้านทิศตะวัน ออก-ตะวันตก ประมาณ 500 เมตร และความกว้างด้านเหนือ-ใต้ ประมาณ 250 เมตร บริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีสภาพเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่อย่างหนาแน่น ตัวแหล่งมีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบโดยเฉพาะทางด้านทิศเหนือ ส่วนทางด้านทิศใต้ติดกับลำเตา ตัวแหล่งมีสภาพเป็นเนินดินสูงจากพื้นที่โดยรอบอย่างชัดเจน

ภาพถ่ายทางอากาศแหล่งโบราณคดีบ้านไพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
(ที่มา : ทิวา ศุภจรรยา และคณะ. โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ. 2524)

4.2.4 ประวัติการศึกษา

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ถูกค้นพบเมื่อ เดือนมีนาคม ปีพ.ศ. 2542 โดยชาวบ้านได้แก่ นางสาวกฤษรารัตน์ ขาติงาม อายุ 34 ปี ในบริเวณเนินหลังบ้าน มีการขุดหลุมต่ำจากผิวดินประมาณ 20 เซนติเมตร ลักษณะการขุดจะลอกดินตามรูปร่างของโบราณวัตถุ ปัจจุบันมีการก่อสร้างอาคารถาวรครอบและมีการตั้งโต๊ะหมู่บูชา จากนั้นข่าวการค้นพบได้แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ตามที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์อย่างครึกโครม กล่าวถึงการพบ "มัมมี่" ในทุ่งกุลาร้องไห้ ในเรื่องนี้ นายพนมบุตร จันทรโชติ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด และคณะ ได้เดินทางไปตรวจสอบและให้ข้อมูลว่าสิ่งที่พบนั้นเป็นหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญแสดงให้เห็นถึงประเพณีการฝังศพของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งมีอายุประมาณ 2,000-1,800 ปี หลักฐานที่พบเห็นนั้นเป็นภาชนะดินเผาขนาดใหญ่บรรจุกระดูกมนุษย์ (Burial jar) มักจะพบแพร่หลายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้

ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก แบบ "แคปซูล" ขุดพบในบริเวณบ้านนางสาวกฤษรารัตน์ ชาติงาม บ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากรูปแบบของภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก (Burial jar)ที่ค้นพบที่บ้านนางสาวกฤษรารัตน์ ชาติงาม ถือว่าเป็นความบังเอิญที่รูปร่างและลักษณะการจัดวางมองดูคล้ายกับ "แคปซูล" ขนาดใหญ่ ต่างจากภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกแบบอื่นๆ ที่เคยปรากฏมาทำให้หลักฐานที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองมีความพิเศษ กล่าวคือได้พบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ จำนวน 4 ใบ (2 คู่) วางตัวในแนวนอน รูปทรงของภาชนะแต่ละใบมีรูปทรงดังนี้ คือ ปากตรงกว้าง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 60 -70 เซนติเมตร ลำตัวยาวกันมน วัดขนาดจากขอบปากถึงส่วนก้น 90 เซนติเมตร ความกว้างของปากเท่ากับความกว้างของส่วนลำตัว มีความหนา 2 เซนติเมตร ผิวภาชนะด้านนอกเรียบ ลักษณะการใช้งานมีการนำภาชนะ 2 ใบ มาจัดเรียงแบบปากประกบกัน ภายในบรรจุศพ (โครงกระดูก) ที่ด้านหนึ่ง (ก้นภาชนะ) มีภาชนะทรงหม้อก้นกลมสวมครอบอยู่ด้วย เมื่อวัดความยาวของภาชนะทั้งสองใบ ที่ประกบกันแล้วมีความยาวไม่น้อยกว่า 200 เซนติเมตร ทั้งหมดวางตัวในแนวเหนือ - ใต้

ส่วนหลักฐานที่พบในบริเวณวัดบ้านโพนทอง ที่บริเวณกลางสนาม มีสภาพเป็นหลุมที่ถูกขุดกว้าง ต่ำจากผิวดินประมาณ 10 - 20 เซนติเมตร (ผิวดินเดิมถูกไถปรับ) หลักฐานที่พบเป็นกลุ่มภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก มีลักษณะเช่นเดียวกันกับที่พบที่บริเวณหลังบ้าน นางกฤษรารัตน์ ชาติงาม คือภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ก้นมน 2 ใบ มีลักษณะการวางแบบปากประกบปาก มองดูคล้าย "แคปซูล" และภาชนะก้นแหลมที่มีภาชนะดินเผาทรงหม้อก้นกลมเป็นฝาครอบ ทั้งหมดถูกทุบแตกกระจาย นอกจากนี้พบชิ้นส่วนของพวยกาดินเผา และถ้วยดินเผา สันนิษฐานว่าใช้ในพิธีกรรมการฝังศพ

นอกจากนี้ที่บ้านโพนทองยังพบเครื่องถ้วยเขมรอีกด้วย เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ทรงไห หรือที่เรียกว่า "ไหเท้าช้าง" เศษชิ้นส่วนของกระปุกที่ปั้นเป็นรูปช้าง เคลือบสีน้ำตาลเป็นผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาในเขตอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15-18

4.2.5 การขุดค้นทางโบราณคดี

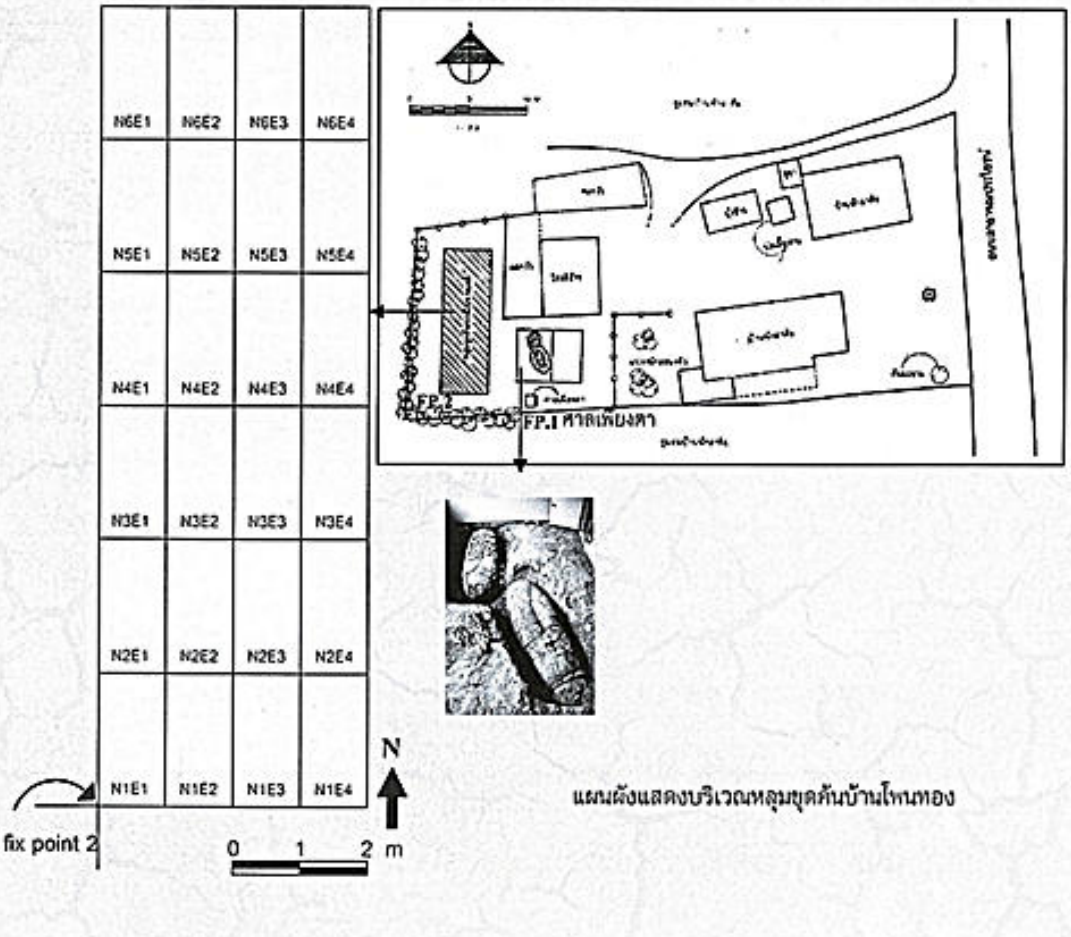
การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบภาชนะบรรจุกระดูกที่มีความแตกต่างกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว รวมทั้งเปรียบเทียบอายุสมัยและชั้นดินทางวัฒนธรรม พื้นที่ขุดค้นอยู่บริเวณที่ดินของนางสาวกฤษรารัตน์ ชาติงาม ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณที่ขุดพบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกมาทางด้านทิศตะวันตก

การวางผังหลุม

กำหนดศาลเพียงตาเป็นจุดกำหนดตายตัว (fix point) มุมศาลเพียงตาด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นจุดกำหนดตายตัวที่ 1 จากนั้นวัดระยะจากจุดกำหนดตายตัวที่ 1 มาทางด้านทิศตะวันตกทำมุม 90 องศา ระยะห่าง 7.20 เมตร กำหนดให้เป็นจุดกำหนดตายตัวที่ 2

จากจุดกำหนดตายตัวที่ 2 กำหนดให้เป็นจุดตัดแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ และทิศตะวันออก-ตะวันตก กำหนดชื่อเรียกหลุมขุดค้น PT'2002 PIT 1 กำหนดหลุมขุดค้นมีขนาด 4 x 12 เมตร จุดตัดของแนวแกนทิศแบ่งพื้นที่เป็นส่วน (section) ให้ครอบคลุมพื้นหลุมขุดค้น มีขนาด กว้าง 1 x 2 เมตร และกำหนดชื่อเรียก N1E1 N1E2 - N1E4.... "N1E1 N2E1 -N6E1"....ตามลำดับ

การกำหนดจุดระดับสมมติ (datum point) ที่มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของศาลเพียงตา และใช้กล้องระดับถ่ายระดับไปที่หัวหมุดปากหลุมขุดค้น กำหนดให้เสามุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหลังคาคลุมหลุมขุดค้นสูงจากผิวดิน 30 เซนติเมตร 0.00 cm.dt. โดยเริ่มขุดค้นในระดับแรกของพื้นที่ขุดค้นที่ระดับสมมติ s; 0-80 cm.dt. เป็นต้นไป

แผนผังแสดงบริเวณหลุมขุดค้นบ้านโพนทอง

ลภาพพื้นที่ก่อนการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นในครั้งนี้ใช้วิธีการขุด แบบขุดลอกไปตามชั้นดินสมมุติ ชั้นดินแต่ละชั้นหนาเฉลี่ย 10 เซนติเมตร และทำการแยกเก็บหลักฐานทางโบราณคดีอย่างละเอียด ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์ หิน โลหะ และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ เช่น กำไลดินเผา ลูกปัด เครื่องประดับ เครื่องใช้ ขวานหิน เป็นต้น

การขุดตรวจทางโบราณคดี จะทำการบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ทุกประเภทเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน จึงกำหนดแบบฟอร์มต่าง ๆ เช่น บันทึกประจำวัน แบบบันทึกหลักฐานประเภท (Feature) แบบบันทึกภาพถ่าย แบบบันทึกบัญชีถุงโบราณวัตถุทั่วๆ ไป และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ แบบบันทึกชั้นดิน อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการบันทึกหลักฐานทางโบราณคดี ในแต่ละชั้นดินสมมุติ คือ Munsell Soil pH.Kit ใช้ทดสอบความเป็นกรดด่างของดิน

การขุดตรวจจะมีการขุดตรวจแต่ละชั้นดินสมมุติ 10 เซนติเมตร เมื่อพบกลุ่มหลักฐาน (feature) ให้เว้นและทำการตรวจสอบหาร่องรอยแล้วจึงทำการเก็บโบราณวัตถุ จากการถ่ายภาพ ทำแผนผัง (tree dimension) ทำภาพลายเส้นและเก็บหลักฐานจากนั้นทำการขุดในลำดับต่อไป

การขุดค้นกระทำลงไปจนถึงระดับชั้นดินที่สร้างตัว และเกิดจากกระบวนการทางธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยไม่มีกระบวนการทางวัฒนธรรมของมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในการเกิดและการสร้างตัวของชั้นดินนี้ ทั้งเป็นชั้นดินที่ไม่มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องและที่แสดงถึงวัฒนธรรมหรือกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์อยู่เลย

4.2.6 ชั้นหลักฐานทางโบราณคดี

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับชั้นหลักฐานทางโบราณคดีสามารถแบ่งได้ 2 ชั้น ดังนี้

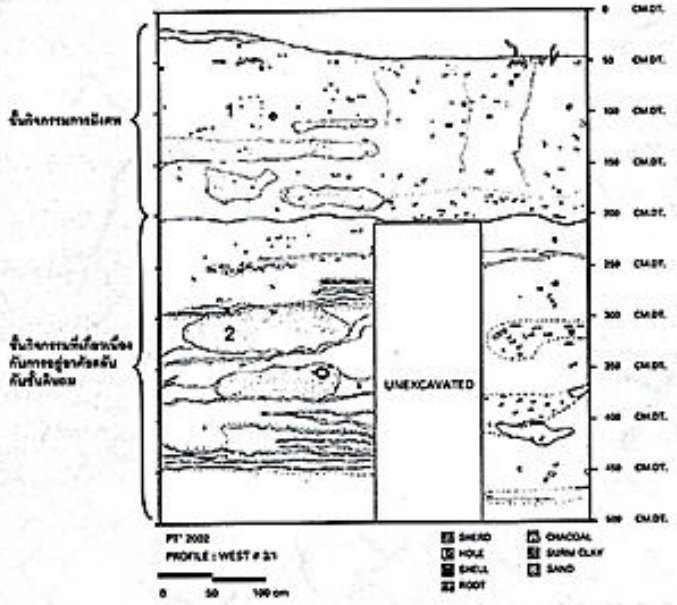
ชั้นดินที่ 1 ระดับ 0 - 180 เซนติเมตรจากผิวดิน มีความหนาโดยเฉลี่ย 200-220 เซนติเมตร เป็นสีดินสีน้ำตาล ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย เนื้อดินแข็งและแห้งมีลักษณะเดียวกันทั้งชั้น แต่ก็จะมีชั้นดินแทรกซึ่งเป็นชั้นของทรายและดินเหนียว หลักฐานต่างๆที่พบในชั้นนี้จะเป็นชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการฝังศพพบว่ามีการฝังศพไปจนถึงชั้นผิวหน้าของชั้นที่ 2 ด้วย นอกจากนั้นแล้วโบราณวัตถุที่

พบส่วนมากจะเป็นภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก และหนาแน่นไปด้วยการทับถมของเศษภาชนะดินเผาชิ้นใหญ่และเนื้อหนา และโบราณวัตถุชิ้นพิเศษ ได้แก่ ชิ้นส่วนกำไลสำริด ลูกปัดหิน ลูกปัดแก้ว ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ซึ่งหมายถึงสิ่งของอุทิศเนื่องในพิธีกรรมการฝังศพ

ชั้นดินที่ 2 ระดับ 180 - 550 เซนติเมตรจากผิวดินมีความหนาเฉลี่ย 300 เซนติเมตร เนื้อดินยังมีความแน่นแข็งเช่นเดิม แต่มีความชื้นมากกว่าชั้นแรก ลักษณะของเนื้อดินไม่ค่อยเป็นเนื้อเดียวกันนัก เนื่องจากมีการผสมผสานระหว่างดินหลายๆลักษณะ เช่นดินเหนียว ดินทราย ดินตะกอน ดินดำ พบชั้นหลักฐานที่เกี่ยวกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมคือ การใช้พื้นที่ในชุมชนโบราณแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง โดยพบชั้นดินทับถมกับชั้นทรายสลับกันมีความหนามาก การพบชั้นดินทับถมสลับกับชั้นทรายเช่นนี้อาจจะเกิดจากช่วงยุคสมัยแรก ๆ ที่เกิดน้ำท่วม ซึ่งอาจจะเอ่อล้นมาจากลำเตาที่อยู่ติดกับชุมชนโบราณแห่งนี้ทางด้านทิศใต้ ในระยะนี้ไม่พบคือ หลักฐานที่เกี่ยวเนื่องกับการฝังศพ

จากการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงชั้นกิจกรรม 2 ชั้น คือ ชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัยสลับกับชั้นดินถม ที่ระดับ 180-550 เซนติเมตร จากผิวดิน และชั้นที่พบหลักฐานที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีการฝังศพจากระดับ 20-180 เซนติเมตรจากผิวดิน จัดแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้สมัยเดียว เมื่อเทียบกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวจัดอยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

ชั้นที่ 1 ลักษณะเนื้อดินจะเป็นดินร่วนปนทรายละเอียด (Fine Sandy Loam) เกาะตัวกันแน่นแข็ง ขณะแห้งสามารถปั้นเป็นก้อนหรือรูปทรงต่างๆ ได้บ้าง แต่ไม่ลื่นมือเท่าใดนักวัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10 yr 6/3 pale brown ขณะเปียก 10 yr 4/3 dark brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่างได้ 5.5 กรดปานกลาง

ชั้นที่ 2 ลักษณะเนื้อดินมีสีคล้ำกว่าชั้นที่ 1 อย่างเห็นชัด ว่าค่าสีดินขณะแห้ง 10 yr 5/2 grayish brown และขณะเปียก 10 yr 3/2 very dark brown วัดค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ได้ 5.5 กรดปานกลาง ลักษณะของเนื้อดินจัดเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย (sandy clay loam)

ตัวอย่างแผนผังแสดงชั้นหลักฐานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง หลุม MB'2002 PK.PIT 2 ผนังหลุมด้านทิศใต้

4.3 การกำหนดอายุและลำดับชั้นทางวัฒนธรรม

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002 : PK. Pit 2, 3, 4) และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002 Pit1.) ได้มีการจัดส่งตัวอย่างถ่านไปวิเคราะห์ที่สำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ จำนวนตัวอย่างที่ทำการวิเคราะห์แล้วของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว **จำนวน 35 ตัวอย่าง** และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง **จำนวน 4 ตัวอย่าง** ปรับค่าสหสัมพันธ์ โดย Dr.Thomas Higham มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด สหราชอาณาจักร ซึ่งได้นำค่าอายุที่ได้มาจัดตามลำดับชั้นวัฒนธรรมแต่ละสมัย ซึ่งพิจารณาถึงความสอดคล้องกับกลุ่มหลักฐานทางโบราณคดี ได้ตามตารางดังนี้

ตารางแสดงค่าอายุจาก Carbon - 14 ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แหล่งโบราณคดี บ้านเมืองบัว

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Calibrated date (Calibration data set : incal98.14c / Stuiver et al.,1998a	Comment
1	2047	S3W2 47:510-520	3	6180 ± 290		-
2	2015	N1E5 48:520-530	2	3680 ± 300		-
3	2070	S2E3 48:520-530	4	2960 ± 250		-
4	2052	S4W2 49:530-540	3	2660 ± 220	probability distribution 68.3 (1 sigma) 1046 - 512 BC (95.2%) 95.4(2 sigma) 1322-358 BC (97.9%)	ร่วมชั้นกับ Burial jar # 1/101-102 47-51:519-555 Cm.Dt.
5	2089	S3W3 51-52: 550-560	3	1850 ± 210	probability distribution 68.3 (1 sigma) 2206-1619 BC (96.1%) 95.4(2 sigma) 2502-1392 BC (98.5%)	เปลือกหอยจากการทับถมทางธรรมชาติ
6	2017	N1E3 52:560-570	2	3570 ± 240		ร่วมชั้นกับ Burial jar # 130-131 49-55:534-592 Cm.Dt.
7	2055	S4W2 51:550-560	3	3350 ± 240		-
8	2057	S2W2 52:560-570	3	2960 ± 230		-
9	2058	S2W2 52:560-570	3	3370 ± 230		-
10	2054	S4W2 50:540-550	3	3480 ± 430	probability distribution 68.3 (1 sigma) 2353-1372 BC (94.8%) 95.4(2 sigma) 2708-919 BC (97.4%)	ร่วมชั้นกับ Burial jar # 1/101-102 47-51:519-555 Cm.Dt.
11	2071	S2E1-2 : 556-590	4	2860 ± 240	probability distribution 68.3 (1 sigma) 1318-809 BC (95.4%) 95.4(2 sigma) 1528-481 BC (98.2%)	Feature # 123 ชั้นที่อยู่อาศัยพบกลุ่มภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ แตกเป็นกลุ่ม พบกลุ่มกระดูกถ่าน และดินเผาไฟ
12	2028	N1E10 54:580-590	2	3550 ± 250		-
13	2074	S1E7 54:580-590	4	2790 ± 240	probability distribution 68.3 (1 sigma) 1318-763 BC (96.4%) 95.4(2 sigma) 1464-402 BC (99.0%)	พบร่วมกับ Burial jar # 109 51-56:558-603 Cm.Dt.
14	2076	S1E7 55:590-600	4	2620 ± 240		พื้นที่เกี่ยวกับ Burial jar # 109 51-56:558-603 Cm.Dt.
15	2077	S2E7 55:590-600	4	2890 ± 220		-
16	2026	N1E10 55:590-600	2	3600 ± 240		

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Calibrated date (Calibration data set : incal98.14c / Stuiver et al.,1998a	Comment
17	2027	N1E3 55;590-600	2	3890 ± 260	probability distribution 68.3 (1 sigma) 2678 - 2022 BC (93.9%) 95.4(2 sigma) 3020-1685 BC (100%)	ร่วมชั้นกับ Burial jar # 130-131 49-55;534-592 Cm.Dt.
18	2022	N1E7 55;590-600	2	4910 ± 270		-
19	2087	N1E3 57;610-620	2	2620 ± 210		เปลือกหอยจากการทับถมทางธรรมชาติ
20	2082	S2E2 57;610-620	4	3560 ± 260		-
21	2080	N1E8 56;600-610	2	3050 ± 260		-
22	2075	S1E4 59;630-640	4	2960 ± 280		พบถ่านก้อนใหญ่ ประมาณ1-2 เซนติเมตร
23	2031	N2E10 61;650-660	2	3500 ± 240	probability distribution 68.3 (1 sigma) 2066 - 1525 BC (91.9%) 95.4(2 sigma) 2467-1368 BC (98.7%)	Feature # 96 พบถ่านร่วมกับกระดูกสัตว์ เช่น ปลาและกระดูกสัตว์ขนาดเล็กอื่นๆ
24	2030	N1E10 63;670-680	2	3940 ± 260		-
25	2023	N1E10 64;680-690	2	4000 ± 250		ชั้นที่อยู่อาศัยต่อเนื่องจากกลุ่ม

ตารางแสดงค่าอายุจาก Carbon - 14 ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 แหล่งโบราณคดี บ้านเมืองบัว

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Calibrated date (Calibration data set : incal98.14c / Stuiver et al.,1998a	Comment
1	2034	S4W2 31;350-360	3	1180 ± 190		-
2	2041	S2W3 36;400-410	3	1490 ± 210	probability distribution 68.3 (1 sigma) 338-724 AD (92.6%) 95.4(2 sigma) 129-903 AD (97.8%)	Feature # 95 เป็นกลุ่มแผ่นดินเผาไฟ ที่เป็นแนวยาว พบถ่าน ก้อนดินเผาๆ ใกล้กับ Burial jar# 1/106 1/107 1/108
3	2044	S4W2 45;490-500	3	2440 ± 210	probability distribution 68.3 (1 sigma) 805-357 BC (95.8%) 95.4(2 sigma) 999-44 BC (100%)	-
4	2051	S3W3 48;520-530	3	2140 ± 210		-
5	2064	S2E6 28;320-330	4	2820 ± 230		เป็นค่าอายุที่เก่าเกินไป
6	2067	S2E3 38;420-430	4	3020 ± 220		เป็นค่าอายุที่เก่าเกินไป

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Calibrated date (Calibration data set : incal98.14c / Stuiver et al.,1998a	Comment
7	2068	S1E9 24;280-290	4	820 ± 190	probability distribution 68.3 (1 sigma) 1019-1305 AD (94.5%) 95.4(2 sigma) 851-1443 AD (98.3%)	จากกลุ่มเศษภาชนะ Feature # 56 , 57 พบดินเผาไฟ
8	2089	S1E3 42;460-470	4	1850 ± 210		เปลือกหอยจากการทับถมทางธรรมชาติ
9	2090	N1E3 42-43;460-480	2	1920 ± 210	probability distribution 68.3 (1 sigma) 166 BC-263 AD (89.5%) 95.4(2 sigma) 381 BC -443 AD (98.3%)	เปลือกหอยจากการทับถมทางธรรมชาติ
10	2050	S3W3 48;520-530	3	2100 ± 220	probability distribution 68.3 (1 sigma) 393BC-91 AD (95.7%) 95.4(2 sigma) 564 BC -344 AD (94.0%)	-

ตารางแสดงค่าอายุจาก Carbon - 14 ในขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แหล่งโบราณคดี บ้านโพนทอง

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Calibrated date (Calibration data set : incal98.14c / Stuiver et al.,1998a	Comment
1	1996	N6E2-3 ;180-210	1	2080 ± 220	probability distribution 68.3 (1 sigma) 386BC-129 AD (100%) 95.4(2 sigma) 556 BC -399 AD (96.0%)	Feature # 29 เป็นลานดินเผาไฟกว้าง พบเศษภาชนะปนอยู่ด้วย
2	1996	N5E1 15;220-230	1	2360 ± 220	probability distribution 68.3 (1 sigma) 764-347 BC (80.2%) 95.4(2 sigma) 904 BC -34 AD (99.3%)	ชั้นที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 4 : ตารางแสดงค่าอายุจาก Carbon - 14 ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 แหล่งโบราณคดี บ้านโพนทอง

ลำดับที่	Code OAP	Section/Level	Pit	Carbon - 14/BP Uncalibrated date	Comment
1	2009	N3E5 : 150-170	1	1460 ± 200	ถ่านที่พบใน Burial jar # 11/5
2	2010	N4E3-N5E3	1	1940 ± 220	ถ่านที่พบใน Pottery # 7/1 Burial jar # 7

จากการพิจารณาค่าอายุจะเห็นได้ว่า ค่าอายุที่ได้จาก Carbon - 14 ในลำดับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวน่าจะมีอายุอยู่ประมาณ 3,000 - 4,000 ปีมาแล้ว จำนวน 13 ตัวอย่าง และอายุประมาณ 2,600 - 3,000 ปีมาแล้วจำนวน 9 ตัวอย่าง และมีค่าอายุตัวอย่างเดียวที่มีค่าอายุโดดออกไป ซึ่งเป็นค่าอายุที่เก่ามาก เมื่อเทียบกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในชั้นนี้คือ ตัวอย่างที่ OAP 2047 6,180 + 290 BP ซึ่งค่าอายุจากตัวอย่างทั้งสองกลุ่มจึงน่าจะนำมาเทียบเคียงกับวัตถุหลักฐานที่พบในชั้นนี้ ซึ่งพบหลักฐานที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัยและกิจกรรมการฝังศพซึ่งมีค่าอายุที่น่าจะสามารถนำมาใช้กำหนดอายุในชั้นวัฒนธรรมนี้คือ

* ตัวอย่าง OAP 2052 (Pit 3 S4W2 49 ; 530 - 540 Cm.Dt.) ค่าอายุ 2660 + 220 BP.และตัวอย่าง OAP 2054 (Pit 3 S4W2 50 ; 540 - 550 Cm.Dt.) ค่าอายุ 3480 + 430 BP. พบในพื้นที่และระดับเดียวกับ Burial jar # 1/101-102 (47 - 51 ; 519 - 555 Cm.Dt.)
* ตัวอย่าง OAP 2017 (Pit 2 N1E3 52 ; 560-570 Cm.Dt.) ค่าอายุ 3570 + 240 BP. เป็นตัวอย่างถ่านที่พบในพื้นที่และระดับเดียวกับ Burial jar # 130-131 (49 - 55 ; 534 - 592 Cm.Dt.)
* ตัวอย่าง OAP 2074 (Pit 4 S1E7 54 ; 580-590 Cm.Dt.) ค่าอายุ 2790 + 240 BP. และ ตัวอย่าง OAP 2076 (Pit 4 S1E7 55 ; 590-600 Cm.Dt.) ค่าอายุ 2620 + 240 BP. เป็นตัวอย่างถ่านที่พบในพื้นที่และระดับเดียวกับ Burial jar # 109 (51 - 56 ; 558 - 603 Cm.Dt.)
* ตัวอย่าง OAP 2071 (Pit 4 S2E1-E2 ; 556 - 590 Cm.Dt.) ค่าอายุ 2860 + 240 BP. เป็นตัวอย่างถ่านที่มาจาก Feature # 123 ในชั้นที่อยู่อาศัย พบในกลุ่มภาชนะดินเผาที่พบร่วมกับ กระดูกสัตว์ และดินเผาไฟ
* ตัวอย่าง OAP 2031 (Pit 2 N2E10 61 ; 650 - 660 Cm.Dt.) ค่าอายุ 3500 + 240 BP. เป็นถ่านที่มาจากกลุ่ม Feature # 96 เป็นร่องรอยของกองเถ้าถ่านร่วมกับกระดูกสัตว์ เช่น กระดูกปลา และสัตว์ขนาดเล็กอื่นๆ

ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ซึ่งเป็นชั้นการฝังศพกิจกรรมเดียว เมื่อเทียบเคียงกับค่าอายุ Carbon - 14 ค่าอายุที่เกาะกลุ่มกันจะอยู่ในช่วงประมาณ 1,000 - 2,500 ปีมาแล้ว สำหรับแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองที่พบชั้นวัฒนธรรมสมัยเดียวที่แบ่งออกเป็นสองระยะ ที่เกี่ยวกับการอยู่อาศัยและชั้นการฝังศพ เมื่อเทียบเคียงกับอายุจากถ่านน่าจะมีอายุอยู่ในราว 2,300 - 1,400 ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว				แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง				ความสัมพันธ์
ลำดับชั้นวัฒนธรรม	การกำหนดอายุ			ลำดับชั้นวัฒนธรรม	การกำหนดอายุ			
	ระยะ	Carbon-14/BP	กิจกรรม		ระยะ	Carbon-14/BP	กิจกรรม	
สมัยที่ 1 4,000-2,500 ปีมาแล้ว	1	4000 ± 250 OAP 2023	เริ่มตั้งถิ่นฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน				ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณแอ่งลกลนครและแอ่งโคราย
	2	3,890 ± 260 OAP 2027 3,480 ± 430 OAP 2054 2,620 ± 240 OAP 2076	พิธีกรรมฝังศพ					
สมัยที่ 2 2,500-1,000 ปีมาแล้ว	1	2,440 ± 210 OAP 2044	พิธีกรรมฝังศพ	ไม่ปรากฏหลักฐาน				สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ในบริเวณแอ่งโคราย หรือแถบลุ่มแม่น้ำมูล-ชีตอนล่าง และอาจร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเจนละ
	2							
	3	1,490 ± 210 OAP 2041 1,280 ± 210 OAEP 1620 (MB'98 PK.TP 1)	พิธีกรรมการฝังศพ/การอยู่อาศัย	สมัยที่ 1 2,300-1,400 ปีมาแล้ว	1	2,360 ± 220 OAP 1999	ชั้นอยู่อาศัย	
					2	1,460 ± 200 OAP 2009	พิธีกรรมการฝังศพ	
สมัยที่ 3 1,000-700 ปีมาแล้ว	พุทธศตวรรษที่ 15-18						การอยู่อาศัย/ศาสนสถาน (กู่บ้านเมืองบัว)	สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ในบริเวณแอ่งโคราย หรือแถบลุ่มแม่น้ำมูล-ชีตอนล่างได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร

4.4 ลำดับอายุสมัยของวัฒนธรรมทุ่งกุลา

จากการศึกษาและขุดค้นในแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่ผ่านมาสามารถลำดับอายุสมัยของวัฒนธรรมทุ่งกุลาโดยพิจารณาการกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002 : PK.PIT 2 3 4) และแหล่งโบราณคดีบ้านไพนทอง (PT'2002 Pit1.) ร่วมกับแหล่งโบราณคดีต่างๆในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และใกล้เคียงที่มีการขุดค้นและกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้

1. แหล่งโบราณคดีในนยาง บ.เขวาโค้ง ต.ชุมพลบุรี อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์ ได้ถูกเสนอค่าอายุไว้เก่าที่สุดจากตัวอย่างถ่านในหลุมขุดตรวจ ในปี พ.ศ. 2524 ที่ระดับความลึก 220 เซนติเมตร คือ 3,000 ± 250 BP หรือ ประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว และตัวอย่างถ่านนอกหลุมขุดตรวจที่ระดับความลึกที่ต่ำกว่าตัวอย่างแรก ได้ค่าอายุ 4,000 ± 600 BP ซึ่ง อาจารย์พรชัย สุจิตต์ สันนิษฐานว่าคงจะมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว ต่อมาศาสตราจารย์ เออิจิ นิตต้า นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่น ขุดค้นร่วมกับกรมศิลปากร[1] ในชั้นดินลึกสุดพบว่ามีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว ในชั้นถัดมามีอายุประมาณ 2,300 ± 85 BP และ 2,130 ± 95 BP

2. แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว บ.เมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด จากการขุดตรวจปี 2541 (MB'1998 PK.TP.1) มีค่าอายุจาก 4 ตัวอย่าง จากชั้นดินที่ 6 - 9 เป็นกิจกรรมการอยู่อาศัยและการฝังศพกำหนดอายุ 3,210 ± 520 BP และ 2,900 ± 320 BP จากชั้นดิน 5 เป็นชั้นการฝังศพกำหนดอายุ 2,010 ± 260 BP และชั้นดินที่ 2 เป็นชั้นที่อยู่อาศัยกำหนดอายุ 1,280 ± 490 BP[2]

3. แหล่งโบราณคดีบ้านกระเบื้องนอก อ.ชุมพวง จ.นครราชสีมา พบชั้นการอยู่อาศัยติดต่อกัน 3 ระยะตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2,200 - 1,700 ปีมาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ 3 - 8) จนถึงราว 700 ปีมาแล้ว(ราวพุทธศตวรรษที่ 18) ในช่วงที่พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกนั้นกำหนดอายุอยู่ในราว 1,700 - 1,000 มาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ 8 - 15)[3]

4. แหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยาง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์[4] ได้มีการศึกษาหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในหลุมขุดค้น และการตีความจากการกำหนดอายุจาก carbon-14 พบว่ามีร่องรอยของการเข้ามาอยู่อาศัยของชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 2,300-1,800 ปีมาแล้ว (300 B.C. - 200 A.D .) และอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา ซึ่งสามารถแบ่งเป็นสมัยย่อยได้ดังนี้

ระยะที่ 1 พบหลักฐานของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก ปรากฏประเพณีการฝังศพครั้งแรก (primary burial) คือการฝังแบบนอนหงายเหยียดยาววางกับพื้น 2,300 -1,800 ปีมาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ 3 - 7)

---

[1] ชลิต ชัยครรชิต."ความสำคัญของการถลุงเหล็กกับพัฒนาการชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูล"เอกสารการประชุมวิชาการเรื่องโบราณคดีไทย ครั้งที่ 1,กรมศิลปากร,25 - 28 สิงหาคม 2535.(อัดสำเนา)

[2] สุกัญญา เบาเนิด "ความตาย/ความเชื่อ/พิธีกรรม ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้" เอกสารประกอบการประชุมโครงการประชุมเสนอผลงานวิชาการโบราณคดี จัดโดยกลุ่มวิชาการโบราณคดี ระหว่างวันที่ 16-18 สิงหาคม 2543 ณ ห้องดอกไม้สด หอสมุดแห่งชาติ (เอกสารอัดสำเนา)

[3] ผาสุข อินทราวุธ สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวท , การศึกษาแหล่งโบราณคดีที่บ้านกระเบื้องนอก อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา,นครปฐม: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2533.

[4] ผาสุข อินทราวุธ และคณะ รายงานขุดค้นเมืองฟ้าแดดสงยาง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์ มปป.

ระยะที่ 2 พบร่องรอยการอยู่อาศัยต่อเนื่องขึ้นมา พบร่องรอยของเตาเผาภาชนะ อายุประมาณ 1,800 ปีมาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ 7)

ระยะที่ 3 พบการฝังศพแบบดั้งเดิม หันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก และทางด้านทิศใต้ น่าสนใจว่าสิ่งของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาและเครื่องมือเหล็กวางไว้เหนือศีรษะ และบนลำตัว นอกจากการฝังศพครั้งแรกแล้ว ยังพบประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial) ในภาชนะอีกด้วย โบราณวัตถุต่างๆ ที่พบในระยะนี้ เหมือนกับโบราณวัตถุในวัฒนธรรมทวารวดีในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่หม้อมีสัน กาน้ำ (หม้อมีพวย) ตะคัน ตลอดจนแวดินเผา และเบี้ยดินเผาแบบต่างๆ และนอกจากนั้นแล้ว ยังพบเครื่องประดับสำริด ประเภทแหวน กำไล ลูกกระพรวน ลูกปัดแก้วสีเขียวอมฟ้า ลูกปัดหินอาเกต และหินคาร์เนเลี่ยน ในระยะนี้มีอายุประมาณ 1,400-900 ปีมาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ 11-16) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เจริญสูงสุด พบศาสนสถานเป็นจำนวนมากและพบใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่องอีกเป็นจำนวนมาก

ระยะที่ 4 พบร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชน และปรากฏร่องรอยของประเพณีการฝังศพที่เปลี่ยนแปลงไป คือ การบรรจุอัฐิในผอบดินเผาเคลือบสีน้ำตาลอมเขียว ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 18

ระยะที่ 5 ระยะการอยู่อาศัยสุดท้ายของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้พบโบราณวัตถุที่เป็นชิ้นส่วนของภาชนะเคลือบแบบอยุธยา จัดอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 23

5. แหล่งโบราณคดี โนนเดื่อ ดอนตาพัน บ่อพันขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด[5] ถึงแม้ว่าจะไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับการฝังศพแต่เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นและมีการกำหนดอายุ และตั้งอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ได้จากลำดับชั้นวัฒนธรรมได้ 3 สมัย ด้วยกันคือ

<u>สมัยที่ 1</u> (อายุประมาณ 2,500 - 2,000 ปีมาแล้ว) พบภาชนะดินเผาทาน้ำดินสีแดงขัดมันและพบเครื่องมือเหล็ก ผู้คนยุคแรกรู้จักการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ รู้จักหลอมแร่เหล็ก ทำเครื่องมือเครื่องใช้

<u>สมัยที่ 2</u> (อายุประมาณ 2,000 - 1,300 ปีมาแล้ว) พบภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นภาชนะที่ตกแต่งด้วยลวดลายเชือกทาบ แล้วทำให้เรียบ และมีการเขียนสีแดงเป็นแถบ ได้พบหลักฐานการถลุงโลหะ และพบการทำเกลือสินเธาว์

<u>สมัยที่ 3</u> (อายุประมาณ 1,300 - 1,000 ปีมาแล้ว) พบว่ามีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนกระทั่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรปรากฏศาสนสถานธาตุบ่อพันขัน ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 15

ส่วนแหล่งอื่น ๆ ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดี เช่น แหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ แหล่งโบราณคดีบ้านยะวึก อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น บ้านก้านเหลือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

[5] ศิลปากร ,กรม.อีสานิสาน.กรุงเทพ ฯ : การศาสนา 2531.

แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม แหล่งโบราณคดีโนนแก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แหล่งโบราณคดีบ้านโนนสวรรค์ อำเภอขุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ กำหนดอายุด้วยการเปรียบเทียบซึ่งจะกำหนดอายุอยู่ช่วง 2,000 ปีมาแล้ว จะเห็นว่าแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏหลักฐานประเพณีการฝังศพที่เก่าที่สุดของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ขณะนี้คือ แหล่งโบราณคดีบ้านโนนยาง และแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002 : PK.PIT 2, 3, 4) และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002 PIT1) ได้มีการจัดส่งตัวอย่างถ่านไปวิเคราะห์ที่สำนักงานปรมาณูเพื่อสันติจำนวนตัวอย่างที่ทำการวิเคราะห์แล้วของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว จำนวน 35 ตัวอย่าง และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง จำนวน 4 ตัวอย่าง และได้นำค่าอายุที่ได้มาจัดตามลำดับชั้นวัฒนธรรมโดยให้สอดคล้องกับกลุ่มหลักฐานทางโบราณคดี ได้ดังนี้

สมัยที่ 1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 4,000 - 2,500 ปีมาแล้ว

เป็นระยะเวลาที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยและหลักฐานการฝังศพครั้งแรก (Primary burial) คือ การฝังแบบนอนยาวลงบนพื้น และพบการฝังศพครั้งแรกในภาชนะดินเผา รวมทั้งประเพณีการฝังศพครั้งที่สองแบบนี้พบอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน

สมัยที่ 2 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ ราว 2,500 - 1,000 ปีมาแล้ว

เป็นการต่อเนื่องการฝังศพที่ยังคงฝังศพครั้งแรก (Primary burial) อยู่ในช่วงต้น แต่ต่อมาช่วงกลางและปลายสมัยนี้นิยมการฝังศพในภาชนะดินเผากันอย่างแพร่หลาย ในช่วงนี้การฝังศพครั้งแรกในภาชนะหมดไป โดยพบหนาแน่นและมีความหลากหลายในรายละเอียดของพิธีกรรม และยังพบในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่นอกขอบเขตทุ่งกุลาร้องไห้ออกไป เป็นช่วงที่เกิดหลักฐานที่เป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดิน หรือไม่มีคูน้ำคันดินในช่วงนี้อย่างมากมาย ซึ่งเนินดินบางแห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อาจจะใช้เป็นที่ฝังศพเท่านั้น เริ่มพบการทำนาเกลือสินเธาว์ และการถลุงเหล็กกันอย่างแพร่หลายแล้วในช่วงนี้ และในช่วงปลายของสมัยยังคงความนิยมการฝังศพในภาชนะสืบเนื่องมา เริ่มมีการรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งอาจจะมาจากชุมชนโบราณที่อยู่โดยรอบที่เริ่มรับศาสนาในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเจนละในราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 14 เช่น เมืองโบราณเมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองโบราณนครจำปาศรี และเมืองโบราณจำปาขัน เป็นต้น ในสมัยนี้ยังพบการฝังศพในภาชนะ แต่สิ่งของอุทิศ เครื่องใช้ในพิธีกรรม ยังสะท้อนให้เห็นถึงการรับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี เช่น คนโท เนื้อแกร่งสีขาว ภาชนะมีพวย (กาน้ำ) ถ้วยน้ำดินเผา ถ้วยดินเผาขนาดเล็ก (ตะคัน) ลูกปัดแก้วสีฟ้า ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยนซึ่งเป็นรูปแบบที่พบแพร่หลายในวัฒนธรรมนี้

สมัยที่ 3 สมัยประวัติศาสตร์ยุคต้นราว 1,000 - 700 ปีมาแล้ว

ประเพณีการฝังศพในสมัยนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมที่แตกต่างไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 เป็นต้นมา การฝังศพเปลี่ยนมาเป็นการเผา และเก็บอัฐิบรรจุลงในภาชนะขนาดเล็ก เช่น ตลับ หรือ โถเนื้อแกร่ง ฝังไว้ใกล้กับศาสนสถาน

5

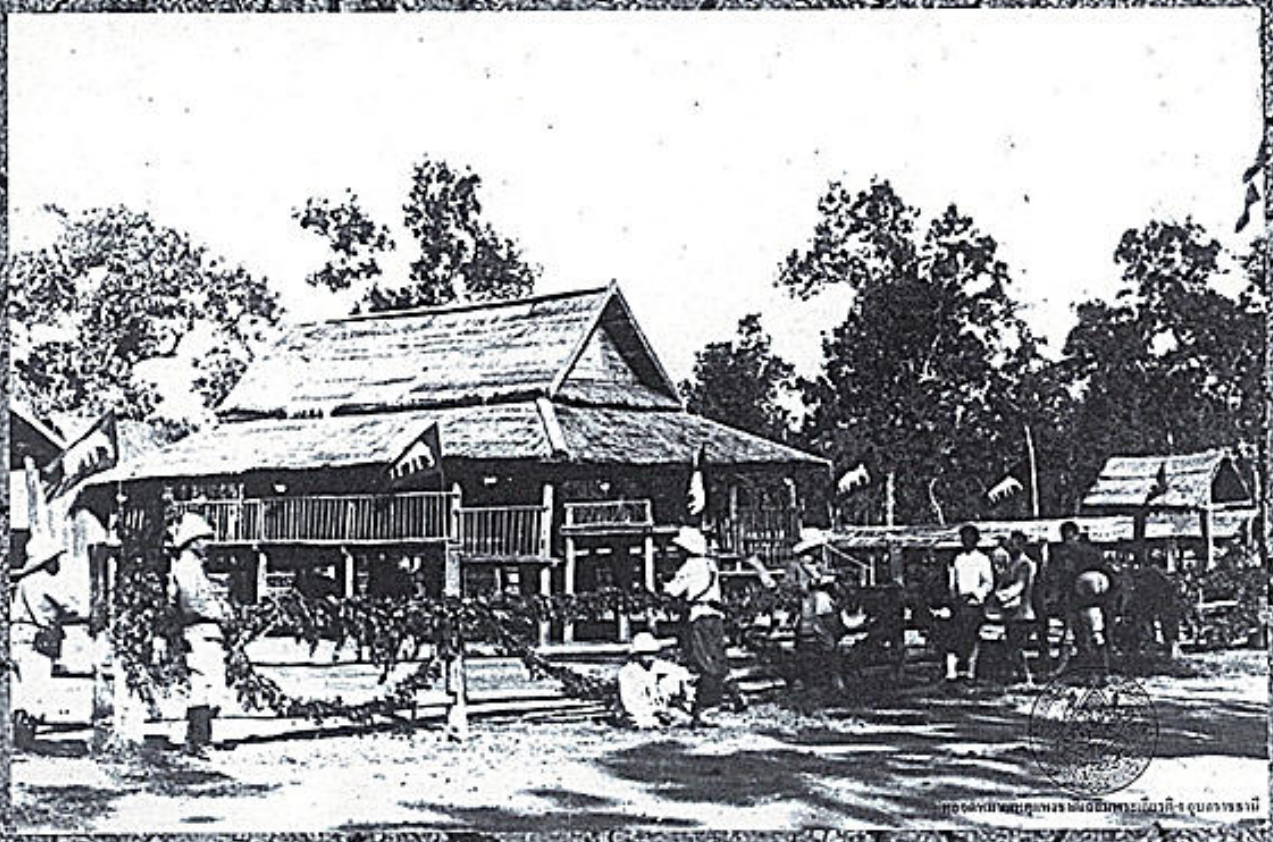
หลักฐานพิธีกรรมการฝังศพ

5

หลักฐานพิธีกรรมการฝังศพ

5.1 ทรรศนะเกี่ยวกับความตาย

"ไม่มีมนุษย์คนใดหลีกหนีความตายไปได้พ้น" นี่คือสัจธรรมอันเป็นธรรมดาของสรรพชีวิตทั้งหลายที่มีเกิดแล้วย่อมแตกดับหมุนเปลี่ยนเวียนว่ายเป็นวัฏจักร คนเราทุกคนต้องเผชิญกับความตาย ถึงแม้ว่าเราจะมีโอกาสตายได้แค่หนเดียว ในขณะที่เรามีลมหายใจเราก็ต้องพบพานกับความตายของคนที่เรารัก คนที่เรารู้จัก หรือไม่เคยรู้จักอยู่บ่อยครั้ง แต่เหนือสิ่งอื่นใดอะไรก็ไม่สำคัญเท่ากับว่าคนเรามีทัศนะต่อความตายอย่างไร

กล่าวกันว่าคนเราทุกวันนี้หลงลืมความตายเพราะความตายถูกปิดบังเอาไว้จนยากที่จะสัมผัสใกล้ชิดเข้าถึงยากเพราะความตายถูกผลักไสให้ไกลตัว เมื่อวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าความตายถูกมองเป็นจุดสุดท้ายของชีวิตไม่มีอะไรหลังจากนั้น ไม่มีนรกสวรรค์ เมื่อตายก็สิ้นสุดทุกอย่าง หากมองในมิติทางกายภาพความตายเป็นเรื่องของความเสื่อมสลาย การเน่าเปื่อยผุพัง มองว่าศพคนตายเป็นสิ่งปฏิกูลและเป็นแหล่งสะสมของเชื้อโรค ความตายจึงเป็นเรื่องน่ากลัว ส่งผลกระทบหลายอย่างได้แก่การนิยมให้คนไปตายนอกบ้าน โรงพยาบาล ฝากไว้ในมือแพทย์ได้ใช้ความรู้และเทคโนโลยีเข้าควบคุมจัดการต่อสู้กับความตาย และทำทุกวิธีตามกระบวนการทางการแพทย์เพื่อยื้อลมหายใจสุดท้ายต่อไปให้ยาวนานที่สุด อาจกล่าวได้ว่าทัศนะคติดังกล่าวมีวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งนิยามสิ่งต่างๆแต่ในเชิงวัตถุ ที่ชั่งตวงวัดหรือจับต้องได้ ยังมีอิทธิพลสำคัญในการทำให้ผู้คนมองความตายแต่กายภาพดังกล่าวมา จนลืมนึกถึงมิติทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณ ความคิดแบบวิทยาศาสตร์ดังกล่าวทำให้ความตายหมายถึงความย่อยยับดับสลายของชีวิตที่ไม่มีอะไรหลังจากนั้น ตรงนี้เองคือจุดที่ทำให้ความตายเป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งขึ้นเพราะใน สันชาตญาณส่วนลึกที่สุดของคนเรานั้นต้องการความเป็นอมตะ และปรารถนาความสืบเนื่องของตัวตนและทนไม่ได้ที่ตัวตนจะดับสูญจึงต้องการให้ตัวตนอยู่ยั่งยืนสืบเนื่องต่อไป [1]

ดังนั้นในสังคมปัจจุบันความตายได้สูญเสียคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมไปจนหมดสิ้น และแทนที่ด้วยแนวคิดและอารยธรรมตะวันตกที่ได้พัฒนาก่อรูปขึ้นมาเพื่อกีดกันคนบางกลุ่มออกไปจากสังคมเช่น คนบ้า คนป่า คนพิการ คนป่วย คนชรา เป็นต้น ไม่เว้นแม้กระทั่งความตายที่ถูกทำให้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจและถูกปฏิเสธทางสังคม คนตายจึงถูกแยกจากคนเป็นๆ ทั้งในทางกายภาพเช่น สุสานต้องไปอยู่นอกเมือง หรือในแง่จิตใจ เช่น ยกเลิกประเพณีไว้ทุกข์ ในขณะที่สถาบันทางสังคมและศาสนาสมัยใหม่ดูจะพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะแบ่งแยกคนตายออกจากสังคม เพื่อที่จะทำให้ตนเป็น

[1] พระไพศาล วิสาโล, "ความตายในมิติทางสังคมและจิตวิญญาณ",เสขิยธรรม ปีที่ 14 ฉบับที่ 59 (มกราคม - มีนาคม) 2547 : 12-21

สื่อกั้นระหว่างทั้งสองฝ่าย เพราะการทำให้เอกภาพระหว่างคนตายกับคนเป็นในสังคมหมดสิ้นไปจะทำให้สายใยระหว่างคนเป็นและคนตายถูกตัดขาดออกจากกัน ความตายและคนตายจึงเป็นเรื่องต้องห้ามและเป็นเรื่องเฉพาะสำหรับผู้ชำนาญการ [2]

ในทางตรงกันข้ามระบบคิดของสังคมดั้งเดิมมนุษย์มองเห็นความตายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมีความสัมพันธ์อย่างเป็นองค์รวมกับการมีชีวิตเป็นวัฏจักรที่ครบวงจร ความตายจึงไม่ใช่การ "สิ้นสุด" หรือ "จบสิ้น" แต่เป็นเพียงสภาวะหนึ่งในกระบวนการที่ยาวนานกว่านั้น และดำรงอยู่ต่อไปอีกนาน โลกทัศน์ดังกล่าวปรากฏเป็นคติความเชื่อตายแล้วเกิดใหม่หรือชีวิตหลังความตายทั้งในโลกตะวันออกและโลกตะวันตกเป็นความเชื่อในความต่อเนื่องของชีวิตนั่นคือชีวิตปัจจุบันเป็นฐานนำส่งชีวิตข้างหน้าหรือภพหน้า[3] โลกทัศน์ดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในระบบความเชื่อของกลุ่มชนเผ่าและกลุ่มอารยะชนที่กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก

มนุษย์ในสังคมบุพกาลสามารถรักษาความหมายและคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของความตายเอาไว้ ความตายจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การสิ้นชีวิตในทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจริง ความหมายและคุณค่าของชีวิต รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีต่อกันทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม ซึ่งแสดงผ่านสัญลักษณ์ หรือ พิธีกรรมที่แตกต่างไปแต่ละสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรมและสัญลักษณ์เหล่านี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงและรักษาความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างคนเป็นและคนตายให้ดำรงอยู่อย่างมีเอกภาพ ซึ่งแตกต่างจากสังคมสมัยใหม่ที่ต้องสร้างคุณค่าหรือค่านิยมใหม่ๆขึ้นมาเพื่อตอบสนองความเป็นตัวตนของมนุษย์

การศึกษาวิจัยทางโบราณคดีที่ผ่านมาเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าพิธีกรรมความตายของคนในสมัยโบราณได้สะท้อนระบบวิธีคิดของผู้คนสมัยนั้นว่า "ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต" และมองชีวิตยังคงดำเนินต่อไปในโลกหลังความตาย คนที่ยังมีชีวิตจึงต้องจัดแจงสิ่งของ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ มอบให้คนตายนำไปใช้ด้วย และสิ่งของต่างๆที่มอบให้นั้นล้วนแต่เป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันแทบทั้งสิ้น แต่อาจจะมีความพิเศษแตกต่างออกไปบ้างแล้วแต่จะประดิษฐ์ประดอย และความทุ่มเทอันเกิดจากแรงบันดาลใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

5.2 พิธีกรรมความตายความสำคัญเชิงการหน้าที่

ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ภพหน้า หรือ ตายแล้วเกิดใหม่ ได้นำไปสู่พิธีกรรมในการจัดการเกี่ยวกับความตาย พิธีกรรมได้ถูกกำหนดเป็นแบบแผนตามความเห็นพ้องตรงกันของกลุ่มคน หรือสังคม มีความแตกต่างหลากหลายไปแต่ละยุคสมัยและต่างวัฒนธรรม อาจจะกล่าวได้ว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ของมนุษย์และเป็นเครื่องมือช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม

---

[2] Jean Baudrillard . For a critique of the political economy of the sign . translated with an introduction by Charles Levin New York : Telos Press. 1981.อ้างถึงใน "ความตายในมิติเชิงวัฒนธรรม"(สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.) http://www.shi.or.th). 15 กรกฎาคม 2550.

[3] สุชาดา จักรพิสุทธิ์. "ภูมิปัญญาของความตาย" ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 21 ฉบับที่ 7 (พฤษภาคม) 2543 : 22-23

การตายเป็นช่วงระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านระหว่างการมีชีวิตกับความตาย ซึ่งนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพแล้ว ยังมีการเปลี่ยนผ่านทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการปฏิบัติตนต่อคนที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านเหล่านี้ เพื่อแสดงถึงสถานภาพที่เปลี่ยนไป เรียกว่าเป็น "ความตายทางสังคม" (social death) เช่นแบ่งแยกผู้ที่กำลังจะตายออกจากคนที่มีชีวิต และเปลี่ยนพฤติกรรมให้ค่อยๆ รับรู้ว่าบทบาททางสังคมมิใช่บทบาทของคนที่มีชีวิตอีกต่อไป ทั้งนี้เมื่อเกิดการตายของสมาชิกในกลุ่มสังคมขึ้นย่อมส่งผลกระทบให้เกิดความระส่ำระสายต่อคนที่มีชีวิตอยู่ ในเชิงการหน้าที่นิยมนั้นพิธีกรรมศพมีหน้าที่สนองตอบความต้องการทางจิตวิทยาของผู้คนในสังคม ในการแก้ปัญหาความกลัวและความโศกเศร้า[4] ตามความสัมพันธ์ที่ถูกกระทบ 5 ลักษณะร่วมกัน ดังที่ Arnold van Gennep[5] ได้จำแนกรายละเอียดของลักษณะพิธีกรรมศพไว้โดยละเอียดดังนี้

1) พิธีแยกผู้ตายออกจากสังคมของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ (rites of separation)

2) พิธีรวมผู้ตายเข้าสู่โลกใหม่หรือบทบาทใหม่ที่ต่างไปจากโลกของคนเป็นและรวมอยู่ในสังคมใหม่ซึ่งเป็นโลกของวิญญาณ (rites of incorporation)

3) พิธีเปลี่ยนสภาพ จากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งเมื่อตายไปแล้ว ผู้ตายจะเปลี่ยนสภาพกลายเป็นวิญญาณ (rites of transition) เช่นการทิ้งศพให้เน่า ฝังศพหรือ เผาศพ

4) พิธีชำระล้างมลทิน ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ การอาบน้ำศพ ถือว่าเป็นการชำระล้างมลทินของผู้ตายให้หมดสิ้นไป เพื่อให้ผู้ตายมีความสะอาดบริสุทธิ์ (rites of purification)

5) พิธีป้องกัน อันได้แก่การไว้ทุกข์ การที่บรรดาญาติผู้ตายได้ไว้ทุกข์นั้น เป็นการปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ เป็นการป้องกันตัวไม่ให้ผีมารบกวน (rites of protection)

มีการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมที่ช่วยเยียวยาหรือบรรเทาอารมณ์เศร้าโศก ความกังวลระส่ำระสายของความสัมพันธ์ของคนที่มีชีวิตอยู่ ทั้งนี้แบบแผนที่ปฏิบัติในพิธีจะแตกต่างกันไปขึ้นกับ เพศ วัย สถานะทางสังคมของผู้ตาย และผลกระทบของการตายที่มีต่อกลุ่มสังคม เช่นในหลายกลุ่มสังคม การตายของเด็กทารก แม้จะสร้างความเศร้าโศกให้แก่พ่อแม่ แต่ไม่มีการทำพิธีใดๆเพราะถือว่ายังไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกของสังคม ในขณะที่การตายของผู้สูงอายุซึ่งมีลูกหลานมากมายมักจะมีการจัดอย่างใหญ่โต มีการเฉลิมฉลองและการไว้ทุกข์ ซึ่งอาจจะแสดงออกด้วยการร้องไห้ โกนศีรษะ หรือใส่เสื้อผ้าเฉพาะเพื่อแสดงช่วงเวลาการไว้ทุกข์ ในบางกรณีพิธีศพมิได้มีแต่การแสดงอารมณ์เศร้าเท่านั้น เพราะเมื่อมีการตายย่อมมีการเกิดใหม่แทนที่ผู้ตายด้วย ในกรณีของผู้ที่มีสถานภาพสูง มีทรัพย์สมบัติที่จะส่งให้ผู้อื่นเป็นจำนวนมาก เช่น ผู้นำกลุ่ม ระยะเวลาในการจัดพิธีจะยาวนานกว่า และมีช่วงเวลาในการไว้ทุกข์ที่นานกว่าเพื่อทิ้งช่วงให้เกิดการจักการดุลยภาพขึ้นใหม่ในกลุ่มคนที่จะสืบต่อทรัพย์สมบัติและอำนาจนั้นต่อไป ในพิธีศพมักเป็นการแสดงถึงจุดสิ้นสุดของชีวิตและเน้นความต่อเนื่องสืบต่อไป

พิธีกรรมศพยังสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับโลกหน้าและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเรื่อง "ดวงวิญญาณ" ที่ยังคงอยู่ต่อไป ในพิธีกรรมจึงมักมีการแนะแนวทางให้ดวงวิญญาณสามารถไปยังจุดหมายได้

---

[4] "พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย" (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (ลวลล.) http://www.shi.or.th) , 15 กรกฎาคม 2550.

[5] Arnold van Gennep , The Rites of passage . University of Chicaco Press.1960. p.4-12.

เพื่อไม่ให้เกาะติดหรือกลับมารบกวนคนที่มีชีวิตอยู่ในรูปแบบของ "ผี" หรือ ก่อให้เกิดสิ่งไม่ดีกับสังคม การประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องเหมาะสมกับสาเหตุการตายว่าอะไรคือ "ตายดี" หรือ "ตายร้าย" และตำแหน่งทางสังคมของผู้ตาย จึงมีความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้ที่ยังมีชีวิต ถึงแม้ว่าความเชื่อเรื่อง "ผี" มีความสากลปรากฏอยู่สังคม แต่ผีนั้นจะสามารถทำร้าย หรือช่วยเหลือคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรนั้นขึ้นกับสังคมและความเชื่อเฉพาะวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป[6]

5.3 พิธีกรรมความตายในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี

การศึกษาวิจัยทางโบราณคดีที่ผ่านมาเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าพิธีกรรมความตายของคนในสมัยโบราณได้สะท้อนระบบวิธีคิดของผู้คนสมัยนั้นว่า **"ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต"** และมองชีวิตยังคงดำเนินต่อไปในโลกหลังความตาย คนที่ยังมีชีวิตจึงต้องจัดแจงสิ่งของ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ มอบให้คนตายนำไปใช้ด้วย และสิ่งของต่างๆที่มอบให้นั้นล้วนแต่เป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันแทบทั้งสิ้น แต่อาจจะมีความพิเศษแตกต่างออกไปบ้างแล้วแต่จะประดิษฐ์ประดอย และความทุ่มเทอันเกิดจากแรงบันดาลใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

การมอบหรืออุทิศสิ่งของต่างๆ ให้ศพนั้นได้สะท้อนคติความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับความตายของคนโบราณ ว่า **"คนตายนั้นไม่ได้ตายจริง"** ชีวิตยังไม่สิ้นสุด ทว่าเปลี่ยนสภาพไปอยู่ยังตำแหน่งแห่งที่อื่นๆ ซึ่งชีวิตหลังความตายยังต้องดำเนินต่อไป ดังนั้นคนที่ยังอยู่จึงต้องเป็นผู้เตรียมสิ่งของเครื่องใช้ให้ติดตัวไปด้วย หรือ รอคอยให้ฟื้นคืนชีวิตจึงต้องมีสิ่งของเอาไว้ใช้ต่อไป

เท่าที่มีการศึกษาเกี่ยวกับปฏิบัติเกี่ยวความตายของมนุษย์ในอดีตนั้นพบว่าน่าจะมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับเริ่มจากการทิ้งศพ และค่อยๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้นกลายมาเป็น การฝังศพ (Interment) และเผาศพ (Cremation) จากหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่าในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันมีการค้นพบรูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายมีพัฒนาการไปตามยุคตามสมัย ต่างวัฒนธรรม และต่างพื้นที่ เริ่มตั้งแต่ยุคแรกๆ ของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. ยุคก่อนประวัติศาสตร์ปรากฏหลักฐานพิธีกรรมมาตั้งแต่ยุคต้นๆ ของสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ประมาณ 30,000 - 2,000 ปีมาแล้ว

- ยุคหินเก่าตอนปลาย (Late Paleolithic or Late Pleistocene) มีการนำศพวางบนพื้นที่เตรียมเอาไว้ในท่าทางนอนหงายเหยียดยาว นอนตะแคง งอตัว งอเข่า อาจมีการมัดหรือห่อศพ จากนั้นเอาดินมากลบ หรือ นำก้อนหินมาทับ เพื่อป้องกันสัตว์มารบกวน ในยุคแรกนี้อาจจะใส่หรือไม่ใส่ของอุทิศให้แก่ผู้ตาย เช่นแหล่งโบราณคดีในถ้ำหมอเขียว อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ และแหล่งโบราณคดีถ้ำพระ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

[6] "พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย" (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.) http://www.shi.or.th) , 15 กรกฎาคม 2550

- ยุคหินใหม่ (Neolithic) เมื่อกาลเวลาผ่านไปพิธีกรรมศพก็ปรับเปลี่ยนตามไปด้วย มีการขุดหลุมฝังในระดับความลึกต่างๆกัน พบของอุทิศมีจำนวนมากและหลากหลายยิ่งขึ้นเพราะนอกจากภาชนะดินเผาแล้วยังมีของอุทิศที่พิเศษยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเครื่องประดับอย่างเช่น ลูกปัดทำจากเปลือกหอย ลูกปัดดินเผา และกระดองเต่า เป็นต้น เช่นแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

- ยุคโลหะ (Metal Age) หรือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย พบการประกอบพิธีกรรมซับซ้อนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ นอกจากจะมีการฝังในรูปแบบเดิมแล้ว พบว่ามีการฝังศพในโลงที่ทำด้วยไม้ โดยมากมักจะทำเป็นรูปเรือ มีความยาวประมาณ 4.50-6.00 เมตร กว้างประมาณ 50-70 เซนติเมตร ส่วนปลายจะมีเดือยยื่นออกมาเพื่อใช้ผูกหรือลาก สำหรับหย่อนลงไปในหลุม หรือบางครั้งนำไปเก็บไว้ตามซอกหรือตามหลืบต่างๆ เช่นถ้ำแถบจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดแม่ฮ่องสอน การจัดการศพมีพัฒนาการจากรูปแบบเดิม คือ การห่อด้วยเสื่อหรือมัดด้วยเถาวัลย์ มีการมัดข้อมือ หัวเข่า ข้อเท้า เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีชัยบาดาล อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเมือง จังหวัดขอนแก่น และพบการหักข้อมือ ข้อเท้า หรือนำมาขัดประสานกันแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา[7]

นอกจากนั้นในยุคสมัยนี้มีการปลงศพที่แตกต่างออกไปจากเดิม คือ มีการฝังศพในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ และมอบของอุทิศได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ ปรากฏหลักฐาน 2 ลักษณะ คือ

- การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial) อาจจะมีฝาปิดหรือไม่มีหรือบางครั้งนำภาชนะ 2 ใบมาประกบกัน สภาพของกระดูกภายในปรากฏครบทุกส่วนและเรียงตามกายวิภาค ซึ่งส่วนมากเป็นศพเด็กทารก แต่ในบางวัฒนธรรมก็บรรจุศพผู้ใหญ่ด้วย

- การเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะ (secondary jar burial) จะต้องนำศพไปฝังไว้ที่ใดที่หนึ่งในระยะเวลาที่เนื้อหนังเน่าเปื่อยย่อยสลาย จากนั้นจึงขุดกระดูกและเก็บมาบรรจุลงภาชนะ แล้วประกอบพิธีกรรมอีกครั้งหนึ่ง หรือเรียกว่า ประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 (secondary burial)

การประกอบพิธีกรรมในลักษณะนี้พบแพร่หลายทั่วไปในแหล่งโบราณคดีในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะในบริเวณแอ่งโคราชในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล-ชี และยังปรากฏหลักฐานในแหล่งโบราณคดีในประเทศอื่นๆ ทั้งในเอเชียภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น อินเดีย จีน ลาว เวียดนาม และภาคพื้นหมู่เกาะ อันได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และแถบภาคตะวันออกไกล เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี

2. ยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ ประมาณ 2,000-1,000 ปีมาแล้ว เริ่มพัฒนาการเข้าสู่สังคมเมือง มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกและวัฒนธรรมจากต่างถิ่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสาน มีการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมเดิมบางประการ เป็นรูปแบบที่ผสมผสาน อาจยังคงพิธีกรรมเดิมโดยการฝัง โดยที่ของอุทิศเป็นสิ่งของที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกเช่น ลูกปัดแก้ว ลูกปัดทอง ตะคัน กาน้ำ หรือ กุณฑี คนโท ฯลฯ เหล่านี้คือโบราณวัตถุที่จัดอยู่ในสมัยประวัติศาสตร์

[7] ประพิศ พงศ์มาศ.หม้อกระดูก : พิธีกรรมผสมผสานระหว่างยุค" นิตยสารศิลปากร ปีที่ 42 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม-สิงหาคม 2542,หน้า 80-85.

เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านชัยบาดาล อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น และอีกลักษณะหนึ่งคือการเผาศพ และเก็บกระดูกบรรจุภาชนะซึ่งเป็นรูปแบบเดิมที่สืบทอดมาตั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

3. สมัยประวัติศาสตร์ตั้งแต่ ประมาณ 1,000 ปีล่วงมา พิธีกรรมศพในยุคนี้นิยมปฏิบัติด้วยการเผา เนื่องมาจากการยอมรับศาสนา เมื่อเผาศพแล้วจะนำกระดูกที่เหลือจากการเผาบรรจุในภาชนะและนำไปฝังตามศาสนาและที่อื่นๆ สำหรับภาชนะบรรจุกระดูกนั้นได้พัฒนาขึ้นเป็นภาชนะเนื้อแกร่ง ตกแต่งผิวด้วยการเคลือบ และมีรูปแบบหลากหลายเช่น ตลับ โถ ไห เป็นต้น

5.4 รูปแบบการจัดการเกี่ยวกับพิธีกรรมศพ

สำหรับพิธีกรรมศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลามีลำดับพัฒนาการและรายละเอียดแตกต่างกันไป อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทุ่งกุลาสามารถให้ข้อมูลด้านรูปแบบการจัดการเกี่ยวกับความตายของมนุษย์อย่างครบถ้วน โดยมีรูปแบบพิธีกรรมดังนี้

1) การฝังศพครั้งเดียว หมายถึง เป็นการประกอบพิธีกรรมเพียงครั้งเดียว หลังจากมีการเสียชีวิต ฉะนั้นร่องรอยของกระดูกจะอยู่ครบทุกส่วนของร่างกาย รวมทั้งกระดูกชิ้นเล็กๆ การเรียงของกระดูกจะมีลักษณะทางกายวิภาค (anatomy) จากหลักฐานที่พบสามารถแยกย่อยได้ 2 แบบ คือ

- การวางนอนบนพื้นแบบดั้งเดิม (primary burial) หมายถึง รูปแบบที่นิยมและพบแพร่หลายในยุคแรกๆตามแหล่งโบราณคดีทั้งหลายในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคต้นถึงสมัยประวัติศาสตร์ เป็นการวางศพบนพื้นแบบนอนหงายเหยียดยาว

- การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial) หมายถึง รูปแบบพิเศษที่มีการนำศพทั้งร่างหลังจากเสียชีวิตไม่นานบรรจุในภาชนะโดยการมัดศพในลักษณะท่าทางต่างๆ เช่น นั่งและนอนชันเข่า เป็นต้น การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial) เดิมนั้นหลักฐานทางโบราณคดีในประเทศไทยยังไม่ปรากฏหลักฐานมาก่อน จะมีก็แต่ศพทารกเท่านั้น ซึ่งปรากฏหลักฐานในแหล่งโบราณคดีต่างๆตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์จนกระทั่งในปัจจุบัน สำหรับศพในวัยอื่นๆโดยเฉพาะศพวัยผู้ใหญ่นั้น มีรายงานว่าแหล่งโบราณคดีโลบัสสัน ประเทศใต้หวัน คือ โครงกระดูกในภาชนะหมายเลข 4 ที่ฝังในแนวตั้งคล้ายกับอยู่ในท่างอตัว[8] และแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมยาโยอิ ประเทศญี่ปุ่นปรากฏภาชนะฝังศพในแนวนอนปรากฏหลักฐานการเรียงตัวของกระดูกในภาชนะดินเผาตามลักษณะกายวิภาค (anatomy)

---

[8] Richard B. Stamps,"Jar Burial from the Lobusbussan site , Orchid (Botel Tabago) Island,"Asian Perspectives 12 (1969) : 69,91 อ้างถึงใน เวียงคำ ชวนอุดม "การศึกษาแบบแผนการฝังศพในภาชนะดินเผาในลุ่มแม่น้ำมูล-ชี" วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี 2545 หน้า 59,153.

2) การฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial) หมายถึงการนำร่างคนตายไปฝังไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้เนื้อหนังเน่าเปื่อยหลุดจากกระดูก และจึงขุดขึ้นมาทำความสะอาด แล้วนำมาประกอบพิธีกรรมอีกครั้งหนึ่ง เป็นพิธีกรรมที่พบแพร่หลายอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์แบ่งย่อยได้ 2 แบบ คือ

- การเก็บกระดูกวางบนพื้น เป็นการเก็บกระดูกมาฝังรวมกันพบทั้งการฝังเป็นโครงเดียว หรือหลายโครง ซึ่งอาจจะขุดหลุมฝังหรือไม่ก็ตาม กระดูกส่วนต่างๆ ปะปนกัน กระดูกไม่ครบทุกส่วน เลือกเก็บส่วนที่สำคัญ เช่น กะโหลก แขน ขา เป็นต้น แล้วนำมาประกอบพิธีกรรมอีกครั้ง

- การเก็บกระดูกบรรจุภาชนะ (secondary jar burial) เป็นการเก็บกระดูกมาบรรจุในภาชนะ กระดูกส่วนต่างๆปะปนกันและไม่ครบทุกส่วน โดยจะเลือกเก็บส่วนที่สำคัญ เช่น กะโหลก แขน ขา เป็นต้น

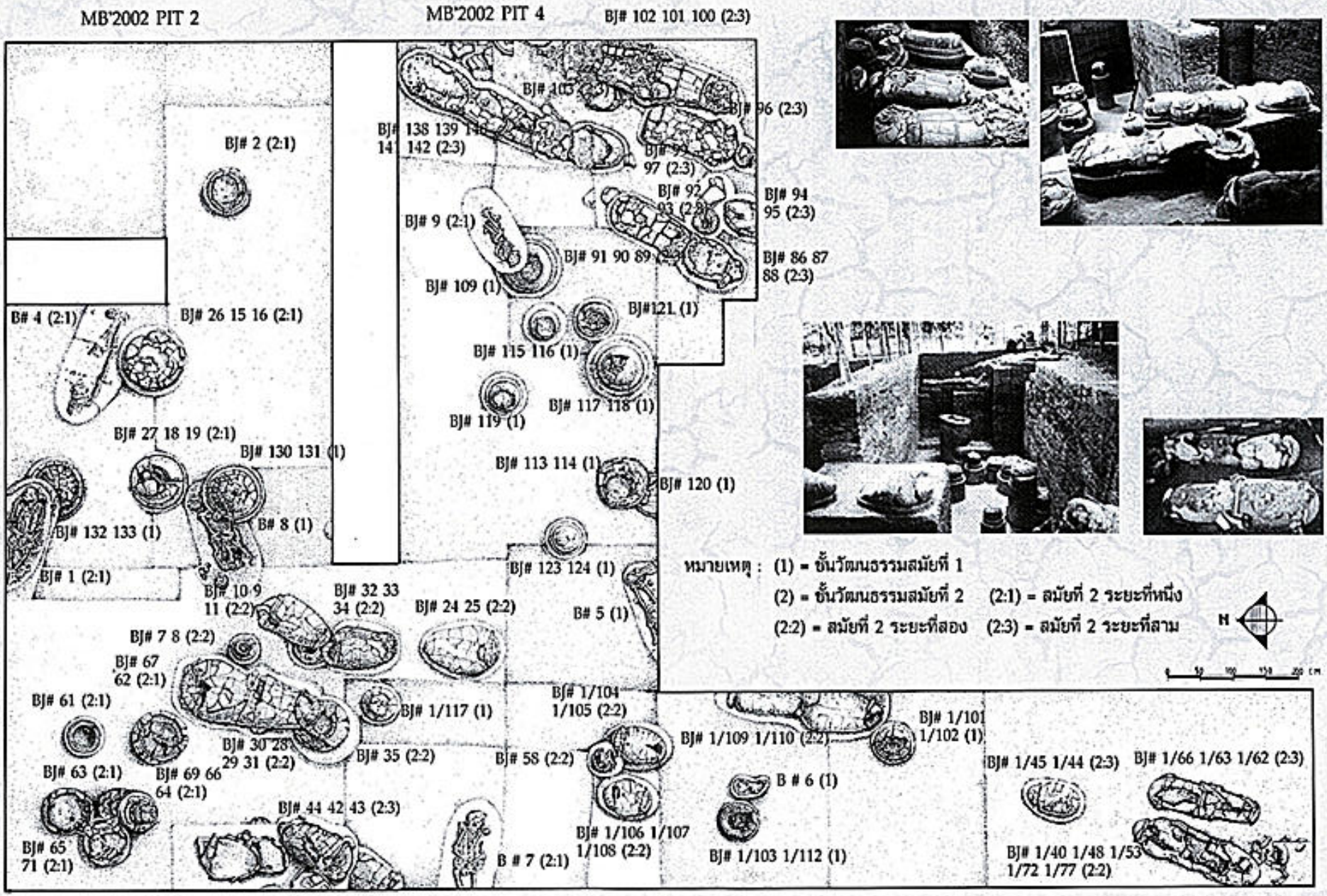
การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี และการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมดทำให้เราได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมความตายของวัฒนธรรมทุ่งกุลามากยิ่งขึ้น จากการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ณ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นแหล่งตัวแทนในการให้ข้อมูลด้านพิธีกรรมความตายของวัฒนธรรมทุ่งกุลา

5.5 หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมศพแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมศพจากหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งประกอบด้วยข้อมูลที่เป็นแบบแผนพิธีกรรม ได้แก่ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก สิ่งของอุทิศ การวางตัวของภาชนะฝังศพ และข้อมูลจากการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านมานุษยวิทยากายภาพ นางประพิศ พงศ์มาศ[8] ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง [9]

[8] นางประพิศ พงศ์มาศ ผู้ร่วมวิจัย ในโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่างปี พ.ศ.2544-2546 ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง นักโบราณคดี 8 กลุ่มวิชาการโบราณคดี สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร

[9] ประพิศ พงศ์มาศ , ผลการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์จากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด , 2546 (เอกสารอัดสำเนา)

แผนผังแสดงหลุมฝังศพและกลุ่มภาชนะบรรจุกระดูก แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
ภาพลายเส้นโดย คันฉาย มิระหงษ์ นายช่างศิลปกรรม 4

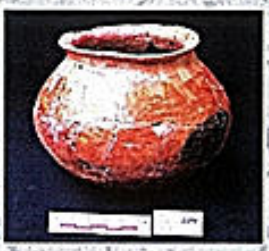

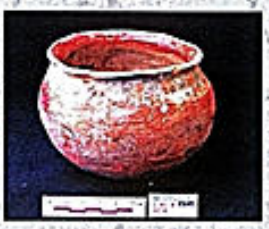
ประพิศ พงษ์มาศ ขณะทำการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (ซ้าย) และแหล่งโบราณคดีบ้านไพนทอง (ขวา) อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

สำหรับหลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมศพของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวจากการดำเนินงานในปีพ.ศ. 2541-2542 และจากการดำเนินงานในปี พ.ศ.2545 โดยสรุปดังนี้

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ก่อนประวัติศาสตร์ ราว 4,000-2,500 ปีมาแล้ว (ชั้นหลักฐานทางโบราณคดีชั้นที่ 4) เป็นระยะเวลาที่พบหลักฐานการอยู่อาศัย และ หลักฐานพิธีกรรมศพ มากมายหลายรูปแบบ จากการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

1. การวางนอนบนพื้นแบบดั้งเดิม (primary burial) พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน 3 โครง มีลักษณะการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว มัดศพบริเวณปลายเท้า ตำแหน่งของมือสอดไว้ใต้สะโพก มีสิ่งของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาทรงหม้อก้นกลมขนาดเล็กตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง ขัดมัน วางไว้บริเวณระหว่างหัวเข่าทั้งสองข้าง จำนวน 2-3 ใบ และบางโครง (Burial #10) พบ สิ่งของคล้ายจะเป็นเครื่องราง เช่น กระดูกที่มีร่องรอยการ ตกแต่งวางไว้ด้านข้างศีรษะด้านซ้าย โครงกระดูกทั้ง 3 โครงหันศีรษะไปทางเดียวกันคือ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

โครงกระดูกหมายเลข 8 (Burial # 8) เพศชาย อายุ 30-35 ปี ลักษณะของกระดูกถูกรบกวนโดยเฉพาะกะโหลกศีรษะเคลื่อนออกจากตำแหน่งเดิมนอนหงายเหยียดยาว แขนวางอยู่ใต้สะโพก หันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก ที่ปลายกระดูกต้นขาและส่วนบนของกระดูกหน้าแข้งวางตัวผิดไปจากลักษณะกายภาพ กระดูกหน้าแข้ง (Tibia) พลิกขึ้นมาจนทำให้กระดูกหน่อง (Fibula) กลับมาอยู่ด้านใน การแตกของกระดูกอาจเป็นสาเหตุการตาย

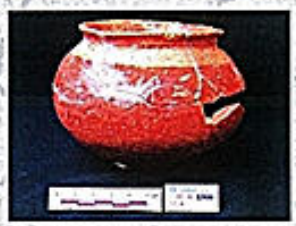

โครงกระดูกหมายเลข 5 (Burial # 5) นอนหงายเหยียดยาว แขนวางอยู่ได้ละโพกทันศีรษะไปทางด้านทิศเนื่องจากโครงกระดูกอยู่ติดผนังหลุมขุดค้นจึงไม่สามารถวิเคราะห์กระดูกส่วนอื่นๆได้

โครงกระดูกหมายเลข 5 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT4)

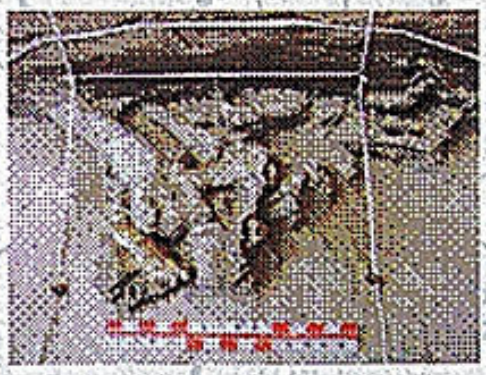

Burial # 10
รูปที่ โครงกระดูกหมายเลข 5 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT5)

โครงกระดูกหมายเลข 10 (Burial # 10)
เพศชายวัยผู้ใหญ่ ส่วนสูง 163.41 ซ.ม. ลักษณะการฝังนอนหงายเหยียดยาวทันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตกสิ่งของอุทิศคล้ายจะเป็นเครื่องราง เช่น กระดูกที่มีร่องรอยการตกแต่งวางไว้ด้านข้างศีรษะด้านซ้าย

โครงกระดูกพบติดผนังหลุมจากการขุดตรวจในปี 2541- 2542 (MB'98 PK.TP 1) มีการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว ทันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก หลักฐานที่พบแสดงให้เห็นถึงการมัดศพที่ข้อเท้า

โครงกระดูก หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว ในปี 2541-2542 (MB'98 PK.TP 1)

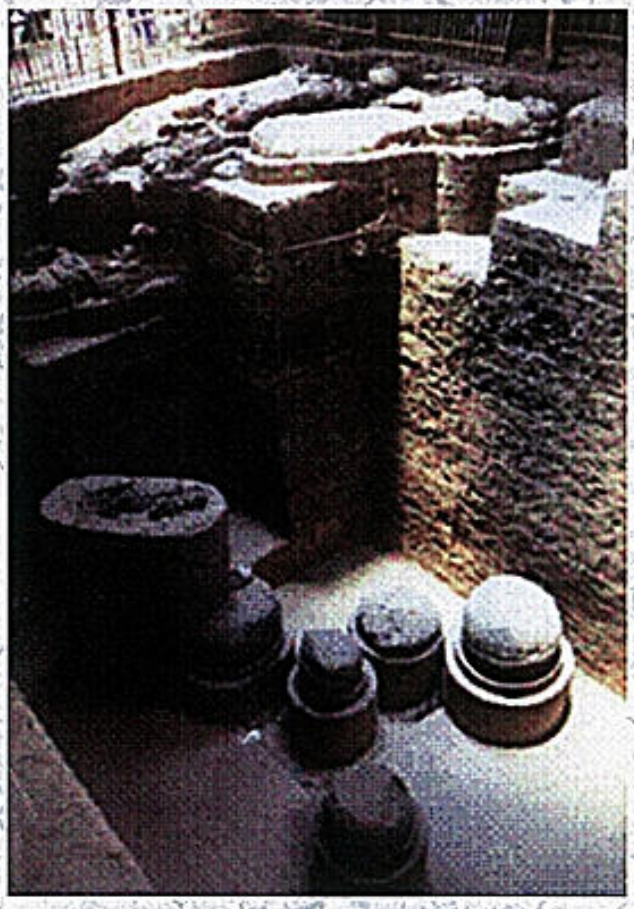
2. การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial) เป็นรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยมีการค้นพบมาก่อน เป็นภาชนะบรรจุศพหลังจากเสียชีวิตไม่นาน พบทั้งศพทารก เด็ก วัยรุ่น และ ผู้ใหญ่ มีการมัดศพในท่างอตัว บรรจุในภาชนะทรงกลมมีฝาปิด วางรวมกันเป็นกลุ่ม และวางเดี่ยว ทั้งหมดวางในแนวตั้ง ภายในอุทิศสิ่งของต่างๆ เช่น ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก จำนวน 1 - 2 ใบ พบกระดูกสัตว์จำพวกสัตว์เล็กๆ เช่น ปลา เปลือกหอย ซึ่งหมายถึงอาหาร โครงกระดูกที่พบยกเว้นทารกจะมีการมัด

ลักษณะของภาชนะบรรจุและภาชนะอุทิศ

ภาชนะบรรจุ เป็นภาชนะดินเผาทรงกลม มีขนาดต่างๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30-100 เซนติเมตร สูงประมาณ 25 - 80 เซนติเมตร เนื้อดินสีดำบางค่อนข้างแกร่ง ผิวเรียบขัดมัน ภาชนะบางใบตกแต่งผิวด้วยการปั้นแปะบริเวณใกล้กับขอบปาก และบริเวณไหล่ นอกจากนั้นยังมีการตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบ

ฝาปิด เป็นภาชนะทรงอ่าง หรือนำภาชะบรรจุมาทำเป็นฝาปิดมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 35 - 110 เซนติเมตร สูงประมาณ 20-60 เซนติเมตร เนื้อดินสีดำค่อนข้างแกร่ง ผิวเรียบขัดมัน บางใบตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ

ของอุทิศ เป็นภาชนะดินเผาทรงหม้อก้นกลม มีขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 เซนติเมตร สูงประมาณ 12-15 เซนติเมตร ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงบริเวณลำตัว ขอบปาก และเขียนสีเป็นบริเวณคอภาชนะ

ภาชนะฝังศพในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 เป็นการบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial)

ภาชนะฝังศพหมายเลข 116 (burial jar # 116) พบทารกแรกเกิด เพศหญิง สูงประมาณ 45-50 ซ.ม. เสียชีวิต - ตั้งแต่แรกเกิด มีการอุทิศสิ่งของเช่นเดียวกับศพผู้ใหญ่ คือภาชนะทรงกลมขนาดเล็ก พบกระดูกปลา เปลือกหอย

ภาชนะฝังศพหมายเลข 116 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 4)

Burial Jar # 114

ภาชนะฝังศพหมายเลข 114 (burial jar # 114) โครงกระดูกเด็กอายุประมาณ 10 ขวบ สูงประมาณ 115 ซ.ม. อาจจะอยู่ในท่านั่งชันเข่า งอขึ้นจรดหน้าผากแสดงลักษณะการมัดอย่างแน่นหนา มือซ้ายและขวาวางไขว้ไว้ที่หน้าท้อง กระดูกทุกส่วนยังอยู่ครบ ของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็กเขียนสีแดงบริเวณคอและลำตัว น่าจะมีการห่อหรือการมัดศพก่อนนำบรรจุในภาชนะ พบกระดูกปลาและเปลือกหอย

ภาชนะฝังศพหมายเลข 114 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 4)

ภาชนะฝังศพหมายเลข 118 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 4)

ภาชนะฝังศพหมายเลข 118 (burial jar # 118)
เพศหญิง อายุ 15 ปี ส่วนสูง 150 ซ.ม. ของอุทิศภาชนะดินเผาขนาดเล็กเขียนสีแดงบริเวณคอและลำตัว ในภาชนะพบกระดูกปลาและเปลือกหอยฝังรวมอยู่ด้วย โครงกระดูกที่พบถูกบรรจุในภาชนะขนาดใหญ่ ลักษณะของกระดูกถูกมัดแน่นกว่าโครงอื่นๆ การบรรจุศพน่าจะวางศพในแนวตั้งหรือหย่อนศพลงไปในท่านั่ง จากการตรวจสอบกระดูกยังคงวางตัวอยู่ในลักษณะเชื่อมต่อของกระดูก

ภาชนะฝังศพหมายเลข 133 (burial jar # 133)
พบกระดูกผู้ใหญ่ เพศหญิง อายุประมาณ 40-50 ปี ของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็กเขียนสีแดงบริเวณคอและลำตัวลักษณะการวางตัวของโครงกระดูกอยู่ในสภาพของการงอตัว เนื่องจากกระดูกบริเวณหัวเข่าน่าจะถูกหักพับขึ้นมาจนถึงหัวเข่าจากนั้นมีการมัดอย่างแน่นหนาในภาชนะพบกระดูกสัตว์

ภาชนะฝังศพหมายเลข 133 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 2)

ภาชนะฝังศพหมายเลข 187 (burial jar # 187) พบศพเด็ก อายุประมาณ 6 ปี ส่วนสูง 110 ซ.ม. ไม่ปรากฏสิ่งของอุทิศ โครงกระดูกที่พบถูกบรรจุไว้ในภาชนะ กะโหลกอยู่ที่ก้นภาชนะ สภาพคว่ำหน้าลง ลำตัวของโครงกระดูกถูกมัดและถูกหักจนมีลักษณะบิดเบี้ยวคล้ายวงกลม ซึ่งเกิดจากการมัดศพอย่างแน่นหนา แล้วหย่อนศพลงในภาชนะ

ภาชนะฝังศพหมายเลข 187
หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว
(MB'2002 PK.PIT 5)

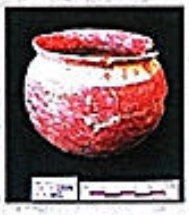
3. **การเก็บกระดูกบรรจุภาชนะ** (secondary jar burial) เป็นพิธีกรรมศพครั้งที่สอง (Secondary burial) หมายถึง เมื่อเสียชีวิตแล้วจะนำร่างไปฝังไว้ระยะเวลาหนึ่ง อาจจะรอให้เนื้อหนังเน่าเปื่อยแล้วจึงเก็บกระดูกมาบรรจุลงในภาชนะ ซึ่งมักจะเก็บกะโหลก แขนขา สิ่งของอุทิศได้แก่ ภาชนะทรงหม้อก้นกลมขนาดเล็ก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน

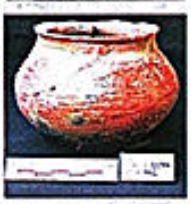

ภาชนะฝังศพหมายเลข 109 (burial# 109) โครงกระดูกเพศชาย อายุ 20-25 ปี พบการเก็บกระดูก เช่น กะโหลกแขนขามาบรรจุลงในภาชนะ และมีการอุทิศสิ่งของ เช่นภาชนะดินเผาขนาดเล็ก จำนวน 2 ใบ และพบกระดูกสัตว์จำพวกปลาและเปลือกหอย

ภาชนะฝังศพหมายเลข 109
หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว
(MB'2002 PK.PIT 4)

ในยุคสมัยแรกของวัฒนธรรมทุ่งกุลาพบพิธีกรรมศพที่หลากหลายปฏิบัติอยู่ในระดับชั้นดินเดียวกัน เช่น การฝังนอนบนพื้นแบบดั้งเดิม (primary burial) การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ(primary jar burial) และการเก็บกระดูกบรรจุภาชนะ (secondary jar burial) การปฏิบัติต่อศพค่อนข้างหลากหลาย และมีรูปแบบแตกต่างกัน อาจเกิดจากความเชื่อบางอย่างที่มีผลต่อการเลือกกำหนดว่ารูปแบบพิธีกรรม

สมัยที่ 2 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ถึง สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ ราว 2,500 - 1,000 ปีมาแล้ว

พบความต่อเนื่องของการฝังศพ แบบวางนอนบนพื้นแบบดั้งเดิม (primary burial) อยู่ในช่วงต้น แต่การบรรจุศพทั้งร่างในภาชนะ (primary jar burial) หมดไป ต่อมาช่วงกลางและปลายหันไปนิยมการฝังศพแบบการเก็บกระดูกวางบนพื้น และ การเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะ (secondary jar burial) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏอย่างแพร่หลายหนาแน่นในบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ และยังพบในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ที่นอกขอบเขตทุ่งกุลาร้องไห้ออกไปตลอดพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล-ชี กล่าวคือ พิธีกรรมการฝังศพการเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะ (secondary jar burial) สัมพันธ์กับการปรากฏขึ้นของชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดิน หรือไม่มีคูน้ำคันดินอย่างมากมาย ซึ่งเนินดินบางแห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อาจจะใช้เป็นที่ฝังศพอย่างเดียว เริ่มพบการทำนาเกลือสินเธาว์ และการถลุงเหล็กกันอย่างแพร่หลายแล้วในช่วงนี้

ในช่วงปลายของสมัยยังคงความนิยมการฝังศพในภาชนะสืบเนื่องมา และเริ่มมีการรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก โดยเริ่มรับศาสนาในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเจนละราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 14 เช่น ชุมชนโบราณเมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองโบราณนครจำปาศรี เมืองโบราณจำปาขัน เป็นต้น รูปแบบพิธีกรรมจึงมีลักษณะผสมผสานโดยการเผาศพและเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะของอุทิศและได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ภาชนะทรงถ้วย และคนโท ถ้วยดินเผาขนาดเล็ก (ตะคัน) นอกจากนี้ยังพบเครื่องประดับ ลูกปัดแก้วสีฟ้า ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยน กำไลสำริด กำไลดินเผา เป็นต้น

การเผาศพเป็นคติทางศาสนา ซึ่งนิยมแพร่หลายในประเทศอินเดีย และเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชุมชนที่พัฒนาตนเองเข้าสู่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมการปลงศพก็เปลี่ยนไป จากพ่อมด หมอผี หรือผู้ขมังเวทย์ กลายเป็นนักพรต หรือผู้ทรงศีลเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม[10] จากการวิเคราะห์สภาพของกระดูกพบว่าเป็นการปลงศพด้วยการเผาร่างของผู้ตายนั้นสามารถจำแนกย่อยได้ 2 แบบ[11] ดังนี้

<u>แบบที่ 1</u> การเผาแห้ง (Dry Cremation) เป็นลักษณะการเผาที่นำร่างของผู้ตายเก็บไว้ระยะหนึ่ง จนแห้งหลังจากนั้นนำโครงกระดูกของผู้ตายมาเผาอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำมาบรรจุลงในภาชนะดินเผาและนำไปฝังอีกครั้งหนึ่ง สังเกตจากร่องรอยของกระดูกแตกในแนวดิ่ง

---

[10] ประพิศ พงศ์มาศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า85.

[11] ประพิศ พงษ์มาศ,เอกสารผลการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ จากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ.2546 ,โครงการวิจัยเรื่อง "การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี กรมศิลปากร

<u>แบบที่ 2</u> การเผาสด (Flesh Cremation) เป็นลักษณะการเผาที่นำศพของผู้ตายมาเผาทันทีที่เสียชีวิต จากนั้นนำมาบรรจุภาชนะดินเผาแล้วนำมาฝังอีกครั้งสังเกตจากร่องรอยของกระดูกแตกในแนวขวาง

ยุคสมัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ระยะ จัดแบ่งตามการเรียงตัวของหลักฐานตามระดับชั้นดิน ทางโบราณคดี ลักษณะการวาง ภาชนะบรรจุกระดูก และของอุทิศ

<u>ระยะที่ 1</u>

1. การวางนอนบนพื้นแบบดั้งเดิม (primary burial) พบทั้งหมดจำนวน 3 โครง ที่สามารถศึกษาถึงแบบแผนการฝังศพได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ยังคงเป็นการฝังศพผู้ใหญ่ทั้งหมดแบบนอนหงายเหยียดยาว มีการมัดศพที่บริเวณข้อเท้า หัวเข่า และมือที่นำมาวางไว้บริเวณหน้าท้อง สิ่งของอุทิศ คือ ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ตกแต่งด้วยการเขียนสี นิยมวางไว้ข้างศีรษะ พบทั้งวางไว้ด้านซ้ายและด้านขวาของศีรษะ (Burial #1 , Burial #7) พบเพียง 1 โครงที่วางไว้ข้างข้อเท้าด้านซ้าย (Burial #4) นอกจากนั้นแล้วยังพบการฝังแบบทับซ้อนกัน (Burial #7) ซึ่งพบว่ามีศพเด็กซ้อนอยู่ข้างล่าง ทิศทางการหันศีรษะ คือด้านทิศตะวันออก (Burial # 1 ,7) และทิศตะวันตก (Burial # 4)

โครงกระดูกหมายเลข 1 (burial# 1)
เพศชาย อายุ 20-25 ปี ส่วนสูง 155.35 ซ.ม. นอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก มีร่องรอยของการหักข้อมือแล้วนำมาวางที่หน้าท้อง หัวเข่าวางชิดแสดงลักษณะของการมัด

โครงกระดูกหมายเลข 1 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 2)

โครงกระดูกหมายเลข 4 (burial# 4)
เพศชาย กระดูกเปื่อยยุ่ยมาก สภาพกระดูกไม่สมบูรณ์ แต่ยังคงพบหลักฐานมัดที่บริเวณหัวเข่า หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก

โครงกระดูกหมายเลข 4 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 2)

โครงกระดูกหมายเลข 7 (burial# 7)
เพศชาย อายุ 30-35 ปี นอนหงายเหยียดยาว นำมือมาวางไว้ที่หน้าท้อง พบว่ามีฟันกราม 2 ซี่ เป็นโรคฟันผุบริเวณด้านลบฟัน

โครงกระดูกหมายเลข 4 หลุมขุดค้นบ้านเมืองบัว (MB'2002 PK.PIT 3)

3. **การเก็บกระดูกมาวางกับพื้น** (secondary burial) พบหลักฐาน 1 โครง ได้แก่โครงกระดูกหมายเลข 9 (Burial # 9) ลักษณะของกระดูกไม่ได้อยู่ในตำแหน่งกายวิภาค (Anatomy) จากการวิเคราะห์เป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่ เพศหญิง อายุ 16-20 ปี

4. **การเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะ** (secondary jar burial) พบความหลากหลายในด้านรูปทรงภาชนะฝังศพเป็นอันมาก และการจัดวาง แต่ของอุทิศยังคงเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็กตกแต่งด้วยลายเขียนสี พบว่ากระดูกมนุษย์ที่บรรจุภายในภาชนะมีร่องรอยของการเผาแห้ง (Dry Cremation) และช่วงปลายของยุคนี้พบการเผาสด (Flesh Cremation) ดังนั้นหลักฐานกระดูกมนุษย์จึงมีสภาพไม่สมบูรณ์เปื่อยยุ่ย และป่นละเอียด จึงยากต่อการวิเคราะห์เรื่องเพศ และอายุ

ลักษณะของภาชนะบรรจุและภาชนะอุทิศ

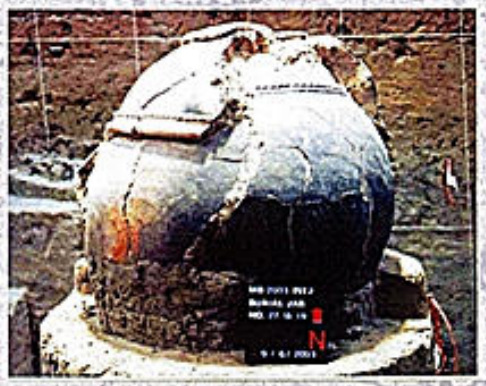
ภาชนะบรรจุ เป็นภาชนะทรงหม้อก้นกลมคอยาว ทรงหม้อรูปไข่ก้นมน ทรงกระบอกก้นมน ทรงไหก้นแหลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50-60 เซนติเมตร สูงประมาณ 80 - 90 เซนติเมตร เนื้อดินสีส้ม ปั้นค่อนข้างหนา 1.5-2.0 เซนติเมตร ลำตัวเรียบ ลายเชือกทาบ ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะลายเกลียวเชือกบริเวณไหล่ และ คอ ทาน้ำดินสีแดงทั้งใบ บางใบมีการเจาะรูที่ก้นเป็นการเจาะภายหลังจากการเผาภาชนะสุกแล้ว

ฝาปิด เป็นภาชนะทรงอ่าง ทรงหม้อ ทรงชาม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15-80 เซนติเมตร สูงประมาณ 10 - 30 เซนติเมตร เนื้อดินสีส้ม ลำตัวเรียบและ ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเกลียวเชือกใกล้กับขอบปาก

ของอุทิศ เป็นภาชนะขนาดเล็ก ตกแต่งด้วยการเขียนสีแดงบริเวณก้นและลำตัวและเขียนสีเป็นเส้นขนานและลายสามเหลี่ยม หรือลายจุดกลมๆบริเวณไหล่

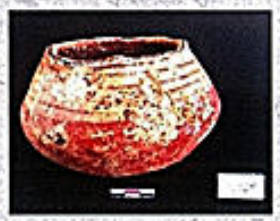

ภาชนะฝังศพ ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 1 เป็นการเก็บกระดูกบรรจุภาชนะ ซึ่งเป็นประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (secondary jar burial) (แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว MB'2002PK.PIT 2)

ภาชนะทรงหม้อก้นกลม คอยาว ผิวเรียบตกแต่งด้วยลายปั้นแปะคล้ายเกลียวเชือกบริเวณคอ ครอบปิดด้วยภาชนะทรงอ่าง ตกแต่งด้วยลายด้วยการปั้นแปะใกล้ขอบปากกว้างในแนวตั้ง ภายในพบโครงกระดูกมนุษย์และสิ่งของอุทิศ คือ ภาชนะอุทิศที่มีการตกแต่งด้วยการเขียนสี จำนวน 1 ใบ

ภาชนะฝังศพ (burial jar # 27 18 19) เป็นภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก ซึ่งเป็นประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial)

ภาชนะฝังศพ (burial jar # 2) เป็นภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกเป็นการฝังศพครั้งที่สอง ภายในภาชนะพบกระดูกมนุษย์อยู่เล็กน้อยจากการวิเคราะห์อยู่ในวัยผู้ใหญ่ อายุ 35-40 ปี และมีร่องรอยกากรเผาแห้ง และพบก้อนหินทรายสีแดง ทรงกลม หรือ ภาชนะขนาดเล็กตกแต่งด้วยการเขียนสีและบริเวณก้นภาชนะมีการเจาะรู ภาชนะฝังศพแบบนี้เป็นแบบเดียวกับภาชนะจากการขุดกู้โบราณวัตถุในบริเวณที่ 2 เมื่อปี 2541

ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก 2 ใบ เป็นภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะที่บริเวณไหล่ มีภาชนะทรงอ่างเป็นฝาครอบตกแต่งด้วยลายเชือกทาบและลายปั้นแปะ ฝังในแนวตั้งจากการขุดกู้โบราณวัตถุในบริเวณที่ 2 บ้านเมืองบัว ปี พ.ศ. 2541 ภายในบรรจุกระดูกเด็กอายุประมาณ 6-10 ขวบ มีลูกปัด เปลือกหอยเป็นของอุทิศ

ภาชนะฝังศพหมายเลข 61 (burial jar # 61) เป็น ภาชนะทรงกระบอกก้นมน ขอบปากผายออก ผิวเรียบ ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเป็นเกลียวเชือก 1 แถวบริเวณไหล่ และครอบปิดด้วยภาชนะทรงอ่างตกแต่งด้วยการปั้นแปะเป็นลายเกลียวเชือกใกล้กับขอบปาก ฝังในแนวตั้ง ภายในพบกระดูกมนุษย์และสิ่งของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็ก จำนวน 2 ใบ

ระยะที่ 2

ในระยะนี้ การฝังศพแบบครั้งแรก (Primary burial) แบบวางฝังบนพื้นหมดไป รูปทรงภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก การตกแต่ง รวมถึงของอุทิศเปลี่ยนไปจากเดิม พบการวางภาชนะในแนวตั้งและแนวนอนในระยะเดียวกัน ภาชนะฝังศพที่มีขนาดใหญ่และวางในแนวนอนเป็นการฝังรวมกันเป็นกลุ่ม องค์ประกอบของแต่ละกลุ่มจะประกอบด้วย ภาชนะฝังศพ 2 ชุด โดยภาชนะ 1 ชุด ประกอบด้วยภาชนะบรรจุ และฝาปิด และภาชนะประกอบอื่นๆ เช่น ภาชนะอุทิศบรรจุอยู่ภายใน และด้านนอก ภาชนะที่นำมาปิดส่วนกันภาชนะบรรจุ รวมไปถึงเศษภาชนะที่ทำหน้าที่ค้ำยัน และเศษภาชนะ

ที่นำมาพอกและแปะตรงรอยต่อของภาชนะบรรจุที่นำมาวางเรียงต่อกันเป็นเถาภายในภาชนะฝังศพ บรรจุกระดูกมนุษย์ที่มีร่องรอยการเผาแบบแห้ง

การจัดวางภาชนะในแนวนอนนั้นเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมทุ่งกุลา เมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะวางภาชนะในแนวตั้งเกือบทั้งหมด ยกเว้นในประเทศเกาหลี และญี่ปุ่นที่มีการวางภาชนะฝังศพในแนวนอนเช่นเดียวกับภาชนะฝังศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลา

สำหรับของอุทิศยังเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็ก แต่มีลักษณะการตกแต่งที่แตกต่างจากระยะแรก คือ ผิวเรียบ และ ทาน้ำดินสีแดงค่อนข้างหนา และพบเครื่องประดับที่เป็นกำไลดินเผาทรงกระบอก ภาชนะที่ฝังในแนวนอนพบทั้งการฝังแบบฝังเดี่ยว และฝังต่อกันเป็นเถาและระหว่างรอยต่อ พบการนำเศษภาชนะชิ้นใหญ่มาพอกและพบการนำเศษภาชนะดินเผามาทำหน้าที่ค้ำยันด้วย พบหลักฐานการฝังทับซ้อนลงบนภาชนะฝังศพในระยะที่หนึ่งรวมทั้งการฝังทับซ้อนของภาชนะแนวนอนลงบนภาชนะที่ฝังตั้งในระยะเดียวกันอย่างชัดเจน

ภาชนะฝังศพในระยะที่สอง

ภาชนะฝังศพในระยะที่หนึ่ง

การฝังทับซ้อนของภาชนะฝังศพแบบเดียวกันในระยะที่สอง

ลักษณะของภาชนะบรรจุและภาชนะอุทิศ

ภาชนะบรรจุ เป็นภาชนะขนาดใหญ่ มีรูปทรงไหก้นแหลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60-80 เซนติเมตร สูงประมาณ 80 - 150 เซนติเมตร เนื้อดินสีนวล ปั้นค่อนข้างหนา ลำตัวตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำดินสีแดงทั้งใบ

ฝาปิด เป็นภาชนะทรงอ่างมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30-60 เซนติเมตร สูงประมาณ 25-50 เซนติเมตร เนื้อดินสีส้ม ลำตัวเรียบและ ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเกลียวเชือกใกล้กับขอบปาก

ของอุทิศ เป็นภาชนะทรงหม้อขนาดเล็กมีลักษณะส่วนไหล่ลาดลงต่อกับส่วนก้น ขอบปากสูงผายออก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินทั้งใบ นอกจากหม้ออุทิศแล้วยังพบกำไลดินเผาทรงกระบอก เป็นต้น

ภาชนะฝังศพชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 2 วางตัวในแนวนอนต่อกันเป็นเถา และฝังในแนวตั้ง เป็นการฝังศพแบบการเก็บกระดูกบรรจุในภาชนะ (secondary jar burial)

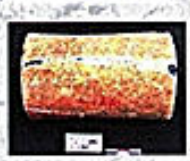

ภาชนะฝังศพ (burial jar # 30 28 29 31) สภาพก่อน-หลังขุดเปิดจะเป็นภาชนะดินเผาขนาดใหญ่วางต่อกันเป็นเถาในแนวนอนที่บริเวณรอยต่อมีเศษภาชนะดินเผามาคลุม และสภาพหลังการขุดเปิดพบกระดูกมนุษย์เป็นเศษปนๆร่วมกับภาชนะอุทิศ

ภาชนะฝังศพ (burial jar # 65) เป็นภาชนะฝังศพที่วางทับซ้อนอยู่บนภาชนะฝังศพที่อยู่ระยะหนึ่ง เป็นการวางทับซ้อนในแนวตั้ง ภายในพบกระดูกมนุษย์อยู่เล็กน้อย ดินเผาไฟ ภาชนะอุทิศ 3 ใบ และ กำไลดินเผา

ภาชนะฝังศพ (burial jar # 24 25) เป็นภาชนะทรงไหขนาดใหญ่ มีการนำภาชนะทรงอ่างมาเป็นฝาปิด แยกฝังเดี่ยว ภายในพบกระดูกมนุษย์ไม่พบสิ่งของอุทิศ

กลุ่มภาชนะฝังศพจากการขุดกู้โบราณวัตถุ บริเวณที่ 3 ในการดำเนินงานปี พ.ศ. 2541 อยู่บริเวณด้านล่างหน้าตัดผนังดินเดียวกับหลุมขุดตรวจ ลึกลงมาประมาณ 3-4 เมตร พบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่บรรจุโครงกระดูกมนุษย์ เป็นภาชนะทรงหม้อก้นแหลม ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ และเขียนสีเป็นแถบที่ขอบปาก และมีภาชนะทรงหม้อก้นกลมสวมปิดอีกต่อหนึ่ง วางในแนวนอนต่อกันเป็นเถา และยังพบภาชนะดินเผาทรงกลม ทาน้ำดินสีแดง สูง 12 ซ.ม. วางเหนือกลุ่มภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก อาจจะใส่อาหาร และมีภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ทาน้ำดินสีแดงอยู่ใต้กลุ่มหม้ออีก 1 ใบ

ระยะที่ 3

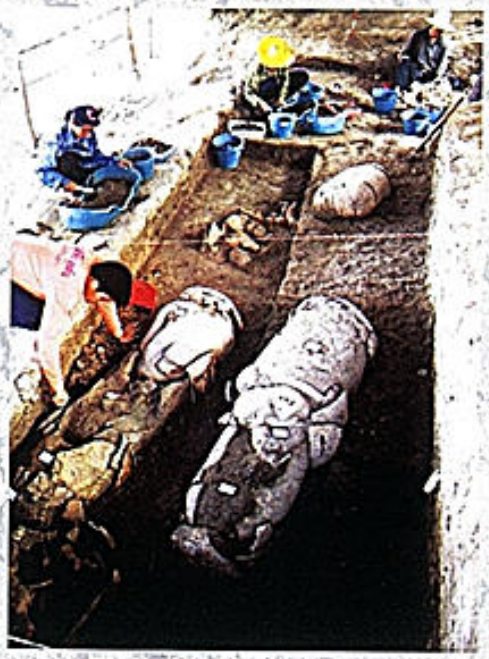
ในระยะนี้ยังคงปรากฏภาชนะฝังศพเช่นเดิม แต่ต่างกันตรงรูปทรงของภาชนะดินเผา ภาชนะอุทิศที่เปลี่ยนรูปแบบไป และที่สำคัญคือเริ่มปรากฏรูปแบบภาชนะแบบใหม่ ขึ้น คือ ภาชนะดินเผาทรงกระบอกรูปทรงคล้ายโกศ ภาชนะฝังศพในแต่ละกลุ่มประกอบด้วยภาชนะหลายใบ วางต่อกันเป็นเถา ประมาณ 3 - 5 ใบ และมีรูปแบบพิเศษที่ใช้ภาชนะทรงกระบอก (คล้ายโกศ) จำนวน 2 ใบ หันส่วนปากมาประกบกัน มองดูคล้ายแคปซูล มีการนำเศษภาชนะชิ้นใหญ่นำมาพอกและค้ำยันระหว่างรอยต่อของภาชนะในแต่ละใบและข้อสังเกตว่า ในแต่ละกลุ่มจะมีการให้ความสำคัญกับภาชนะฝังศพที่อยู่ตรงกลางและรายล้อมด้วยภาชนะฝังศพที่มีขนาดเล็ก หลักฐานนี้สอดคล้องกับข้อมูลจากการขุดกู้โบราณวัตถุเมื่อปี 2541 ในบริเวณที่ 1

ลักษณะของภาชนะบรรจุและภาชนะอุทิศ

ภาชนะบรรจุ เป็นภาชนะทรงกระบอกลำตัวยาวก้นมน ลำตัวยาวคล้ายโกศ และภาชนะทรงไห รูปไข่ก้นแหลม ทรงหม้อก้นกลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60-80 เซนติเมตร สูงประมาณ 40 - 150 เซนติเมตร เนื้อดินสีนวลปั้นค่อนข้างหนาประมาณ 1.5-2.0 เซนติเมตร ลำตัวตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำดินสีแดงทั้งใบ

ฝาปิดเป็นภาชนะทรงอ่าง ทรงขาม ทรงถาด มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30-60 เซนติเมตร สูงประมาณ 10- 35 เซนติเมตร เนื้อดินนวล ลำตัวเรียบและ ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำดินสีแดง บางใบทาสีแดง สีน้ำตาลที่ขอบปาก หรือ เขียนสีเป็นเส้นเฉียง

ของอุทิศ เป็นภาชนะขนาดเล็ก ทรงคนโทมีลักษณะคอหยัก ก้นบุ๋ม ถ้วยดินเผา ขามดินเผารูปทรงคล้ายหมวกก้นบุ๋มตกแต่งลายเชือกทาบ ขอบปากทาสีแดง สีน้ำตาล หรือ เขียนสีเป็นเส้นเฉียง เนื้อดินสีขาว สีส้ม ค่อนข้างแกร่งเนื้อบาง นอกจากภาชนะอุทิศแล้วยังพบกำไลดินเผา กำไลสำริด ลูกปัด หินคาร์เนเลี่ยน เป็นต้น

กลุ่มภาชนะฝังศพในขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 3 นี้ พบทั้งการวางต่อกันเป็นเถามากกว่า 2 ใบขึ้นไป และวางแบบเดี่ยว หรือบางครั้งวางในลักษณะปากประกบปาก ทำให้มองดูคล้าย แคปซูล

กลุ่มภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1/40 1/48 1/53) ภาชนะฝังศพที่ต่อกันเป็นเถานี้ เมื่อทำการขุดเปิดภายในแล้ว พบว่า มีกระดูกมนุษย์เป็นเศษบ้นๆ อยู่เพียงเล็กน้อยและพบภาชนะอุทิศที่มีรูปทรงต่างไปจากระยะที่ 2

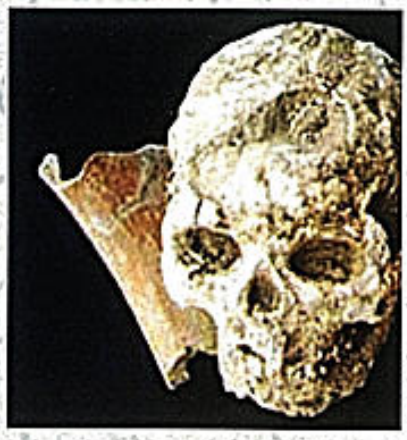

กลุ่มภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1/62 - 1/66) ภาชนะฝังศพในกลุ่มนี้พบลักษณะการฝังในแนวนอน ประกอบด้วยภาชนะทรงกระบอกลำตัวยาวทั้งส่วนปากประกบกันทำให้มองดูคล้ายแคปซูล

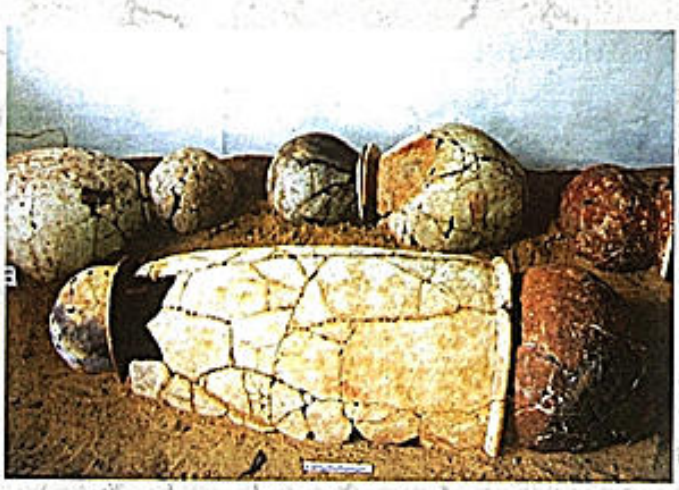

ภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1/45 1/44) เป็นภาชนะฝังศพทรงไห มีขนาดเล็กเมื่อเปรียบเทียบกับ ระยะที่ 2 เป็นการฝังศพครั้งที่สองในภาชนะดินเผา ภายในพบกระดูกมนุษย์อัดแน่นอยู่ภายใน

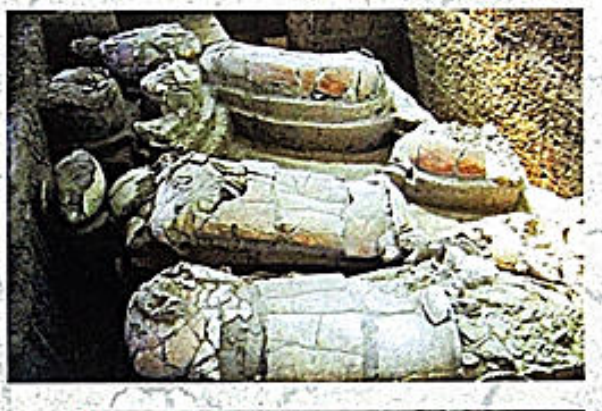
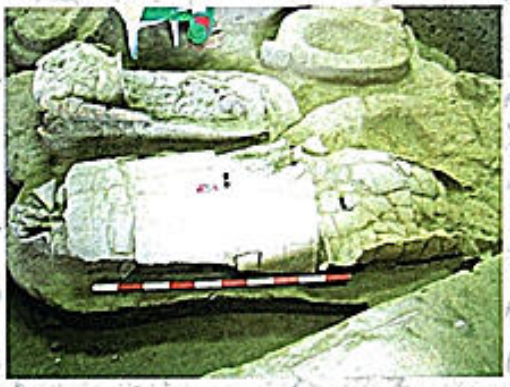

ภาชนะฝังศพที่มีการบรรจุกระดูกมนุษย์อยู่เต็มนี้พบจากการขุดกู้โบราณวัตถุบริเวณที่ 1 ในปี พ.ศ. 2541 เป็นภาชนะฝังศพที่อยู่ในระยะเดียวกับภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1/45 1/44) ที่พบจากการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2545 ในภาพ Burial jar # 1/45 1/44 จะซ้อนอยู่ด้านล่าง

กลุ่มภาชนะฝังศพจากการขุดกู้โบราณวัตถุบริเวณที่ 1 จากการดำเนินงานเมื่อปี พ.ศ. 2541 พบกลุ่มภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกจำนวน 17 ชุด (จำนวน 42 ใบ) ซึ่งในแต่ละชุดจะประกอบด้วยภาชนะบรรจุและภาชนะที่ทำหน้าที่เป็นฝาปิด ทั้งหมดวางในแนวนอน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีภาชนะดินเผาขนาดใหญ่สูงประมาณ 80-90 เซนติเมตร ตกแต่งด้วยลายกดประทับ และเขียนทาบ มีฝาปิดเป็นภาชนะทรงถาดทาน้ำดินสีแดง หรือภาชนะทรงหม้อก้นกลมที่นำมาครอบบริเวณปากและก้น โดยล้อมรอบไปด้วยภาชนะดินเผาขนาดเล็กกว่า มีความสูงโดยเฉลี่ย 40-60 เซนติเมตร ทุกใบมีภาชนะทรงชามหรือทรงหม้อก้นกลมเป็นฝาปิด สันนิษฐานในเบื้องต้นนี้ว่า การวางเป็นกลุ่มโดยมีภาชนะใบใหญ่อยู่ตรงกลางและล้อมรอบไปด้วยภาชนะที่มีขนาดเล็กกว่านั้น แสดงถึงความพยายามให้ความสำคัญกับภาชนะใบใหญ่ที่อยู่ตรงกลาง ซึ่งผู้ตายอาจจะมีระดับความสำคัญในฐานะผู้นำครอบครัวหรือผู้นำตระกูล

ภาชนะฝังศพอีกหนึ่งกลุ่มที่พบจัดอยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 3 พบว่ามีการวางรวมกันเป็นกลุ่ม ภาชนะมีลักษณะเป็นทรงกระบอกลำตัวยาวกันมน ฝาปิดเป็นภาชนะทรงถาด และพบแบบแคปซูล ภาชนะอุทิศที่อยู่ภายในเป็นภาชนะขนาดเล็ก สำหรับที่พบภายนอกเป็นภาชนะดินเผาทรงชามก้นลึก คล้ายหมวก ภาชนะทรงหม้อคอสูงเขียนน้ำตาลบริเวณคอ และเป็นลายจุด บริเวณไหล่เมื่อทำการขุดเปิดภายในภาชนะฝังศพ พบว่าเป็นการฝังศพครั้งที่สอง พบกระดูกอยู่จำนวนหนึ่งไม่มากนัก มีข้อสังเกตว่าในกลุ่มนี้ไม่พบสิ่งของอุทิศอยู่ภายในแต่จะมีสิ่งของอุทิศวางรวมกลุ่ม และเศษกำไลดินเผากระจัดกระจายอยู่โดยรอบ

นอกจากนั้นในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ระยะที่ 3 ยังมีหลักฐาน การเก็บกระดูกวางบนพื้น เป็นพิธีกรรมครั้งที่สอง (secondary burial) โดยไม่บรรจุในภาชนะ จากหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว จากการดำเนินงานในปีพ.ศ. 2541 หลุมขุดค้น (MB'98 - 99 PK.PIT1) พบว่ามีการเก็บรวบรวมกระดูกมาฝังรวมกันจำนวน 3 โครง ส่วนกะโหลกศีรษะวางเรียงกันโดยหันศีรษะไปทางด้านทิศใต้ จากการวิเคราะห์พบว่าเป็นผู้ใหญ่จำนวน 2 โครง และเด็กอายุประมาณ 10 ปี จำนวน 1 โครง มีการวางภาชนะดินเผาที่เป็นของอุทิศให้ที่บริเวณส่วนปลายของหลุมศพเหนือโครงกระดูก โดยมีการวางภาชนะดินเผาในลักษณะตะแคง และพบว่ามีการนำเศษชิ้นส่วนของภาชนะที่ชำรุดแล้วมาทำหน้าที่ค้ำยัน ภาชนะอุทิศมีรูปแบบพิเศษอีก คือ เป็นภาชนะทรงถาด ชาม และอ่าง

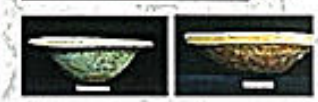

หลุมฝังศพที่ 3 pk.tp1

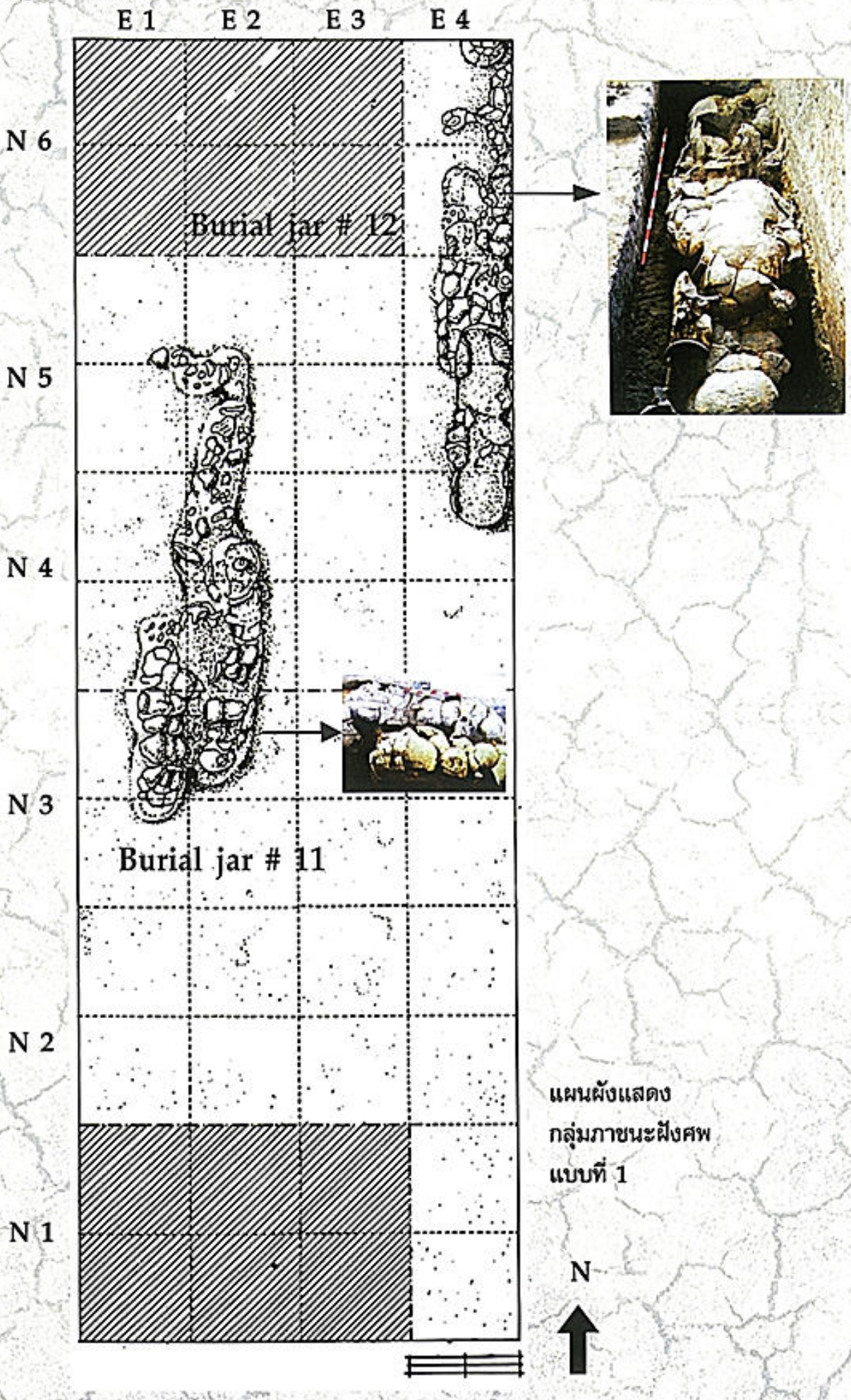

การฝังศพแบบเก็บกระดูกวางบนพื้น ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 3 แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด หลุมขุดค้น (MB'96-99 PK.PT1) จากการขุดค้น ในปี พ.ศ. 2541

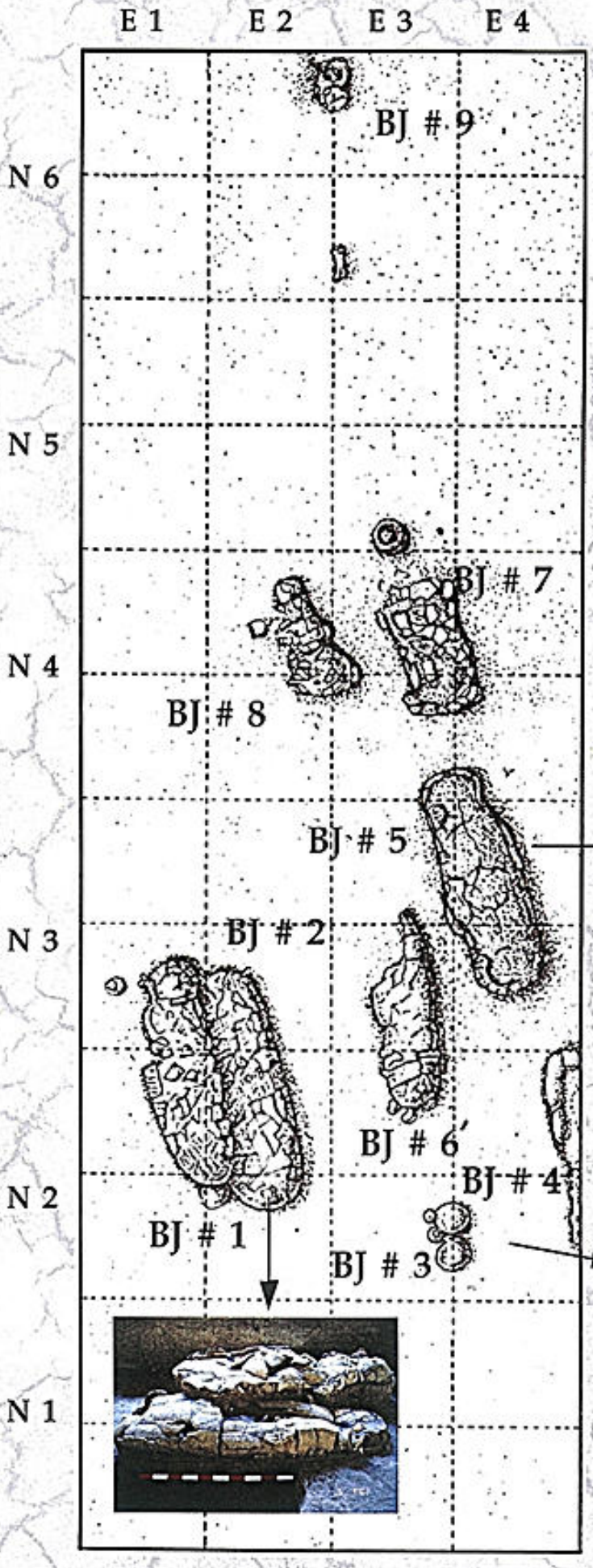
5.6 หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมการฝังศพแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง

จากการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงชั้นกิจกรรม 2 ชั้น คือ ชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัยสลับกับชั้นดินถม ที่ระดับ 180-550 เซนติเมตร จากผิวดิน และชั้นที่พบหลักฐานที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีการฝังศพจากระดับ 20-180 เซนติเมตร จัดแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้สมัยเดียว แหล่งเทียบกับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว พบแบบแผนการฝังศพที่สามารถแบ่งได้ 2 แบบ โดยพิจารณาจากรูปทรงของภาชนะดินเผา การจัดวาง และสิ่งของอุทิศที่พบร่วม ดังนี้

แบบที่ 1 รูปแบบของภาชนะฝังศพเป็นภาชนะทรงไหขนาดเล็ก วางในแนวนอน วางเดี่ยว และวางต่อกันเป็นเถา และมีการทุบภาชนะและนำเศษชิ้นส่วนของภาชนะที่ชำรุดแล้วมาพอกคลุมลงไป ซึ่งสามารถนำมาประกอบกันเป็นใบที่สมบูรณ์ได้ ภายในพบกระดูกมนุษย์อยู่เพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นพิธีกรรมการฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary burial) ซึ่งของอุทิศที่พบอยู่ภายในเป็นก้อนดินเผา ภาชนะทรงกรวยแหลม กำไลสำริด ถ้วยดินเผา

แผนผังแสดง
กลุ่มภาชนะฝังศพ
แบบที่ 1

แผนผังแสดง
กลุ่มภาชนะฝังศพ
แบบที่ 2

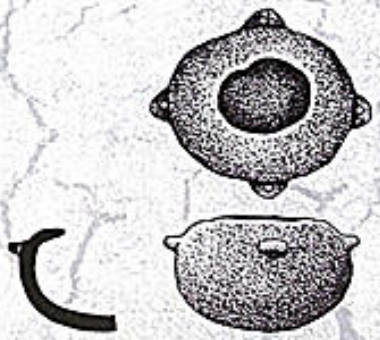

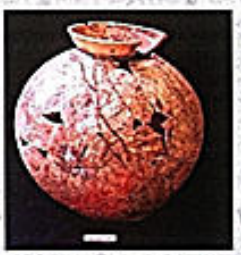
ภาชนะฝังศพ ทั้งสามใบที่ต่อกันเป็นเถา และเมื่อนำมาประกอบกันแล้ว

ภาชนะอุทิศที่พบร่วม แต่พบกระดูกมนุษย์อยู่ภายในเพียงเล็กน้อย

ภาชนะทรงหม้อก้นกลมเหล่านี้ มาจากเศษภาชนะที่นำมาพอกอยู่ด้านบนของกลุ่มภาชนะฝังศพ เป็นภาชนะทรงหม้อทรงกลม ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบและทาน้ำดินสีน้ำตาล เนื้อดินค่อนข้างแกร่ง เนื้อบางมีขนาดสูงประมาณ 55 ซ.ม. และมีเส้นผ่าศูนย์กลางลำตัวประมาณ 45 ซ.ม.

กลุ่มภาชนะบรรจุกระดูก (burial jar # 12) พบภาชนะทรงไหปากกว้าง วางตัวในแนวนอนต่อกันเป็นเถาจำนวน 3 ใบ และมีการคลุมภาชนะพอกทับ เมื่อขุดเปิดภาชนะแล้ว พบกระดูกมนุษย์เล็กน้อยมีสภาพเปื่อยยุ่ย ภาชนะอุทิศขนาดเล็ก เช่นถ้วย หม้อกลม มี 4 หู ก้นไล่สำริด

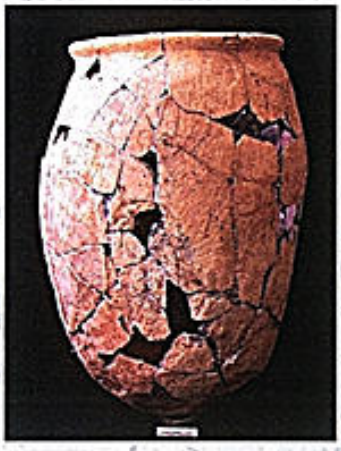

ของอุทิศ มีลักษณะทรงกรวย
แหลมและมีการเจาะรู

ภาชนะฝังศพรูปทรงต่างๆ ที่อยู่
ภายใต้เศษชิ้นส่วนที่นำมาพอก

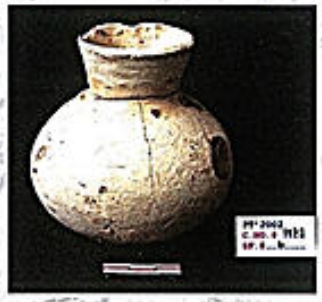

ภาชนะทรงหม้อกลมนี้ได้มาจากเศษชิ้นส่วน
ของภาชนะที่นำมาพอก

กลุ่มภาชนะฝังศพ (burial jar # 11) มีลักษณะการฝังร่วมชั้นเดียวกับ (burial jar # 12) เป็นการฝังศพครั้งที่สอง เช่น เดียวกัน โดยมีภาชนะทรงไหขนาดเล็ก และภาชนะทรงอ่างก้นลึกอยู่ด้านล่างและพอกทับด้วยการทุบภาชนะให้เป็นเศษ แล้วนำมาพอกพบชิ้นส่วนกระดูกติดแน่นอยู่กับก้อนดินเป็นส่วนของกะโหลกศีรษะ กระดูกมีสีขาว มีร่องรอยการเผาไหม้ และคงมีเศษถ่านติดอยู่ พิจารณาจากการแตกและสีของกระดูกติดอยู่กับดิน น่าจะเป็นการปลงศพด้วยการเผาสด

แบบที่ 2 รูปแบบการฝังศพที่นำภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ทรงยาวรี จำนวน 2 ใบ วางในแนวนอน หันส่วนปากมาประกบกัน มองดูคล้ายแคปซูล มีลักษณะการฝังรวมกันเป็นกลุ่ม ภายในพบกระดูกมนุษย์เล็กน้อย บางใบไม่พบเลย และมีการเจาะรูกลมบริเวณด้านข้างของลำตัว และ เจาะรูที่ก้นภาชนะนอกจากนี้ยังพบภาชนะฝังศพ (Jar burial) ที่วางต่อกันเป็นเถา จำนวน 2-3 ใบ และ มีการทุบภาชนะคลุมไว้ด้านบนและโดยรอบ พบสิ่งของอุทิศที่อยู่ภายในคือ กำไลสำริด ลูกปัดหินสีดำ ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยน ภาชนะดินเผาขนาดเล็กทรงกลมคอยาว เป็นชั้นเนื้อดินสีขาวบาง (คนโท) นอกจากนั้นแล้วยังมีโบราณวัตถุที่พบอยู่ในระดับชั้นนี้ คือ เครื่องเหล็ก ลูกปัดแก้วสีฟ้า ถ้วยดินเผาขนาดเล็ก (ตะคัน) เศษชิ้นส่วนของพวยกา

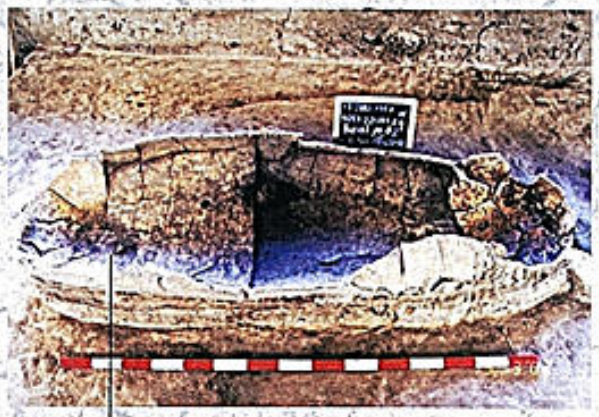

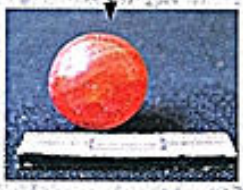
ภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1) ซ้อนทับอยู่บน (Burial jar # 2) ภาชนะฝังศพเป็นภาชนะขนาดใหญ่ลำตัวยาวก้นมนวางในแนวนอนอีกด้านหนึ่งเป็นเศษภาชนะที่ทำรูดหรือทุบมาพอกต่อออกไป

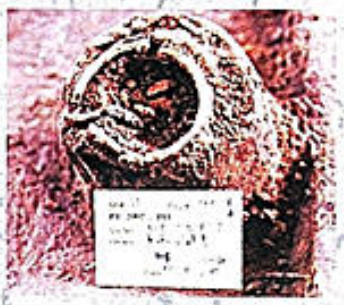

กลุ่มภาชนะฝังศพ (Burial jar # 1) มีการวางภาชนะอุทิศไว้ด้านบนกลุ่มภาชนะ ภาชนะอุทิศมีเนื้อแกร่งสีขาว คอหยักเป็นชั้นรูปทรงแบบนี้อาจจะเรียกว่า คนโท ภายในภาชนะว่างเปล่าไม่พบกระดูกมนุษย์

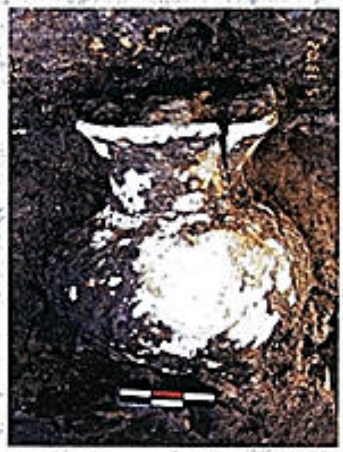

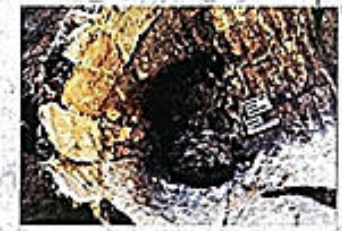
ภาชนะอุทิศทรงคนโทพบว่าวางอยู่ใต้กลุ่มภาชนะฝังศพกลุ่มนี้ ไม่ได้พบอยู่ภายใน

กลุ่มภาชนะฝังศพ (Burial jar # 2) มีลักษณะเป็นแบบ "แคปซูล" ภายในไม่พบกระดูกมนุษย์ แต่พบสิ่งของอุทิศได้แก่กำไลสำริด และลูกปัดคาร์เนเลี่ยน บริเวณพื้นผิวภาชนะด้านล่างมีการเจาะรู ตอนกลางภาชนะและใกล้กับขอบปากในตำแหน่งที่ตรงกันทั้งสองใบ

กระดูกมนุษย์

กระดูกส่วนแขนมีกำไลสำริดสวมอยู่

กลุ่มภาชนะฝังศพ (Burial jar # 5) มีลักษณะเป็นแบบ "แคปซูล" ภายในมีกระดูกมนุษย์เล็กน้อย ลักษณะปั้นและของอุทิศเป็นกำไลสำริดติดอยู่กับกระดูกส่วนแขน เมื่อยกภาชนะกลุ่มนี้ขึ้น พบภาชนะทรงคนโทอยู่ด้านล่าง

ภาชนะฝังศพ (Burial jar # 3) อีกรูปแบบหนึ่งที่นำภาชนะเนื้อดินสีขาว บางจำนวน 2 ใบ วางในแนวนอนหันส่วนปากประกบกัน วางภาชนะอุทิศคนโทไว้ด้านนอก ภายในไม่พบกระดูกมนุษย์แต่กลับพบลูกปัดหินสีดำเม็ดใหญ่จำนวน 1 ลูก

5.7 สรุปพิธีกรรมการฝังศพแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง

การดำเนินการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีทั้งสอง เพื่อนำหลักฐานทางโบราณคดีมาเป็นข้อมูลที่เป็นตัวแทนในการศึกษาวิจัยเรื่องประเพณีการฝังศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้นั้น ในเบื้องต้นหลักฐานเกี่ยวกับประเพณีการฝังศพมีความแตกต่างกันในด้านรูปทรงภาชนะดินเผา การจัดวาง และวัตถุอุทิศที่พบร่วม ทั้งที่แหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันมาก ย่อมทำให้เกิดข้อสงสัยว่า อะไรเป็นปัจจัยให้เกิดความแตกต่างดังกล่าว ซึ่งภาพรวมของแหล่งทั่วไปก็เป็นแบบเดียวกัน เช่น ลักษณะของแหล่งเนินดินมีคูน้ำล้อมรอบ ตั้งอยู่ลำน้ำสายเดียวกัน ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดข้อแตกต่างนั้นน่าจะอยู่ที่ลำดับอายุสมัยที่น่าจะส่งผลต่อวิธีปฏิบัติในพิธีกรรมการฝังศพที่แตกต่างหรือเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

สิ่งที่นำมาวิเคราะห์และตีความเพื่อเปรียบเทียบ คือ ภาชนะดินเผาฝังศพ (Burial jar) ของอุทิศ แบบแผนการฝังศพ และ ผลการวิเคราะห์อายุสมัย จากการขุดค้นในปัจจุบัน และ ได้นำผลการขุดค้นและการขุดกู้โบราณวัตถุในปี พ.ศ. 2541 มาพิจารณาร่วมด้วย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว นั้นมีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ปรากฏพิธีกรรมการฝังศพสามารถแบ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมได้ 3 สมัยคือ

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 4,000-2,500 ปีมาแล้ว) คือ พบการฝังศพครั้งแรก (Primary burial) แบบวางบนพื้น การฝังศพในภาชนะ รวมทั้งการฝังศพครั้งที่สอง

ในภาชนะ ภาชนะดินเผาทรงกลม (คล้ายผลส้ม) วางในแนวตั้งทั้งหมด สิ่งของอุทิศเป็นแบบเดียวกัน คือ ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ทรงกลมทาน้ำดินสีแดง ขัดมัน ไม่พบเครื่องประดับอื่น ๆ และพบใบราณวัตถุอื่นๆที่อยู่ในชั้นดินทั่วไป เช่น ต่างหูดินเผา (ear plug) เบ็ดตกปลาทำจากกระดูก ขวานหินขัด

ขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ ราว 2,500-1,000 ปีมาแล้ว) ในสมัยนี้ รูปแบบการฝังศพเปลี่ยนไปและมีความหลากหลายเป็นอย่างมาก เช่น รูปทรงของภาชนะฝังศพ ภาชนะ ซึ่งน่าจะมีนัยว่าเป็นความนิยมในแต่ละช่วงสมัยย่อยได้หรือไม่หรืออาจมีความเชื่ออื่นใดที่แฝงเร้นอยู่ซึ่งยังไม่สามารถตีความได้ในขณะนี้ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ระยะด้วยกัน คือ

ระยะที่หนึ่ง พบการฝังศพครั้งแรก (Primary burial) แต่การฝังศพครั้งแรก ในภาชนะหมดไป เริ่มพบการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) แบบที่ไม่ใส่ภาชนะ และแบบที่ใส่ภาชนะ ภาชนะฝังศพในระยะนี้วางแนวตั้ง และภาชนะอุทิศมีขนาดเล็กตกแต่งด้วยการเขียนสีเป็นเส้นแนวนอนคั่นด้วยลายสามเหลี่ยม ในระยะนี้รูปแบบของภาชนะฝังศพมีรูปทรงต่างกันถึง 3 แบบ แต่มีฝาปิดที่ภาชนะทรงอ่างที่ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเป็นลายเกลียวเชือกใกล้กับบริเวณขอบปากเหมือนกัน

ระยะที่สอง การฝังศพครั้งแรก (Primary burial) แบบวางบนพื้นหมดไป พบเพียงการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) ในภาชนะ กระดูกมนุษย์มีร่องรอยการเผาแห้ง มีการฝังแนวตั้งอยู่บ้าง และภาชนะฝังศพในแนวนอนเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงนี้ มีข้อสังเกตว่าภาชนะฝังศพในแต่ละใบมีการนำภาชนะทรงอ่างมาปิดที่ปากและกัน (ปิดหัวปิดท้าย) เริ่มพบการนำเศษภาชนะดินเผาที่ชำรุดมาพอกและค้ำยัน สิ่งของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงหนา พบเครื่องประดับดินเผา ได้แก่ กำไลทรงกระบอก

ระยะที่สาม พบการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) ในภาชนะกระดูกมนุษย์มีร่องรอยการเผาแห้ง รูปทรงภาชนะฝังศพเปลี่ยนไป พบแบบที่เป็นแบบพิเศษมากขึ้น คือ เป็นภาชนะทรงกระบอกก้นมนลำตัวยาว (คล้ายไกศ) มีฝาปิดเป็นภาชนะทรงถาด (tray) มาปิดปากและก้น (ปิดหัวปิดท้าย) วางภาชนะในแนวนอน ฝังรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ โดยฝังรวมกับภาชนะทรงไหขนาดเล็กมีฝาปิดในลักษณะวางรายล้อม นอกจากนี้ยังพบภาชนะฝังศพทรงไหขนาดเล็กวางเรียงต่อกันเป็นเถาจำนวน 3-5 ใบ และพบการวางภาชนะที่มีรูปแบบพิเศษอีกแบบหนึ่ง คือ การนำภาชนะทรงกระบอกยาว (คล้ายไกศ) นำมาวางแบบปากประกบมองดูคล้าย “แคปซูล” พบเศษกำไลดินเผา อยู่รอบๆภาชนะฝังศพ ภาชนะทรงขามก้นลึกคล้ายหมวก บริเวณขอบปากเขียนสีเป็นเส้นเฉียง (stripe) สำหรับภาชนะที่พบร่วมกับระยะที่สามนี้เป็นภาชนะที่มีเนื้อดินสีขาวบาง และภาชนะแบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware)

หลักฐานจากการขุดตรวจในปี พ.ศ. 2541 (MB'1998 : PK.TP.1) พบการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) ที่ไม่ใส่ภาชนะ (หลุมฝังศพที่ 1 2 และ 3) ที่มีการนำภาชนะดินเผาทรงอ่าง ทรงถาด ทรงขาม (คล้ายหมวก) ตกแต่งขอบปากด้วยการเขียนสีแดงเป็นเส้นเฉียง (stripe) มาวางในลักษณะตะแคงอยู่ในตำแหน่งหัวและท้ายของหลุมศพ ซึ่งน่าจะเป็นรูปแบบการฝังศพอีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ด้วย และที่สำคัญในทุกรูปแบบที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ พบการนำภาชนะที่ชำรุด หรือ มีการทุบเพื่อนำมาพอก คลุมทับ และทำหน้าที่เป็นเครื่องค้ำยันในกลุ่มภาชนะฝังศพ

2. แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ปรากฏชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัยและชั้นการฝังศพ จากการวิเคราะห์ภาชนะฝังศพ แบบแผนพิธีกรรม จัดเป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยเดียว ซึ่งสัมพันธ์กับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (ระยะที่สาม) ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ปรากฏชั้นที่อยู่อาศัย และ ชั้นกิจกรรมการฝังศพดังนี้

ระยะที่ 1 ปรากฏหลักฐานชั้นที่อยู่อาศัย

ระยะที่ 2 ปรากฏหลักฐานการฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary burial) แบ่งรูปแบบพิธีกรรมได้ 2 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 พบการฝังศพแบบทุบภาชนะ และนำเศษภาชนะมาคลุมพอกทับกลุ่มภาชนะฝังศพ และบางครั้งคลุมทับกระดูกมนุษย์ นอกจากนี้ยังพบการฝังศพในภาชนะที่มีการวางในแนวนอนต่อกันเป็นเถา จำนวน 2-3 ใบ ของอุทิศในสมัยนี้เป็นถ้วยดินเผาขนาดเล็ก กำไลสำริด กระดูกมนุษย์มีร่องรอยของการเผาสด

แบบที่ 2 พบการฝังศพแบบพิเศษ คือ การนำภาชนะขนาดใหญ่ลำตัวยาวก้นมนที่เหมือนกันจำนวน 2 ใบ หันด้านปากทั้งสองมาประกบกัน และวางในแนวนอนทำให้ดูคล้ายกับ "แคปซูล" นอกจากนี้ยังพบลักษณะการนำเศษภาชนะชิ้นใหญ่ หรือ อาจจะมีการทุบเพื่อนำมาคลุมบนภาชนะฝังศพ สิ่งของอุทิศเป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็กทรงกลมคอสูง ลักษณะคอหยักเป็นชั้น ๆ ลูกปัดหินสีดำขนาดใหญ่ ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยน กำไลสำริด

5.8 ภาชนะฝังศพฐานคติความเชื่อของกลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกลุา

ตามที่กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดในข้างต้น ได้แสดงถึงความนิยมของผู้คนในวัฒนธรรมทุ่งกุลาที่กำหนดให้"ภาชนะฝังศพ"เป็นพิธีกรรมนิยมในการยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่นแตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นในระยะเวลาเดียวกัน

จากการกำหนดอายุทำให้เชื่อว่า "ภาชนะฝังศพ" ได้ถูกประดิษฐ์คิดค้นขึ้นและพัฒนาเองภายในท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 4,000 -3,500 ปีมาแล้ว ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมบ้านเชียงในแอ่งสกลนคร และกลุ่มวัฒนธรรมแถบลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน โดยเฉพาะพิธีกรรมการบรรจุศพในร่างในภาชนะ (primary jar burial) ของเด็กทารก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ เป็นรูปแบบพิเศษแรกเริ่มของการใช้ "ภาชนะฝังศพ" ของวัฒนธรรมทุ่งกุลา ทั้งนี้สามารถเปรียบเทียบได้กับ "ภาชนะฝังศพ" หมายเลข 28 ของแหล่งโบราณคดีโนนวัด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมากำหนดอายุอยู่ในสมัยปลายหินใหม่ [12]

จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้เชื่อว่า "ภาชนะฝังศพ" ของวัฒนธรรมทุ่งกุลาเป็นรูปแบบพิธีกรรมเริ่มแรกที่พัฒนาขึ้นเองในท้องถิ่นเมื่อประมาณ 4,000- 3,500 ปีมาแล้ว ดังนั้นแรงบันดาลใจในการเลือกนำภาชนะบรรจุศพนั้นจึงไม่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอื่น "ภาชนะฝังศพ" เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น กระทั่งยุคสมัยต่อมาคือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ถึงยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ

[12] โครงการโบราณคดีเกี่ยวกับจุดกำเนิดของนครวัด www.otago.ac.nz/Anthropology/Angkor/-bnw.html 1 กรกฎาคม 2550.

ประวัติศาสตร์ 2,500 - 1,000 ปีมาแล้วความเชื่ออย่างใหม่เช่นการเผาศพ การประกอบพิธีกรรมให้คนตายอีกครั้งหนึ่งที่เข้ามาจากภายนอกแพร่เข้ามาจากกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกล โดยเข้ามาตามเส้นทางการติดต่อระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตอนในของแผ่นดินกับกลุ่มคนที่อาศัยแถบชายฝั่งทะเลในประเทศเวียดนาม หรือ วัฒนธรรมซาหวิ่น (Sa Huynh) (3,500-2,600 ปีมาแล้ว)[13] โดยผ่านเข้ามาตามเส้นทางบก และเส้นทางน้ำตามลำน้ำโขงและแม่น้ำมูล-ชี ดูได้จากการพบโบราณวัตถุนำเข้าต่างๆเช่น ลูกปัดหินอาเกต คาร์เนเลี่ยน นำมาเป็นของอุทิศให้คนตายของวัฒนธรรมทุ่งกุลา

เหตุที่กลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกุลาไม่ได้ปฏิเสธความเชื่ออย่างใหม่อาจเป็นเพราะสอดคล้องกับธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติอยู่เดิมจึงเกิดยอมรับและผสมผสานรูปแบบพิธีกรรมดั้งเดิมของตนไว้อย่างแน่นแฟ้น ดังปรากฏการเก็บกระดูกมาเผาและนำมาบรรจุในภาชนะเป็นประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 (secondary jar burial) ซึ่งพบแพร่หลายอยู่ทั่วไปตลอดพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล-ชี รูปแบบพิธีกรรมภาชนะฝังศพยังคงได้รับความนิยมต่อมาเรื่อยๆ จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ หรือ ประมาณ 1,000-700 ปีมาแล้ว จากภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาก็กลายเป็นตลับ หรือ โถเคลือบ บรรจุอัฐิคนตาย

จากข้อสรุปที่ว่า "ภาชนะฝังศพ" คือสิ่งที่กลุ่มคนของวัฒนธรรมทุ่งกุลาคิดค้นขึ้นมาเองตั้งแต่แรกเริ่มนั้น ได้นำมาสู่ประเด็นคำถามว่าอะไรคือแรงผลักดันให้กลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกุลาได้เลือก "ภาชนะฝังศพ" เป็นพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันและสืบทอดต่อกันมา

หากมองว่า "ภาชนะฝังศพ" คือ "วัฒนธรรม" ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงตัวภาชนะดินเผาที่เป็นวัตถุเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผากับคติความเชื่อและกิจกรรมที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากมีความตายเป็นสาเหตุ ดังนั้นองค์รวมของวัฒนธรรมนั้นก็คือสิ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ใน 3 มิติ ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภาชนะฝังศพจึงเป็นสิ่งสะท้อนของความสัมพันธ์ดังกล่าว

ความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน สามารถอธิบายได้ว่าในสังคมๆหนึ่งนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ความตายส่งผลให้คนที่มีชีวิตอยู่ต้องตัดสินใจกระทำบางสิ่งบางอย่าง การจัดการเกี่ยวกับความตายซึ่งเป็นเรื่องของคนที่ยังมีชีวิตอยู่หรือ "คนเป็น" และเป็นเรื่องชุมชนหรือสังคมต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง เหล่านี้จึงต้องอาศัยความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม เช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือสายตระกูล สถานภาพทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยโบราณที่ผู้คนยังร่วมตัวกันเป็นสังคมระดับหมู่บ้านเกษตรกรรมในยุคแรกๆ ซึ่งได้สะท้อนผ่าน "ภาชนะฝังศพ" ที่ต้องผลิตขึ้นจากความร่วมแรงร่วมใจกันของชุมชน ความซับซ้อนและขั้นตอนที่มากขึ้นของ "ภาชนะฝังศพ" เช่นการทำพิธีกรรมครั้งที่สอง ตลอดจนความเพียรพยายามทำภาชนะให้มีขนาดใหญ่ สะท้อนว่าสังคมจะมีความซับซ้อนตามไปด้วย รวมทั้งการจัดจำแนกสถานภาพทางสังคมหลายช่วงชั้น อย่างน้อยพอจะมองเห็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ "ภาชนะฝังศพ" ต้องประกอบด้วย คนตาย คนในสายตระกูลหรือเครือญาติ คนประกอบพิธี และคนปั้นภาชนะ ซึ่งทั้งหมดนี้รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายทางสังคม

[13] แหล่งโบราณคดีที่ปรากฏหลักฐาน"ภาชนะฝังศพ"ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆทั้งในเอเชียภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น อินเดีย จีน ลาว เวียดนาม และภาคพื้นหมู่เกาะ อันได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และแถบภาคตะวันออกไกล เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี กำหนดอายุอยู่ประมาณ 3500 - 1500 ปีมาแล้ว

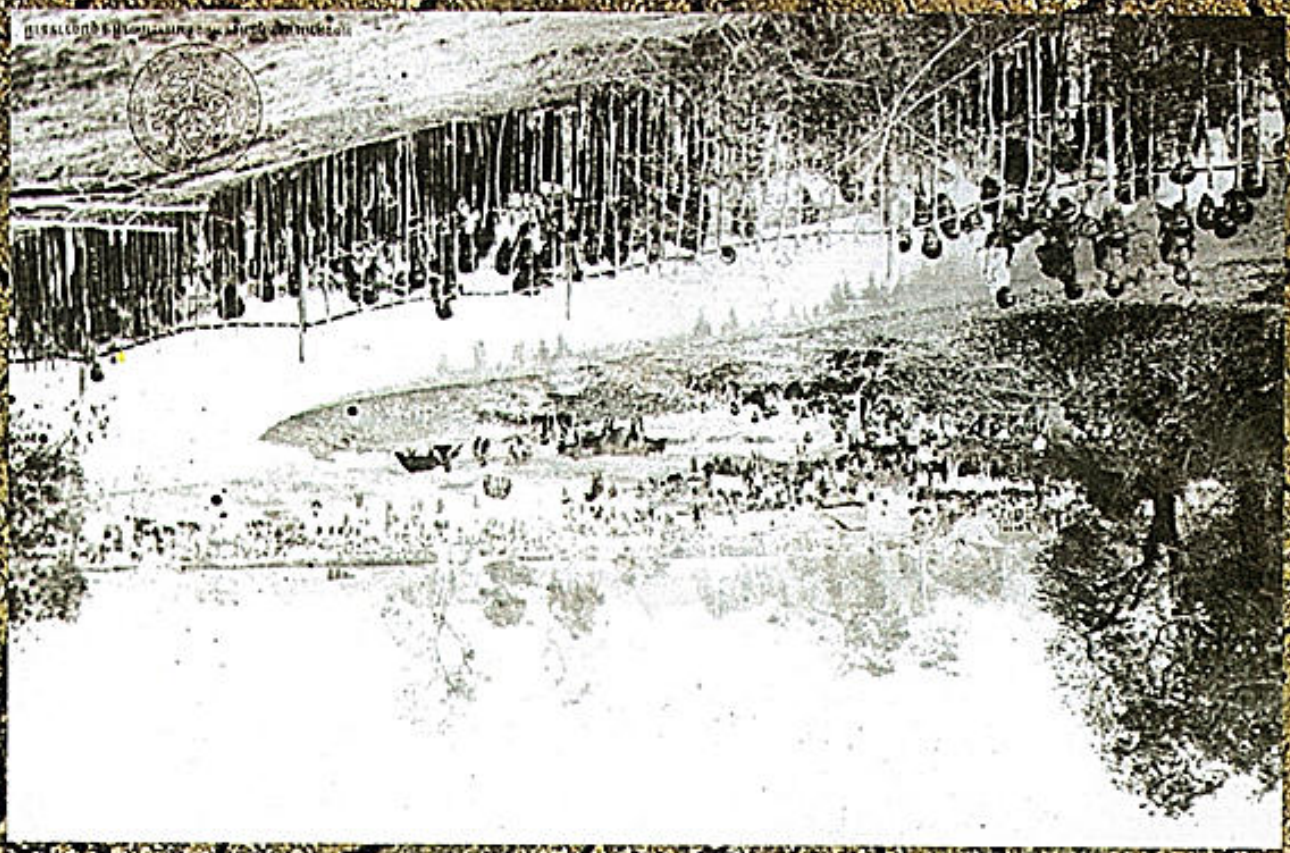
ความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับธรรมชาติ เป็นไปได้สองลักษณะคือการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติ และปรับธรรมชาติเข้าหาตัวเอง ในประการหลังส่งผลให้เกิดพัฒนาเทคโนโลยีของมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่าเทคโนโลยีมีส่วนสำคัญต่อการประดิษฐ์คิดค้นและดัดแปลงสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว กลุ่มคนวัฒนธรรมทุ่งกุลามีความชำนาญการเป็นพิเศษในการทำเครื่องปั้นดินเผาด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมคือการมี "เนื้อดินดี" ประกอบช่างผู้ชำนาญการ ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลาจึงมีความหลากหลายทั้งภาชนะใช้สอยประจำวัน ภาชนะใส่ศพ และของอุทิศต่างๆ ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลานั้นมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ เป็นพื้นฐานและต้นกำเนิดของการผลิตเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งอย่างเช่น กลุ่มเตาบุรีรัมย์ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 สอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมที่เข้าสู่ยุคสังคมเมืองภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ในสมัยต่อมา

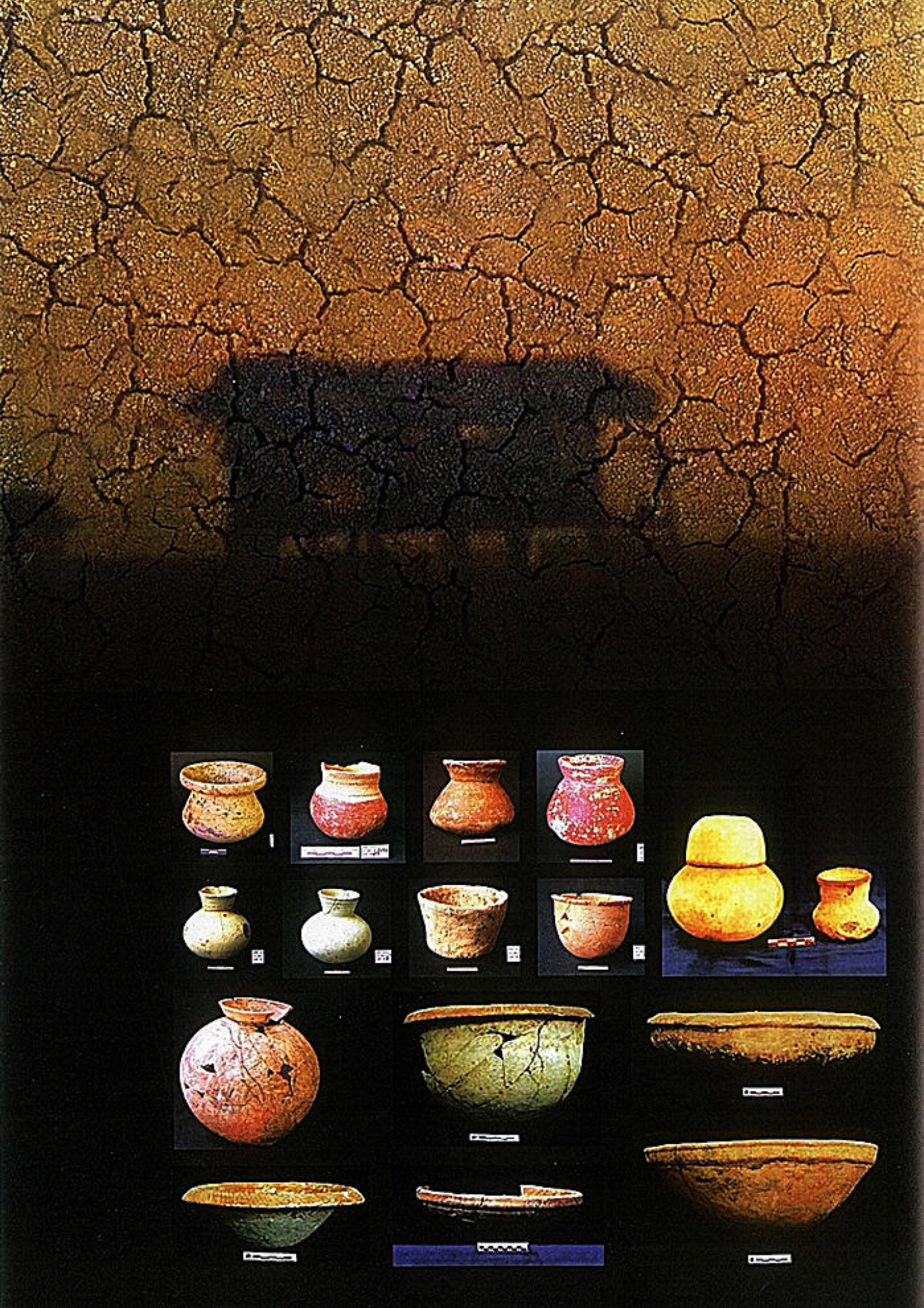
จึงไม่แปลกอะไรที่กลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกุลาจะกำหนดเลือกภาชนะดินเผาเป็น "ภาชนะฝังศพ" เนื่องมาจากมีความรู้ประสบการณ์ เทคโนโลยี และทรัพยากรที่เอื้ออำนวยในท้องถิ่น

ความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่งผลโดยตรงต่อความเชื่อพิธีกรรม "ภาชนะฝังศพ" ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มคนในวัฒนธรรมทุ่งกุลา ความพิเศษของ "ภาชนะ" ที่ใช้ในพิธีกรรมเกิดจากแรงบันดาลใจจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ต้องสร้างสรรค์ให้พิเศษจากของใช้ของ "คนเป็น" ภาชนะฝังศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลาจึงมีความหลากหลาย เน้นไปการปั้นภาชนะขนาดใหญ่เพื่อบรรจุกระดูกเพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นเรื่องของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ต้องการการสร้างความพึงพอใจต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อทุกฝ่ายยอมรับ จึงกลายมาเป็นกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน

นอกจากนั้นภาชนะฝังศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลาเป็นร่องรอยที่เหลืออยู่ของพิธีการเปลี่ยนสภาพจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง (rite of transition) ในขั้นตอนนี้คนตายจะเปลี่ยนสภาพไปเป็นวิญญาณจึงต้องทำศพในรูปแบบต่างๆ พิธีกรรมศพจึงมีหน้าที่ช่วยเยียวยา หรือบรรเทาอารมณ์เศร้าโศกความกังวล ระส่ำระสายของความสัมพันธ์ของคนที่มีชีวิตอยู่ เช่น การลงมือลงแรงในการทำภาชนะฝังศพให้มีขนาดใหญ่เป็นลักษณะพิเศษ ยุ่งยากและใช้เวลานาน จะช่วยบรรเทาความเศร้าโศกให้จางหายไปได้ ภาชนะฝังศพที่มีรูปแบบพิเศษแตกต่างจากภาชนะประจำวันก็สร้างพึงพอใจให้สิ่งเหนือธรรมชาติที่เกิดการควบคุมเช่นความเชื่อเรื่องวิญญาณ หรือ ผี ไม่ให้มารบกวน

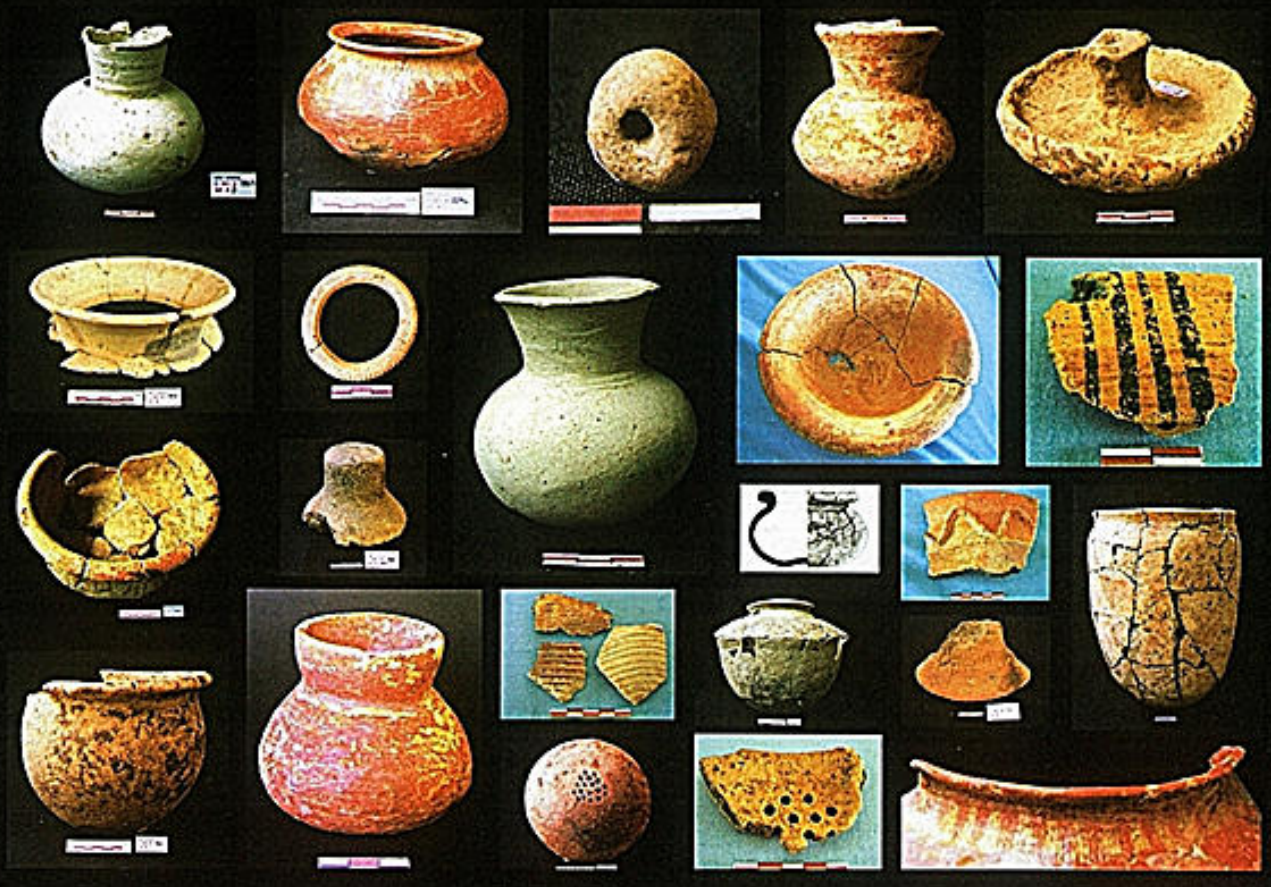
ท้ายที่สุดภาชนะฝังศพได้สะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ได้แก่ การมอบสิ่งของเครื่องใช้ ข้าวปลาอาหาร ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่คนที่ยังมีชีวิตจะปฏิบัติต่อคนตาย ที่มีนัยว่า "ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต" และชีวิตหลังความตายยังคงดำเนินต่อไป ภาชนะฝังศพยังเปรียบเสมือนเครื่องมือและสัญลักษณ์ในการโน้มเหนี่ยวคนตายไว้กับคนที่ยังมีชีวิต เป็นการเน้นย้ำถึงความเป็นตัวตนว่าเป็นใครมาจากไหน รวมทั้งมีหน้าที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทั้งคนเป็นและคนตายร่วมกันเป็นสมาชิก จากแบบแผนพิธีกรรมที่ฝังรวมกันเป็นกลุ่มทำให้เราทราบถึงความสำคัญของระบบเครือญาติหรือสายตระกูล การร่วมแรงร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมเท่ากับเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของกลุ่มคนและสังคม

6

หลักฐานเศษภาชนะดินเผา

6

หลักฐานเศษภาชนะดินเผา

6.1 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผา

6.1.1 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

การศึกษาเศษภาชนะดินเผาของทั้ง 2 แหล่งโบราณคดีนั้นเป็นการศึกษาเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากการขุดค้น ดังนั้นจึงมีขั้นตอนและวิธีการศึกษาเศษภาชนะดินเผาดังต่อไปนี้

1. จัดระเบียบข้อมูลที่ได้โดยแยกเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากระดับชั้นดินสมมุติ (Arbitrary Layer) ชั้นละ 10 เซนติเมตร และร่องรอยผิดวิสัย (Feature) ออกจากกัน จากนั้นทำการจำแนกส่วนต่าง ๆ ของเศษภาชนะดินเผาเหล่านั้นจากลักษณะที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า คือ ปาก คอ ไหล่ ลำตัว และก้น ออกจากกัน

2. วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลดิบเพื่อนำรายละเอียดที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นที่สอง โดยมีการศึกษาดังต่อไปนี้

1) ศึกษาคุณสมบัติด้านรูปแบบ รูปทรง (Form Attributes) โดยทำการจัดกลุ่มรูปแบบเพื่อแสดงความสัมพันธ์กันในแต่ละประเภท

2) ศึกษาคุณสมบัติด้านลวดลาย (Form Attributes) โดยจำแนกจากการตกแต่งต่าง ๆ เช่น เขือกทาบ ปั้นแปะ ขูดขีด จักสาน ฯลฯ เพื่อให้ทราบถึงความนิยมในการผลิต และวัสดุที่นำมาใช้สร้างลวดลายได้

3. วิเคราะห์ข้อมูลขั้นที่สอง คือ นำข้อมูลเบื้องต้นที่ทำการศึกษาแล้วนั้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ อาจกล่าวถึงประโยชน์หน้าที่ (Function) ของเศษภาชนะดินเผา ความนิยมในการผลิตและใช้ภาชนะดินเผา รูปแบบในการผลิต และ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบในชั้นดินตามแนวดิ่งได้อีกด้วย

สำหรับผลการศึกษาเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากหลุมขุดค้นที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002 : PK.PIT 2) และ หลุมขุดค้นที่ 1 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002 : PIT 1) นั้นสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาภาชนะดินเผาที่พบในทุ่งกุลาร้องไห้ และภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ต่อไปได้

6.1.2 การเรียกชื่อส่วนต่าง ๆ ของภาชนะดินเผา

การศึกษารูปแบบของเศษภาชนะดินเผาของทั้ง 2 แหล่งโบราณคดีนั้น สามารถจำแนกรายละเอียดตามส่วนต่าง ๆ คือ ปาก คอ ไหล่ ลำตัว และก้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปาก (Rim) คือ ขอบด้านนอกสุดของภาชนะดินเผา ซึ่งเชื่อมติดอยู่กับส่วนคอหรือส่วนลำตัวการวัดเส้นผ่าศูนย์กลางและความหนาของขอบปากทำให้ทราบขนาดของภายนะนั้นโดยประมาณได้สำหรับการวิเคราะห์ขอบปากที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนี้ได้มีการจัดจำแนกรูปแบบของขอบปากที่พบในหลุมขุดตรวจที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'98: PK.TP1), หลุมขุดค้นที่ 1 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002:PIT 1), หลุมขุดค้นที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002:PK.PIT 2) และหลุมทดสอบที่กู่กาสิงห์ (KS'2002) เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ไปในทิศทางเดียวกัน

2. คอ (Neck)คือ ส่วนของภาชนะที่อยู่ระหว่างปากกับลำตัว โดยขอบเขตของภาชนะเริ่มจากจุดต่อระหว่างคอและปาก มีทั้งมีการตกแต่งไม่มีการตกแต่ง สำหรับการศึกษาเศษภาชนะดินเผาของทั้งสองแหล่งโบราณคดีนั้น มีรูปแบบคอ 3 ประเภทคือ คอหักมุม คอโค้ง และคอตรง

3. ไหล่ หรือ บ่า (Shoulder) คือ ส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างคอกับลำตัว ส่วนมากจะมีรูปร่างโค้ง มีการตกแต่งหรือไม่มีก็ได้ สำหรับการศึกษาเศษภาชนะดินเผาของทั้งสองแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง การตกแต่งบริเวณไหล่ (โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวที่มีรูปแบบการตกแต่งที่หลากหลาย) เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่สามารถใช้วิเคราะห์ร่วมกับโบราณวัตถุต่างๆ ที่พบในหลุมขุดค้น ทำให้ข้อมูลที่ได้มีน้ำหนักที่จะใช้อธิบายถึงการแบ่งชั้นวัฒนธรรมต่อไปได้

4. ลำตัว (Body) คือ ส่วนที่อยู่ระหว่างคอกับก้น หรือถ้าภาชนะชนิดนั้นไม่มีคอก็จะเป็นส่วนที่อยู่ระหว่างปากกับก้น ถือว่าเป็นส่วนที่ใหญ่ พบง่าย และมีจำนวนมากที่สุดในการศึกษาเศษภาชนะดินเผาของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เราทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเทคนิคการตกแต่ง ความหนา เนื้อดิน สีดิน และ ปริมาณความมากน้อย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์เชิงสถิติ

5. ก้น (Base / Bottom) คือ ส่วนล่างสุดของภาชนะ เป็นส่วนที่ติดกับลำตัว และ ทำให้ภาชนะนั้น ๆ ตั้งได้ สำหรับรูปแบบของก้นที่พบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองนั้น มีด้วยกัน 4 ประเภท คือ ก้นบุ้ม ก้นมีเชิง ก้นกลม และก้นแบน

6.1.3 การจำแนกรูปแบบของภาชนะดินเผา

1. ขึ้นส่วนปากภาชนะดินเผา

1.1 ปากโค้งออก (Outturned) 12 แบบใหญ่ 45 แบบย่อย

1) ปากโค้งออกแบบที่ 1 : ภาชนะทรงหม้อคอสูง

ลักษณะ : ขอบปากผายออกและค่อนข้างตั้ง ช่วงบริเวณคอถึงขอบปากค่อนข้างสูง คอหักมุม สามารถแบ่งย่อยได้ 7 แบบ

การตกแต่ง : นิยมทาน้ำดิน ขุดบริเวณขอบปากด้านนอก เขียนสีที่ขอบปาก เป็นต้น นอกจากนี้ บริเวณไหล่ยังตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ และขูดขีด อีกด้วย

1.1 1.2 1.3 1.4 1.5

1.6 1.7

2) ปากโค้งออกแบบที่ 2 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : ขอบปากผายออก มีพื้นที่บริเวณขอบปากค่อนข้างมาก ขอบปากมนกลม มีทั้งก้นตื้น ก้นลึก ก้นกลม ก้นตัดเรียบ ชามคล้ายหมวก สามารถแบ่งย่อยได้ 3 แบบ

การตกแต่ง : นิยมการเขียนสีที่บริเวณขอบปาก และเขียนสีแนวเฉียงหรือStripe ที่พื้นที่ของขอบปากด้วย พบทั้งสีแดง สีน้ำตาล และสีดำ (อาจเป็นเพราะขอบปากลักษณะนี้มีเนื้อที่ขอบปากกว้าง)

2.1 2.2 2.3

ข้อสังเกตเบื้องต้น สำหรับภาชนะเต็มใบที่มีรูปแบบขอบปากในลักษณะนี้ พบทั้งชามที่มีรูปทรงคล้ายหมวก (ชาวบ้านเรียกว่าหมวกดิน) ซึ่งสัมพันธ์กับภาชนะบรรจุกระดูก (ใช้เป็นฝาปิด) ชามก้นลึก และอ่าง เป็นต้น

3) ปากโค้งออกแบบที่ 3 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : ขอบปากผายออกและโค้งมน พื้นที่ขอบปากค่อนข้างแคบและหนาพอประมาณ บริเวณใต้ลำตัวใช้เทคนิคการปั้นแปะและทาน้ำดินตกแต่งผิวภาชนะ บางส่วนตกแต่งด้วยการกด หรือ ขุดลงบนผิวของภาชนะเลย

การตกแต่ง : ทาน้ำดินสีแดงหรือส้มบริเวณที่เป็นลายปั้นแปะ มีเทคนิคการตกแต่งที่ต่างกันออกไป เช่น เทคนิคกดดินให้กลายเป็นเกลียวเชือก ใช้ของมีคมขุด หรือ ทำให้เกิดร่องบริเวณปั้นแปะ เป็นต้น

ข้อสังเกตเบื้องต้น ลักษณะเด่นของขอบปากประเภทนี้คือ การตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเป็นเกลียวเชือก ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกลุ่มของภาชนะบรรจุศพ (Burial Jar) ภายในหลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวแล้วนั้น ลักษณะดังกล่าวก็ปรากฏขึ้นในช่วงนี้ เลยทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า ขอบปากโค้งออกแบบที่ 3 น่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับประเพณีการฝังศพโดยเฉพาะ นอกจากนี้การตกแต่งด้วยเทคนิคการปั้นแปะยังสามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งในการแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้อีกด้วย

4) ปากโค้งออกแบบที่ 4 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : ขอบปากผายออก มีพื้นที่บริเวณขอบปากค่อนข้างแคบ ไม่มีคอ สามารถแบ่งย่อยได้ 6 แบบ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน เขียนสีที่ขอบปาก ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนิยมขุดขอบปากด้านนอกของปากโค้งออกแบบที่ 4 นี้ (ชั้นวัฒนธรรมที่ 1) ที่แหล่งโบราณคดีโพนทองตกแต่งด้วยการเขียนสีแนวเฉียง (Stripe)

4.1

4.2

4.3

4.4

4.5

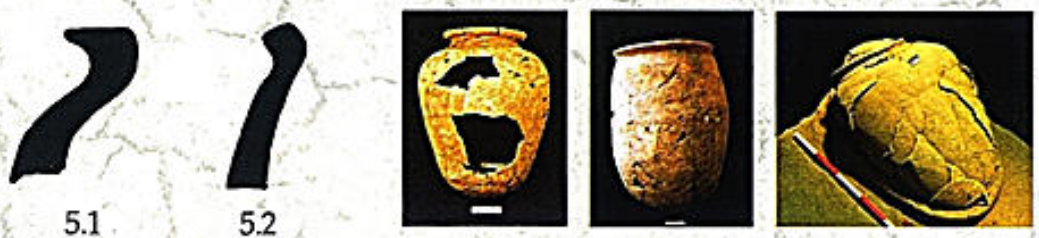
4.6

5) ปากโค้งออกแบบที่ 5 : ภาชนะทรงไห

ลักษณะ : ขอบปากผายออก ปลายปากด้านบนตัดเรียบ ขอบปากค่อนข้างหนา ความกว้างของขอบปากจะมีทั้งขนานกับไหล่จากนั้นจะสอบลงมาสู่ช่วงลำตัว ก้นกลม หรือ จากไหล่ลงมาสู่ลำตัวจะเป็นทรงกระบอกก้นมน สามารถแบ่งย่อยได้ 2 แบบ

การตกแต่ง : ทาน้ำดินที่บริเวณขอบปาก บางส่วนก็ไม่มีการตกแต่งเลย

5.1 5.2

ข้อสังเกตเบื้องต้นลักษณะของขอบปากที่ค่อนข้างได้ระนาบ รวมทั้งมีความหนาค่อนข้างมาก (แตกต่างจากภาชนะทรงหม้อ และ ชาม/อ่าง) มีความคล้ายคลึงกับภาชนะทรงไหบรรจุกระดูกที่พบในหลุมขุดค้นทั้ง 2 แหล่งโบราณคดี ซึ่งภาชนะทรงไหดังกล่าวทำหน้าที่บรรจุกระดูก (Burial Jar) ดังนั้นน่าจะเป็นไปได้ว่า ปากโค้งออกแบบที่ 5 นี้ น่าจะทำหน้าที่เป็นภาชนะบรรจุกระดูกเช่นเดียวกัน

6) ปากโค้งออกแบบที่ 6 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : ขอบปากผายออกไปในแนวเดียวกับลำตัว ไม่มีคอ ขอบปากมนกลม สามารถแบ่งย่อยได้ 7 แบบ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน ขุดบริเวณขอบปาก เขียนสีบริเวณขอบปาก

6.1 6.2 6.3 6.4 6.5 6.6 6.7

7) ปากโค้งออกแบบที่ 7 : ภาชนะทรงหม้อขนาดเล็ก (หม้ออุทิศ)

ลักษณะ : เป็นหม้ออุทิศที่พบพร้อมกับภาชนะบรรจุกระดูก (โดยพบทั้งภายและภายนอกภาชนะ) และพบตามระดับชั้นดินสมมติและร่องรอยผิดวิสัยที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง มีลักษณะขอบปากผายออก คอหักมุม พื้นที่ขอบปากแคบ ขอบปากมีขนาดไม่ใหญ่ สามารถแบ่งย่อยได้ 5 แบบด้วยกัน

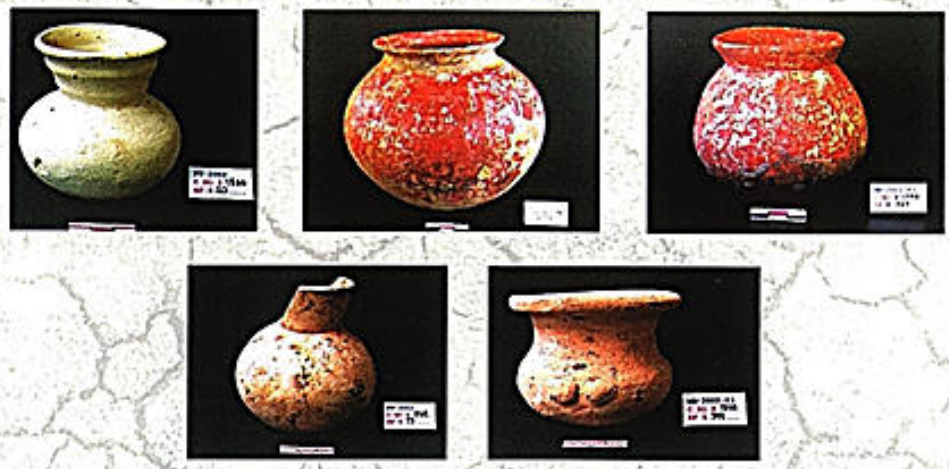
การตกแต่ง : ส่วนมากหม้ออุทิศที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และ แหล่งโบราณคดีโพนทองจะมีการตกแต่งแตกต่างกันอย่างชัดเจน ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 นิยมการขัดผิวภาชนะ เคลือบน้ำดินที่ค่อนข้างหนาสีแดงเข้ม บริเวณขอบปากเขียน

สีแดงเช่นเดียวกับน้ำดินที่ใช้เคลือบตัวภาชนะ บริเวณขอบปากไม่นิยมการเขียนลายเท่าใดนัก แต่จะนิยมการตกแต่งบริเวณไหล่มากกว่า ส่วนชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เริ่มมีการเขียนลายเพิ่มมากขึ้น ลายที่เขียนมีทั้งที่ขอบปากและบริเวณคอค่อนมาทางไหล่ของภาชนะ การทาน้ำดินก็ยังคงมีสืบทอดต่อมา แต่น้ำดินที่ใช้เคลือบนั้นจะหนาน้อยลง สำหรับแหล่งโบราณคดีโพนทอง หม้ออุทิศจะไม่นิยมการเขียนสีและเคลือบน้ำดินที่หนา (อยู่ในชั้นวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน) แต่ลักษณะเด่นของหม้ออุทิศโพนทองคือ เนื้อดินที่มีสีขาวนวล เรียบ และลักษณะของหม้อที่มีคอเป็นชั้น เป็นต้น

สำหรับการศึกษาเศษภาชนะดินเผาของทั้งสองแหล่งโบราณคดีนั้น จะพบเพียงแต่เศษชิ้นส่วนของหม้ออุทิศที่มีลักษณะแตกต่างจากเศษภาชนะดินเผาทั่วไป จึงระบุได้เลยว่าเป็นชิ้นส่วนของหม้ออุทิศ ส่วนการตกแต่งนั้นก็อ้างอิงลายที่พบจากเศษภาชนะและหม้ออุทิศเต็มใบด้วย

7.1 7.2 7.3 7.4 7.5

ข้อสังเกตเบื้องต้น ลักษณะของขอบปาก การตกแต่ง และเนื้อดินของหม้ออุทิศเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งในการใช้จัดลำดับชั้นวัฒนธรรมของทั้งสองแหล่งโบราณคดี (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ)

8) ปากโค้งออกแบบที่ 8 : ภาชนะทรงหม้อคอสั้น ปากหยัก

ลักษณะ : ปลายขอบปากมน เรียวและตั้งขึ้น ช่วงคอสั้น พื้นที่บริเวณที่จะต่อกับคอด้านนอกนูนโค้งแล้วค่อย ๆ สอบสู่ขอบปาก สามารถแบ่งย่อยได้ 3 แบบ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน เขียนสีแบบ Stripe ที่ขอบปาก เขียนสีบริเวณช่วงต่อระหว่างปากกับคอ

8.1 8.2 8.3

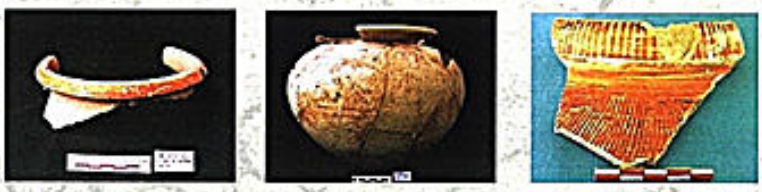
9. ปากโค้งออกแบบที่ 9 : ภาชนะทรงหม้อคอสั้น ปากม้วน

ลักษณะ : ขอบปากผายออกปลายของขอบปากม้วนหรือหักเฉียงลงประมาณ 45° คอสั้น สามารถแบ่งย่อยได้ 3 แบบ

การตกแต่ง : เขียนสีแบบ Stripe ที่ขอบปาก ทาน้ำดิน

9.1 9.2 9.3

10) ปากโค้งออกแบบที่ 10 : ภาชนะทรงหม้อคอสั้น

ลักษณะ : ขอบปากผายออก คอหักมุม ช่วงขอบปากถึงคอสั้น ปลายมนเรียบ มีพื้นที่ขอบปากน้อยสามารถแบ่งย่อยได้ 5 แบบด้วยกัน

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน เขียนสีที่ขอบปาก

10.1 10.2 10.3 10.4 10.5

11) ปากโค้งออกแบบที่ 11 : ภาชนะทรงหม้อ ปากด้านในหยัก

ลักษณะ : ขอบปากผายออก ปลายปากมนกลม ช่วงคอสูง คอหักมุม ขอบปากด้านในทำเป็นร่องชัดเจน

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน

11

12) ปากโค้งออกแบบที่ 12 : ภาชนะทรงหม้อ ปากยาว

ลักษณะ : รูปทรงของขอบปากคล้ายชามวางอยู่บนหม้ออีกทีหนึ่ง คอหักมุม และสูง ขอบปากผายออก มีพื้นที่ขอบปากน้อย สามารถแบ่งย่อยได้ 2 แบบ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน

12.1 12.2

1.2 ปากโค้งเข้า (Inturned) จำนวน 7 แบบใหญ่ 9 แบบย่อย

1) ปากโค้งเข้าแบบที่ 1 : ภาชนะทรงชาม / อ่างปากเรียบ

ลักษณะ : ขอบปากตัดเรียบหรือมนกลม โค้งเข้าด้านใน พื้นที่ขอบปากแคบไม่มีคอ สามารถแบ่งย่อยได้ดังนี้

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน ขุดขอบปากด้านนอก ปั้นแปะใต้ขอบปากตกแต่งด้วยเชือกทาบบริเวณลำตัว

1.1 1.2

2) ปากโค้งเข้าแบบที่ 2 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง ปากแคบ

ลักษณะ : ขอบปากโค้งเข้า ขอบปากด้านในมีพื้นที่เทเข้าสู่ขอบปากด้านนอก (ถ้ามองจากภาพด้านตัดจะมีลักษณะคล้ายหัวลูกศรผ่าครึ่ง) พื้นที่ขอบปากแคบ ไม่มีคอ สามารถแบ่งย่อยได้ดังนี้

การตกแต่ง : ขุดขอบปากด้านนอก และทาน้ำดิน

2.1 2.2

3) ปากโค้งเข้าแบบที่ 3 : ภาชนะหม้อขอบปากเป็นเหลี่ยม

ลักษณะ โดยทั่วไปใกล้เคียงกับปากโค้งออกแบบที่ 4.4 คือ ปลายขอบปากตัดเรียบและมีขนาดค่อนข้างหนา

การตกแต่ง : กดขอบปากด้านนอก ทาน้ำดิน

3

4) ปากโค้งเข้าแบบที่ 4 : ภาชนะทรงหม้อปากหยัก

ลักษณะ : ขอบปากส่วนปลายมนกลม มีร่องอยู่ด้านนอกของขอบปาก

การตกแต่ง : ไม่มีการตกแต่ง

4

5) ปากโค้งเข้าแบบที่ 5 : ภาชนะทรงชาม/อ่างปากแคบ

ลักษณะ : ปลายขอบปากเรียวเล็ก หักมุมกลายเป็นปากโค้งเข้าที่บริเวณคอ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน

5

6) ปากโค้งเข้าแบบที่ 6 : ภาชนะทรงขาม/อ่าง ปากด้านในเป็นสัน

ลักษณะ : ขอบปากด้านปลายเรียวเล็ก มีการทำสันที่ขอบปากด้านใน

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน

6

7) ปากโค้งเข้าแบบที่ 7

ลักษณะ : ปลายสุดของขอบปากมีการทำเป็นปุ่มกลมชัดเจน ปุ่มกลมที่ทำขึ้นค่อนข้างหนา ไม่มีคอ

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน

7

1.3 ปากตรง (Upright) จำนวน 5 แบบ 11 แบบย่อย

1) ปากตรงแบบที่ 1 : ภาชนะทรงอ่างปากแคบ

ลักษณะ : สามารถแบ่งได้ 2 ประเภทคือ ปากหักมุมลงมาประมาณ 45° คอตรง และปากได้ระนาบกับพื้น ปลายปากมน คอตรง

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน ขุดขอบปากด้านนอก บริเวณพื้นที่ขอบปากทำการขุดเป็นร่องขนานกันตามแนวยาว จากนั้นเขียนสีแบบ Striep ทับอีกทีหนึ่ง

1.1

1.2

2) ปากตรงแบบที่ 2 : ภาชนะทรงขาม / อ่าง

ลักษณะ : เป็นส่วนปากที่ต่อขึ้นมาจากลำตัว ปลายสุดของขอบปากมี 2 ประเภท คือ ปากตัดเรียบ และ ปากกลม

การตกแต่ง : ทาน้ำดิน ขุดขอบปากด้านนอก บริเวณพื้นที่ขอบปากทำการขุดเป็นร่องขนานกันตามแนวยาว จากนั้นเขียนสีแบบ Stripe ทับอีกทีหนึ่ง

2

3) ปากตรงแบบที่ 3 : ภาชนะทรงหม้อคอหักมุม

ลักษณะ : มีช่วงลำคอสั้น คอหักมุม มีรูปแบบของขอบปากแตกต่าง คือ ขอบปากมนกลม ด้านปลายของขอบปากหักมุมลงมา มีส่วนนูนบริเวณด้านนอกของขอบปาก สามารถแบ่งย่อยได้ดังนี้

การตกแต่ง : ไหล่ตกแต่งด้วยการปั้นแปะ ขอบปากทาน้ำดิน

3.1 3.2 3.3 3.4

4) ปากตรงแบบที่ 4 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : เป็นขอบปากที่ต่อขึ้นมาจากลำตัว ปลายของขอบปากมีทั้งกลมมน หักเฉียงลงและตัดเรียบ ไม่มีคอ มีลักษณะพิเศษ คือ มีการตกแต่งด้วยการปั้นแปะถัดลงมาจากขอบปาก สามารถแบ่งย่อยได้ดังนี้

การตกแต่ง : ขุดขอบปากด้านนอก ทาน้ำดิน

4.1 4.2

5) ปากตรงแบบที่ 5 : ภาชนะทรงชาม / อ่าง

ลักษณะ : เป็นส่วนขอบปากที่ต่อขึ้นมาจากลำตัว ขอบปากค่อนข้างกลม และหนา ด้านนอกน่าจะเป็นการต่อดินเพื่อทำให้เกิดความหนามากขึ้น ขอบปากด้านในมีการทำสันเล็กน้อย สามารถแบ่งย่อยได้ดังนี้

การตกแต่ง : ขุดขอบปากด้านนอก ทาน้ำดิน

5.1 5.2

ผลของการศึกษาเศษภาชนะดินเผาที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว (MB'2002 :PK PIT 2) และ แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002 : PIT 1) มีรายละเอียดของการศึกษาดังต่อไปนี้

ตารางแสดงตัวอย่างปริมาณของเศษภาชนะดินเผาแยกเป็นชิ้นส่วนต่างๆ

เศษภาชนะดินเผาที่ได้จากชั้นดินสมมุติ (Layer) และ ร่องรอยผิดวิสัย (Feature)

ส่วนของภาชนะ	เมืองบัว PIT 2		โพนทอง	
	ชิ้น	กรัม	ชิ้น	กรัม
ปาก	5,361	149,288	5,590	168,252
คอ	551	13,693	615	10,057
ไหล่	1,124	25,983	1,214	23,434
ลำตัว	98,651	995,510	17,028	754,057
ก้น	8	262	218	21,422
รวม	105,695	1,184,736	114,765	977,222

6.2 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

(MB'2002:PK.PIT 2)

ผลการศึกษานี้ สรุปเป็นหัวข้อตามส่วนต่าง ๆ ของภาชนะดินเผา โดยจะอธิบายตามขั้นวัฒนธรรมของทั้งสองแหล่งโบราณคดีตามขั้นวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. **ขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1** (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุ 4,000-2,500 ปีมาแล้ว)

<u>หลุมขุดค้นที่ 2 (PK.PIT 2)</u>

- พื้นที่ขุดค้น (Section) N1E1-N1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46-55 : 500-600 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) N2E1-N2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46-55 : 500-600 cm.dt.

<u>หลุมขุดค้นที่ 3 (PK.PIT 3)</u>

- ระดับชั้นดินสมมติที่ 51-55 : 550-600 cm.dt.

หลุมขุดค้นที่ 4 (PK.PIT 4)

- พื้นที่ขุดค้น (Section) S1E1-S1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46-57 : 500-620 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) S2E1-S2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46-55 : 500-600 cm.dt.

1) ชิ้นส่วนปากภาชนะ สำหรับชั้นวัฒนธรรมนี้ เป็นชั้นที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพเสียเป็นส่วนใหญ่ ขอบปากที่พบมากในชั้นนี้คือ ขอบปากโค้งออกแบบที่ 1.1 (ภาชนะทรงหม้อคอตั้งสูง), 4.1 (ภาชนะทรงชาม/อ่างปากแคบ) และ 10.1 (ภาชนะทรงหม้อ) รูปแบบของขอบปากที่ไม่พบคือ ปากโค้งออกแบบที่ 6.3 (ภาชนะทรงชามหรืออ่างที่ขอบปากด้านในนูนกลมคล้ายลักษณะของการเติมดิน), 6.5 (ภาชนะทรงชาม/อ่างที่ขอบปากนูนทั้งด้านในและด้านนอก) ปากโค้งเข้าแบบที่ 4 (ภาชนะทรงหม้อขอบปากหยัก) , ปากโคงเข้าแบบที่ 5 (ภาชนะทรงชาม/อ่างที่บริเวณคอหักมุมเข้า) และปากตรงแบบที่ 5.2 (ภาชนะทรงชาม/อ่างที่ขอบปากด้านนอกนูนคล้ายต่อดิน ขอบปากด้านในทำเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย)

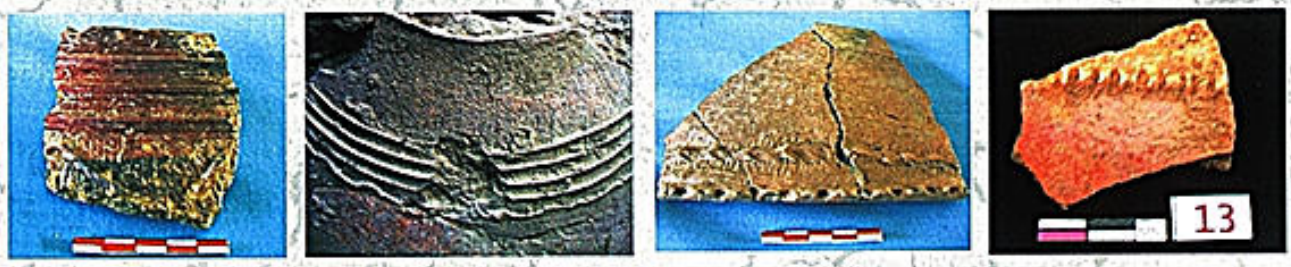
รูปแบบขอบปากนั้นมีไม่หลากหลายนัก การตกแต่งที่โดดเด่นของชั้นวัฒนธรรมนี้อยู่ที่การเคลือบน้ำดินที่เข้มข้น การขัดผิวภาชนะ เขียนสีที่ขอบปาก ขุดหรือตกแต่งขอบปากด้วยการบีบดินให้กลายเป็นลาย สีของเนื้อดินจะมีสีดำและแดง (ที่เกิดจากการเคลือบน้ำดิน) เนื้อดินค่อนข้างแกร่งบาง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับภาชนะบรรจุกระดูกที่ร่วมวัฒนธรรมเดียวกันนั้นก็มีความสอดคล้องกัน

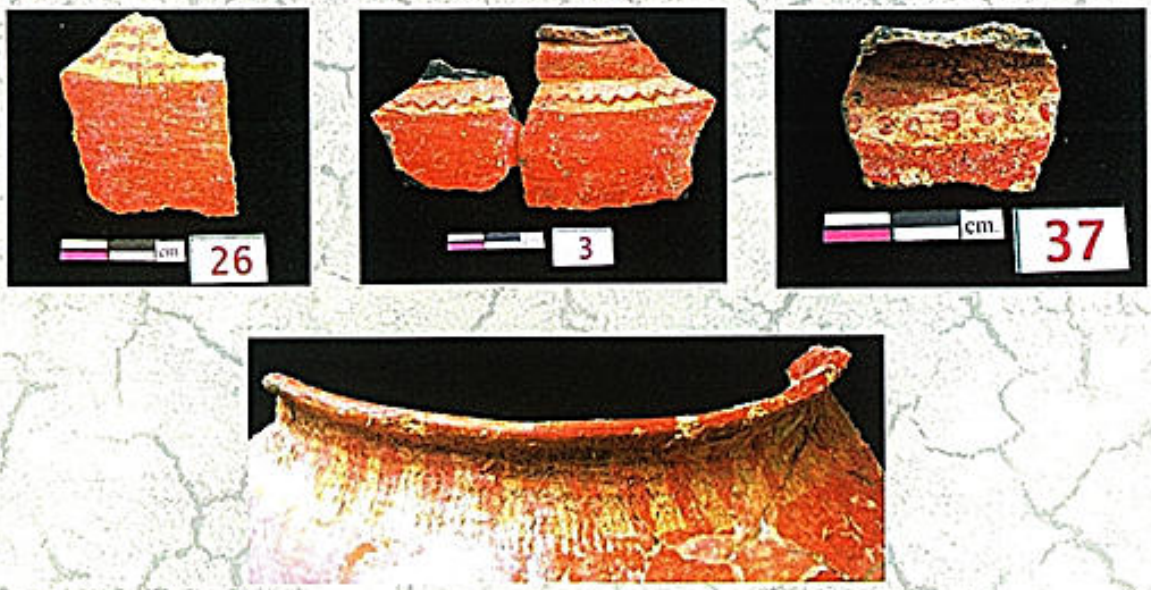

2) ชิ้นส่วนคอ ส่วนมากจะเป็นคอหักมุมมีการตกแต่งด้วยการเขียนสีและทาน้ำดินบริเวณคอค่อนมาทางไหล่ น้ำดินที่ทานั้นมีความเข้มข้นสูง เคลือบหนา ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับภาชนะบรรจุกระดูกที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้พบว่า ลักษณะและรูปแบบของคอก็สัมพันธ์กันด้วย

3) ชิ้นส่วนไหล่ เป็นไหล่โค้ง ลักษณะตกแต่งบริเวณไหล่ด้วยเทคนิคการปั้นแปะ ลักษณะของปั้นแปะจะบาง คม ซึ่งเกิดจากการรีดหรือบีบดินให้เกิดเป็นสันชัดเจน นอกจากนี้นำเส้นดินบางๆ เรียบๆ มาขดรอบไหล่ภาชนะ พบตั้งแต่ 1 แถว จนถึง 5 แถว ซึ่งมีความประณีตมากกว่าชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เนื้อดินที่พบจะมีสีดำ และทาน้ำดินสีแดงเข้ม นิยมการขัดผิวภาชนะ รูปแบบการตกแต่งในลักษณะนี้ก็พบบนภาชนะบรรจุกระดูกที่พบในหลุมขุดค้นเช่นเดียวกัน

นอกจากการตกแต่งด้วยลายปั้นแปะแล้วนั้น ยังมีการตกแต่งด้วยการเขียนสีบริเวณไหล่อีกด้วย ส่วนมากนั้นชิ้นส่วนที่พบการเขียนสีจะเป็นชิ้นส่วนของหม้ออุทิศที่นิยมเขียนสีไว้ที่บริเวณคอค่อนมาถึงไหล่ โดยนิยมลายในการเขียนแตกต่างกันออกไป เช่น ลายเส้นตรงแนวตั้ง, ลายเส้นตรงเฉียง, ลายเส้นโค้งแนวตั้งคล้ายตัว C เป็นต้น

4) ชิ้นส่วนลำตัวลักษณะเนื้อดินจะขนาดค่อนข้างบาง ขนาดประมาณ 0.3 - 0.6 เซนติเมตร สีของเนื้อดินจะมีสีดำและค่อนข้างแดง ขัดมัน ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำดินสีแดงค่อนข้างหนา จักสาน (ไม่โดดเด่น) ลักษณะดังกล่าวเหล่านี้ปรากฏในภาชนะบรรจุกระดูกและหม้ออุทิศที่ร่วมวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

5. ชิ้นส่วนก้นในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ไม่พบชิ้นส่วนของภาชนะประเภทก้น

2. ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ถึง สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 2,500-1,000 ปีมาแล้ว)

หลุมขุดค้นที่ 2 (PK.PIT 2)

- พื้นที่ขุดค้น (Section) N1E1-N1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 31-40 : 350-450 cm.dt.

- พื้นที่ขุดค้น (Section) N2E1-N2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 36-42 : 400-470 cm.dt.

หลุมขุดค้นที่ 3 (PK.PIT 3)

- ระดับชั้นดินสมมติที่ 26-50 : 300-550 cm.dt.

หลุมขุดค้นที่ 4 (PK.PIT 4)

- พื้นที่ขุดค้น (Section) S1E1-S1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 26-43 : 300-480 cm.dt.

- พื้นที่ขุดค้น (Section) S2E1-S2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 21-45 : 250-500 cm.dt.

1) ชิ้นส่วนปาก สำหรับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นี้ เป็นชั้นที่เกี่ยวกับกิจกรรมการฝังศพทั้งชั้น สามารถแบ่งแบบแผนของภาชนะบรรจุกระดูก และพิธีกรรมการฝังศพออกเป็น 3 ระยะด้วยกัน อีกทั้งรูปแบบของขอบปาก ก็มีส่วนคล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง

จุดเด่นของขอบปากที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้คือ รูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เริ่มพบความแตกต่างที่ชัดเจนของเนื้อภาชนะ คือ มีสีนวลเพิ่มขึ้น มีดินเชื้อ (Grog) ผสมในเนื้อดินชัดเจน ผิวสีดำ และ ขัดมันเริ่มปรากฏน้อยลง ขอบปากโค้งออกแบบที่ 1.1 (ภาชนะทรงหม้อคอสูง) และ 10.1 (ภาชนะทรงหม้อ) และแบบที่สืบเนื่องมาจากชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 นั้นยังคงสืบต่อเรื่อยมา แต่ก็มีแบบปากที่โดดเด่นสำหรับชั้นนี้คือ ปากโค้งออกแบบที่ 3 (ภาชนะทรงขาม/อ่าง ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะบริเวณไหล่) ปากที่ไม่พบคือปากโค้งออกแบบที่ 6.3 (ภาชนะทรงขาม/อ่างที่ขอบปากด้านในนูนกลมคล้ายลักษณะของการเติมดิน), 6.5 (ภาชนะทรงขาม/อ่างที่ขอบปากนูนทั้งด้านในและด้านนอก) ปากโค้งเข้าแบบที่ 4 (ภาชนะทรงหม้อขอบปากหยัก) , 5 (ภาชนะทรงขาม/อ่างที่บริเวณคอหักมุมเข้า) และปากตรงแบบที่ 5.2 (ภาชนะทรงขาม/อ่างที่ขอบปากด้านนอกนูนคล้ายต่อดิน ขอบปากด้านในทำเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย)

นอกจากปากโค้งออกแบบที่ 3 แล้วนั้น ยังมีขอบปากแบบใหม่ที่ไม่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แต่เพิ่งมาพบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เช่นปากโค้งออกแบบที่ 2.1 - 2.3 (ภาชนะดินเผาทรงขาม/อ่าง พื้นที่ขอบปากค่อนข้างกว้าง) ปากโค้งออกแบบที่ 6.1 - 6.2,6.4 (ภาชนะทรงขาม/อ่างขอบปากแคบ) ปากโค้งออกแบบที่ 8.1 - 8.3 (ภาชนะทรงหม้อ คอนูนโค้ง ปากเรียวเล็ก) และปากโค้งออกแบบที่ 9.1-9.3 (ภาชนะทรงหม้อคอสั้น ปากม้วน) ซึ่งพบในจำนวนที่กระจายกันตามชั้นดินสมมติ

สำหรับการตกแต่งขอบปากในชั้นวัฒนธรรมนี้ มีรูปแบบการตกแต่งที่โดดเด่น คือการเขียนสีที่ขอบปากเป็นเส้นตามแนวเฉียง หรือ Stripe โดยนิยมเขียนทั้งปากโค้งออกและปากตรง (โดยการเขียนสีรูปแบบนี้ไปปรากฏที่แหล่งโบราณคดีโพนทองด้วย) สำหรับการเขียนขอบปากด้วยน้ำดินสีแดงก็ยังคงสืบต่อมาจากชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

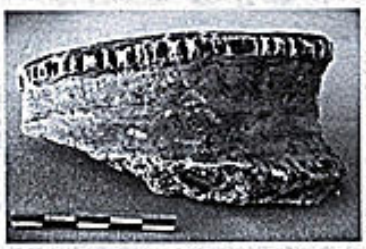

การเขียนสีแบบ Stripe

หมายเหตุ : การเขียนสีแบบแนวเฉียง (Stripe) นี้ ในหลุมขุดค้นที่ 2 (PIT 2) ที่ทำการวิเคราะห์นั้น พบในปริมาณน้อยมากอาจจะเป็นไปได้ที่หน้าดินบางส่วนถูกทำลายไป ทำให้หลักฐานช่วงนี้ขาดหายไป อย่างไรก็ดีการขุดกู้โบราณวัตถุและขุดหลุมตรวจสอบในการทำการขุดค้นปี 2541 พบภาชนะดินเผาที่มีการตกแต่งขอบปากแบบ Stripe อย่างนี้ด้วย

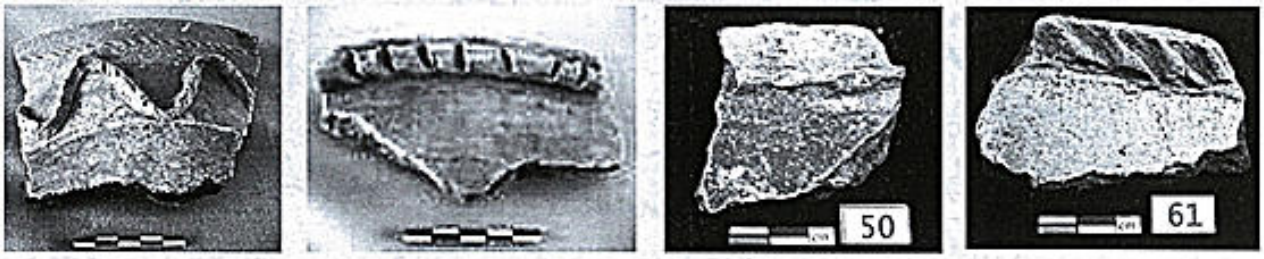
นอกจากตกแต่งด้วยการเขียนขอบปาก และ Stripe แล้วนั้นยังมีการขุดขอบปากด้านนอกร่วมอีกด้วย ซึ่งพบในรูปแบบทั้งปากโค้งออก ปากโค้งเข้า และปากตรง

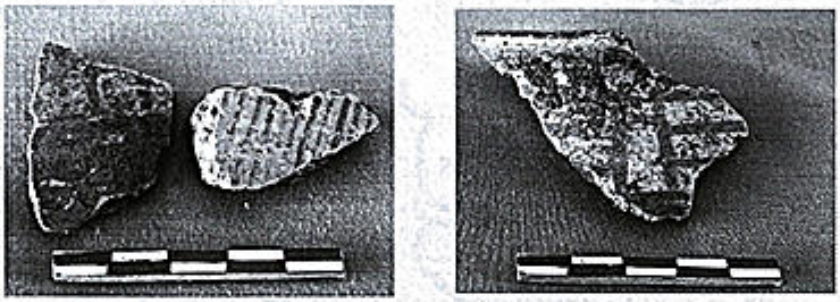
2) ชิ้นส่วนคอ พบทั้งคอหักมุม คอโค้งและคอตรง โดยคอหักมุมจะเป็นลักษณะที่พบมากที่สุด ซึ่งสามารถอธิบายรูปทรงของภาชนะที่สัมพันธ์กับคอเหล่านี้ได้ คือ คอหักมุม เป็นส่วนของภาชนะทรงหม้อและไห ซึ่งจะไม่พบในภาชนะประเภทชามหรืออ่าง เป็นต้น เนื้อดินของคอในชั้นวัฒนธรรมนี้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือ มีเนื้อดินสีนวลมากขึ้น เนื้อดินสีดำ แดง ขัดมันหรือทาน้ำดินสีแดงเข้มหนา ๆ นั้นพบน้อยลง สีของเนื้อดินจะมีสีส้ม นวล เทา ดำ เป็นต้น

3) ชิ้นส่วนไหล่ ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นี้ เนื้อดินมีความคล้ายคลึงกับปากและคอ คือ มีสีนวล ส้ม และเทา การตกแต่งด้วยการปั้นแปะจะมีลักษณะพิเศษกว่าชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 เนื่องจากมีลวดลายและเทคนิคในการตกแต่งนั้นหลายอย่าง เช่น การใช้เทคนิคการกดที่ปั้นแปะ การขุดที่ปั้นแปะ เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะปากโค้งออกแบบที่ 3

ไหในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ตกแต่งด้วยการปั้นแปะแบบต่าง ๆ

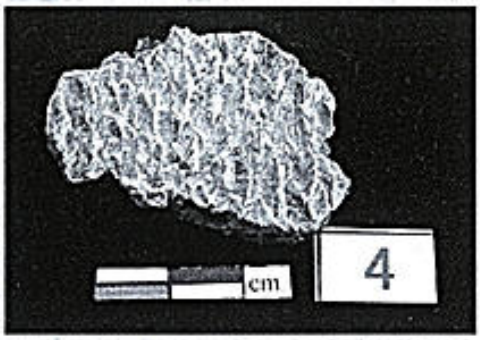
นอกจากการตกแต่งด้วยปั้นแปะแล้ว ยังมีการตกแต่งไหล่แบบอื่น ๆ ด้วยเช่น ทาน้ำดิน เชือกทาบ และการเขียนสี ซึ่งการเขียนสีนั้น จะนิยมเขียนเป็นเส้นตามแนวดิ่ง ใช้น้ำดินสีแดงในการเขียน ส่วนมากพบที่หม้ออุทิศ

4) ชิ้นส่วนลำตัวขนาดความหนาของลำตัวในชั้นวัฒนธรรมนี้มีความหนาที่ค่อนข้างหลากหลาย โดยพบตั้งแต่ 0.3 เซนติเมตร ขึ้นไปจนถึงมากกว่า 2.0 เซนติเมตร เนื้อดินสีขาวนวล ส้ม หรือเทา เนื้อดินสีดำ และ ทาน้ำดินแดงเข้ม ขัดมันพบน้อยลง เนื้อดินมีดินเชื้อ (Grog) ผสมขัดเจน เนื้อดินไม่ค่อยแกร่งเท่าชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

สำหรับเทคนิคการตกแต่งผิวภาชนะประเภทลำตัว เช่น การทาน้ำดิน เคลือบน้ำดินทั่วผิวภาชนะ ยังคงสืบเนื่องมาจากชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แต่มีความต่างกัน คือ การทาหรือเคลือบน้ำดินของชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นี้จะเป็นการเคลือบน้ำดินเพียงบางๆ เท่านั้น ทำให้น้ำดินหลุดล่อนออกได้ง่าย สีของน้ำดินมีหลากหลายขึ้น เช่น ส้ม น้ำตาล ผิวภาชนะไม่มีการขัดมัน ส่วนการตกแต่งอื่น ๆ เช่น เชือกทาบ ขุด เซาะร่องนั้น ยังคงปรากฏอยู่ บางชิ้นพิเศษ คือ ผิวด้านในของเศษภาชนะตกแต่งด้วยการขุดเป็นร่องยาวขนานกันตามแนวนอนจากนั้นทาน้ำดินทับ ส่วนด้านหน้าตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ การตกแต่งในลักษณะเช่นนี้ ปรากฏว่าพบที่โพนทองเช่นเดียวกัน นั่นหมายถึงความสัมพันธ์ของแหล่งโบราณคดีทั้งสอง ในระยะเวลาหนึ่งได้

5) ชิ้นส่วนก้นภาชนะ จากการทำการวิเคราะห์ก้นภาชนะจากหลุมขุดค้นที่ 2 (PIT 2) ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น พบก้นภาชนะเพียง 8 ชิ้นเท่านั้น โดยแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

ก้นมีเชิง	5	ชิ้น	117	กรัม
ก้นกลม	2	ชิ้น	60	กรัม
และก้นบุ๋ม	1	ชิ้น	85	กรัม

การตกแต่งของก้นภาชนะที่พบส่วนใหญ่จะทาน้ำดิน เหตุที่พบเศษภาชนะดินเผาประเภทก้นน้อยนั้นอาจจะเป็นเพราะ หน้าดินบางส่วนของหลุมขุดค้นที่ 2 นั้น ถูกทำลายโดยการไถเกรดด้วยความไม่รู้ของชาวบ้าน การไถเกรดนี้เองทำให้หลักฐานส่วนหนึ่งถูกทำลายไป ซึ่งเมื่อตรวจสอบกับเศษภาชนะดินเผาประเภทก้นในหลุมขุดตรวจ ปี 2541 (MB'1998 : PK. TP 1.) นั้นปรากฏว่า พบก้นจำนวนหนึ่ง เนื้อดินมีสีขาวนวล ตกแต่งด้วยการทาน้ำดิน เป็นต้น หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีความสอดคล้องกับแหล่งโบราณคดีโพนทองด้วย

6) ชิ้นส่วนตกแต่งภาชนะ การศึกษาเศษภาชนะดินเผาในหลุมขุดค้นที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้นเริ่มพบ พวยกา ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นั่นคือ มีภาชนะบางประเภทที่เป็นภาชนะมีพวย ซึ่งภาชนะเหล่านี้แสดงถึงการรับเอาอิทธิพลจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน

พวยกาหรือพวย (Spout) คือ ส่วนของกาหรือป้านที่ยื่นออกมาสำหรับรินน้ำ เป็นชิ้นส่วนที่แตกหักออกมาจากหม้อมีพวย (หม้อกุณฑี) เป็นภาชนะที่ปรากฏในอินเดียตั้งแต่ราว 4,000 ปีมาแล้ว ซึ่งภาชนะมีพวยที่พบในประเทศไทยเองก็น่าจะได้รับแบบอย่างมาจากหม้อมีพวยของอินเดีย

การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาในหลุมขุดค้นที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว พบชิ้นส่วนของพวยกาเฉพาะชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ซึ่งไม่พบหม้อมีพวยที่สมบูรณ์เต็มใบ โดยลักษณะที่พบคือ เป็นพวยทรงกรวย ที่ส่วนโคนติดกับภาชนะมีเส้นผ่าศูนย์กลางขนาดใหญ่กว่าส่วนปลายบริเวณที่รินน้ำออก พบทั้งผิวสีนวลและสีส้ม เนื้อดินมีทั้งเผาสุกและเผาไม่สุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง สีแดงออกน้ำตาล และสีส้ม และยังพบอีกแบบหนึ่งที่มีการเจาะรูกลมที่ปลายพวยกาอีกด้วย

ภาพลายเส้นภาชนะแบบมีพวย

6.3 การวิเคราะห์เศษภาชนะจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002:PIT 1)

สำหรับแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น จากการขุดค้นและทำการแบ่งชั้นดินแล้วพบเพียงชั้นวัฒนธรรมเดียวเท่านั้น ซึ่งร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 2,300 -1,400 ปีมาแล้ว) เป็นชั้นที่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมการฝังศพดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ระดับชั้นดินสมมติที่ 180-550 cm.dt.

เป็นชั้นการอยู่อาศัย ไม่พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ จากการศึกษาพบเพียงเศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุเท่านั้น

ระยะที่ 2 ระดับชั้นดินสมมติที่ 0-180 cm.dt.

เป็นชั้นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ โดยพบภาชนะบรรจุกระดูก (Burial Jar) ใน แบบต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ในระยะที่ 2 นี้เอง สามารถแบ่งรูปแบบของการฝังศพในภาชนะออกเป็น 2 แบบย่อย

สำหรับการแบ่งระยะของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น ทำการแบ่งโดยดูจากรูปแบบของการฝังและภาชนะบรรจุกระดูก (Burial Jar) เป็นหลัก ดังนั้นเศษภาชนะดินเผาที่พบนั้นจึงมีรายละเอียดแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย ซึ่งที่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ส่วนชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 นั้นไม่ปรากฏที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองเลย จากข้อมูลนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวมีหลักฐานการเข้ามาและตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนนานถึง 4,000 ปีมาแล้ว และมีการอยู่สืบเนื่องเรื่อยมาจนเข้าสู่วัฒนธรรมสมัยที่ 2 ในขณะที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองเพิ่งเริ่มมีพัฒนาการ 2,000 ปีมาแล้ว

โดยมีรายละเอียดของการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาดังต่อไปนี้

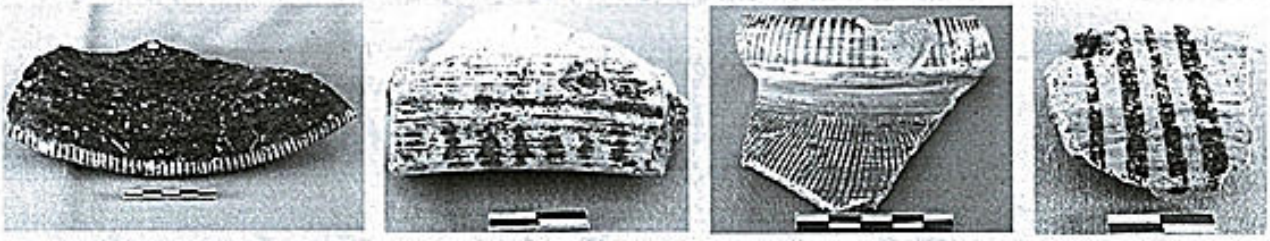
1) ชิ้นส่วนปากภาชนะ สำหรับขอบปากที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น แบ่งลักษณะของปากที่พบเป็นระยะดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 (ชั้นที่อยู่อาศัย) ขอบปากพบหลายแบบ แต่ก็มีบางประเภทที่ไม่พบ ได้แก่ ปากโค้งออกแบบที่ 1.5 , 3 , 4.5 , 5 , 6.2 , 6.5 , 7.1 และ 9.1 ปากโค้งเข้าแบบที่ 1.2 , 3 , 4 และ 5 ปากตรงแบบที่ 4.3

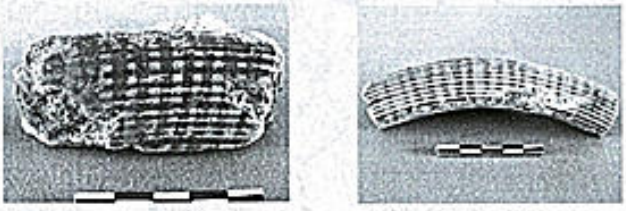
ระยะที่ 2 (ชั้นฝังศพ) กลับพบขอบปากที่ไม่พบในระยะที่ 1 เช่น ปากโค้งออกแบบที่ 7.1 (หม้ออุทิศคอหยักเป็นชั้น) พบมากขึ้น(สัมพันธ์กับภาชนะบรรจุกระดูก เนื่องจากปากโค้งออกแบบที่ 7.1 นั้นเป็นลักษณะที่โดดเด่นปากของหม้ออุทิศที่พบโพนทอง) และปากโค้งออกแบบที่ 12.1 และ 12.2 (ภาชนะทรงหม้อที่เหมือนมีชามวางบนปาก) สำหรับขอบปากที่ไม่พบที่แหล่งโบราณคดีโพนทองเลยนั้น คือ ปากโค้งออกแบบที่ 1.4 (ภาชนะทรงหม้อคอสูง) 4.4 (ภาชนะทรงชาม/อ่างปากเหลี่ยมหนา) และปากตรงแบบที่ 5.2 (ภาชนะทรงชาม/อ่างที่ขอบปากด้านนอกนูนคล้ายต่อดิน ขอบปากด้านในทำเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย)

ลักษณะเนื้อดินของปากที่โพนทอง คือ จะมีสีขาวนวล เนื้อดินค่อนข้างละเอียด (เหมือนมีการเตรียมดินเพื่อใช้ทำภาชนะ) พบสีส้ม และ เทาบ้าง มีความแกร่งของเนื้อภาชนะ เนื้อมีทั้งเผาสุกและ เผาไม่สุก มีขนาดค่อนข้างบาง

สำหรับการตกแต่งขอบปากของชั้นวัฒนธรรมนี้ คือ นิยมการเขียนขอบปากเป็นลายเฉียง หรือ Stripe ซึ่งจะทำการเขียนทั้งภาชนะทรงหม้อ ภาชนะทรงชาม / อ่าง โดยทำการเขียนทั้งขอบปากด้านในและด้านนอก รูปแบบของขอบปากที่นิยมการเขียนสีแบบแนวเฉียง (Stripe) คือ ปากโค้งออกแบบที่ 1, 2 และ 9 , ปากตรงแบบที่ 1 และ 3 (อาจเป็นเพราะมีเนื้อที่บริเวณขอบปากมาก เลยทำการตกแต่ง) ซึ่งสีที่ใช้เขียนก็แตกต่างกันออกไป เช่น สีแดง ส้ม ดำ และน้ำตาล เป็นต้น

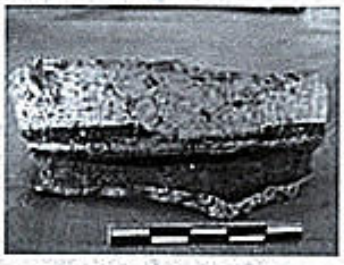
นอกจากนี้ยังมีลักษณะที่พิเศษของการเขียนสีแบบแนวเฉียง (Stripe) อีกคือ ทำการขุดร่องให้ขนานกันตามแนวขวางก่อน จากนั้นค่อยตกแต่งขอบปากโดยการเขียนสีแบบ Stripe ซึ่งการตกแต่งลักษณะนี้ไม่ปรากฏที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

นอกจากการตกแต่งขอบปากด้วยการเขียนสีแบบ Stripe แล้วนั้น ยังมีการตกแต่งขอบปากแบบอื่นๆ อีกเช่น การทาน้ำดินสีส้ม แดง น้ำตาล ดำ ขุดบริเวณขอบปากด้านนอก เป็นต้น

2) ชิ้นส่วนคอ ลักษณะหักมุมเป็นคอที่พบมากที่สุด รองลงมาคือ คอโค้ง และคอตรง ซึ่งเนื้อดิน ส่วนมากจะมีสีขาวนวล การตกแต่ง คือ ทาน้ำดิน และเชือกทาบ เป็นต้น

3) ชิ้นส่วนไหล่ ลักษณะเป็นไหล่โค้ง ปากบางประเภทมีการตกแต่งบริเวณไหล่อย่างชัดเจน เช่น ปากตรงแบบที่ 3 โดยนำเส้นดินรูปโค้งมาแปะบริเวณไหล่ ซึ่งพบมากกว่าขอบปากแบบอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการผลิตได้นอกจากการตกแต่งด้วยลายปั้นแปะแล้ว ยังมีการตกแต่งด้วยการทาน้ำดิน และเชือกทาบ อีกด้วย

<u>ข้อสังเกตเบื้องต้น</u> เทคนิคการทำลายปั้นแปะที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น พบสัมพันธ์กับรูปแบบของขอบปากด้วย เช่น ปากโค้งออกแบบที่ 3 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้นจะไม่พบการตกแต่งไหล่ด้วยการปั้นแปะเลย (ลักษณะของขอบปากเหมือนต้นแบบทุกประการเพียงแต่ไม่มีลายปั้นแปะที่ไหล่) ส่วนปากตรงแบบที่ 3 (ภาชนะทรงหม้อ) นิยมทำลายปั้นแปะวงโค้ง ซึ่งการทำลายในลักษณะนี้พบในปากตรงแบบที่ 3 มากกว่าขอบปากชนิดอื่น ซึ่งแสดงถึงความนิยมการผลิตได้

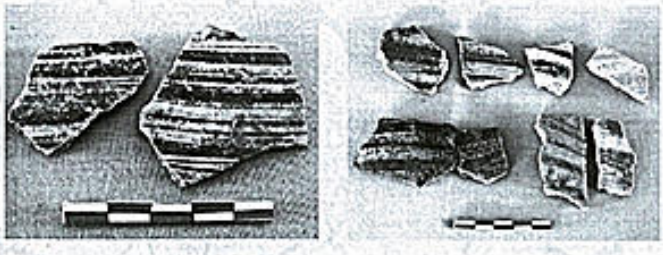

4) ชิ้นส่วนลำตัว ลักษณะเนื้อดินในส่วนลำตัวของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น เนื้อดินสีขาวนวล ขาว ส้ม และเทา (สีเทาพบค่อนข้างน้อย) ตามลำดับ ขนาดความหนาของเศษภาชนะดินเผาประเภทลำตัวมีขนาดค่อนข้างบาง โดยเฉลี่ยประมาณ 0.3-0.6 เซนติเมตร มีเนื้อ

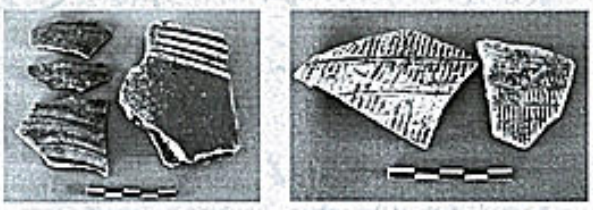
แกร่ง เผาสุกทั่วทั้งชิ้น (มีบ้างที่เผายังไม่สุก) เนื้อดินที่นำมาทำภาชนะนั้นมีบ้างที่ผสมดินเชื้อ (Grog) ชัดเจน (ประกอบกับหลักฐานที่เป็นแท่งดินเผาสีส้ม สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแท่งดินเชื้อที่ใช้เป็นส่วนประกอบในการทำภาชนะดินเผา) นอกจากนี้เนื้อดินของภาชนะบางประเภท เช่น ปากโค้งออกแบบที่ 7.1 (หม้ออุทิศ) เนื้อดินสีขาวนวล เรียบ เหมือนกับว่ามีการเตรียมดิน (เช่นนำส่วนที่เป็นเศษวัชพืช ทราย กรวดออก) ในระดับหนึ่งเพื่อนำดินที่ได้มาผลิตภาชนะดินเผา ซึ่งรายละเอียดยังต้องอาศัยหลักฐานต่างๆ ในการพิจารณาต่อไป

สำหรับการตกแต่งของเศษภาชนะดินเผาประเภทลำตัวที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น มีการตกแต่งที่ดูหลากหลายกว่าแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว เช่น การตกแต่งด้วยการขุด การตกแต่งด้วยเชือกทาบแล้วขูดขีดเป็นร่องยาว ๆ ตามแนวขวางทับไป จากนั้นก็ทาน้ำดินทับ เป็นต้น ซึ่งลักษณะการตกแต่งลำตัวที่โดดเด่นของโพนทองในชั้นวัฒนธรรมนี้ คือ การตกแต่งแบบลายร้อยเอ็ด (Roi-et Ware)

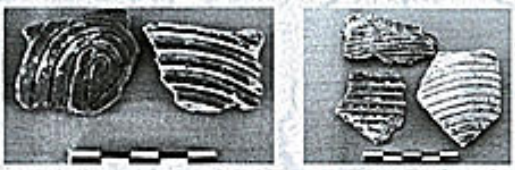
ภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด (Roi-et Ware) คือ ภาชนะเนื้อสีขาวหรือสีส้ม ความหนาโดยเฉลี่ยประมาณ 0.3 - 0.5 เซนติเมตร ตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบ จากนั้นลบลายให้เรียบแล้วทาน้ำดินทับในแนวขวาง ซึ่งน้ำดินที่นิยมจะมีสีส้ม น้ำตาล ดำ และแดง สำหรับภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ดนี้ในหลุมขุดค้นที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น พบเพียงชิ้นเดียวเท่านั้น (เนื่องจากหน้าดินถูกทำลายไปตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น หลักฐานที่ร่วมสมัยกับโพนทองจึงหายไปด้วย) นอกจากการตกแต่งที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ยังพบการตกแต่งอื่น ๆ อีกเช่น เชือกทาบ ทาน้ำดินซึ่งน้ำดินที่นิยมจะมีสีส้ม น้ำตาล และดำ ขุดเป็นร่องตามแนวขวางผสมลายเชือกทาบ เป็นต้น

เศษภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware)

ตกแต่งด้วยการเขียนสี และทาน้ำดิน ลายเชือกทาบผสมขูดขีดตามแนวขวาง

ลายขุด

ในการตกแต่งเหล่านี้เอง พบชิ้นส่วนของเศษภาชนะดินเผาที่บ่งบอกลักษณะความเป็นภาชนะมีพวย เป็นอย่างดี ตกแต่งผิวภายนอกด้วยลายเชือกทาบแล้วทาน้ำดินสีแดงทับ มีการเจาะรูเพื่อให้น้ำไหลออกได้ ซึ่งการปรากฏหลักฐานชนิดนี้ย่อมแสดงถึงการรับอิทธิพลจากภายนอก

เศษภาชนะมีพวย / ภาพลายเส้นภาชนะแบบมีพวย

สำหรับพวยกาที่พบที่แหล่งโบราณคดีโพนทองนั้น มีรูปแบบที่แตกต่างกัน 2 รูปแบบ คือ

1) พวยกาที่มีพวยยื่นออกมามาก ผิวสีนวลหรือสีส้ม เผาค่อนข้างสุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง หรือสีน้ำตาลแดงเข้ม หรือสีส้ม พบในชั้นกิจกรรมการฝังศพ ยาวประมาณ 2 - 5.8 เซนติเมตร

2) พวยกาที่มีพวยยื่นออกมาเล็กน้อย ผิวสีนวลหรือสีส้ม เผาค่อนข้างสุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง หรือเรียบไม่ตกแต่ง พบในชั้นกิจกรรมอยู่อาศัย ยาวประมาณ 0.2 - 0.4 เซนติเมตร

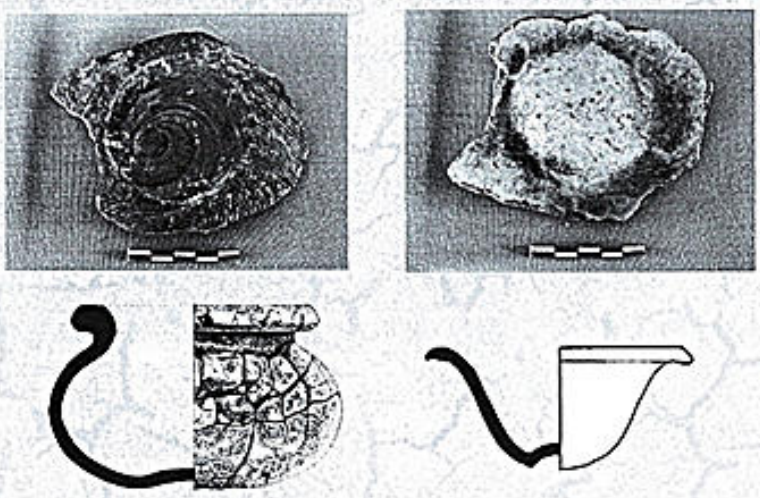

4) ชิ้นส่วนก้น ชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาอีกประเภทหนึ่งที่สามารถบ่งบอกรูปทรงโดยสังเขปได้นั้นคือ ก้นภาชนะ สำหรับก้นภาชนะที่พบที่โพนทองนั้นพบก้น 4 ประเภท คือ ก้นบุ๋ม ก้นแบน ก้นมีเชิง และ ก้นกลม ตามลำดับ โดยที่ก้นแบนจะมีขนาดที่หนาที่สุด

สำหรับการตกแต่งก้นนั้น สามารถแยกการตกแต่งของก้น และ รูปทรงของภาชนะดินเผา ในแต่ละประเภทได้ดังนี้

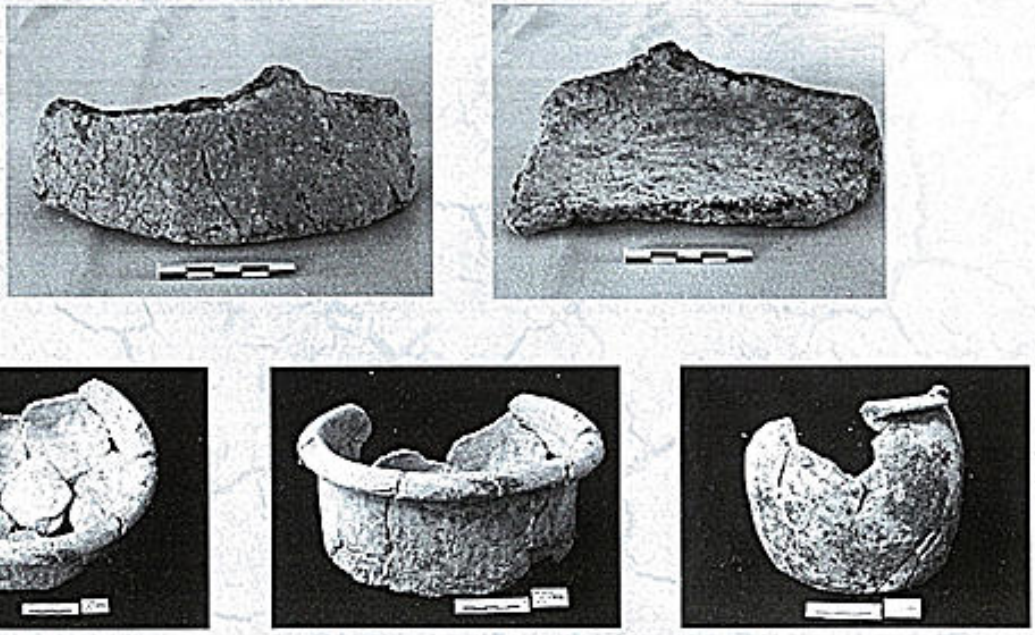
<u>ก้นบุ๋ม</u> เนื้อดินของก้นบุ๋มค่อนข้างที่จะแตกต่างจากก้นกลมและก้นแบน คือ เนื้อดินจะมีความหนาโดยเฉลี่ยประมาณ 0.3-1.0 เซนติเมตร (โดยที่ก้นแบนบางชิ้นมีความหนามากถึง 3 เซนติเมตร)

เนื้อดินสีขาวนวลหรือสีส้ม นิยมการเคลือบน้ำดินที่ลำตัวภาชนะ โดยจะเคลือบที่ผิวด้านนอก การทำภาชนะให้มีก้นบุ๋มในลักษณะนี้ เป็นลักษณะของการรู้จักคิดและทดลอง คือ เมื่อรู้ว่าภาชนะ หรือ หม้อ อุทิศเหล่านี้ไม่สามารถตั้งได้ จึงหาวิธีการที่ทำให้ก้นหม้อทั้ง 2 ข้างเกิดความสมดุล เลยกลายเป็นก้นบุ๋มออกมา

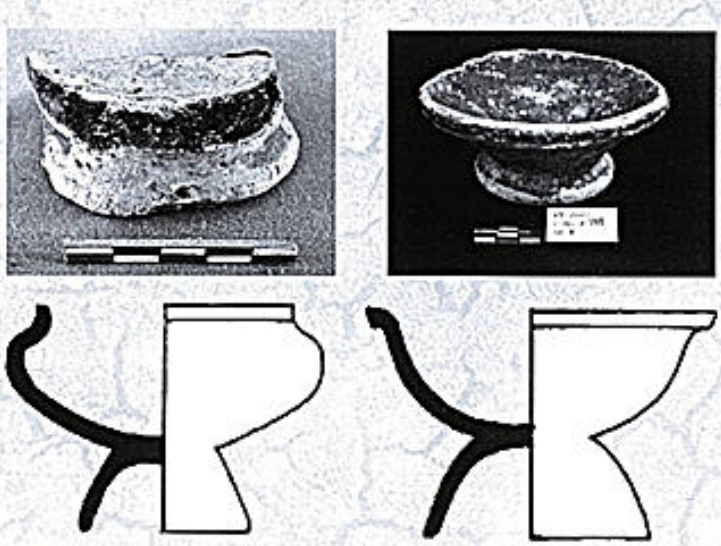

ภาพลายเส้นของภาชนะดินเผาก้นบุ๋ม

<u>ก้นแบน</u> การตกแต่งก้นประเภทนี้ไม่ค่อยมีรายละเอียดมากนัก ยังคงมีการทาน้ำดินอยู่ เนื้อดินค่อนข้างเปื่อยยุ่ยง่าย (อาจเป็นเพราะความหนาที่ค่อนข้างมาก) เผาไม่สุก สำหรับรูปทรงภาชนะจะเป็นทรงชาม / อ่างก้นแบน หม้อ และไห นอกจากนี้ก้นแบนยังปรากฏที่หม้ออุทิศอีกด้วย

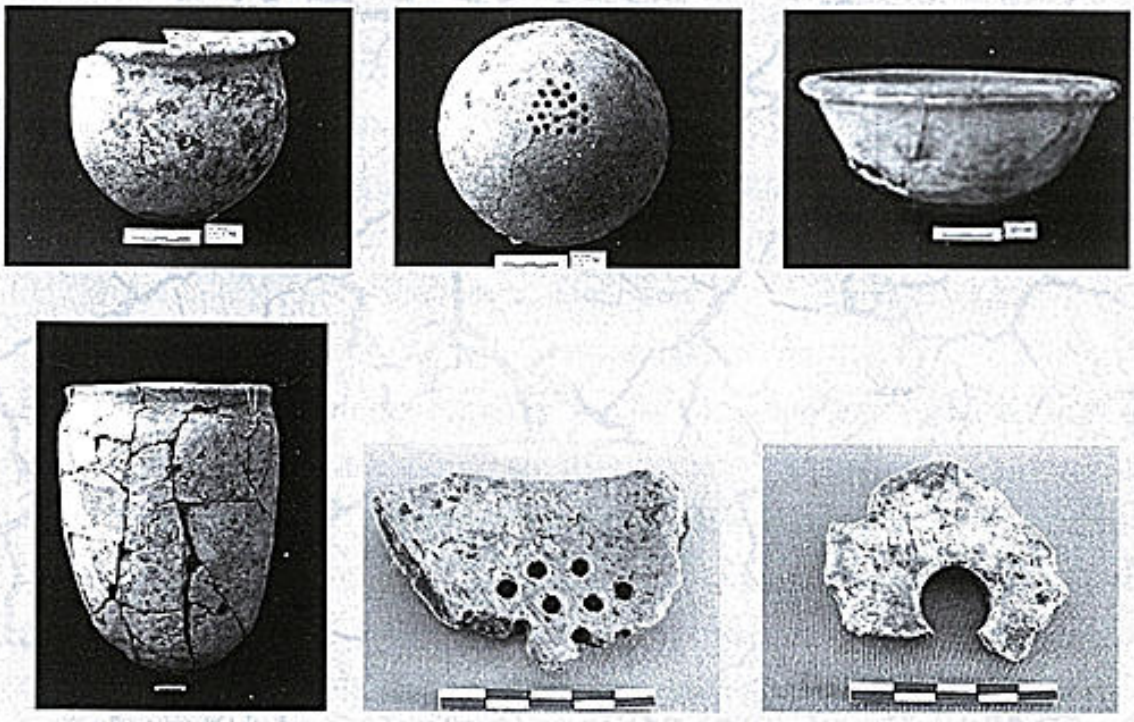

ก้นมีเชิง หรือภาชนะทรงพาน ก้นมีเชิงที่พบในแหล่งโบราณคดีโพนทองนั้น มีปริมาณเป็นลำดับที่ 3 เนื้อดินที่พบมีสีขาวนวล ส้ม ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินทั่วทั้งภาชนะ มีความหนาโดยเฉลี่ยประมาณ 0.6-1.5 เซนติเมตร เนื้อดินเผาไม่สุก มีดินเชื้อ (Grog) ผสมในเนื้อดินชัดเจน

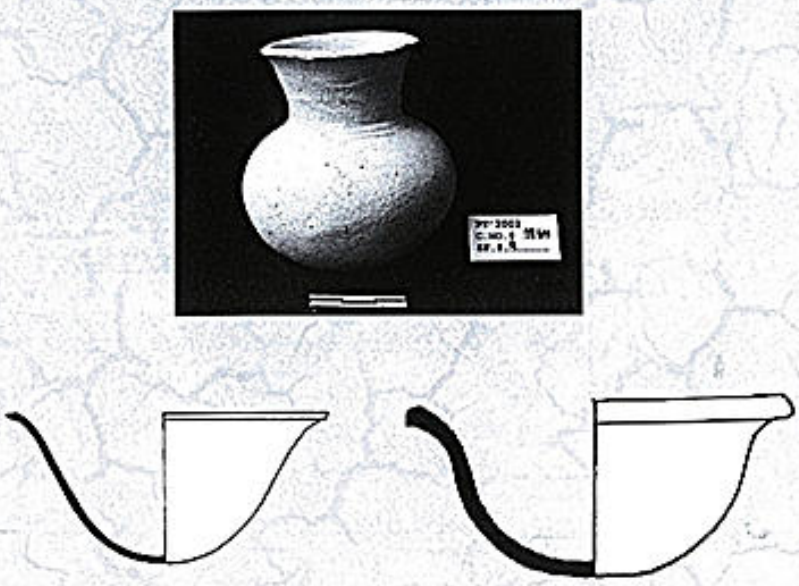
ภาพลายเส้นภาชนะมีเชิง

ก้นกลม เป็นรูปแบบที่ดั้งเดิมของภาชนะดินเผา สำหรับแหล่งโบราณคดีโพนทองพบทั้งภาชนะประเภททรงหม้อ ชาม อ่าง และไห เนื้อดินของเศษภาชนะประเภทก้นกลมนั้นแตกต่างกันออกไป มีทั้งเผาสุกและไม่สุก เนื้อดินสีขาวนวล ส้ม ตกแต่งด้วยการทาน้ำดิน และที่พิเศษคือ การเจาะรู

ชิ้นส่วนก้นภาชนะดินเผาที่มีการเจาะรู

นอกจากภาชนะดินเผาขนาดใหญ่แล้ว หม้ออุทิศที่แหล่งโบราณคดีโพนทองก็เป็นหม้อก้นกลมเช่นเดียวกัน

ภาพลายเส้นภาชนะดินเผาที่มีก้นกลม

6.4 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเศษภาชนะดินเผาในส่วนต่าง ๆ ของทั้งสองแหล่งโบราณคดี พบว่า รูปแบบของขอบปากที่พบมากที่สุดคือ ปากโค้งออก รูปแบบของขอบปากนั้นก็มีความคล้ายคลึงกันในระหว่างแหล่งโบราณคดีทั้งสอง แต่ก็มีความแตกต่างกันบางประการ คือ ปากที่ไม่พบจากการศึกษาเศษภาชนะดินเผาจากหลุมขุดค้นที่ 2 (MB'2002 : PK.PIT 2) ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว คือ ปากโค้งออกแบบที่ 6.3 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ที่ขอบปากด้านในนูนกลมคล้ายลักษณะของการเติมดิน), 6.5 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ที่ขอบปากนูนทั้งด้านในและด้านนอก) ปากโค้งเข้าแบบที่ 4 (ภาชนะทรงหม้อขอบปากหยัก) , ปากโค้งเข้าแบบที่ 5 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ที่บริเวณคอหักมุมเข้า) และปากตรงแบบที่ 5.2 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ที่ขอบปากด้านนอกนูนคล้ายต่อดิน ขอบปากด้านในทำเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย) และปากที่ไม่พบจากการศึกษาเศษภาชนะดินเผาจากหลุมขุดค้นของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง (PT'2002 : PIT1) คือ ปากโค้งออกแบบที่ 1.4 (ภาชนะทรงหม้อคอสูง) , ปากโค้งออกแบบที่ 4.4 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ปากเหลี่ยมหนา) และปากตรงแบบที่ 5.2 (ภาชนะทรงชาม/อ่าง ที่ขอบปากด้านนอกนูนคล้ายต่อดิน ขอบปากด้านในทำเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย)

ซึ่งเมื่อนำแหล่งโบราณคดีทั้งสองมาเปรียบเทียบยุคสมัยกันนั้น จะพบว่าชั้นวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองร่วมสมัยกับชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว คือ ร่วม

สมัยกันในวัฒนธรรมการฝังศพและบรรจุศพลงในภาชนะดินเผา (ดูรายละเอียดบทที่ 4) ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วง 2,500-1,000 ปีมาแล้ว

ลักษณะร่วมและความสัมพันธ์กันของวัฒนธรรมสมัยนี้ คือ พิธีกรรมการฝังศพในภาชนะ (Jar Burial) โดยสมัยที่ 1 ของแหล่งโบราณคดีโพนทองร่วมสมัยชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ระยะที่ 3 ของแหล่งโบราณคดี บ้านเมืองบัว ซึ่งตรงกับช่วงที่มีกิจกรรมการฝังศพที่หลากหลาย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากรูปแบบของเศษภาชนะดินเผา (ลักษณะของขอบปากและการตกแต่ง) ก็มีความคล้ายคลึงกันด้วย นอกจากนี้ข้อมูลที่ช่วยยืนยันลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งคือนำเศษภาชนะดินเผา ในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้นไม่พบปากโค้งออกแบบที่ 6.3 และ 6.5 และพบปากโค้งออกแบบที่ 7 เป็นส่วนน้อย ตรงข้ามกับแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองที่พบเศษภาชนะดินเผาประเภทนี้ค่อนข้างมาก ซึ่งอยู่ในชั้นฝังศพ (ระยะที่ 2) ซึ่งก็สอดคล้องกับเมืองบัวที่ว่า หน้าดินถูกทำลายไปประมาณ 50-60 เมตร ทำให้หลักฐานช่วงนี้ขาดหายไปด้วย

สำหรับลักษณะร่วมของการตกแต่งขอบปากและพบหลักฐานทั้ง 2 แหล่ง คือ การตกแต่งขอบปากโดยวิธีการเขียนเป็นเส้นตามแนวเฉียงบริเวณขอบปาก หรือ Stripe การเขียนสีแบบ Stripe นี้นิยมเขียนบนภาชนะทรงหม้อ ชาม อ่าง ซึ่งภาชนะดังกล่าวเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการฝังศพครั้งที่ 2 ทั้งสิ้น แต่การเขียนสีแบบ Stripe บริเวณขอบปากที่โพนทองนั้น มีรูปแบบพิเศษที่แตกต่างออกไปเล็กน้อยคือ การขุดบริเวณขอบปากที่ต้องการเขียนให้เป็นร่องขนานกันตามแนวนอนก่อน แล้วค่อยเขียน Stripe ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

นอกจากขอบปากที่พบในปริมาณที่แตกต่างกันแล้วนั้น รูปแบบและลวดลายในการตกแต่งผิวภาชนะในระหว่างแหล่งโบราณคดีทั้งสองก็แตกต่างกัน การตกแต่งที่เมืองบัวนั้นก็มีความแตกต่างกันในระหว่างชั้นวัฒนธรรมแล้ว คือ ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 นิยมการขัดผิวภาชนะและทาน้ำดินสีแดงเข้ม ซึ่งต่างจากชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ที่นิยมการตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะด้วยการปั้นแปะเป็นเกลียวเชือก การเคลือบน้ำดินยังคงมีสืบเนื่องมาจากชั้นที่แล้ว แต่ลักษณะของการเคลือบจะเป็นการเคลือบบาง ๆ ทำให้สีของน้ำดินหลุดล่อนออกไป ส่วนแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น การเคลือบน้ำดินก็มีปรากฏชัดเจน แต่มีความหลากหลายของน้ำดินมากกว่า เช่น น้ำดินที่พบจะมีสีแดง ส้ม น้ำตาล ดำ และขาว ส่วนที่เมืองบัวส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง ส้ม พบสีน้ำตาลบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ความแตกต่างกันอีกในเรื่องของการตกแต่ง คือ ที่เมืองบัวจะเป็นลายเชือกทาบและทาน้ำดินทับ แต่สำหรับที่โพนทองนั้นจะเป็นลายเชือกทาบ จากนั้นทำการขูดขีดเศษภาชนะดินเผาเหล่านั้นในแนวนอน แล้วทาน้ำดินทับอีกทีหนึ่ง สำหรับลักษณะที่เหมือนกันของการตกแต่งลวดลายระหว่างเมืองบัวและโพนทอง คือ ผิวด้านนอกภาชนะทำลายเชือกทาบ ส่วนผิวด้านในขุดเป็นร่องยาวขนานกันตามแนวนอนจากนั้นทาน้ำดินทับ พบทั้งที่บ้านเมืองบัวและบ้านโพนทอง

สำหรับเศษภาชนะดินเผาส่วนอื่น ๆ เช่น คอ ไหล่ ก้น มีลักษณะร่วม คือ บริเวณไหล่มีการตกแต่ง แต่รายละเอียดของการตกแต่งนั้นได้แตกต่างไปตามระยะเวลา (รายละเอียดอยู่ด้านบน) คอก็เป็นคอโค้งหักมุมและตรงเหมือนกัน ส่วนก้นพบทั้งก้นกลม แบน มีเชิง และเจาะรูคล้ายกันด้วย

บทที่ 6 หลักฐานเศษภาชนะดินเผา

โดยสรุปแล้วเศษภาชนะดินเผาสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีทั้ง 2 ได้ดังนี้

ขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์อายุประมาณ 4,000-2,500 ปีมาแล้ว) พบเฉพาะที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวไม่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ซึ่งแสดงว่า ชุมชนโบราณที่เมืองบัวนั้นมีพัฒนาการก่อนชุมชนโบราณที่โพนทอง สังคมในสมัยนั้นอาจจะเป็นสังคมเล็กๆ มีคนอาศัยเพียงไม่กี่ครอบครัว การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและภายนอกยังไม่กว้างไกล

สำหรับเศษภาชนะนิยมการขัดมัน เคลือบน้ำดินสีแดงเข้มค่อนข้างหนา ตกแต่งบริเวณไหล่ด้วยลายปั้นแปะเส้นบางๆ มีทั้งเส้นดินเรียบและการรีดเส้นดินเพื่อทำให้เกิดคมที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังพบการเขียนสีลายต่างๆ (เป็นลักษณะเฉพาะของหม้ออุทิศ) ตกแต่งลำตัวด้วยลายเชือกทาบ เนื้อของเศษภาชนะมีสีดำ แดงเข้ม เนื้อบางและค่อนข้างแกร่ง ลักษณะของเศษภาชนะดินเผาสัมพันธ์กับภาชนะบรรจุกระดูกที่พบในหลุมขุดค้น

ขั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์อายุประมาณ 2,500-1,000 ปีมาแล้ว) พบทั้ง 2 แหล่งโบราณคดี วัฒนธรรมนี้เองเป็นช่วงที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังมีการติดต่อและรับอิทธิพลภายนอกเข้ามาด้วย หลักฐานที่แสดงความสัมพันธ์จากภายนอก คือ พวยกา ซึ่งเป็นของที่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีและอินเดีย นอกจากนั้นยังพบถ้วยดินเผาขนาดเล็ก (ตะคัน) ลูกปัดแก้วสีฟ้า ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยน ซึ่งพบแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันการติดต่อจากภายนอกได้เป็นอย่างดี

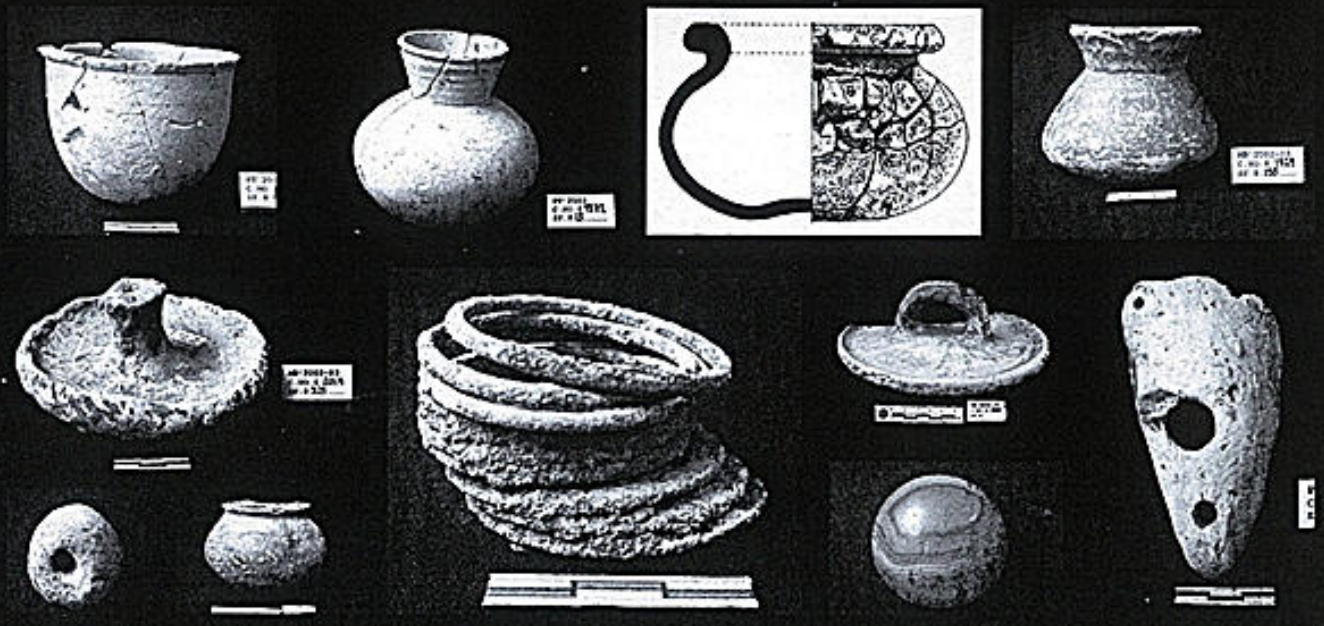
เศษภาชนะดินเผาของแหล่งโบราณคดีทั้ง 2 ก็มีความคล้ายคลึงกัน เพียงจะแตกต่างกันในเรื่องของรายละเอียดของการตกแต่งเล็กน้อยเท่านั้น ด้วยเหตุที่แหล่งโบราณคดีทั้งสองอยู่ไม่ไกลกันมากนัก ประกอบกับมีลำน้ำเตาเป็นเส้นทางน้ำหลักในการติดต่อคมนาคม ชุมชนทั้งสองจึงติดต่อสัมพันธ์กันในด้านการซื้อขายแลกเปลี่ยน หรือการอพยพผู้คน ซึ่งปรากฏลักษณะของเศษภาชนะดินเผาที่ใกล้เคียงกัน รูปแบบการฝังและภาชนะบรรจุศพก็มีความคล้ายคลึงกัน แสดงถึงการติดต่อซึ่งแสดงออกมาเป็นรูปธรรมได้อย่างดีอีกด้วย

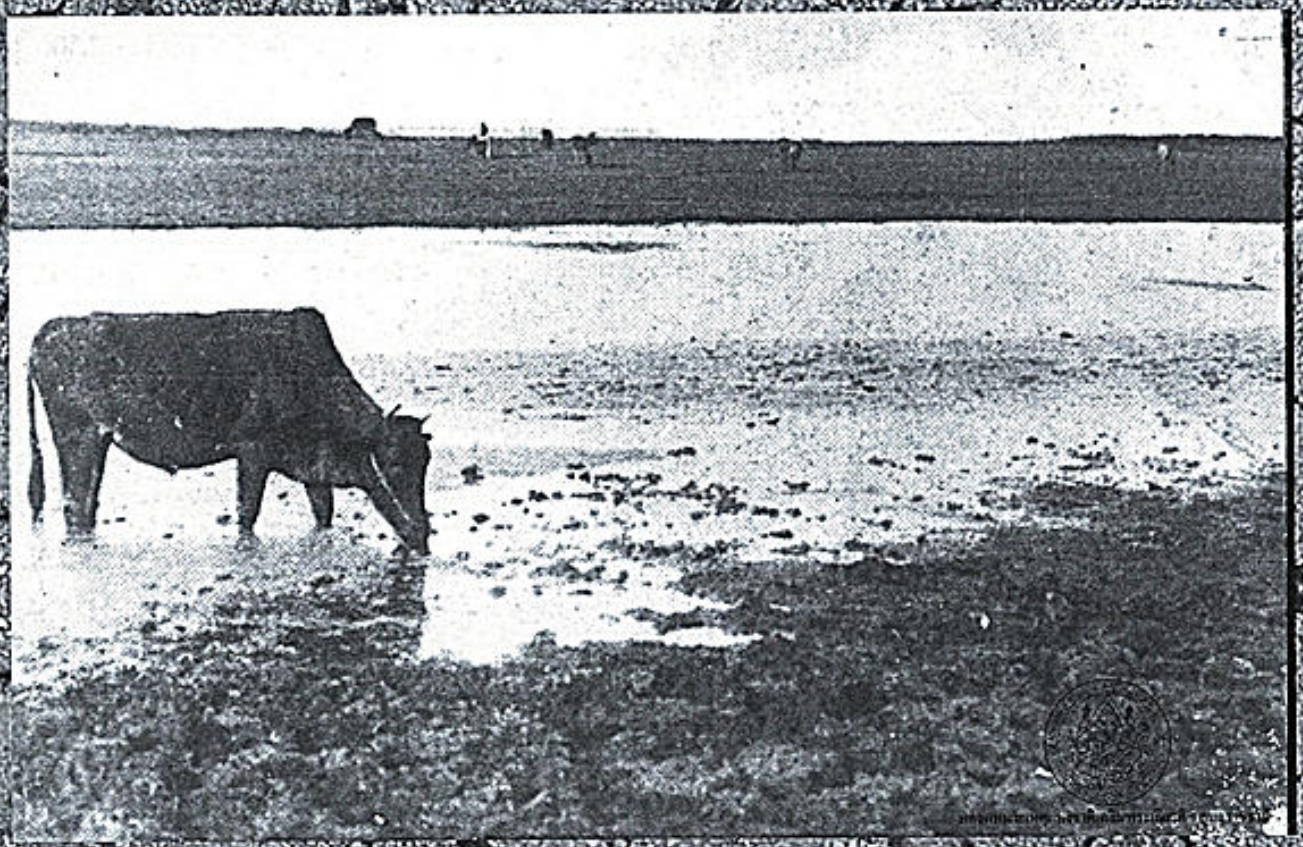

7

หลักฐานโบราณวัตถุประเภทต่างๆ

7

หลักฐานโบราณวัตถุประเภทต่างๆ

7.1 การวิเคราะห์โบราณวัตถุจำแนกตามประเภทแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่มาจากการขุดค้นตามระดับชั้นดินสมมติ (Layer) ร่องรอยผิดวิสัย (Feature) และจากการขุดเปิดภาชนะบรรจุกระดูก (Burial Jar) ซึ่งสามารถวิเคราะห์โดยแบ่งตามชั้นทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

1. ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 4,000 - 2,500 ปีมาแล้ว)

<u>หลุมขุดค้นที่ 2 (PIT 2)</u>

- พื้นที่ขุดค้น (Section) N1E1 - N1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46 - 55 : 500 - 600 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) N2E1 - N2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46 - 55 : 500 - 600 cm.dt.

<u>หลุมขุดค้นที่ 3 (PIT3)</u>

ระดับชั้นดินสมมติที่ 51 - 55 : 550 - 600 cm.dt..

<u>หลุมขุดค้นที่ 4 (PIT 4)</u>

- พื้นที่ขุดค้น (Section) S1E1 - S1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46 - 57 : 500 - 620 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) S2E1 - S2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 46 - 55 : 500 - 600 cm.dt.

2. ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ประมาณ 2,500 - 1,000 ปีมาแล้ว)

<u>หลุมขุดค้นที่ 2 (PIT 2)</u>

- พื้นที่ขุดค้น (Section) N1E1 - N1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 31 - 40 : 350 - 450 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) N2E1 - N2E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 36 - 42 : 400 - 470 cm.dt.

<u>หลุมขุดค้นที่ 3 (PIT 3)</u>

- ชั้นดินสมมติที่ 26 - 50 : 300 - 550 cm.dt.

<u>หลุมขุดค้นที่ 4 (PIT 4)</u>

- พื้นที่ขุดค้น (Section) S1E1 - S1E10 ระดับชั้นดินสมมติที่ 26 - 43 : 300 - 480 cm.dt.
- พื้นที่ขุดค้น (Section) S2E1 - S2E10 ระดับชั้นดินสมมติท 21 - 45 : 250 - 500 cm.dt.

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีโพนทอง พบว่าทำจากวัสดุที่แตกต่างกัน 4 ประเภท คือ

1. ดินเผา เป็นวัสดุที่พบมากที่สุด โดยทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้หลายประเภท เช่น ภาชนะอุทิศ ตุ๊กตารูปสัตว์ ลูกกระสุน หินดุ ฝาปิด ตะคัน ลูกดิ่ง เครื่องประดับ เช่น กำไล ต่างหู ลูกปัด

และเครื่องประดับอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบหลักฐานที่ไม่ทราบหน้าที่การใช้งานแน่ชัด คือ แผ่นดินเผาที่มีลายจักสาน และท่อดินเผาทรงกระบอก ส่วนปลายบานออก ซึ่งมีรูปร่างคล้ายเท้าช้าง

2. หิน เป็นวัสดุที่พบรองลงมา โดยทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวานหิน เครื่องประดับ เช่น กำไล (รูปแฉกและหน้าตัดทรงรี) นอกจากนี้ยังมีการนำหินมีค่ากึ่งอัญมณี เช่น หินคาร์เนเลี่ยนมาทำเป็นลูกปัด (เป็นการรับเอามาจากอิทธิพลภายนอก) อีกด้วย

3. โลหะ พบทั้งโลหะสำริดและเหล็ก แต่เป็นหลักฐานที่พบค่อนข้างน้อย หลักฐานประเภทสำริด เช่น กำไลสำริด (ทั้งสมบูรณ์และเศษ) เศษสำริดชิ้นขนาดเล็ก หลักฐานประเภทเหล็ก เช่น แท่งเหล็กเจาะรู นอกจากนั้นยังพบตะกรัน (Slag) ซึ่งเป็นขี้แร่ที่เกิดจากกระบวนการถลุงโลหะ พบเฉพาะในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

4. กระดูก ทำเป็นเบ็ดและเครื่องประดับ เช่น ลูกปัดและเครื่องประดับรูปเขี้ยวสัตว์ พบเฉพาะในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 โดยสามารถจำแนกรายละเอียดของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบได้ดังนี้

7.1.1 ประเภทดินเผา

1. **ภาชนะอุทิศเป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในการประกอบพิธีปลงศพให้กับคนตาย** โดยอาจให้ผู้ตายนำติดตัวไปใช้ในโลกหลังความตาย หรือเป็นเพียงมอบสิ่งของให้แก่ผู้ตายเพื่อไม่ให้ผู้ตายเวียนวนกลับมารบกวนแก่ผู้มีชีวิตอยู่ ซึ่งเหตุผลในการมอบอาจมีความแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละสังคม โดยภาชนะอุทิศนั้นจะกลบฝังไปพร้อมกับศพ

สำหรับภาชนะอุทิศที่พบจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น พบร่วมกับการฝังศพในทุกรูปแบบซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังพบตามระดับชั้นดินสมมติและร่องรอยผิดวิสัยซึ่งมีทั้งสภาพสมบูรณ์และแตกหักกระจัดกระจาย สามารถนำมาประกอบเป็นภาชนะเต็มใบได้ เมื่อนำมาจำแนกและวิเคราะห์ตามลำดับชั้นวัฒนธรรม สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

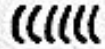
<u>ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1</u> ภาชนะอุทิศเป็นหม้อทรงกลม ปากโค้งออก คอเว้าสั้น ไหล่โค้ง ลำตัวป่อง ก้นกลมมน มีผิวสีนวลปนดำหรือดำ เนื้อในสีดำ เผาไม่สุก รูปร่างมีลักษณะเป็นรูปทรงแบบเดียวกัน พบร่วมกับการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาวบนพื้นและการฝังศพในภาชนะ รวมทั้งการฝังศพครั้งที่สองในภาชนะอีกด้วย (ภาชนะดินเผาที่ใช้บรรจุศพเป็นภาชนะทรงกลมคล้ายผลส้ม วางในแนวตั้งทั้งหมด) เมื่อพิจารณาจากรูปแบบการตกแต่งแล้ว สามารถแบ่งลักษณะภาชนะอุทิศได้เป็น 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 เขียนสีแดงทึบบริเวณปากลงมาถึงคอ แล้วเว้นช่องว่างบริเวณไหล่กว้างประมาณ 1.5 - 2 เซนติเมตร เพื่อประทับลายเชือกทาบจางๆ แล้วจึงเขียนสีทับบนลายเชือกทาบ สำหรับลวดลายที่เขียนลงในช่องว่าง พบ 4 ลาย คือ

1.1 ลายเส้นตรงแนวตั้งขนานโดยรอบ ||||||

1.2 ลายเส้นตรงเฉียงขนานโดยรอบ //////

1.3 ลายเส้นตรงแนวตั้งตามแนวรัศมี โดยเขียนสีเส้นให้เลยออกมานอกช่อง ////\\\

1.4 ลายเส้นโค้งแนวตั้งคล้าย ตัว C ขนานโดยรอบ

แบบ 1.1

แบบ 1.2

แบบ 1.3

แบบ 1.4

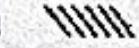
แบบที่ 2 เขียนสีแดงบริเวณปากทึบลงมาถึงคอ แล้วเว้นช่องว่างบริเวณไหล่กว้างประมาณ 1.5 - 2 เซนติเมตร เรียบ ไม่ตกแต่งลาย

แบบที่ 3 เขียนสีแดงบริเวณปากทึบลงมาถึงคอ แล้วเว้นช่องว่างบริเวณไหล่กว้างประมาณ 1.5 - 2 เซนติเมตร เรียบ แล้วเขียนสีแดงทับเป็นลวดลายต่างๆ พบทั้งหมด จำนวน 6 ลวดลาย คือ

3.1 ลายจุดสามเหลี่ยมขนานโดยรอบ

3.2 ลายเส้นตรงแนวนอนสั้น 3 เส้น ตามแนวตั้ง ขนานโดยรอบ

3.3 ลายเส้นตรงแนวเฉียงขนาน

3.4 ลายเส้นหยักลายฟันปลา

3.5 ลายเส้นหยักลูกคลื่น

3.6 ลายจุดไข่ปลา 2-4 จุด ตามแนวตั้ง ขนานโดยรอบ

แบบ 3.5

แบบ 3.6

<u>ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2</u> สามารถแบ่งย่อยออกได้ 3 ระยะ โดยพิจารณาจากพิธีกรรมการฝังศพ รูปแบบของภาชนะบรรจุกระดูก และรูปแบบภาชนะอุทิศที่พบร่วม โดยมีรายละเอียดที่แตกต่างกันดังนี้

<u>*ระยะที่ 1*</u> ภาชนะอุทิศเป็นหม้อทรงกลม ปากโค้งออก ไหล่ลาดหรือโค้งเล็กน้อย ลำตัวป่องโค้งเป็นวงแคบ ก้นกลมหรือก้นแหลม รูปทรงคล้ายบาตรพระผิวสีนวล เนื้อดินในสีดำ พบร่วมกับการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว การฝังศพครั้งแรกในภาชนะหมดไป เริ่มพบการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary burial) แบบที่ใส่และไม่ใส่ภาชนะ (ภาชนะฝังศพในระยะนี้วางแนวตั้ง ด้านบนครอบด้วยภาชนะทรงอ่าง(ฝาปิด) ที่ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเป็นลายเกลียวเชือกใกล้กับบริเวณขอบปาก) โดยสามารถแบ่งการตกแต่งเป็นแบบย่อยๆ ได้ดังนี้

แบบที่ 1 เขียนสีบริเวณปากหม้อด้านใน เป็นเส้นเฉียงขนานหันปลายไปตรงข้ามกัน มีจุดบรรจบเป็นมุมสามเหลี่ยม 3 จุด บริเวณไหล่เว้นช่องว่าง เรียบ แล้วตกแต่งด้วยการเขียนสีเป็นเส้นยาวขนานตามแนวนอนใต้ลายเขียนสี ทาน้ำดินสีแดงทั่วทั้งใบ

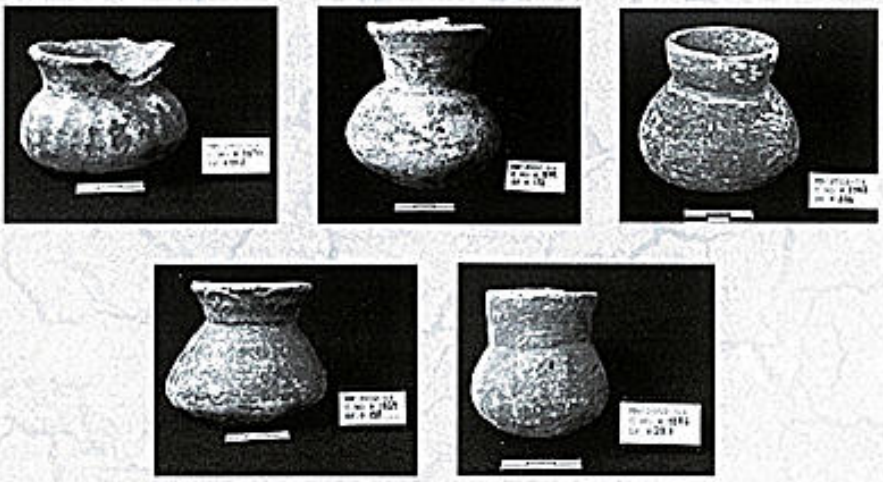

แบบที่ 2 เขียนสีบริเวณปากเป็นสีแดงทึบถึงคอหรือเรียบไม่ตกแต่ง บริเวณไหล่เว้นช่องว่าง แล้วตกแต่งด้วยการเขียนสีเป็นเส้นตรงแนวนอนขนานกันโดยรอบ และคั่นด้วยเส้นเฉียงคล้ายเป็นลายสามเหลี่ยม ส่วนบริเวณลำตัวจนถึงก้นทาน้ำดินสีแดง

<u>*ระยะที่ 2*</u> เป็นภาชนะอุทิศเป็นหม้อทรงกลม ปากยาวโค้งออก ไหล่ลาดหรือโค้งเล็กน้อย ลำตัวสั้น ก้นกลมมนเกือบแบน หรือก้นแบน ผิวสีนวล เนื้อดินในสีดำ ตกแต่งผิวด้วยการเขียนสีที่ปากด้านนอกและด้านในสีแดงทึบ ลำตัวทาน้ำดินสีแดงทั่วทั้งใบ พบร่วมกับการฝังศพครั้งที่สองในภาชนะ พบทั้งการฝังในแนวตั้งและแนวนอน

ระยะที่ 3 เป็นภาชนะอุทิศเป็นหม้อทรงกลม ปากโค้งออก ลักษณะขอบปากหนา พบทั้งคอสั้นและคอสูง ไหล่โค้งหรือโค้งเล็กน้อย ลำตัวและก้นกลม หรือลำตัวกลมแต่ก้นมนเกือบแบน ผิวสีนวลเนื้อดินในสีดำ ผิวเรียบ หรือทาน้ำดินสีแดงบางๆ

ข้อสังเกตเบื้องต้น ภาชนะอุทิศที่สมบูรณ์พบทั้งที่อยู่ภายในภาชนะบรรจุกระดูกและหลุมฝังศพ เกี่ยวข้องกับประเพณีการฝังศพทั้งสิ้น มีบ้างที่พบตามชั้นดินสมมุติหรือร่องรอยผิดวิสัย ซึ่งอาจหมายความว่าเป็นภาชนะอุทิศที่ฝังอยู่ภายนอกภาชนะบรรจุกระดูก (เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการฝังศพ) หรือเป็นภาชนะอุทิศที่อยู่ในภาชนะบรรจุกระดูกเดิม แต่ภาชนะบรรจุกระดูกนั้นๆ ถูกรบกวนโดยการฝังทับซ้อนในระยะเวลาที่ต่างกัน ทำให้ภาชนะอุทิศเหล่านั้นกระจัดกระจายได้

2 กำไลดินเผา (Bracelet) ที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น พบทั้งหมดจำนวน 482 ชิ้น ส่วนใหญ่พบอยู่ตามชั้นดินสมมุติและโดยรอบบริเวณกลุ่มภาชนะฝังศพ ซึ่งจัดอยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 พบภายในภาชนะฝังศพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งถือเป็นสิ่งของอุทิศอีกประเภทหนึ่ง สามารถจำแนกรูปทรงตามหน้าตัดได้ 6 รูปแบบคือ

หน้าตัดทรงกลม จำนวน 440 ชิ้น คิดเป็น 91.3 % ○

หน้าตัดทรงรี จำนวน 1 ชิ้น คิดเป็น 0.20 % ⬭

หน้าตัดทรงสามเหลี่ยม จำนวน 11 ชิ้น คิดเป็น 2.28 % ▭

หน้าตัดทรงสี่เหลี่ยม จำนวน 10 ชิ้น คิดเป็น 2.0 % ▷

หน้าตัดรูปตัว T จำนวน 7 ชิ้น คิดเป็น 1.45 %

หน้าตัดรูปตัว C จำนวน 9 ชิ้น คิดเป็น 1.86 %

กำไลยาวทรงกระบอก จำนวน 4 ชิ้น คิดเป็น 0.8 %

<u>การตกแต่ง</u> แบ่งรูปแบบการตกแต่งออกได้เป็น

1. ตกแต่งด้วยการขุดเป็นเส้นเฉียงคล้ายเกลียวเชือก ซึ่งเป็นการตกแต่งที่พบมากที่สุด พบในกำไลหน้าตัดรูปทรงกลม นอกจากนั้นยังมีการนำก้อนดินมาประดับให้เป็นตุ่มที่กำไลอีกด้วย

2. ตกแต่งด้วยการเขียนสี ส่วนใหญ่พบตกแต่งบนหน้าตัดรูปตัว T และหน้าตัดรูปตัว C นิยมเขียนเป็นเส้นตรงแนวตั้ง หรือ เขียนเป็นเส้นตรงตามแนวรัศมีของวง

3. ตกแต่งด้วยการขุดเป็นเส้นเฉียงสลับกับเส้นตรงแนวนอนเป็นช่วงๆ พบในกำไลหน้าตัดรูปสามเหลี่ยมและทรงกลม

4. ตกแต่งด้วยการขุดเป็นเส้นเฉียงสองเส้นมาพบกันตรงกลางลำตัว เป็นมุมแหลม ซ้อนกันคล้ายก้างปลา พบในกำไลที่มีรูปร่างแบน คือ หน้าตัดรูปทรงรี และหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

5. ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง

5.1 ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินบนผิวเรียบ พบทุกรูปแบบหน้าตัด

5.2 ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินบนลายขุด พบในหน้าตัดรูปทรงกลม ทรงรี ทรงสามเหลี่ยม ทรงสี่เหลี่ยม

5.3 ตกแต่งด้วยการขุดเป็นลายฟันปลาซ้อนกัน ตามแนวตั้ง

ขนาด

กำไลดินเผาที่พบในแหล่งโบราณคดีเมืองบัวสามารถแบ่งตามขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ดังนี้ คือ

- ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 5 เซนติเมตร พบจำนวน 21 ชิ้น คิดเป็น 4.3 %
- ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 9 เซนติเมตร พบจำนวน 357 ชิ้น คิดเป็น 74 %
- ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 9 - 13 เซนติเมตร พบจำนวน 15 ชิ้น คิดเป็น 3.1 %
- วัดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่ได้ พบจำนวน 92 ชิ้น คิดเป็น 19 %

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว พบกำไลดินเผาเป็นจำนวนมาก น่าจะทำขึ้นเพื่อเป็นของอุทิศประกอบในพิธีกรรมการฝังศพ มีข้อสังเกตว่ากำไลดินเผาบางรูปแบบ เช่น กำไลดินเผารูปตัว T มีลักษณะคล้ายกับโบราณวัตถุที่พบในแหล่งโบราณคดีแหล่งอื่นๆ ในประเทศ แตกต่างเพียงวัสดุที่ทำ ซึ่งในแหล่งโบราณคดีพื้นที่อื่นมักจะพบเป็น หิน สำริด หรือ เปลือกหอยทะเล อาจจะสันนิษฐานได้ว่าชุมชนบริเวณนี้คงมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไปและรับรูปแบบกำไลนี้มา แต่ในเบื้องต้นอาจจะขาดแคลนวัสดุในการผลิต (ซึ่งเป็นสิ่งของหายาก) หรืออาจจะมีนัยแฝงการทำกำไลดินเผาเฉพาะให้ผู้ตาย ซึ่งเป็นของจำลอง หรือ เลียนแบบของจริง

กำไลดินเผาบ้านเมืองบัว
อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

กำไลหิน
อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

กำไลหิน
บ้านเชียง จ.อุดรธานี

กำไลสำริด
บ้านเชียง จ.อุดรธานี

กำไลสำริด
บ้านดอกหล้า อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด

กำไลดินเผา
บ้านเมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

3. **ตุ๊กตาดินเผารูปสัตว์** พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ทำจากดินเผามีทั้งที่เกือบและชิ้นส่วนตุ๊กตา โดยทำเป็นรูปวัวหรือควาย พบจำนวน 3 ชิ้น ผิวสีนวลปนดำ เนื้อดินในสีดำ ผิวเรียบ มีร่องรอยการทาน้ำดินสีแดง ตุ๊กตาชิ้นที่สมบูรณ์มีขนาดกว้าง 1.6 เซนติเมตร ยาว 6.7 เซนติเมตร สูง 3.5 เซนติเมตร

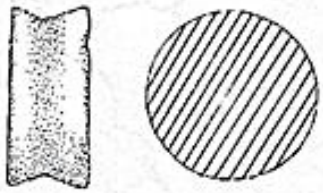
4. **ตุ้มหูดินเผา** (Ear Plung)และต่างหูดินเผา (Ear Ring) เป็นเครื่องประดับที่ใช้ประดับหู โดยมีสองแบบ คือ แบบที่ต้องเจาะรูที่หูจึงจะใส่ได้ และแบบที่ใช้สำหรับหนีบที่ใบหูแทนการเจาะรู ต่างหูดินเผาที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น เป็นต่างหูที่เวลาใส่จะต้องสอดเข้าไป (Ear Plug) พบอยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 สามารถแบ่งได้ 5 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นแท่งทรงกระบอกทึบ ปลายทั้งสองข้างตัดแบน ขอบมน ผิวสีนวลนวลปนดำ หรือดำ ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงหรือสีส้ม การปั้นขึ้นรูปค่อนข้างหยาบ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 4 เซนติเมตร หนา 1 - 2.9 เซนติเมตร

แบบที่ 2 มีก้านเป็นแท่งทรงกระบอก ตรงกลางคอดเล็กน้อย ที่ปลายทั้งสองด้านบานออก โดยปลายจะเว้าหรือบุ๋มเข้า ลักษณะคล้ายกับแกนหลอดด้าย ผิวสีนวลปนดำ หรือดำ ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง การปั้นขึ้นรูปหยาบ แกนกลางมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.3 - 3 เซนติเมตร ตุ้มมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.6 - 3.5 เซนติเมตร หนา 3 - 4 เซนติเมตร

แบบที่ 3 มีลักษณะคล้ายกับแบบที่สอง คือ หน้าตัดบริเวณปลายจะเว้าหรือบุ๋มเข้า เพียงแต่ลำตัวจะตรงไม่คอดและค่อนข้างแบน คล้ายเหรียญ เส้นผ่าศูนย์กลาง 4.8 - 7 เซนติเมตร หนาประมาณ 0.5 - 0.8 เซนติเมตร

แบบที่ 4 เป็นแท่งทรงกระบอก บริเวณตุ้มปลายบานออกเพียงด้านเดียว ส่วนหน้าตัดบางชิ้นแบนเรียบ บางชิ้นจะเว้าหรือบุ๋มเข้า ผิวสีนวลปนดำ หรือดำ ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง การขึ้นรูปค่อนข้างหยาบ ส่วนก้านเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.6 - 2.5 เซนติเมตร

แบบที่ 5 เป็นแท่งทรงกระบอก มีตุ้มที่บานออกบริเวณปลายเพียงด้านเดียว โดยส่วนหน้าตัดปลายจะนูนออก ลักษณะคล้ายดอกเห็ด ผิวสีนวลปนดำ หรือดำ ตกแต่งด้วยการทาน้ำดิน สีแดง การปั้นขึ้นรูปหยาบ ส่วนก้านเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.2 เซนติเมตร ยาว 2.8 เซนติเมตร

5. เครื่องประดับอื่นๆ สามารถจำแนกได้ดังนี้

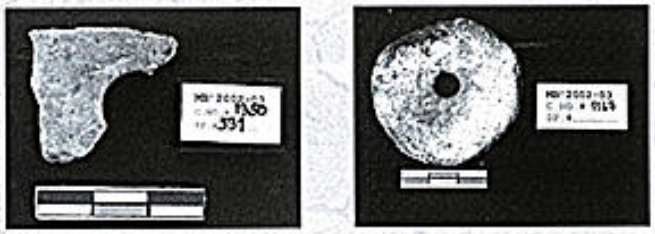
1. เป็นแผ่นดินเผารูปทรงสามเหลี่ยม มุมมน ลักษณะคล้ายหยดน้ำ เนื้อดินสีนวล นวลปนดำ เรียบไม่ตกแต่ง การขึ้นรูปค่อนข้างหยาบ หนา 2 เซนติเมตร ยาว 3.9 เซนติเมตร อยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

2. เป็นดินเผารูปทรงกรวยกลมรี คล้ายหยดน้ำ ผิวสีนวลปนดำ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.1 เซนติเมตร ยาว 3.1 เซนติเมตร อยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

3. เป็นแผ่นดินเผาทรงกลม ขอบตัดเรียบ เจาะรูกลมกลางลำตัว บางชิ้นทะลุจากโคนถึงปลาย บางขึ้นเจาะแต่ไม่ทะลุถึงปลายอีกด้าน ผิวสีนวล นวลปนดำ มีทั้งไม่ตกแต่งและ ตกแต่ง (ทาน้ำดินสีแดง) ขึ้นรูปค่อนข้างหยาบ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 6 เซนติเมตร หนา 1.2 - 2.4 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.9 - 2.5 เซนติเมตร พบทั้งในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 และชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

6. ฝาปิดภาชนะดินเผา เป็นโบราณวัตถุที่พบมากกว่า 500 ชิ้น พบทั้งที่สมบูรณ์และชำรุด หน้าที่ใช้งานเป็นฝาปิดภาชนะที่เป็นของอุทิศในพิธีกรรมการฝังศพ ส่วนใหญ่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางฝาปิดประมาณ 12 - 36 เซนติเมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 ด้ามจับเป็นแท่งทรงกระบอก โดยพบทั้งปลายตัดเรียบและปลายบานคล้ายจุก แผ่นฝาปิดมีทั้งขอบตัดเรียบและขอบที่ยกเป็นสัน ผิวสีนวล ส้ม นวลปนส้ม และสีดำ เนื้อดินในมักจะมีสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก บางชิ้นเนื้อดินผสมดินเชื้อ (Grog) ขัดเจน

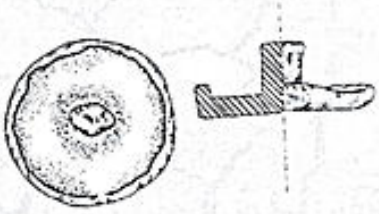
แผ่นฝาปิดดินเผาขอบตัดเรียบ

มีด้ามจับเป็นแท่งดินเผาทรงกระบอก

แผ่นฝาปิดดินเผาขอบยกเป็นสัน มีด้ามจับเป็นแท่งดินเผาทรงกระบอก

แบบที่ 2 เป็นด้ามจับโค้งหรือหูจับแผ่นฝาปิดมีทั้งขอบตัดเรียบและขอบที่ยกเป็นสัน ผิวสีนวล ส้ม นวลปนส้ม และสีดำ เนื้อดินในมักจะมีสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก บางชิ้นเนื้อดินผสมดินเชื้อ (Grog) ขัดเจน

ฝาปิดดินเผาที่มีด้ามจับโค้งหรือเป็นแบบหูจับโดยส่วนแผ่นฝาปิดขอบตัดเรียบ

ฝาปิดดินเผาที่มีด้ามจับโค้งหรือเป็นแบบหูจับโดยส่วนแผ่นฝาปิดบริเวณขอบยกเป็นสัน

แบบที่ 3 มีการเจาะรูที่แผ่นฝาปิด ผิวสีส้ม เนื้อดินในสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก ผสมดินเชื้อ (Grog) ในเนื้อดินชัดเจน ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง

7. หินดุ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการดุนขึ้นรูปภาชนะโดยจะใช้คู่กับไม้ตี หินดุที่พบส่วนใหญ่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 พบหินดุเพียงชิ้นเดียวเท่านั้น โดยพบทั้งผิวสีนวล สีนวลปนดำ สีดำ และสีส้ม เนื้อในสีดำเพราะเผาไม่สุก บางชิ้นเนื้อดินผสมดินเชื้อ (Grog) ชัดเจน ส่วนแผ่นดุนตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงหรือเรียบไม่ตกแต่ง หรือตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ สำหรับส่วนด้ามจับ ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงหรือลายเชือกทาบ

<u>ขนาด</u> สามารถแบ่งตามขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของแผ่นดุนได้ดังนี้

- เส้นผ่าศูนย์กลางแผ่นดุนขนาดเล็กประมาณ 2 - 6 เซนติเมตร พบจำนวน 15 ชิ้น
- เส้นผ่าศูนย์กลางแผ่นดุนขนาดกลาง ประมาณ 6 - 10 เซนติเมตร พบจำนวน 40 ชิ้น
- เส้นผ่าศูนย์กลางแผ่นดุนขนาดใหญ่ประมาณ 10 - 14 เซนติเมตร พบจำนวน 7 ชิ้น
- วัดขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางไม่ได้เนื่องจากพบเพียงชิ้นส่วนขนาดเล็กหรือบริเวณขอบหักหายไป หรือพบเพียงส่วนด้ามจับ 12 ชิ้น

<u>รูปแบบ</u> เมื่อพิจารณาจากรูปแบบด้ามจับมีสองแบบ คือ

แบบที่ 1 ด้ามจับที่ส่วนปลายด้ามตัดแบนหรือมน

แบบที่ 2 ด้ามจับที่ส่วนปลายบานออกคล้ายจุก

8. **ลูกกระสุนดินเผา** เป็นดินเผาทรงกลม หน้าที่การใช้งานไม่สามารถบ่งชี้ได้ชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะใช้คู่กับศันกระสุนเป็นอาวุธในการขับไล่สัตว์หรือล่าสัตว์ขนาดเล็กก็เป็นได้

ลูกกระสุนดินเผาที่พบ พบจำนวน 4 ลูก พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 จำนวน 3 ลูก และพบในตอนล่างของวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จำนวน 1 ลูก มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.8 - 2.2 เซนติเมตร เนื้อดินสีนวล นวลปนดำ ดำ และสีส้ม ผิวเรียบ ไม่ตกแต่ง การปั้นขึ้นรูปค่อนข้างหยาบ

9. **ลูกปัดดินเผา** เป็นดินเผาที่มีการเจาะรูตรงกลาง อาจมีรูปทรงแตกต่างกันออกไป เนื่องจากลักษณะคล้ายลูกปัดในปัจจุบันที่อาจใช้ร้อยทำเป็นเครื่องประดับหรือตกแต่ง จึงสันนิษฐานว่าการใช้งานน่าจะใกล้เคียงกัน ลูกปัดดินเผาที่พบมีจำนวน 2 ลูก พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 มีรายละเอียดดังนี้

1. ลูกปัดดินเผารูปทรงกลม ผิวและเนื้อดินสีดำ มีการเจาะรูทั้งสองด้านในแนวใกล้เคียงแต่รู ไม่ทะลุเชื่อมถึงกัน เส้นผ่าศูนย์กลางเม็ด 1.7 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.1 เซนติเมตร

2. ลูกปัดดินเผา รูปทรงคล้ายหยดน้ำ ผิวสีนวล มีการเจาะรูทะลุจากปลายอีกด้านถึงอีกด้าน เส้นผ่าศูนย์กลางเม็ด 1.2 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.3 เซนติเมตร

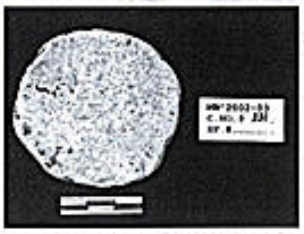
10. **แผ่นดินเผาประทับลาย** เป็นแผ่นดินเผา ผิวหน้าด้านหนึ่งมีลายทาบประทับ อาจเป็นลายจักสานหรือลายไม้ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ ผิวอีกด้านหนึ่งค่อนข้างขรุขระหรือเรียบไม่ตกแต่งลาย พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 สำหรับหน้าที่หรือประโยชน์ใช้งานไม่เป็นที่แน่ชัด พบทั้งที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง เนื้อดินค่อนข้างแกร่ง แต่เนื้อดินเผาไม่สม่ำเสมอ มีทั้งสีนวล สีดำ และสีส้มในแผ่นเดียวกัน หนาตั้งแต่ 0.7 - 3.7 เซนติเมตร

11. แผ่นดินเผาเจาะรู เป็นแผ่นดินเผาที่มีเนื้อดินคล้ายกับเนื้อของภาชนะดินเผา ซึ่งปรากฏว่ามีการเจาะรูคล้ายรังผึ้ง สำหรับหน้าที่ใช้งานนั้นยังไม่มีตัวอย่างที่สมบูรณ์ที่พอจะบอกถึงประโยชน์การใช้งานได้ อาจเป็นส่วนก้นของภาชนะ หรือเป็นที่รองเตาก็เป็นได้ หนา 0.7 - 0.9 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางรูประมาณ 0.8 - 1 เซนติเมตร พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

12. เบี้ยดินเผา (Terracotta Disc) เป็นชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาที่แตกออก โดยแต่งริมให้เป็นรูปกลม พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นักโบราณคดีอินเดียสันนิษฐานว่า คงจะเป็นอุปกรณ์กีฬาประเภทต้องเตของเด็กสมัยโบราณ สำหรับหน้าที่ใช้งานในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้นไม่ทราบประโยชน์การใช้งานชัดเจน ผิวสีนวล และสีส้ม เนื้อในสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง เรียบไม่ตกแต่งลวดลาย จำนวน 5 ชิ้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.4,3.7,5,5.3,5.5,6.2 เซนติเมตร

13. ท่อดินเผา ส่วนบนมีลักษณะเป็นท่อทรงกระบอก ส่วนฐานล่างบานออกขอบตัดเรียบลักษณะคล้ายเท้าช้าง บริเวณส่วนกลางลำตัวกลวง พบทั้งสีนวล สีส้ม และสีนวลปนดำ เนื้อดินในสีดำเผาไม่สุก เนื้อดินผสมดินเชื้อชัดเจน มีความหนาตั้งแต่ 1.1 - 6.9 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางบริเวณฐานล่าง 11 - 23 เซนติเมตร ตกแต่งด้วยการประทับลายเชือกทาบหรือเรียบ ประโยชน์การใช้งานยังไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่าใช้ทำอะไร พบเพียงในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เท่านั้น

14. ตะคัน เป็นเครื่องปั้นดินเผารูปคล้ายถ้วยใช้ใส่น้ำมันตามไฟต่างตะเกียง พบอยู่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

ตะคันดินเผาพบจำนวน 3 ชิ้น โดยรายละเอียดดังนี้

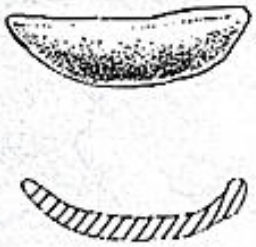
1. รูปทรงด้านล่างเป็นฐานตัดเรียบ ผิวด้านบนโค้ง มีเส้นดินคล้ายกรวย (ทีบ) ติดอยู่ด้านข้าง ผิวเนื้อสีนวล เนื้อดินในสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง สูงประมาณ 1 - 1.3 เซนติเมตร

2. รูปทรงถ้วย ขนาดเล็กทรงกลม ปากตรงสอบลงมาหาลำตัว ส่วนก้นกลม ผิวสีนวลอมส้ม มีร่องรอยการทาน้ำดินสีแดง เส้นผ่าศูนย์กลางปาก 3.2 เซนติเมตร สูง 3 เซนติเมตร

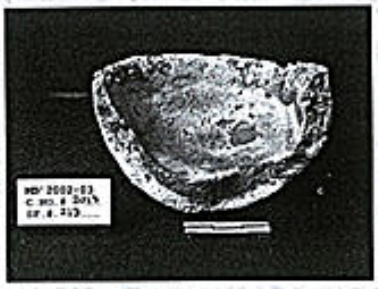
3. รูปทรงรี เป็นถ้วยขนาดเล็ก ผิวสีนวล ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง เส้นผ่าศูนย์กลาง 4 เซนติเมตร

15. เบ้าหลอมโลหะ คือ ดินปั้นเป็นรูปคล้ายถ้วยสำหรับหลอมหรือผสมโลหะบางชนิด เบ้าหลอมโลหะที่พบเป็นเบ้าหลอมโลหะดินเผา เนื้อดินค่อนข้างหยาบ แกร่ง ผิวสีนวลปนดำ ผิวด้านในมักจะเรียบ แต่มีรอยไหม้สีดำในเนื้อดินเนื่องจากดูดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากแร่โลหะ หรือโดนความร้อนจัดซ้ำๆ ส่วนผิวด้านนอกค่อนข้างขรุขระ มักจะมีรอยสนิมของโลหะเกาะติดอยู่ พบจำนวน 3 ชิ้น ส่วนใหญ่ ที่ผิวมักจะมีสนิมโลหะติด

<u>ใบที่ 1</u> มีเส้นผ่าศูนย์กลางปาก 8 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร หนา 0.5 - 1.5 เซนติเมตร พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

ใบที่ 2 มีเส้นผ่าศูนย์กลางปาก 8 เซนติเมตร หนา 1.3 เซนติเมตร พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

16. อื่นๆ

1. ลูกดิ่งดินเผาเป็นดินเผาที่มีรูปร่างคล้ายกับลูกดิ่ง แต่หน้าที่ประโยชน์การใช้งานไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด พบจำนวน 1 ชิ้น ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ยาวหรือสูง 4.6 เซนติเมตรและเส้นผ่าศูนย์กลางบริเวณบ่าหรือไหล่ 4.6 เซนติเมตร

7.1.2 ประเภทโลหะ

1. สำริด

1.1 กำไลสำริดจากการขุดค้นพบ 2 วง เป็นกำไลโลหะที่มีสนิมสีเขียวของทองแดงเกาะติดอยู่ แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อวัสดุที่อยู่ภายใน น่าจะเป็นโลหะผสมระหว่าง ทองแดงและดีบุก (สำริด) มากกว่าทองแดงบริสุทธิ์ กำไลมีหน้าตัดทรงกลม พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 วงแรก เส้นผ่าศูนย์กลางวง 7 เซนติเมตร หนา 0.6 เซนติเมตร วงที่สอง วัดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่ได้ หนาประมาณ 0.8 เซนติเมตร

1.2 เศษสำริดเป็นชิ้นส่วนสำริดขนาดเล็ก พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

2. เศษชิ้นส่วนเหล็ก ลักษณะเป็นแท่งรูปทรงกระบอก ปลายสอบ ที่หัวและท้ายมีการเจาะรู ผิวหน้าขรุขระมีสนิมเกาะอยู่ทั้งแท่ง พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5-1.2 เซนติเมตร

3. ตะกรันหรือขี้แร่ (Slag) เป็นเศษแร่ที่เหลือจากจากถลุงโลหะ พบตามชั้นดินสมมุติในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

4. ก้อนแร่ พบจำนวน 3 ก้อน เป็นก้อนโลหะ เนื้อสีน้ำตาลเข้มถึงดำ บริเวณที่มีรอยหักจะมีสนิมสีน้ำตาลเกาะอยู่ พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

7.1.3 ประเภทกระดูก

1. เครื่องประดับ

1.1 ลูกปัดทรงกระบอก มีเส้นผ่าศูนย์กลางลำตัว 0.8 เซนติเมตร และเส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.6 เซนติเมตร พบในชั้นดินสมมุติที่ 45 : 490 - 500 cm.dt. ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

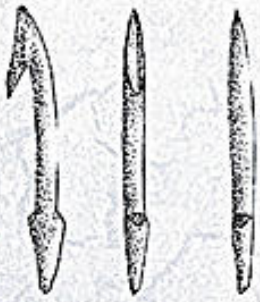

1.2 เครื่องประดับรูปเขี้ยว คือมีรูปทรงกรวย โค้งเล็กน้อย เส้นผ่าศูนย์กลางบริเวณโคน 0.9 เซนติเมตร ยาว 3.2 เซนติเมตร พบใน ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ระดับชั้นดินสมมุติที่ 51; 550 - 560 cm.dt.

2. เบ็ดเป็นเครื่องมือที่ทำกระดูก พบ 1 ชิ้น ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ชั้นดินสมมุติที่ 53 : 570 - 580 cm.dt. ขนาดความยาว 7.2 เซนติเมตร หนา 0.4 เซนติเมตร

7.1.4 ประเภทหิน

1. ขวานหิน เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากหิน จากวัสดุที่พบน่าจะเป็นหินตระกูลควอตไซท์ (?) หรือหินทราย พบทั้งในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 และชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 มีรูปทรงแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

1.1 ขวานหินรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 4 - 6 เซนติเมตร หนาประมาณ 1 -3 เซนติเมตร

1.2 ขวานหินรูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ชิ้นสมบูรณ์มีขนาด ส่วนด้ามกว้างประมาณ 2 - 3 เซนติเมตร และส่วนคมกว้าง 3.5 - 3.6 เซนติเมตร ยาว 4.7 - 5.7 เซนติเมตร

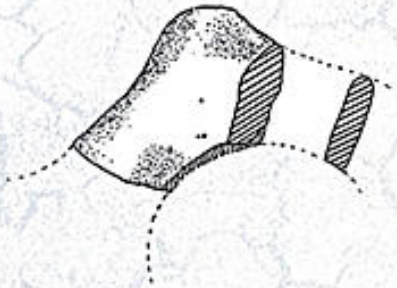

2. เครื่องประดับหิน

2.1 กำไลหินพบจำนวน 3 ชิ้น ทำจากหินทราย ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 พบจำนวน 1 ชิ้น และพบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จำนวน 2 ชิ้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 7.2 และ 8 เซนติเมตร หนาประมาณ 0.6 - 0.8 เซนติเมตร

2.2 กำไลรูปแฉกเมื่อพิจารณาจากรูปร่างและการเปรียบเทียบกับที่เคยพบในแหล่งโบราณคดีแห่งอื่น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกำไลที่ทำเป็นรูปดาวแฉก ทำจากหินทรายสีเขียว พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ชั้นดินสมมติที่ 60 : 640 - 650 cm.dt. วัดเส้นผ่าศูนย์กลางวงไม่ได้ หนา 0.6 เซนติเมตร

2.3 ลูกปัดหินคาร์เนเลียน พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 มีสีส้มอมแดง พบจำนวน 1 ลูก เส้นผ่าศูนย์กลางลำตัว 1.5 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.2 เซนติเมตร พบในระดับสมมุติที่ 282 cm.dt.

3. หินลับทำจากหินทราย ใช้สำหรับขัดฝนหรือลับเครื่องมือประเภทโลหะให้มีความคม พบจำนวน 6 ชิ้น พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 พบ 1 ชิ้น ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จำนวน 5 ชิ้น สภาพแตกหักไม่เป็นรูปทรงเรขาคณิต

7.1.5 สรุปผลการศึกษา

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำจากวัสดุ 3 ประเภท คือ ดินเผา หิน กระดูก ไม่ปรากฏพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำจากโลหะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ประเภทดินเผา

1) ภาชนะอุทิศเป็นภาชนะดินเผาที่ทำขึ้นเพื่ออุทิศให้กับผู้ตายสัมพันธ์กับประเพณีการฝังศพ ในกรณีฝังแบบนอนหงายเหยียดยาว ภาชนะอุทิศจะวางไว้ข้างศพบริเวณใกล้กับศีรษะหรือกลางลำตัว ถ้าเป็นภาชนะบรรจุก็จะวางภายในภาชนะ นอกจากนี้ภาชนะอุทิศยังเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในการแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้อีกด้วยโดยดูจากลวดลายการตกแต่งและรูปทรงของภาชนะอุทิศเป็นหลัก สำหรับชั้นวัฒนธธรรมสมัยที่ 1 นี้ ภาชนะอุทิศจะเป็นทรงกลม เนื้อดินค่อนข้างดำหรือเทา ทาน้ำดินค่อนข้างหนา ตกแต่งด้วยการเขียนสีบริเวณไหล่ในช่องกว้าง 1.5 - 2 เซนติเมตรใต้คอ สามารถจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ มีลวดลายที่ใช้ในการตกแต่ง 9 ลวดลาย

2) กำไลดินเผา ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 พบในปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 พบเพียงหน้าตัดทรงกลม ตกแต่งด้วยการขุดเป็นเส้นเฉียง อาจเป็นหลักฐานที่เกิดจากชั้นดินถูกรบกวน

3) ต่างหู พบจำนวน 5 แบบ ลักษณะเนื้อดินสีนวล นวลปนดำ และสีส้มเผาไม่สุก ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงเข้ม เป็นโบราณวัตถุที่มีลักษณะเฉพาะ และพบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1เท่านั้น

4) ฝาปิด พบทั้งฝาปิดที่มีด้ามจับและหูจับ แต่พบจำนวนเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 หลักฐานที่ได้นั้นอาจพบในบริเวณที่ชั้นดินถูกรบกวนก็เป็นได้

5) หินดุ พบจำนวน 1 ชิ้น ซึ่งอาจเกิดจากชั้นดินที่ถูกรบกวนเพราะหินดุส่วนใหญ่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

6) ตุ๊กตารูปสัตว์ พบที่เกือบสมบูรณ์จำนวน 3 ชิ้น และยังพบชิ้นส่วนอีกจำนวนหนึ่ง เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแต่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

7) ลูกกระสุน พบจำนวน 3 ลูก เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแต่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 เช่นเดียวกับตุ๊กตารูปสัตว์

2. ประเภทหิน

1) ขวานหิน พบทั้งรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและรูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู มีรูปร่างคล้ายคลึงกับขวานหินที่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2

2) เครื่องประดับ พบกำไลหินรูปแฉกเพียง 1 ชิ้น วัดเส้นผ่าศูนย์กลางวงไม่ได้ และกำไลหน้าตัดรูปวงรี

3. ประเภทกระดูก

1) เบ็ด พบจำนวน 1 ชิ้น ยาว 7.2 เซนติเมตร หนา 0.4 เซนติเมตร

2) ลูกปัดทรงกระบอก พบจำนวน 1 ชิ้น เส้นผ่าศูนย์กลางลำตัว 0.8 เซนติเมตร และเส้นผ่าศูนย์กลางรู 0.6 เซนติเมตร หลักฐานทางโบราณคดีประเภทกระดูกนั้น

เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบเพียงในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 เท่านั้น

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 พบหลักฐานทางโบราณคดี ประเภท ดินเผา โลหะ หิน แต่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำจากกระดูกสัตว์ แต่อย่างใด

1. ประเภท ดินเผา

1) ภาชนะอุทิศ ยังคงสัมพันธ์กับประเพณีการฝังศพ โดยในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 นี้มีรูปแบบของการฝังศพถึง 3 ระยะด้วยกัน คือ ระยะที่หนึ่ง มีรูปทรงคล้ายภาชนะอุทิศในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แต่ไหล่ค่อนข้างลาดกว่า ตกแต่งด้วยการเขียนสีที่ไหล่เช่นเดียวกัน แต่ พื้นที่ช่องว่างจะกว้างกว่ามาก บางใบเลยลงมาถึงบริเวณลำตัว ระยะที่สอง เป็นหม้อที่มีปากค่อนข้างยาว ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง *ระยะที่สาม* เป็นหม้อที่มีปากหนาม้วน พบทั้งแบบคอสั้นและคอยาว ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดง

2) เครื่องประดับ แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

- กำไลดินเผา พบรูปแบบหน้าตัด 6 แบบ คือ หน้าตัดทรงกลม หน้าตัดทรงรี หน้าตัดทรงสี่เหลี่ยม หน้าตัดทรงสามเหลี่ยม หน้าตัดรูปตัวซี (C) หน้าตัดรูปตัวที (T) มีการตกแต่ง 6 แบบ คือ ขุดเป็นลายเกลียวเชือก ลายเขียนสี ลายขุดเส้นเฉียงสลับกับเส้นแนวนอน ลายขุดเป็นลายก้างปลา ลายขุดเป็นลายฟันปลาซ้อนตามแนวตั้ง และ ทาน้ำดินสีแดง นอกจากนี้ยังพบกำไลทรงกระบอก จำนวน 4 ชิ้น (พบภายในภาชนะบรรจุกระดูก) เส้นผ่าศูนย์กลางวงที่พบมากที่สุดกว้าง 5 - 9 เซนติเมตร คิดเป็น 74 % ของกำไลดินเผาที่พบทั้งหมด

- ลูกปัดดินเผา พบ 1 ลูก เส้นผ่าศูนย์กลางเม็ด 1.7 และ 1.2 เซนติเมตร เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ไม่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

- เครื่องประดับอื่นๆ พบจำนวน 2 ชิ้น ผิวสีนวลเรียบไม่ตกแต่ง พบเพียงในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ยาว 3.1 ,3.9 เซนติเมตร

3) ฝาปิด พบทั้งฝาปิดที่เป็นด้ามจับและมีหูจับ รูปแบบคล้ายกับฝาปิดที่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แต่ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 นี้ พบในจำนวนมากกว่า 400 ชิ้น

4) หินดุ หินดุที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวนั้น ส่วนใหญ่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 เส้นผ่าศูนย์กลางที่พบมากที่สุดกว้าง 6-10 เซนติเมตร ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบหรือเรียบไม่ตกแต่ง

5) เบี้ยดินเผา พบเฉพาะชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จำนวน 5 ชิ้น ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงหรือเรียบไม่ตกแต่ง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.4 - 6.2 เซนติเมตร

6) ท่อดินเผา ลักษณะเป็นท่อกลวง บานบริเวณปลายคล้ายเท้าช้าง ไม่ทราบหน้าที่ใช้งานแน่ชัด เนื้อดินค่อนข้างหยาบ ผสมดินเชื้อชัดเจน หนาประมาณ 1.1-6.9 เซนติเมตร พบเพียงในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 เท่านั้น

7) แผ่นดินเผาเจาะรู พบเพียง 1 ชิ้น อาจใช้เป็นก้นภาชนะหรือที่รองเตา

8) เบ้าหลอมโลหะ ใช้สำหรับถลุงโลหะ พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จำนวน 2 ชิ้น เส้นผ่าศูนย์กลางปาก 8 เซนติเมตร

9) อื่นๆ พบลูกดิ่งดินเผา 1ชิ้นรูปร่างคล้ายลูกดิ่งที่ใช้งานในงานช่างปัจจุบัน ยาว 4.6 เซนติเมตร ไม่ปรากฏในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1

2. ประเภทโลหะ

1) กำไลสำริด พบหน้าตัดทรงสี่เหลี่ยมมุมมนและหน้าตัดทรงกลมเรียบ ไม่ตกแต่ง และพบเศษสำริดขนาดเล็ก รูปร่างไม่แน่นอน ไม่สามารถวัดขนาดได้

2) ตะกรัน เป็นขี้แร่หรือแร่ที่ปนเปื้อน ซึ่งเกิดจากการถลุงเพื่อแยกแร่บริสุทธิ์ออกมา

3) ก้อนแร่ มีลักษณะแข็งและหนัก ไม่อาจระบุได้ว่าเป็นแร่ชนิดใด แต่บริเวณที่มีรอยแตกจะมีสนิมสีน้ำตาลแดงเกาะอยู่

ข้อสังเกต หลักฐานทางโบราณคดีประเภทโลหะพบเพียงในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ไม่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 แต่อย่างใด

3. ประเภทหิน

1) ขวานหิน พบทั้งขวานหินรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า และรูปสี่เหลี่ยมคางหมู มีรูปแบบเดียวกันกับขวานหินที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ทำจากหินตระกูลควอตไซท์ (?)

2) ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยนสีส้ม พบจำนวน 1 ลูก เป็นสิ่งของอุทิศ แต่ไม่พบในภาชนะบรรจุกระดูก

7.2 การวิเคราะห์โบราณวัตถุจำแนกตามประเภทแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง

การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น ปรากฏชั้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัยและชั้นการฝังศพ จัดอยู่ในสมัยเดียวร่วมสมัยกับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว โดยมีรายละเอียดดังนี้

ระยะที่ 1 ระดับชั้นดินสมมติที่ 180 - 550 cm.dt.

เป็นชั้นการอยู่อาศัย ไม่พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ จากการศึกษาพบเพียงเศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุเท่านั้น

ระยะที่ 2 ระดับชั้นดินสมมติที่ 0 - 180 cm.dt.

เป็นชั้นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ โดยพบภาชนะบรรจุกระดูก (Burial Jar) ในแบบต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ในระยะที่ 2 นี้เองสามารถแบ่งรูปแบบของการฝังศพในภาชนะออกเป็น 2 แบบย่อย

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น ทั้งจากระดับชั้นดินสมมติ (Layer) ร่องรอยผิดวิสัย (Feature) และการขุดเปิดภาชนะบรรจุกระดูก (Burial Jar) สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

7.2.1 ประเภทดินเผา

1.1 ภาชนะอุทิศ เป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในการประกอบพิธีการฝังศพ การฝังภาชนะอุทิศในแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้นจะฝังไว้นอกภาชนะบรรจุกระดูกโดยวางไว้ด้านข้างภาชนะบรรจุกระดูกและวางไว้ภายในภาชนะฝังศพ

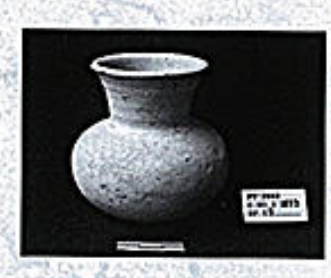
<u>รูปแบบ</u> สามารถแบ่งรูปทรงได้ 3 แบบคือ

แบบที่ 1 เป็นหม้อทรงกลม คอสูง (คนโท) มีลักษณะเด่นที่บริเวณคอ มีรอยหยักเป็นคลื่น ไหล่โค้ง เนื้อดินสีขาว เผาสุก เนื้อค่อนข้างแกร่ง ลำตัวและก้นทรงกลม แต่กลางก้นหม้อบางใบตัดแบน บางใบทำเป็นรอยบุ๋ม

แบบที่ 2 เป็นหม้อทรงกลม คอสูง (คนโท) แตกต่างจากแบบที่ 1 คือ ปากเรียบไม่มีรอยหยัก คอสั้นหักมุม ไหล่โค้ง ลำตัวและก้นทรงกลม แต่กลางก้นหม้อบางใบตัดแบน บางใบทำเป็นรอยบุ๋ม อาจเป็นเหตุผลสำหรับใช้งาน คือ ทำให้หม้อสามารถตั้งกับพื้นได้โดยไม่ล้มก็เป็นได้ เนื้อดินสีขาว เผาสุกเนื้อค่อนข้างแกร่ง เนื้อภาชนะบางมาก มีความหนาประมาณ 0.1 - 0.4 เซนติเมตร

แบบที่ 3 เป็นหม้อทรงกลม ปากโค้งออก คอสั้น ลักษณะคอคล้ายแบบที่ 1 คือ มีรอยหยักเป็นคลื่น แต่มีความสูงของคอน้อยกว่า ไหล่โค้ง ผิวสีขาวนวลและสีส้ม เนื้อภาชนะบางมากและค่อนข้างแกร่ง มีความหนาประมาณ 0.1 - 0.3 เซนติเมตร

<u>หมายเหตุ</u> ภาชนะอุทิศแบบที่ 1 - แบบที่ 3 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น พบร่วมกับการฝังศพในระยะที่ 2

แบบที่ 4 เป็นถ้วยขนาดเล็กทรงกลม ปากโค้งออก ขอบปากม้วนออกด้านนอก คอเว้าเล็กน้อย ไหล่โค้งถึงลาด ลำตัวและก้นทรงกลม แต่บริเวณกลางก้นภาชนะตัดแบน ผิวสีขาวนวล เนื้อดินบาง หนาประมาณ 0.2 เซนติเมตร

แบบที่ 5 ภาชนะอุทิศเป็นถ้วยขนาดเล็กทรงกลม ปากโค้งออก ขอบปากยื่นเป็นจงอย คอดลงมาหาลำตัวตรง ก้นมนเกือบแบน ผิวสีส้ม เนื้อดินบาง หนาประมาณ 0.3 เซนติเมตร

แบบที่ 6 ภาชนะอุทิศทรงถ้วยขนาดเล็กทรงกระบอก ปากกว้าง ตรง ขอบปากเรียบ ลำตัวสอบแคบลงมาหาก้นที่ตัดแบน ผิวสีขาวนวล เนื้อดินบาง หนาประมาณ 0.3 เซนติเมตร

<u>หมายเหตุ</u> ภาชนะอุทิศแบบที่ 4 - แบบที่ 6 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้น พบร่วมกับการฝังศพในระยะที่ 1

1.2 แท่งดินเชื้อ (Grog) เป็นแท่งดินเผาที่เกิดจากการนำดินไปเผาให้เกิดความแข็ง เพื่อใช้บดเป็นดินเชื้อผสมในเนื้อดินสำหรับปั้นภาชนะดินเผา มีลักษณะแตกต่างกัน 2 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 แท่งดินเชื้อรูปทรงกระบอก ผิวสีนวลและสีส้ม เผาค่อนข้างสุกทั้งแท่ง พบทั้งแบบผิวเรียบและบางครั้งมีลายจักสาน สภาพที่พบส่วนใหญ่ชำรุด เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.3 - 7.4 เซนติเมตร ความยาวสูงสุด 32 เซนติเมตร พบทั้งในชั้นกิจกรรมการฝังศพและชั้นที่อยู่อาศัย

แบบที่ 2 แท่งดินเชื้อรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผิวสีนวลและสีส้ม เผาค่อนข้างสุกทั้งแท่ง พบทั้งในชั้นกิจกรรมการฝังศพและชั้นกิจกรรมการอยู่อาศัย ยาว ประมาณ 3.1 - 8 เซนติเมตร ไม่พบชิ้นส่วนที่สมบูรณ์

1.3. ท่อดินเผา มีลักษณะเป็นท่อกลวง เนื้อดินสีนวลและสีส้ม เนื้อดินผสมดินเชื้อ (Grog) ขัดเจนสำหรับประโยชน์การใช้งานไม่เป็นที่แน่ชัด มีรูปแบบ 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นแท่งดินเผาทรงกระบอก ด้านปลายสอบเล็กน้อย ผิวสีนวลและสีส้ม บางชิ้นเผาสุกบางชิ้นเผาไม่สุก เนื้อในยังมีสีดำมีดินเชื้อผสมขัดเจนเรียบไม่ตกแต่งหรือตกแต่งด้วยลายเชือกทาบไม่พบชิ้นที่สมบูรณ์ ส่วนใหญ่ปลายจะหักหายไป พบทั้งในชั้นกิจกรรมการอยู่อาศัยและชั้นกิจกรรมการฝังศพ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6.3 - 13.8 เซนติเมตร

แบบที่ 2 เป็นแท่งดินเผาสั้น บริเวณปลายด้านหนึ่งบานออกเล็กน้อย ผิวสีนวล เนื้อในสีดำ เนื้อดินผสมดินเชื้อ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร หนา 1 เซนติเมตร

1.4 ฝาปิด สามารถแบ่งลักษณะฝาปิดที่พบได้ 2 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 มีด้ามจับเป็นทรงกระบอก ผิวหน้าส่วนที่ติดกับด้ามจะโค้ง แต่ผิวหน้าด้านล่างจะตัดแบนหรือเว้าเข้าเนื้อดินพบทั้งสีนวลและสีส้มเนื้อดินในสีดำเพราะเผาไม่สุกมีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 6 - 46 เซนติเมตร เป็นแบบที่พบมากที่สุดทั้งในชั้นการอยู่อาศัยและชั้นการฝังศพ

แบบที่ 2 เป็นฝาปิดที่มีหูจับ ผิวหน้าส่วนที่ติดกับหูจับโค้ง ส่วนผิวล่างจะตัดแบนหรือเว้าเข้า พบจำนวน 2 ชิ้น (ไม่สมบูรณ์) ชิ้นแรกส่วนหูจับหักหายไป ชิ้นที่สองพบเพียงส่วนหูจับเท่านั้น ผิวฝาปิดสีนวล เนื้อดินในสีดำเนื่องจากเผาไม่สุก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 16 เซนติเมตร พบในชั้นกิจกรรมการฝังศพ

แบบที่ 3 พบจำนวน 1 ชิ้น เป็นฝาปิดแบนที่มีการเจาะรูผิวสีนวล เนื้อดินในสีดำเนื่องจากเผาไม่สุก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 23 เซนติเมตร พบในชั้นที่อยู่อาศัย

1.5 เบ้าหลอม เบ้า คือ ดินหรือโลหะปั้นเป็นรูปคล้ายถ้วยสำหรับหลอมหรือผสมโลหะบางชนิด สำหรับเบ้าหลอมที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้นพบจำนวน 2 ชิ้น เนื้อดินค่อนข้างหยาบแกร่ง ผิวสีนวลปนดำ ผิวด้านในเรียบแต่มีรอยไหม้สีดำในเนื้อดิน เนื่องจากดูดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากแร่โลหะหรือโดนความร้อนจัดซ้ำๆ ผิวด้านนอกเรียบหรือตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงพบในชั้นที่อยู่อาศัย

1.6 แผ่นดินเผามีลายจักสาน เป็นแผ่นดินเผาที่ผิวด้านหนึ่งมีลายจักสานประทับอยู่ น่าจะเป็นลายสานจากไม้ไผ่ อาจเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ก็ได้ ผิวอีกด้านขรุขระแต่ไม่มีลวดลาย ความหนา 1.1 - 2.2 เซนติเมตร ผิวสีนวลหรือสีส้มเนื้อดินในสีดำเนื่องจากเผาไม่สุก เนื้อดินผสมดินเชื้อชัดเจน สำหรับหน้าที่ใช้งานไม่เป็นที่แน่ชัด พบทั้งในชั้นกิจกรรมการฝังศพและชั้นที่อยู่อาศัย

1.7. อื่นๆ

1) แท่งดินเผาที่ส่วนปลายโค้งเป็นแท่งดินเผาทรงกระบอก ส่วนปลายโค้งเล็กน้อยคล้ายด้ามร่ม ผิวและเนื้อดินสีส้ม ผสมดินเชื้อชัดเจน หน้าที่ใช้งานไม่เป็นที่แน่ชัด พบในชั้นที่อยู่อาศัย

2) ตะคันเป็นตะคันรูปถ้วยขนาดเล็ก ปากโค้งเข้าค่อนข้างแคบ ลำตัวทรงกลมก้นมนเกือบแบนผิวสีนวล พบจำนวน 1 ชิ้น เส้นผ่าศูนย์กลางปาก 2 เซนติเมตร สูง 3 เซนติเมตร หนา 3.2 เซนติเมตร ไม่ทราบหน้าที่ใช้งานชัดเจน พบในชั้นที่อยู่อาศัย

3) ดินเผาทรงกรวยเป็นดินเผารูปทรงกรวย พบจำนวน 1 ชิ้น ที่ผิวภาชนะมีการเจาะรูกลม ส่วนล่างใกล้ยอดแหลมเป็นรูขนาดเล็ก ถัดขึ้นไปเป็นรูกลมที่มีขนาดใหญ่กว่า พบร่วมกับการฝังศพระยะที่ 1

4) เครื่องประดับ (?) เป็นแท่งดินเผารูปทรงกรวย มีการเจาะรูที่หัวและท้ายแต่ไม่เชื่อมทะลุถึงกัน ผิวสีนวลหรือสีส้ม พบจำนวน 2 ชิ้น พบในชั้นกิจกรรมการฝังศพ ดังนี้

ชิ้นที่ 1 ผิวสีนวลทาน้ำดินสีแดงเนื้อดินในสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก เส้นผ่าศูนย์กลางโคนประมาณ 1.3 เซนติเมตร ยาว 4.7 เซนติเมตร

ชิ้นที่ 2 ผิวสีส้ม เนื้อดินในสีดำ เนื่องจากเผาไม่สุก เส้นผ่าศูนย์กลางโคน 1.5 เซนติเมตร ยาว 5 เซนติเมตร

5) แผ่นดินเผาเจาะรู พบในชั้นที่อยู่อาศัย หนาประมาณ 1.2 เซนติเมตร เนื่องจากพบชิ้นส่วนไม่สมบูรณ์ จึงไม่สามารถระบุถึงหน้าที่ใช้งานได้แน่ชัด อาจเป็นชิ้นส่วนก้นภาชนะดินเผา หรือเป็นรังผึ้งรองถ่านในเตาก็เป็นได้

6) ช้อนดินเผา (?) ช้อนดินเผา มีผิวสีนวลปนดำเนื้อดินสีดำ มีร่องรอยการทาน้ำดิน พบในชั้นกิจกรรมที่อาศัย กว้าง 3.3 เซนติเมตร ยาว 6 เซนติเมตร หนา 1.7 เซนติเมตร

7.2.2 ประเภทหิน

1. ขวานหิน พบจำนวน 2 ชิ้น มีรายละเอียดดังนี้

ชิ้นที่ 1 เป็นขวานหินทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปทรงค่อนข้างเรียวยาวทำจากหินควอตไซท์ (?) กว้าง 1.9 เซนติเมตร ยาว 4.1 เซนติเมตร หนา 1.4 เซนติเมตร พบในชั้นที่อยู่อาศัย

ชิ้นที่ 2 เป็นขวานหินทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ทำจากหินทราย กว้าง 3.5, 3.7 เซนติเมตร ยาว 4.8 เซนติเมตร หนา 1.2 เซนติเมตร พบในชั้นที่อยู่อาศัย

2. แท่งหินบด เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการบดคู่กับแท่นบด ทำจากหินทรายพบจำนวน 1 แท่ง พบในชั้นกิจกรรมการฝังศพระดับสมมุติที่ 85.5 - 93 cm.dt. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 9.5 เซนติเมตร ยาว 25 เซนติเมตร

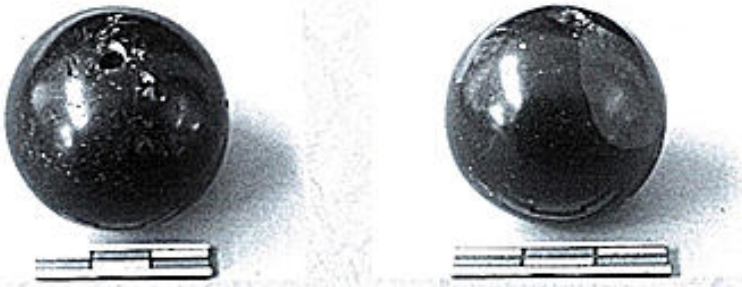

3. ลูกปัดหินพบจำนวน 6 ลูก ซึ่งพบว่าบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก บางครั้งพบร่วมกับกำไลสำริด เป็นสิ่งของอุทิศที่อุทิศให้แก่ผู้ตาย แบ่งเป็น

1. ลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยน พบจำนวน 4 ลูก สภาพสมบูรณ์เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.1,0.8,1.4,1.7 เซนติเมตร

2. ลูกปัดหินสีดำ พบจำนวน 2 ลูก เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.2, 3.7 เซนติเมตร

4. หินลับทำจากหินทราย ใช้สำหรับขัดฝนหรือลับเครื่องมือประเภทโลหะ ให้มีความคม พบจำนวน 1 ชิ้น สภาพชำรุด หักหายไปบางส่วน ขนาด กว้าง 3.7-5.9 เซนติเมตร ยาว 7.6 เซนติเมตร หนา 3.6-5 เซนติเมตร ในชั้นที่อยู่อาศัย

7.2.3 ประเภทโลหะ

1. สำริด

1) กำไลสำริดพบอยู่ในภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก บางชิ้นพบว่ามีกระดูกอยู่ภายในวงกำไล กำไลสำริดเป็นของอุทิศให้แก่คนตายเช่นเดียวกับลูกปัด กำไลที่พบมีลักษณะแตกต่างกัน 2 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นกำไลสำริดที่พบซ้อนกันหลายวง เป็นกำไลหน้าตัดทรงกลมหรือทรงรีหรือทรงสี่เหลี่ยม ค่อนข้างแบนและบาง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.9, 3.3, 4.5 เซนติเมตร

แบบที่ 2 เป็นกำไลสำริดที่พบไม่โดดเด่นมากนัก หน้าตัดทรงกลมหรือทรงรี ลำตัวค่อนข้างหนา ตกแต่งด้วยลายถักเปีย เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร

2. เหล็ก

1) แผ่นเหล็กโค้งสภาพเหลือเพียงครึ่งซีก ส่วนปลายหักหายไป ชิ้นสมบูรณ์อาจโค้ง เป็นวง พบจำนวน 1 ชิ้น หนา 0.7 เซนติเมตร พบในชั้นกิจกรรมที่อยู่อาศัย

2) ชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็ก เป็นแผ่นเหล็กหนาประมาณ 0.2 - 0.7 เซนติเมตร จำนวน 5 ชิ้น พบอยู่ในภาชนะดินเผากระดูก อาจเป็นสิ่งของที่มอบอุทิศแก่วิญญาณผู้ตาย

3) ชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็กลักษณะเป็นแท่งเหล็กทรงกระบอก ที่ปลายหักหายไป พบว่า มีการเจาะตรงกลางเป็นท่อ แต่ไม่ทะลุเชื่อมต่อถึงกัน พบอยู่ในชั้นที่อยู่อาศัย เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.8 - 2.4 เซนติเมตร

4) ชิ้นส่วนเศษเหล็กลักษณะเป็นแท่ง มีสนิมเหล็กขนาดเล็กเกาะติดอยู่กับแท่งดิน เป็นไปได้ว่า สมบูรณ์อาจเป็นเครื่องใช้ทรงกระบอกก็เป็นได้ พบในชั้นที่อยู่อาศัย

7.2.4 ประเภทแก้ว

1. ลูกปัดแก้วสีฟ้าพบจำนวน 2 เม็ด เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.6, 0.2 เซนติเมตร พบอยู่ในชั้นกิจกรรมการฝังศพ

7.2.5 สรุปผลการศึกษา

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง สามารถแบ่งตามชั้นกิจกรรมได้ดังนี้

1. กิจกรรมการอยู่อาศัย

1) ประเภทดินเผาพบแท่งดินเชื้อเป็นแท่งดินที่จงใจนำไปเผาเพื่อที่จะนำมาบดผสมกับดินในการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ลักษณะเนื้อดินเผาค่อนข้างหยาบ เผาสุกผิวสีส้มและสีนวล นอกจากนี้ยังพบท่อดินเผาที่พบลักษณะเนื้อดินค่อนข้างหยาบ ผสมดินเชื้อขัดเจน บางชิ้นตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบ บางชิ้นเรียบไม่ตกแต่ง สำหรับฝาปิด พบด้วยกันสองแบบ คือ แบบมีด้ามจับและแบบที่ฝาปิดแบนมีการเจาะรู ซึ่งแบบที่มีการเจาะรูนี้ พบเพียง 1 ชิ้น ลักษณะเนื้อดินส่วนข้างหยาบผสมดินเชื้อในเนื้อดินปั้นด้วยและยังพบเบ้าหลอมซึ่งใช้ในการหลอมโลหะ ลักษณะเป็นภาชนะทรงคล้ายถ้วยเนื้อหนาค่อนข้างแกร่ง ที่ผิวด้านในมีคราบโลหะติดอยู่ พบจำนวน 1 ชิ้น ตะคันดินเผา พบจำนวน 1 ชิ้น เป็นถ้วยดินเผาขนาดเล็ก ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะทำหน้าที่เป็นตะคัน

นอกจากนี้ยังพบแผ่นดินเผามีลายจักสานประทับ ไม่ทราบหน้าที่ใช้งานแน่นอน ซึ่งลักษณะจะแตกเป็นแผ่น ความหนาประมาณ 1.1 - 2.2 เซนติเมตร และยังพบแท่งดินเผาที่มีส่วนปลายโค้งคล้ายด้ามร่ม อาจเป็นด้ามของเครื่องปั้นดินเผาก็เป็นได้ แผ่นดินเผาที่มีการเจาะรูซึ่งอาจเป็นก้นภาชนะหรือแผ่นรองเตาและช้อนดินเผา พบจำนวน 1 ชิ้น เนื้อดินค่อนข้างหยาบ ผิวสีนวลปนดำ

2) ประเภทหิน พบขวานหินขัดจำนวน 2 ชิ้น เป็นขวานหินที่ทำจากหินทรายหรือหินควอตไซท์ ชิ้นหนึ่งรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างเรียวยาว อีกชิ้นหนึ่งรูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู

3) ประเภทโลหะ พบชิ้นส่วนเหล็กและชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็กลักษณะเป็นเพียงเศษเล็กๆที่ติดอยู่กับดิน

2. กิจกรรมการฝังศพ

1) ประเภทดินเผา พบภาชนะอุทิศ เป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็กที่ทำหน้าที่อุทิศให้แก่ผู้ตาย แบ่งออกเป็น 6 แบบ ใช้ประกอบพิธีกรรมการฝังศพใน 2 รูปแบบ นอกจากนี้ยังพบ แท่งดินเชื้อ ลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในชั้นที่อยู่อาศัย ท่อดินเผาที่พบในชั้นกิจกรรมการฝังศพมี

ลักษณะแบบเดียวกับที่เจอในกิจกรรมการอยู่อาศัย สำหรับฝาปิดนั้นพบแบบมีด้ามจับและแบบหูจับ เนื้อดินค่อนข้างหยาบ ผสมดินเชื้อ คล้ายกับในชั้นการอยู่อาศัย

นอกจากนี้ ยังพบแผ่นดินเผามีลายจักสานประทับ เช่นเดียวกับในชั้นกิจกรรมการอยู่อาศัยซึ่งไม่ทราบหน้าที่แน่นอน พบภาชนะทรงกรวย มีการเจาะรูใกล้ปลายแหลม ร่วมอยู่กับกลุ่มภาชนะบรรจุกระดูกและเครื่องประดับที่มีลักษณะเป็นแท่งรูปทรงกรวย มีการเจาะรูที่หัวและท้าย แต่ไม่ทะลุถึงกันเนื้อดินสีนวลเผาไม่สุก

2) ประเภทหิน พบแท่งหินบดอยู่ร่วมกับภาชนะฝังศพ ทำจากหินทราย จำนวน 1 ชิ้น และยังพบลูกปัดหินคาร์เนเลี่ยนซึ่งเป็นสิ่งของอุทิศในภาชนะบรรจุกระดูก เช่นเดียวกับลูกปัดหินสีดำ

3) ประเภทแก้ว พบลูกปัดแก้วสีฟ้า จำนวน 2 ลูก เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.6-0.2 เซนติเมตร โดยพบนอกภาชนะบรรจุกระดูก

4) ประเภทโลหะ พบว่ามีการอุทิศกำไลสำริด ซึ่งมีลักษณะ 2 รูปแบบ ให้แก่คนตาย คือ ผิวเรียบไม่ตกแต่งเป็นวงค่อนข้างบางมักเจอซ้อนกันหลายวง และแบบที่สองเนื้อค่อนข้างหนาตกแต่งด้วยลายถักเปีย นอกจากนี้ยังพบว่ามีการอุทิศเครื่องมือเหล็กให้กับผู้ตายซึ่งบรรจุไว้ภายในภาชนะบรรจุกระดูกด้วยเช่นกัน.

จากการศึกษาโบราณวัตถุที่ได้จาการขุดค้นของแหล่งโบราณคดีทั้ง 2 นั้น โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นหลักฐานอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการจัดลำดับชั้นวัฒนธรรม นอกเหนือจากการกำหนดอายุด้วยวิธี C-14 รูปแบบพิธีกรรมการฝังศพและการศึกษาภาชนะดินเผา

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 อายุประมาณ 4,000 - 2,500 ปีมาแล้ว จัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งชั้นวัฒนธรรมนี้พบแต่เพียงแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวเท่านั้น โบราณวัตถุที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้ เช่น โบราณวัตถุที่ทำจากกระดูก (ลูกปัดและเบ็ดตกปลา) ต่างหูดินเผา ขวานหินขัด ซึ่งหลักฐานดังกล่าวไม่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง และมีข้อสังเกตว่าในชั้นวัฒนธรรมสมัยนี้ไม่พบโบราณวัตถุที่เป็นโลหะ

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 (อายุประมาณ 2,500 - 1,000 ปีมาแล้ว) จัดอยู่ในสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ เป็นช่วงระยะเวลาที่พบโบราณวัตถุที่สัมพันธ์กันระหว่างแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวและแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง โดยที่แหล่งโบราณคดีบ้านโพนทองนั้นก็เริ่มการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้เอง ในช่วงแรกได้ปรากฏโบราณวัตถุประเภทโลหะทั้งสำริดและเหล็กโบราณวัตถุต่างๆในชั้นนี้มีความเกี่ยวข้องกับ พิธีกรรมการฝังศพเป็นส่วนใหญ่ เช่น กำไลดินเผา ซึ่งไม่ปรากฏในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 1 ประกอบในช่วงปลายของสมัย พบโบราณวัตถุที่แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างไกล พบวัตถุหายากหรือเป็นสิ่งมีค่าในสมัยนั้น เช่น ลูกปัดหินสี ลูกปัดแก้ว รวมทั้งมีติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี โดยพบโบราณวัตถุที่เป็นเครื่องใช้ เช่น ตะคันดินเผา ถ้วยดินเผา คนโท ซึ่งพบร่วมกับพิธีกรรมการฝังศพ

สำหรับในช่วงระยะของพัฒนาการต่อมานั้น คือในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 สมัยที่มีการรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ไม่พบโบราณวัตถุในหลุมขุดค้น ซึ่งเป็นเพราะชั้นดินบนๆส่วนใหญ่จะถูกรบกวนโดยการไถเกรดหน้าดิน จึงไม่เหลือร่องรอยของโบราณวัตถุในสมัยนี้

7.3 การวิเคราะห์กระดูกสัตว์

กระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ทำการวิเคราะห์โดย ดร.อำพัน กิจงาม ผู้เชี่ยวชาญด้านกระดูกสัตว์ ของกรมศิลปากร โดยเลือกวิเคราะห์กระดูกสัตว์ที่พบจากหลุมขุดค้น ที่ 2 (MB'2002:PK.PIT 2) จากจำนวนกระดูกสัตว์ทั้งหมด 2401 ชิ้น น้ำหนักรวม 7,514 กรัม ประกอบด้วยฟันสัตว์ จำนวน 295 ชิ้น น้ำหนัก 655 กรัม ปริมาณของกระดูกสัตว์ที่พบในหลุมขุดค้นที่ 2 (MB'2002:PK.PIT 2) ปรากฏกระดูกสัตว์มากที่สุดในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ 2 จากการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ดังกล่าวพบว่าประกอบไปด้วย วัว/ควาย เนื้อสมัน/ละอง/ละมั่ง เนื้อทราย/เก้ง หมู สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก (พังพอน) ปลาช่อน ปลาดุก ปลากดเหลือง โดยจำนวนชิ้นที่นำมาวิเคราะห์นั้นมีปริมาณน้อย เนื่องจากกระดูกสัตว์ส่วนใหญ่จะเป็นเศษกระดูกหรือเป็นชิ้นส่วน จึงเป็นข้อจำกัดทำให้ชิ้นส่วนที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ ไม่สามารถระบุว่าสัตว์ในแต่ละประเภทนั้นมีจำนวนกี่ตัว จากกระดูกสัตว์แต่ละเภทที่วิเคราะห์ได้สามารถนำมาแปลความได้ดังนี้

<u>ด้านสภาพแวดล้อม</u>

กระดูกสัตว์ที่วิเคราะห์ได้นั้นสามารถบ่งชี้ถึงสภาพแวดล้อมได้ โดยสัตว์ที่พบนั้น คือ วัว/ควาย เนื้อสมัน/ละอง/ละมั่ง เนื้อทราย/เก้ง หมู สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก (พังพอน) ปลาช่อน ปลาดุก ปลากดเหลือง เป็นสัตว์ที่ยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบัน ดังนั้นสภาพแวดล้อมในอดีตของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวมีสภาพไม่แตกต่างจากปัจจุบันมากนัก เพียงแต่ในอดีตนั้นปริมาณของพื้นที่ป่ามีมากกว่าปัจจุบัน

กระดูกสัตว์ที่พบเป็นกระดูกของสัตว์ที่อาศัยในป่าที่พบอยู่ทั่วไปในสภาพของป่าภาคอีสานปัจจุบันคือ ป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ หรือ ป่าเต็งรัง

กวางป่า	อาศัยได้ในป่าที่หลากหลาย ป่าดงดิบ ทั้งป่าสูงและป่าต่ำ
เก้ง	อาศัยได้ในป่าหลายประเภทเช่นเดียวกัน
ละอง/ละมั่ง	อาศัยในป่าโปร่งตามทุ่งหญ้าที่มีน้ำขัง
หมูป่า	อาศัยตามป่าชื้นใกล้หนองน้ำ
วัว/ควาย	อาศัยตามป่าเบญจพรรณป่าที่มีหญ้าสูงใกล้กับแหล่งน้ำ ตลอดจนทุ่งหญ้าที่มีป่าละเมาะผสมจนถึงป่าทึบ

<u>ด้านความสัมพันธ์กับมนุษย์</u>

1. การดำรงชีพ กระดูกสัตว์ต่างๆที่พบส่วนมากเป็นเศษกระดูกและบางชิ้นมีการเผาไฟ ซึ่งเป็นไปได้ว่ากระดูกของสัตว์เหล่านี้จะถูกนำมาทำเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน เช่น สัตว์จำพวก หมู กวาง เก้ง ปลา และหอย โดยเฉพาะจำนวนของเปลือกหอยที่พบเป็นจำนวนมากควบคู่กับกระดูกสัตว์ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าการดำรงชีพของคนในอดีตที่อาศัยอยู่ที่บ้านเมืองบัวนี้มีการล่าสัตว์ควบคู่ไปกับการจับสัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังพบกระดูกวัวควายที่ยังไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นสัตว์ป่าหรือสัตว์เลี้ยง ซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์โดยละเอียดต่อไป

2. กระดูกสัตว์กับพิธีกรรมการฝังศพ กระดูกสัตว์ที่พบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ส่วนมากไม่พบกระดูกสัตว์ที่เป็นชิ้นขนาดใหญ่หรือกระดูกสัตว์ที่สามารถต่อชิ้นส่วนได้ ส่วนใหญ่ที่พบเป็นเศษกระดูก และเมื่อนำไปวิเคราะห์ร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์ที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชุมชนแห่งนี้ในอดีตไม่มีการใช้สัตว์เป็นตัวเพื่อเป็นเครื่องเซ่น แต่กระดูกสัตว์ที่พบในภาชนะฝังศพนั้นน่าจะหมายถึงอาหารที่มีการอุทิศให้คนตายไปด้วย ซึ่งกระดูกสัตว์นี้อาจจะไม่เกี่ยวข้องหรือมีสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของคนตาย

บรรณานุกรม

ความตายในมิติเชิงวัฒนธรรม (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.) http://www.shi.or.th , 15 กรกฎาคม 2550.

โครงการโบราณคดีเกี่ยวกับจุดกำเนิดของนครวัด www.otago.ac.nz/Anthropology/Angkor/bnw.html 1 กรกฎาคม 2550.

จารึก วิไลแก้ว. แหล่งโบราณคดีดอนขุมเงิน. นิตยสารศิลปากร ปีที่ 51 ฉบับที่ 2 มี.ค.-เม.ย.2550, หน้า 17-39.

เฉลียว แจ้งไพร **ศักยภาพของทรัพยากรดินและลู่ทางในการพัฒนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ "ดินเค็ม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพฯ:กรมพัฒนาที่ดิน, 2531.

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. **ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524-2527 เล่ม 1-6 กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. 2524-2527.

ประพิศ พงศ์มาศ, หม้อกระดูก : พิธีกรรมผสมผสานระหว่างยุค, นิตยสารศิลปากร ปีที่ 42 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม-สิงหาคม 2542, หน้า 80-85.

ประพิศ พงษ์มาศ. **เอกสารผลการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ จากแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และแหล่งโบราณคดีบ้านโพนทอง ตำบลเหมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ. 2546,** โครงการวิจัยเรื่อง "การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี กรมศิลปากร

ประไพพรรณ ภูลอย, ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้. (เอกสารอัดสำเนา โรงเรียนกาฬสินธุ์พิทยาสรรพ์, ม.ป.ป.)

ประเสริฐ วิทยารัฐ. ทุ่งกุลาร้องไห้. **อนุสาส์นภูมิศาสตร์,** คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2520, หน้า 1-4.

ปราณี วงษ์เทศ. **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, 2534.

ผาสุข อินทราวุธ. **รายงานเบื้องต้นการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง,** 2536.

ผาสุข อินทราวุธ. รายงานเบื้องต้นการศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดี ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ในเขตจังหวัดลำพูน. **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม, 2534)

ผาสุข อินทราวุธ. **รายงานเบื้องต้น การศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านกระเบื้องนอก ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา,** นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

พรชัย สุจิตต์. ลักษณะพิเศษของเครื่องปั้นดินเผาโบราณในเขตแม่น้ำมูล-ชี. **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ 9 ฉบับที่ 1, 2526.

พระไพศาล วิสาโล. ความตายในมิติทางสังคมและจิตวิญญาณ **เสขิยธรรม** ปีที่ 14 ฉบับที่ 59 (มกราคม - มีนาคม) 2547 : 12-21

พิทักษ์ สุขพิพัฒนามงคล. ภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีเขตทุ่งกุลาร้องไห้ กรณีศึกษา:แหล่งโบราณคดีบ้านโพนเงิน ต.เมืองบัว อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด.เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคล ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2545.

พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย. (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.) http://www.shi.or.th, 15 กรกฎาคม 2550

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์. **รายงานการตรวจสอบโบราณวัตถุที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนสวรรค์ ต.นาหนองไผ่ อ.ชุมพลบุรี จ.สุรินทร์.** เอกสารอัดสำเนา, 2542.

พุฒ วีระประเสริฐ และคณะ. รายงานเบื้องต้นโครงการศึกษาวิจัยร่วมฝรั่งเศส-ไทยที่ **ชุมชนโบราณเมืองจำปาศรี ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม,** 2535.

รัชนี ทศรัตน์ และ ชาร์ล ไฮแอม. **สยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่. บริษัทสำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊ค จำกัด, 2542.

รัตนา รุจิรกุล. **ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่. ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2525.

เวียงคำ ขวนอุดม. **การศึกษาแบบแผนการฝังศพในภาชนะดินเผาในลุ่มแม่น้ำมูล-ชี** วิทยานิพนธ์ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ภาควิชา โบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมสยาม. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มติชน, 2550

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษกรุงเทพฯมติชน, 2533.

ศิลปากร, กรม. รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เล่ม 1-2. โครงการวิจัยการศึกษา ประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้, 2544.

ศิลปากร, กรม. รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล. (เอกสารอัดสำเนา) ปี พ.ศ.2535.

ศิลปากร, กรม. แหล่งโบราณคดีประเทศไทยเล่ม 4 (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง) พิมพ์ที่ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2531.

ศิลปากร, กรม. อดีตอีสาน. กรุงเทพ ฯ : การศาสนา, 2531.

สังคม ค้อชากุล. กลุ่มชนในทุ่งกุลาร้องไห้ ใน รวมบทความทางวิชาการการประชุมจัดทำแผนแม่บทโบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้, สำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี, สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. 2546

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้น จำกัด, 2542

สิทธิชัย พูดดี. การวิเคราะห์กระดูกสัตว์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว : หลุมขุดค้นที่ 2. เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2545.

สุกัญญา เบาเนิด. สิมอีสานกับซากฟอสซิลเกี่ยวข้องกันอย่างไร. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 26, ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2543.

สุกัญญา เบาเนิด. ความตาย/ความเชื่อ/พิธีกรรม ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ เอกสารประกอบการประชุมโครงการประชุมเสนอผลงานวิชาการโบราณคดี จัดโดยกลุ่มวิชาการโบราณคดี ระหว่างวันที่ 16-18 สิงหาคม 2543 ณ ห้องประชุม หอสมุดแห่งชาติ (เอกสารอัดสำเนา)

สุกัญญา เบาเนิด. แคปซูลใส่ศพ. สารกรมศิลปากร ปีที่ 13, ฉบับที่ 3 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2543.

สุกัญญา เบาเนิด. ความตาย/ความเชื่อ/พิธีกรรม ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จากหลักฐานทางโบราณคดี. ทุ่งกุลา อาณาจักรเกลือ 2,500 ปี จากยุคแรกเริ่มล้ำหลังถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

สุกัญญา เบาเนิด. ประเพณีการฝังศพของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ (ข้อมูลใหม่จากหลักฐานทางโบราณคดี) เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานทางวิชาการ โครงการวิจัยการศึกษา ประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้. วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2546 ณ ห้องประชุม สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

สุขสวัสดิ์ ชูวิเชียร. ประเพณีการฝังศพของชุมชนโบราณในลุ่มแม่น้ำชี : กรณีศึกษาชุมชนโบราณ เมืองฟ้าแดดสงยาง. วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2536.

สุชาดา จักรพิสุทธิ์. ภูมิปัญญาของความตาย ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 21 ฉบับที่ 7 (พฤษภาคม), 2543 .

สุภาวดี อินทรประเสริฐ. การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาที่แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด.เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2545.

Arnold van Gennep. The Rites of passage. University of Chicaco Press, 1960.

